

DIIS
HVOR SOM HELST I DET
BRITISKE VERDENSRIGE

ANTOLOGI

HVOR SOM HELST I DET BRITISKE VERDENSRIGE

– danske frivillige i britisk tjeneste 1945-48

I 1945 blev der indgået en aftale mellem Danmark og Storbritannien, hvorefter danske mænd kunne melde sig til britisk militærtjeneste. Ifølge aftalen kunne de danske soldater blive indsat "hvor som helst i det britiske Verdensrige". I alt gjorde omtrent 2.500 danskere frivillig militærtjeneste for Storbritannien. Aftalen, omstændighederne omkring den og de frivillige, er emnet for denne antologi.

Antologien er skrevet af Jakob H. Lønborg, Jakob K.B. Lorenzen, Lene Nilsson, Mona Jensen, Peter Viggo Jakobsen og Rasmus Mariager. Forsvarsminister Søren Gade har skrevet forord.

Redigeret af Peter Viggo Jakobsen og Rasmus Mariager

Redigeret af Peter Viggo Jakobsen og Rasmus Mariager

 DANSK INSTITUT
FOR INTERNATIONALE
STUDIER

ISBN 87-7605-178-1

9 788776 051785

DIIS · DANSK INSTITUT FOR INTERNATIONALE STUDIER

HVOR SOM HELST I DET BRITISKE VERDENSRIGE

Danske frivillige i britisk tjeneste 1945-48

REDIGERET AF PETER VIGGO JAKOBSEN
OG RASMUS MARIAGER

© København 2006

Dansk Institut for Internationale Studier

Strandgade 56

1401 København K

Tlf: 32 69 87 87

E-mail: diis@diis.dk

Web: www.diis.dk

Tryk: Gullanders Bogtrykkeri a-s, Tarm

Grafik og sats: Mark Gry Christiansen

Omslag: Anni Kristensen

ISBN: 87-7605-178-1

DIIS's publikationer kan downloades og bestilles online på www.diis.dk.

Omslagsfotos: privateje

Der er i videst muligt omfang søgt om tilladelse til gengivelse af bogens illustrationer. I enkelte tilfælde har det ikke været muligt at identificere oprethaverne. Oprethaverne til disse billeder opfordres til at henvende sig til DIIS.

Denne publikation indgår i DIIS's Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier, som foretages på en bevilling fra Forsvarsministeriet.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord

FORSVARSMINISTER SØREN GADE 4

Introduktion: Fra Palæstina til Afghanistan – danske soldater i international tjeneste 1945-2005

PETER VIGGO JAKOBSEN 6

Små brikker i et større politisk og økonomisk spil – de frivillige i lyset af udviklingen i det dansk-britiske forhold 1945-48

RASMUS MARIAGER 16

Kortlivet opgør med neutralitetspolitikken – den politiske baggrund for udsendelsen af de frivillige

MONA JENSEN 52

De frivilliges sociale profil

JAKOB K.B. LORENZEN OG JAKOB H. LØNBORG 98

De frivillige i den engelske hær: betingelser, rettigheder og opgaver

JAKOB K.B. LORENZEN OG JAKOB H. LØNBORG 118

Et godt stykke ambassadørarbejde – de frivilliges indsats baseret på deres egne beretninger

LENE NILSSON 153

Bilag

1: BETINGELSER HVORUNDER DANSKE STATSBOGGERE KAN INDTRÆDE
I DEN ENGELSKE HÆR 193

2: BEFRIELSESEGERINGEN – FUNGERENDE FRA 9. MAJ 1945
TIL OKTOBERVALGET 1945 197

3: ØVRIGE BILAG 198

Forord

AF FORSVARSMINISTER SØREN GADE

Historien fortjener at blive fortalt. Selvfølgelig fordi den ofte er spændende og interessant, men frem for alt fordi den kan være lærerig. Den kan gøre os klogere, og vi kan tage ved lære af den. Vores fælles fortid og historie kan fortælle os noget om, hvem vi selv er, og hvor vi kommer fra.

Værket her er et forsøg på at kaste lys over en del af vores nære fortid, som for mange – mig selv inklusive – har været et noget overset fænomen. I perioden 1945-1948 gjorde 2.500 danskere frivillig militærtjeneste for Storbritannien efter opfordring fra den danske regering. Det skete i en afgørende periode af danmarkshistorien, hvor der skulle opbygges en ny dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik. Den ændrede magtbalance, der så småt begyndte at tegne sig i månederne og årene umiddelbart efter Anden Verdenskrig, stillede nye udfordringer og muligheder i udsigt for Danmark.

Det officielle Danmarks passivitet under krigen havde i 1945 ført til, at mange mente, at det var på tide at sætte handling bag ord. At Danmark måtte gøre noget aktivt for at bekende kulør overfor dem, der betvivlede, at Danmark kunne regnes blandt de allierede. Derfor indgik den danske regering i august 1945 en aftale med Storbritannien, der åbnede op for, at danske frivillige kunne melde sig til britisk militærtjeneste.

De frivillige danskere er siden blevet omtalt som “den glemte hær”, selvom hær måske nok er et lidt misvisende ord, da de frivillige ikke indgik i en samlet enhed. De blev snarere spredt ud over det dengang enorme britiske koloniimperium for at gøre tjeneste i vidt forskellige lande og under vidt forskellige forhold. Deres oplevelser og historier er derfor også vidt forskellige. Men “glemte” – det kan man vist godt kalde de frivillige, for det er ikke meget, der er blevet sagt og skrevet om dem efter deres udsendelse. Det kan derfor ikke undre, at mange af dem må have følt sig overset og svigtet under deres udsendelse, og efter de vendte hjem. De har følt, at de gjorde landet en stor tjeneste ved at drage ud og “vise flaget”.

Men hvorfor valgte så mange danskere frivilligt at gå i tjeneste i et andet lands militær? Og hvad betød det for dansk udenrigspolitik, at vi i tre år havde soldater, der gjorde tjeneste for Storbritannien? Var det et første skridt i retning af Danmarks senere indtræden som fuldgældigt medlem af NATO-alliancen? Eller var opfordringen til at melde sig under britisk kommando snarere en kortsigtet politisk og taktisk manøvre fra den daværende regerings side i dagene efter krigens slutning for at sikre anerkendelse af Danmark som FN-medlem og allieret? Og hvem var de egentlig, de 2.500 danskere, der valgte at melde sig? Hvor blev de sendt hen, og hvad oplevede de i deres tjenestetid? Den slags spørgsmål giver værket her efter min mening et interessant og læseværdigt bud på.

Hvad kan vi lære af historien om de frivillige i britisk militærtjeneste? Det må være op til hver enkelt at drage sine egne konklusioner. Én ting står dog klart for mig. Ingen fortjener at blive glemt. Vi skylder de frivillige at fortælle deres historie og lade den tælle med som en del af vores fælles fortid.

God læselyst.

Søren Gade

Forsvarsminister

Fra Palæstina til Afghanistan – danske soldater i international tjeneste 1945-2005

AF PETER VIGGO JAKOBSEN

Indledning

I 1945 meldte cirka 2.500 danske mænd sig som frivillige til den britiske hær. De blev ifølge en opgørelse baseret på deres egne beretninger sendt ud til 42 forskellige regimenter fordelt på 72 tjenestesteder i 19 lande.¹ Det skulle således tages helt bogstaveligt, når det af hvervekontrakten fremgik, at de kunne blive indsat “hvor som helst i det britiske Verdensrige, man har brug for dele af Hæren.”² På foranledning af en række forskere og for at markere 60-året for udsendelsen af de frivillige bad Forsvarsministeriet i 2005 Afdelingen for Forsvars- og Sikkerhedspolitik ved Dansk Institut for Internationale Studier om at iværksætte et forskningsprojekt om “den glemte hær eller armé”, som de frivillige er blevet døbt.³ Denne betegnelse er misvisende, fordi de frivillige ikke blev samlet i én enhed, men i stedet spredt for alle vinde. Derfor bruger denne antologi betegnelsen “de frivillige” frem for at betegne dem som en armé eller hær.

At disse soldater blev glemt i den forstand, at de aldrig har fået en officiel anerkendelse for deres indsats af de danske myndigheder og heller ikke er blevet viet nogen større opmærksomhed af faghistorikere⁴, er imidlertid helt korrekt. Formålet med denne bog er derfor at kaste lys på et stykke overset dansk militærhistorie, som rummer interessante paralleller til det danske forsvars nutidige internationale engagement. Som det fremgår af Mona Jensens artikel, ville det være en overfortolkning at se de frivillige som første skridt på vejen mod NATO eller som udtryk for et bredt politisk ønske om at ændre kurs i udenrigspolitikken. De frivilliges indsats er derimod interessant, fordi den giver en forsmag på de oplevelser og opgaver, danske soldater efterfølgende fik i de mange fredsoperationer, som Danmark har bidraget med personel til. Værdien af at undersøge indsatsen er desuden vokset støt i de senere år som følge af det danske forsvars voksende internationale engagement.

I perioden fra 1948, hvor Danmark ydede sit første bidrag til FN’s observatørmission i Mellemøsten (United Nations Truce Supervision Organisation in the Middle East),

til udgangen af 2002 gjorde cirka 62.000 danskere tjeneste i internationale fredsoperationer, og i gennemsnit har Danmark konstant haft cirka 1.000 soldater i udlandet siden afslutningen på den kolde krig. Dette antal kan stige til det dobbelte fra 2009, hvis ambitionerne i Forsvarsaftalen 2005-2009 om at øge forsvarrets internationale kapacitet ellers kan realiseres.⁵

Der er mange ligheder mellem de danskere, der meldte sig til den engelske hær, og dem, der siden drog i international tjeneste for det danske forsvar. I det følgende vil jeg nøjes med at pege på fire af de paralleller til nutidens operationer, som umiddelbart har slået mig mest: regeringens argumentation, indsættelsen i oprørsbekæmpelse, de frivilliges modvilje mod unødigt magtanvendelse og endelig den følelse af skuffelse over manglende forståelse og anerkendelse, som går igen i veteranernes egne beretninger.

Regeringens begrundelse for indsatsen

Forsvarsminister Ole Bjørn Kraft (K) fremhævede ved præsentationen af aftalen, som gav danske statsborgere adgang til at gå i engelsk tjeneste, at det var helt naturligt, fordi Danmark ikke havde båret nær så store byrder som de allierede. Danmark havde, som Kraft så det, en moralsk forpligtelse til at hjælpe England. Kraft lagde endvidere vægt på, at de frivillige skulle have den rette kvalitet, så de kunne hævde nationens ære.⁶ De frivillige skulle altså være ambassadører for Danmark og bidrage til at forbedre landets internationale omdømme. Kraft stod ikke alene med disse synspunkter. De blev også fremført af udenrigsminister John Christmas Møller (K), repræsentanter for modstandsbevægelsen og alle landets større aviser bortset fra Politiken.⁷ *Information* bidrog med en artikelkampagne til at lægge pres på regeringen for at få aftalen i stand.⁸

En tilsvarende logik og argumentation spiller en vigtig rolle i starten af 1990'erne, da fundamentet for den såkaldte "internationale aktivisme" i dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik bliver lagt. Denne aktivisme er båret af ønsket om, at Danmark skal gøre en forskel på den internationale scene, og profileringen af Danmark skal først og fremmest ske ved at yde militære bidrag til internationale operationer. Det hele starter med udsendelsen af Olfert Fischer til den Persiske Golf i 1990 for at deltage i FN's blokade af Irak. Beslutningen om at sende korvetten til Golfen udsprang først og fremmest af et ønske om at forbedre Danmarks anseelse hos de allierede. I kølvandet på fodnoteperioden i 1980'erne var det magtpåliggende for den borgerlige regering at demonstrere over for sine NATO-partnere og især USA, at Danmark var en loyal og trofast allieret. Dette ønske var også en vigtig drivkraft hos forsvarsminister Hans Hækkerup (S), der om nogen personificerer den aktive brug af forsvarret som udenrigspolitisk instrument op gennem 1990'erne.⁹ Som Hækkerup selv noterer med tilfredshed, gik

Danmark i denne periode fra at være “fodnotationen” til at blive USA’s “best ally” – en titel briterne ellers havde været indehaver af.¹⁰

At samme logik fortsat spiller en rolle i dansk sikkerhedspolitik, er den danske deltagelse i Irakkrigen i 2003 et bevis på. Et af statsminister Anders Fogh Rasmussens (V) hovedargumenter for at gå i krig var således, at Danmarks sikkerhed i sidste instans afhang af en amerikansk sikkerhedsgaranti, at amerikanerne havde hjulpet Danmark under den 2. Verdenskrig og igen under den kolde krig. Danmark kunne derfor ikke sige nej, når USA nu bad os om hjælp. Argumentet om, at Danmark havde en æresgæld, er det samme, som Kraft anvendte i 1945.¹¹ Fogh argumenterede endvidere for, at deltagelsen i Irakkrigen var udtryk for et opgør med den “tilpasningspolitik”, som Danmark traditionelt har ført i udenrigspolitikken. Det er i den forbindelse værd at bemærke, at Christmas Møller og repræsentanterne for modstandsbevægelsen i 1945 håbede på, at beslutningen om at lade danske frivillige gå i engelsk tjeneste kunne bidrage til et sådant kursskifte. Disse forhåbninger blev dog hurtigt gjort til skamme.

Oprørsbekæmpelse

Danske frivilliges indsættelse i Palæstina og Grækenland var genstand for debat, fordi det blev anset for at være et brud på hvervebetingelserne – det kunne diskuteres om disse områder var en del af “det britiske Verdensrige” – og fordi danskerne her blev involveret i brutal oprørsbekæmpelse. Oprørsbekæmpelse er en svær disciplin for konventionelle hære, fordi modstanderne består af irregulære styrker uden for central kontrol, der benytter terrorisme og guerillataktik. Mens briterne allerede på det tidspunkt havde lang erfaring med “colonial policing”, som de kaldte det, så var det en ny operationstype for det danske forsvar. Det er det ikke længere. Danske FN-soldater stiftede bekendtskab med oprørsbekæmpelse i operationerne i Congo og på Cypern i 1970’erne, og efter murens fald er denne operationstype gradvist kommet i centrum i de operationer, som Danmark deltager i. Oprørsbekæmpelse er i dag omdrejningspunktet for operationerne i Afghanistan og Irak, og det en udvikling, der må forventes at fortsætte, fordi Vestens modstandere i dag udgøres af militært underlegne stater og terrorgrupper, som ikke kan matche Vestens konventionelle militærstyrker, og som derfor ikke har anden udvej end at bruge terror og guerillataktik. Udfordringen for vestlige styrker er ikke længere at vinde krigen i traditionel forstand – det gør vi på uger eller måneder, som vi så det i Kosovo, Irak og Afghanistan. Udfordringen består i at (gen)opbygge sammenbrudte og krigshærgede stater og standse de parter, som modsætter sig denne stabiliseringsproces med voldelige midler.¹² Konsekvensen er, at stadig flere danske soldater vil blive udsat for de problemer, dilemmaer og frustrationer, som de Englandsfrivillige oplevede i Palæstina og Grækenland.

Modviljen mod unødigt magtanvendelse

Som det fremgår af Lene Nilssons artikel, er hovedrysten over unødigt magtanvendelse og en evne til at nedtrappe kritiske situationer på fredelig vis et gennemgående tema i soldaternes egne beretninger. Dermed ikke sagt, at alle danskere er engle, og at ingen dansk soldat har optrådt brutalt og hensynsløst. Claus Kold har eksempelvis i en ph.d.-afhandling for nylig kritiseret danske soldater i Kosovo for at behandle lokalbefolkningen respektløst og derigennem bidrage til at optrappe konflikter i stedet for at dæmpe dem.¹³ Når det er sagt, tegner danske soldaters internationale indsats siden 2. Verdenskrig et billede af soldater, som er gode til at løse konflikter uden brug af magtanvendelse. Chefen for det danske forsvars FN-afdeling L.M.K. Skern fremhæver i en artikel fra 1966, at de danske FN-styrker på Cypern i operationens første urolige år fik løst deres opgaver uden at løbne et skud,¹⁴ og de danske FN-enheder fik med tiden i lighed med de øvrige nordiske enheder ry for at være særlig dygtige til at håndtere konflikter uden brug af magt, og deres tilgang til de fredsbevarende operationer kom til at danne skole.¹⁵ Disse kvaliteter eksisterer fortsat. Danske styrker har generelt været i stand til at opbygge et godt forhold til lokalbefolkningen på Balkan, i Irak og Afghanistan, og det er sigende, at officerer med erfaring fra disse operationer uafhængigt af hinanden har fortalt mig, at de havde problemer med at få deres folk til at skyde, når det var påkrævet og i overensstemmelse med de gældende retningslinier for magtanvendelse.

Nogen videnskabelig undersøgelse af dette fænomen er ikke foretaget, men hvis man spørger officererne selv, peger de for det meste på de værdier og normer, som soldaterne har med sig i bagagen hjemmefra, og som i det væsentligste er skabt, inden de får kontakt med forsvaret.¹⁶ Hertil kommer, at hovedparten af de frivillige har været værnepligtige med relativ kort militær uddannelse bag sig, og at danske soldater indtil for nylig i reglen ikke har været indsat i krigslignende operationer og kun været udsendt i korte (seks måneders) perioder. De har derfor ikke været udsat for den forråelse, som krigens gru og hyppige tab blandt venner og kollegaer over tid resulterer i. Om den gradvise overgang til mere professionelle styrker og tendensen i retning af mere krigslignende operationer vil ændre denne modvilje mod at bruge magt, må tiden vise.¹⁷

Skuffelse over manglende anerkendelse

At danskerne i den engelske hær efterfølgende følte sig glemte, er ikke overraskende i lyset af den behandling, som de efterfølgende fik af de danske myndigheder. Som det fremgår af antologiens artikler, aftog både regeringen og befolkningens interesse for de frivillige relativt hurtigt, efter at de var blevet sendt af sted til England. De frivillige fik aldrig en officiel tak for indsatsen, og det tog også langt tid at få løst praktiske

problemer, såsom spørgsmålet om, hvorvidt de skulle aftjene dansk værnepligt, når de kom hjem. Dette problem blev først løst i 1948.

Selvom de Englandsfrivillige har gode grunde til at føle sig skuffede og glemt, så er det et vilkår, de deler med mange af de danske soldater, der fulgte efter. Klager over manglende opmærksomhed hjemmefra, manglende påskønnelse for indsatsen og manglende forståelse for de problemer, som udsendte soldater har haft under tjenesten eller i særdeleshed efterfølgende, går igen i mange beretninger helt frem til i dag. Det gælder især personer, som har været udsat for barske oplevelser eller ulykker og fået varige fysiske eller psykiske men. De danske myndigheders beredskab til at håndtere tab og psykiske skader i internationale operationer var minimalt under den kolde krig, og det var først efter angrebet på et dansk kompagni i Kroatien i september 1995, hvor to danske soldater mistede livet og otte blev såret, at der for alvor blev taget hånd om problemerne.

Soldater i dette kompagni har givet udtryk for skuffelse og frustration over de danske myndigheders håndtering af deres sag, som minder om den, man finder hos flere af de Englandsfrivillige. De klager over manglende støtte og forståelse og giver udtryk for de problemer, de havde med at få opsat en mindeplade for deres faldne og sårede.¹⁸ Historien endte dog lykkeligt i den forstand, at forsvaret i dag har fået etableret et omfattende beredskab til at håndtere fysiske og psykiske skader, og kompagniet fik den ønskede mindeplade på årsdagen for begivenhederne i Kroatien i 2001.¹⁹

Det betyder dog ikke, at situationen ikke kan opstå igen. Nogle af de soldater, som siden 2003 har gjort tjeneste i Irak, føler i dag en tilsvarende skuffelse og frustration over manglende påskønnelse for deres indsats. Risikoen for at blive "glemt" eller ligefrem kritiseret for at have sat livet på spil er størst, når en operation ikke nyder bred opbakning på hjemmefronten. Det var tilfældet med de Englandsfrivillige, som relativt hurtigt mistede opbakning og bevågenhed fra både politikere og befolkning. Som det fremgår af Lene Nilssons artikel, måtte enkelte af dem lide den tort at blive betegnet for landsforrædere. Problemet er det samme med Irakengagementet, som fra starten delte politikerne på Christiansborg og befolkningen. Disse erfaringer understreger vigtigheden af, at internationale operationer har bred politisk og folkelig opbakning, således at soldater, der sendes i krig af de danske myndigheder, ikke glemmes og får den anerkendelse, de fortjener.

Analyserne af de frivillige

Antologiens fem historiske artikler har til formål at analysere de frivillige og deres indsats fra hver sin vinkel. Rasmus Mariager lægger ud med at analysere, hvilken rolle

de frivillige spillede for det dansk-britiske forhold i perioden 1945-48. Konklusionen er, at de frivillige aldrig kom til at spille nogen væsentlig rolle. Aftalen om at give danske frivillige mulighed for at gå i britisk krigstjeneste blev til på dansk initiativ på et tidspunkt, hvor glæden over befrielsen og taknemmeligheden overfor briterne var størst. Dagligdagen meldte sig imidlertid hurtigt, og de frivillige gled i baggrunden i takt med, at de dansk-britiske forbindelser normaliseredes.

Denne konklusion underbygges af Mona Jensens artikel, som analyserer den politiske baggrund for aftalens indgåelse. Artiklen viser, at aftalen aldrig havde helhjertet opbakning fra hovedparten af de gamle partier i befrielsesregeringen og mest af alt kan betragtes som en opportunistisk manøvre med det formål at imødekomme en folkestemning og et populært krav fra modstandsbevægelsen på hjemmefronten og samtidig opnå international anerkendelse som allieret. Modstandsbevægelsens og briternes forhåbninger om, at aftalen ville bane vejen for en mere aktivistisk, pro-allieret udenrigspolitik blev hurtigt gjort til skamme, da de danske politikere i stedet begyndte at bruge de frivillige som argument for at reducere det danske bidrag til besættelsen af Tyskland.

Jakob Knud Bro Lorenzen og Jakob Helth Lønborg søger i deres første artikel at give svar på, hvem de frivillige var. Deres analyse af de frivilliges sociale profil viser, at de var unge (22,5 år i gennemsnit), kom fra hele landet, og at de fleste havde en ufaglært eller faglært social baggrund. Det var kun et fåtal af de frivillige, der var gifte eller havde børn, hvilket ikke er overraskende deres unge alder taget i betragtning.

I deres anden artikel følger de to forfattere de danske frivillige på deres færd ud i verden. Deres analyse af hvervekontrakten viser, at de frivillige reelt skrev under på en blankocheck, der gjorde det muligt for de britiske myndigheder at bestemme, hvor de frivillige blev sendt hen, hvad de skulle lave, og hvor længe de skulle blive i tjenesten. Analysen viser også, at de Englandsfrivillige adskiller sig fra de Finlandsfrivillige, Spaniensfrivillige og Østfrontfrivillige fra nogenlunde samme periode ved, at den danske regering aktivt engagerede sig i hvervningen og sessionsbehandlingen. Endelig giver artiklen et overblik over, hvor i verden de blev sendt hen, hvad opgaverne var i de forskellige områder, og hvordan forholdene var. Den viser i lighed med de øvrige artikler, at interessen for de frivillige langsomt, men sikkert forsvinder efter deres afrejse til England: ude af øje, ude af sind.

Den sidste artikel af Lene Nilsson følger de frivillige fra det tidspunkt, de meldte til i 1945, og til de blev demobiliseret i 1948. Indtryk og oplevelser fra afrejsen, turen gennem et krigshærgat Tyskland, ankomsten til træningslejren i Canterbury og den

militære tjeneste forskellige steder på kloden skildres med udgangspunkt i de frivilliges egne beretninger. Artiklen præsenterer også de tanker, som de frivillige siden har gjort sig om deres indsats, betydningen heraf og omgivelsernes syn herpå. Kontrasten mellem de frivilliges selvforståelse og den betydning, som deres indsats nøgternt vurderes at have haft i Mariager og Jensens artikler, er slående. De frivillige mener selv, at de har gjort en god figur og bidraget til at forbedre Danmarks internationale anseelse i årene efter krigen. Derfor er følelsen af frustration og skuffelse over at være glemt af det officielle Danmark så meget desto større. Det tilgængelige materiale tyder på, at de frivillige generelt gjorde en god figur. Det samme har været tilfældet med de mange danske soldater, der siden drog i international tjeneste for det danske forsvar. Set over hele perioden 1945-2005 er der ikke tvivl om, at danske soldater har ydet et markant bidrag til at højne Danmarks internationale anseelse og prestige.

Kilde- og litteraturfortegnelse:

Den glemte hær

http://da.wikipedia.org/wiki/Den_glemte_h%C3%A6r, sidst besøgt 28. juni 2006.

DR Syd indblik

Den glemte hær del I og II. Dokumentar, DR Syd, 2006.

Ex army 35 sammenkomst i juni 2005

<http://www.hisam.dk/index.php?SideValg=56>, sidst besøgt 28. juni 2006.

Faber, Kim

“Det glemte kompagni”. Politiken, 24. september, Sektion PS, 2000.

Haaest, Erik

Arméen der blev glemt. Flora Danica Forlag, 2003.

Harbottle, Michael

The Impartial Soldier. Oxford University Press, 1970.

Haukrogh & Lauritzen

Den glemte hær. Dokumentarfilm, TV2/NORD, 2002.

Hækkerup, Hans

På skansen. Lindhardt & Ringhof, 2002.

Jensen, Jørn

I krydsild: Den Danske bataljon i Kroatien og Bosnie. Hovedland, 1996.

Juul-Heider, Ebbe

Military Conduct – very good. Hærnyt, nr. 3, 4-7, 1999.

Kold, Claus

En modstander – som skal hjælpes. Et feltstudie af militær ledelse i Det danske Forsvars fredsstøttende operationer i Kosovo. http://forsvaret.dk/NR/rdonlyres/D30C70C6-79D6-414C-BF74-AC2F731D7CFE/0/En_modstander.pdf, sidst besøgt 3. juli 2006.

Koplevs Krydsfelt

Den glemte hær. P1, 8. marts 2001.

Lorenzen & Lønborg

Danske frivillige i den engelske hær 1945-48. Center for Historie, Syddansk universitet. Odense, 2005.

Nilsson, Lene

Danske mænd i den engelske hær 1945-1948. Saxo nr. 1, 22. årg., 2005, <http://www.sa.dk/lak/saxo/artikler/dansk-engelsk.htm>.

Rasmussen, Anders Fogh

“Hvad kan det nytte?”. Berlingske Tidende, 26. marts Sektion 2, 2003.

Skern, L. M. K.

“United Nations Peacekeeping Operations From a Danish Viewpoint”. *Revue Militaire Generale* October, 1966.

Vedby Rasmussen, Mikkel

“Camp Eden: The 2004 Defence Agreement, Military Power and Danish Values”. Per Carlsen og Hans Mouritzen (red.), *Danish Foreign Policy Yearbook 2005*. Danish Institute for International Studies, 2005.

Veicherts, Nicholas T.

Samtænkning – modstand og muligheder. *DIIS Report 2006:5*, 2006.

Viggo Jakobsen, Peter

“Forsvarets internationale engagement 15 år frem: hårdere, hurtigere, men ikke kortere operationer”. Michael H. Clemmesen og Peter Kim Lausten (red.), *Festskrift Forsvarsakademiets 175. årsdag*. Forsvarsakademiet, 2005.

Viggo Jakobsen, Peter

Nordic Approaches to Peace Operations: A New Model in the Making?. Routledge, 2006.

Wadskjær Nielsen, Sune

“Afløsning af mindeplade”. *FOV Nyhedsbrev*, nr. 19, 15. årgang, 2001.

Weber, Frank

“For King and Empire – De glemte danskere”. *Humaniora*, årg. 3, nr. 7, 1993.

Noter

- 1 Den glemte hær; Ex Army 45 Sammenkomsten i juni 2005.
- 2 'Betingelser hvorunder danske Statsborgere kan indtræde i den engelske Hær'. Dokumentet er optrykt bagest i antologien.
- 3 Den glemte hær; Haaest, 2003; Haukrogh & Lauritzen, 2002; DR Syd indblik, 2006; Koplevs Krydsfelt, 2001.
- 4 Tre mindre artikler og et speciale er, hvad faghistorikere til dato har produceret. Se Lorenzen & Lønborg, 2005; Juul-Heider, 1999, s. 4-7; Nilsson, 2005; Weber, 1993, s. 16-19.
- 5 Viggo Jakobsen, 2006, s. 84+97. En liste over de fredsoperationer Danmark har bidraget til i perioden 1948-2003 findes i Viggo Jacobsen, 2006, Appendix 4, s. 240-242.
- 6 Krafts udtalelser ved pressemødet i forbindelse med præsentationen af aftalen og i forbindelse med en forespørgsel i Rigsdagen er gengivet hos Lorenzen & Lønborg, 2005, s. 66.
- 7 De danske avisers dækning af indgåelsen af aftalen analyseres i Lorenzen & Lønborg, 2005, s. 80-90.
- 8 Informations rolle i forbindelse med aftalens indgåelse fremgår desuden af Mona Jensens artikel i antologien.
- 9 Viggo Jakobsen, 2006, s. 93-94.
- 10 Hækkerup, 2002, s. 40.
- 11 Rasmussen, 2003, s. 4.
- 12 For analyser af de udfordringer, som det danske forsvar står over for i de kommende år, se Viggo Jakobsen, 2005, s. 40-54; Veicherts, 2006.
- 13 Kold, 2003.
- 14 Skern, 1966, s. 364. Stabschefen for de britiske styrker på Cypern (1966-68) betegnede senere de danske og finske kontingenter som bedre egnede til fredsbevarelse end de britiske. Harbottle, 1970, s. 69-78.
- 15 Viggo Jakobsen, 2006.
- 16 Jensen, 1996, s. 96-97.
- 17 For en analyse af diskussionen om danske værdier som torturanklagerne mod den danske enhed i Irak i 2004 gav anledning til se Vedby Rasmussen, 2005, s. 41-64.
- 18 Faber, 2000, s. 1-3.
- 19 Wadskjær Nielsen, 2001, s. 1+2.

Små brikker i et større politisk og økonomisk spil – de frivillige i lyset af udviklingen i det dansk-britiske forhold 1945-48

AF RASMUS MARIAGER

Indledning

I 1945 blev der indgået en aftale mellem Danmark og Storbritannien, hvorefter danske mænd under visse fastlagte vilkår kunne melde sig til britisk militærtjeneste. Det er denne aftale og omstændighederne omkring denne, der er anledning til nærværende antologi. Imidlertid udgør aftalen blot en mindre del af et mere komplekst dansk-britisk forhold præget af forhandlinger om og indgåelse af en længere række politiske og økonomiske overenskomster mellem de to lande. Formålet med nærværende bidrag er at tegne et overordnet billede af det dansk-britiske forhold i de første efterkrigsår. Jeg vil illustrere, hvorledes forbindelsen mellem de to lande mellem 1945 og cirka 1948 – dvs. i den periode hvor aftalen blev indgået, og hvor en række danske mænd var i britisk krigstjeneste – gennemgik en udvikling fra dansk fascination af Storbritannien til et mere normalt forhold mellem venligtsindede nationer, der også var præget af vanskeligheder af såvel politisk som økonomisk karakter. Men jeg vil også vise, hvordan Storbritannien kort efter befrielsen blev det vesteuropæiske land, som Danmark støttede sig mest til i denne tidlige periode af den kolde krig. Den danske orientering mod Storbritannien havde væsentligst sin forklaring i, at den kolde krig snart blev en realitet, og at Storbritannien var det af de ikke nordiske lande, som danske beslutningstagere nærede størst sympati for og havde mest tillid til. Men det havde også sin forklaring i, at Danmark i løbet af de første par efterkrigsår blev bundet til Storbritannien såvel politisk som økonomisk.¹

Hvad angår danske frivillige i britisk militærtjeneste, vil artiklen vise, at skønt spørgsmålet nok optog danske politikere og dele af medierne i befrielsessommeren², så blev det hurtigt trængt i baggrunden af andre, mere vigtige anliggender i det dansk-britiske forhold.

Befrielsesregeringen

Spørgsmålet om baggrunden for den danske befrielsesregering (maj-november 1945) er i historiografien især behandlet som et indre dansk anliggende.³ Det er fornuftigt, for den var et resultat af forhandlinger mellem på den ene side modstandsbevægelsen og på den anden side det politiske system. Som vist af Henrik Lundbak var regerings-sammensætningen udtryk for et kompromis. Modstandsbevægelsen ønskede på sin side en udrensning i det politiske system samt en undsigelse af den forhandlingspoli-tik, der havde været grundpillen i det dansk-tyske forhold frem til 1943 og siden også under departementschefsstyret, medens målet for de politiske partier var at genvinde den politiske magt. Det lod sig bedst realisere ved at give modstandens folk del i den nye regering, da den hermed kunne opfattes og af politikere fremstilles som en legiti-mering af det tidligere samarbejde med tyskerne.⁴

Men havde man fra britisk side en holdning til sammensætningen af den kommende danske regering? Og hvori bestod denne? Svaret herpå antyder, hvad den britiske administration grundlæggende ønskede sig af dansk udenrigspolitik efter befrielsen. Ønskede briterne et opgør med det politiske system? Eller ønskede de en reetablering af de traditionelle kræfter i dansk politik? Vi får et første indblik i svarene herpå ved at kigge på det britiske udenrigsministeriums arkiv i den sidste tid af krigen. Det fremgår, at ministeriet allerede i foråret 1944 fik de første orienteringer om, at der pågik drøftel-ser om en kommende dansk befrielsesregering.⁵ I de følgende måneder modtog departementet flere efterretninger om samme emne.⁶ Ved indgangen til 1945 forekom det sandsynligt, at den kommende regering ville bestå af såvel modstandsfolk som gamle politikere, og rygterne lød, at socialdemokraten Vilhelm Buhl ville blive statsminister. Men intet var sikkert, og uafklaret var det også, hvor stærkt modstandsbevægelsen ville stå. I den situation rettede general Dewing, der var leder af the Supreme Headquar-ters Allied Expeditionary Force (SHAEF) Mission to Denmark, henvendelse til Buhl. Formålet var at undgå kamphandlinger på dansk jord ved at opløse de militære enhe-der i modstandsgrupperne, så snart deres opgaver var fuldførte.⁷ Men henvendelsen må også ses som en tillids erklæring til det politiske liv og til Socialdemokratiet. Det bekræftes af en skrivelse fra marts 1945 fra Anthony Haig fra det britiske udenrigsmini-sterium, Foreign Office, til Steel fra SHAEF. Heraf fremgik det, at Foreign Office håbede, at danskerne ville etablere en koalitionsregering med repræsentanter fra såvel modstandsbevægelsen som de gamle partier med Buhl som regeringsleder.⁸

Men hvorfor ønskede briterne en koalitionsregering med Buhl som statsminister? For det første ønskede den britiske udenrigsadministration at anerkende modstandsgrup-pernes indsats under besættelsen. I dele af Anden Verdenskrig havde de europæiske modstandsgrupper været briternes tætte allierede. Ved at skabe en koalitionsregering

ville man anerkende modstandens folk. Men mere vigtige var dog storpolitiske hensyn, hvor det kun syntes muligt at overbevise Sovjetunionen om dansk optagelse i FN, såfremt modstandsbevægelsen også blev en del af regeringen (jf. nedenfor).⁹ Alligevel foretrak briterne, at de gamle politiske partier fik en ledende rolle i den forestående regering. Årsagen var, at Storbritannien forventede øget spænding med Sovjetunionen, når krigen var vundet.¹⁰ Derfor gjaldt det om at orientere så mange af de vesteuropæiske lande som muligt mod de britiske øer. Såfremt det lykkedes det etablerede politiske liv i Danmark at få en fremtrædende rolle i politikken efter befrielsen, så var der mulighed for kontinuitet i dansk politik, hvilket ville give Storbritannien mulighed for at påvirke Danmarks fremtidige stilling i internationale anliggender. Derfor var det vigtigt for briterne, at de gamle politiske partier fik en ledende rolle. Ud fra en britisk betragtning var Vilhelm Buhl, som forhenværende statsminister og dreven politiker, det mest oplagte valg som regeringschef. Forhandlingerne om befrielsesregeringen resulterede i en koalitionsregering med en fifty-fifty fordeling mellem modstandens folk og repræsentanter for det etablerede politiske system. Og jo, statsministeren blev Vilhelm Buhl.

Befrielsessommeren

Da regeringen var bragt på plads, skulle landets udenrigspolitik formuleres. Det skulle imidlertid vise sig vanskeligt, da befrielsesregeringen ikke var enig om landets fremtidige stilling i internationale sammenhænge. For det første var de politiske partier uenige, og for det andet havde modstandsbevægelsens repræsentanter vanskeligt ved at finde en fælles kurs.¹¹ Dertil kom, at det var vanskeligt at overskue international politik. Tyskland var slagen, men det stod endnu uklart, hvordan relationerne mellem de sejrende magter ville udvikle sig.¹²

På trods af usikkerheden var der i det politiske liv enighed om, at Danmark skulle tage aktiv del i international politik. Et første formål var at imødegå fremtidige aggressioner fra totalitære stater. Slagordet "Aldrig mere en 9. april" gik igen.¹³ Et andet formål med en aktiv udenrigspolitisk profil var at opnå de sejrende landes anerkendelse af dansk politik under besættelsen. Således var der et gennemgående ønske fra dansk side om at lade Danmark optage i FN. Forud for Danmarks optagelse var der pågået lange og vanskelige forhandlinger mellem Storbritannien og Sovjetunionen herom. I disse forhandlinger havde Storbritannien argumenteret for anerkendelse af Danmark som medkæmper, medens Sovjetunionen havde været reserveret på grund af Danmarks forhold til Tyskland under krigen og den deraf følgende antikommunistiske politik (jf. kommunistinterneringen begyndende i juni 1941, Folketingets kommunistlov fra august 1941 og Danmarks efterfølgende tilslutning til Antikominternpagten i november 1941). Kompromiset blev, at Sovjetunionen anerkendte det kæmpende Danmark,

som allieret, og dermed var vejen åbnet for Danmarks optagelse i FN.¹⁴ Christmas Møller anførte senere, at et af formålene med, at han under besættelsen havde stillet forslag om, at danske mænd kunne melde sig til britiske militærtjeneste, var at opnå allieret anerkendelse af Danmark.¹⁵ I hvilket omfang Christmas Møllers tilbud reelt fik betydning for Storbritanniens og Sovjetunionens synspunkter er vanskeligt at afgøre, dog synes det ikke at have fået udslaggivende betydning.

Med kompromiset mellem Storbritannien og Sovjetunionen på plads blev Danmark 5. juni 1945 optaget i FN. Danmark var nu formelt og reelt anerkendt som allieret og sejrende nation, og i tilgift var landets isolerede neutralitet ophævet.¹⁶ Som det vil fremgå nedenfor, etablerede Danmark i de følgende måneder og år tætte forbindelser til Storbritannien – faktisk så tætte, at den sovjetiske gesandt i Danmark i begyndelsen af 1946 i en rapport til Moskva konkluderede: “Danmark er i politisk og økonomisk henseende nu et land, der kun i ringe grad adskiller sig fra en hvilken som helst [britisk] dominion. England indspinder bogstaveligt talt alle områder af det statslige politiske og økonomiske liv i landet med et kompliceret net af agenturer, og deres talrige danske venner har ledende poster i hæren og i apparatet.”¹⁷ Konklusionen var overdrevet, men der var en kerne af sandhed i udsagnet. Danmark blev hurtigt orienteret mod Storbritannien.

For Storbritannien var situationen en anden. Politisk og militært kom landet sejrrigt ud af krigen, men ikke uden problemer. På trods af allianceforholdet til USA var relationen mellem landene blevet anspændt i krigens slutfase, og problemerne tog til i den første efterkrigstid. Et eksempel herpå var USA's suspendering af en låne-leje-aftale mellem de to lande kun syv dage efter afslutningen på den europæiske krig. Via den aftale havde Storbritannien (sammen med Commonwealth) under krigen lånt hen ved 30 milliarder dollars i USA. Med sejren ophævede USA imidlertid aftalen og fordrede lånene tilbagebetalt. Den amerikanske politik afspejlede en ambition om at liberalisere international handel.¹⁸ For at påbegynde tilbagebetalingen lånte Storbritannien knap 5 milliarder pund i Ægypten og Indien. Disse lån lagde grunden til Storbritanniens økonomiske problemer i de kommende år.¹⁹ For at rette op på de økonomiske vanskeligheder søgte Storbritannien at etablere et netværk af handelspartnere og øge eksporten af luksusvarer samt importen af fødevarer og råvarer. Her kom de skandinaviske lande ind i billedet, da disse var i stand til at levere tiltrængte levnedsmidler samt råvarer som tømmer etc., ligesom ambitionen fra britisk side var at få de skandinaviske lande til at aftage britiske industrivarer og forarbejdede luksusvarer. Storbritannien havde med andre ord en økonomisk interesse i at retablere tætte handelsforhold til de skandinaviske lande i den første efterkrigstid. I takt med den kolde krigs opståen og udvikling fik Skandinavien tillige karakter af forterræn i tilfælde af en krig mod

Sovjetunionen. Det betød, at området blev af stor sikkerhedspolitisk betydning for Storbritannien. Det sikkerhedspolitiske forhold spillede ikke en fremtrædende rolle i 1945, men britiske aktører forventede på et tidligere tidspunkt en konflikt mellem Øst og Vest end i al fald deres amerikanske kollegaer.

Dansk-britiske politiske forbindelser 1945-48

Med hensyn til udviklingen i det dansk-britiske forhold i de første tre efterkrigsår ses det, at forholdet var præget af reetablering og normalisering. Med befrielsen reetablerede Danmark og Storbritannien de forbindelser, der var blevet afbrudt som følge af Anden Verdenskrig. Derpå blev forbindelserne normaliseret. Det betød, at den eufori for Storbritannien, der havde eksisteret i Danmark, snart blev erstattet af hverdagens trakasserier. Dette kan eksemplificeres gennem nedenstående politiske hovedspørgsmål:

Tysklandsbrigaden

Endnu før Danmark blev befriet, tilbød formanden for Det Danske Råd i London, John Christmas Møller, den britiske udenrigsminister Anthony Eden, at Danmark ville støtte Storbritannien i besættelsen af Tyskland med 10-11.500 danske soldater.²⁰ Tilbuddet var ikke formelt, men da befrielsesregeringen gentog tilbuddet i august og igen i september 1945, blev det officielt. Umiddelbart kom der dog ikke mere ud af sagen, men i september 1945 annoncerede forsvarsminister Ole Bjørn Kraft (K), at 10.000 danske mænd skulle indkaldes til forsvaret for senere at deltage i besættelsen af Tyskland under britisk kommando. Ved Rigsdagens åbning i oktober udtalte statsminister Wilhelm Buhl (S), at regeringen forberedte "Udsendelsen af en fuldt udrustet dansk Division til Deltagelse i Besættelsen af Tyskland."²¹ Tilbuddet om at hjælpe briterne i besættelsen af Tyskland må blandt andet ses som udtryk for dansk bejleri til London, men også som et dansk ønske om at handle på lige fod med de allierede, krigens sejherrer.

Der gik ikke længe efter Danmarks optagelse i FN i sommeren 1945, førend Danmark begyndte at trække i land i spørgsmålet om danske troppebidrag. Samtidig var Storbritannien imidlertid blevet stadig mere interesseret heri. Herom vidner et britisk tilbud af 18. juli 1945 om støtte til opbygning af det danske forsvar, uddannelse af officerer og køb af britiske våben. I midten af august 1945 bad man fra britisk side Danmark om at etablere en division bestående af 11.000 soldater.²²

Med Folketingsvalget i oktober 1945 fik Danmark ny regering. Venstre overtog landets ledelse, og hverdagen havde for længst meldt sig.²³ Den nye statsminister, Knud Kristensen, overdrog posten som udenrigsminister til den partiløse karrierediplomat

Gustav Rasmussen.²⁴ Skønt den nye regering følte sig bundet af befrielsesregeringens tilsagn om dansk deltagelse i okkupationsopgaverne,²⁵ viste regeringen sig modstræbende i spørgsmålet. Gustav Rasmussen henvendte sig således allerede 2. december 1945 til den britiske gesandt i København A.W.G. Randall og spurgte her, om der fortsat var behov for et dansk styrkebidrag til besættelsen af Tyskland. Rasmussen understregede, at forespørgslen selvsagt ikke måtte opfattes således, at den nye regering havde til hensigt at flygte fra de forpligtelser, som dens forgænger havde påtaget sig. Der var imidlertid medlemmer af den nye regering, der var bekymrede over de økonomiske byrder, et engagement i Tyskland ville medføre. Randall svarede imidlertid bekræftende på spørgsmålet og pegede på, at initiativet oprindeligt havde været dansk, hvilket Storbritannien blandt andet havde lagt til grund for sin positive støtte til Danmark i spørgsmålet om Danmarks optagelse i FN.²⁶ I slutningen af december modtog Udenrigsministeriet efterfølgende et britisk udkast til en aftale. Heri hed det, at "Udrustningen ... skulde leveres af de britiske Myndigheder, men ... alle Udgifter hertil skulde afholdes af Danmark." Budskabet kom angiveligt som en overraskelse for danske myndigheder, der regnede med, at betalingen var et spørgsmål, man skulle drøfte, jf. tilbuddet af 18. juli.²⁷

I de følgende to år drøftede danskerne og briterne spørgsmålet. Fra dansk side var det Venstre-regeringens politik, at Danmark ikke skulle bidrage med et så stort antal soldater, som Christmas Møller oprindeligt og befrielsesregeringen efterfølgende havde stillet briterne i udsigt. I tillæg hertil ønskede regeringen, at briterne betalte for såvel opholdet i Tyskland som det materiel, de danske soldater skulle benytte, medens de befandt sig i Tyskland. I den sammenhæng ses det, at regeringen enkelte gange forsøgte at bruge de danske Englandsfrivillige, der er emnet for denne antologi, som argument for at reducere det danske bidrag til Tyskland.²⁸ Fra britisk side tillagde man dog øjensynligt ikke det rationale megen vægt, men synes i stedet at have været af den opfattelse, at dette blot var et opportunt argument fra dansk side. Således videreførtes forhandlingerne, og i foråret 1947 blev der undertegnet en aftale mellem Danmark og Storbritannien, hvorefter Danmark skulle bidrage med 4.000 soldater, og ikke 10-11.000 som oprindeligt foreslået af Christmas Møller. Danskerne havde i det væsentlige stået fast, medens briterne havde strakt sig langt for at imødekomme danske ønsker, hvad angik betalingen for det militære isenkram.²⁹ Overenskomsten blev forlænget de følgende år, om end det ses, at antallet af danske soldater blev reduceret. De sidste danske soldater blev hjemsendt fra tjenesten i Vesttyskland i 1958.³⁰

Genopbygningen af forsvaret

I sensommeren 1944 besluttede den britiske regering at tilbyde visse vesteuropæiske lande støtte til opbygningen af deres militære systemer, når krigen var afsluttet. Dan-

mark var på listen over udvalgte lande. Derfor passede det fint med britisk politik, da den danske gesandt i London, Reventlow, i februar 1945 afleverede en skrivelse til Foreign Office med oplysninger om den forestående opbygning af den danske flåde. Samtidig afleverede militærmissionen et memorandum til det britiske luftfartsministerium, Air Ministry, om at etablere et dansk flyvevåben.³¹ Storbritannien var således stillet i udsigt, at den danske regering ville tage positivt imod det tilbud om assistance i opbygningen af det danske forsvar, som briterne gav den danske regering 18. juli 1945 (jf. ovenfor).³²

I dette memorandum sondrede Storbritannien i forhold til hæren mellem de styrker, 1) der skulle forblive i Danmark med henblik på bevogtning af grænsen samt de i Danmark beroende tyske flygtninge, og 2) brigaden, der skulle til Tyskland. Det var befrielsesregeringens målsætning at indkalde, træne og udruste den første af disse grupper. Briternes interesse rettede sig især imod den anden gruppe. Af den årsag foreslog Storbritannien, at de to lande skulle indgå en aftale om, hvorledes sagen mere konkret skulle gribes an, men umiddelbart begyndte briterne dog at forsyne den danske hær med lette våben. Dermed kunne uddannelsen af forsvaret tage sin begyndelse. Den uddannelse blev indledt i samarbejde med britiske officerer.³³

Hvad angik flåden, tilbød Flådeministeriet, the Admiralty, at levere tre destroyere, to korvetter, ti motortorpedobåde, ti ministrygere og op til seks moderne britiske ubåde. For flyvevåbnets vedkommende tilbød Air Ministry at anskaffe både fly og andet udstyr til Danmark. Desuden tilbød Storbritannien ekspertise i brugen af udstyret og træningen af officererne. Prisen kunne man senere vende tilbage til, men det blev fra britisk side antaget, at Danmark skulle betale både for undervisningen af officererne og for det udstyr, der blev overført til Danmark.³⁴ I oktober 1945 meddelte den britiske regering endvidere, at våbenforsyningen var på betalingsbasis.³⁵ Fra dansk side ønskede man imidlertid blot at betale for den del af udrustningen, "som fra dansk militær Side kan anerkendes som saa moderne, at den ventelig vil kunne betegnes som brugbar en betydelig Aarrække frem i Tiden, medens man omvendt fra dansk Side har taget Forbehold med Hensyn til Overtagelsen af anden Udrustning. Dette sidste Forbehold er dog ikke anerkendt fra engelsk Side."³⁶ Gennem 1945 søgte regeringen at blive orienteret om, hvor meget udrustningen til Tysklandsbrigaden ville koste. Hertil havde man fra britisk side alene udtalt, at man ikke ville tage fuld pris for udrustningen.³⁷

Den 26. juli 1945 blev det annonceret i København, at den nytiltrådte Labourregering havde tilbudt støtte til opbygningen af hæren, flåden og flyvevåbnet.³⁸ Danmark tog gerne imod. På Christiansborg og i befolkningen stod 9. april 1940 stadig i klar erindring. Det betød en øget politisk vilje til oprustning.

I slutningen af juli anmodede Reventlow på vegne af Krigsministeriet om, at officerer fra den danske hær kunne benytte britiske uddannelses- og træningsfaciliteter. Desuden foreslog han, at en dansk flådemission skulle rejse til England for at diskutere køb af diverse skibe.³⁹ Foreign Office svarede bekræftende på forespørgslen i begyndelsen af september, efter at sagen var behandlet i Krigsministeriet, War Office. Danske officerer blev herefter sendt til Storbritannien på studieophold. I august og september besøgte to danske delegerede England, og en dansk flådemission fulgte efter i oktober og november.⁴⁰ 29. januar 1946 svarede Udenrigsministeriet på det britiske tilbud omhandlende udrustningen af flåden og flyvevåbnet. I mellemtiden havde Knud Kristensen dannet den nye Venstregering, og politikken var nu blevet mere tilbageholdende. Danmark havde i løbet af sommeren kun købt én korvet og to fregatter. En af forklaringerne herpå var formentlig, at den danske flåde ikke havde mandskab til at bemane flere fartøjer, men tilbageholdenheden var også udtryk for et politisk valg. Den britiske regering blev i stigende grad bekymret over den danske politik.⁴¹

For flyvevåbnets vedkommende blev Danmark tilbudt at købe fly og andet materiel til en værdi af to millioner pund. Regeringen svarede, at Danmark frem til april 1946 kun var villig til at bruge 500.000 pund herpå. Den britiske legation i København præsenterede herefter et revideret forslag, hvilket den i februar 1946 stadig ventede svar på.⁴² Forudsætningen for, at Storbritannien var villig til at yde hjælp til genopbygningen af hæren var imidlertid, at en del heraf skulle benyttes til brigaden. 6. februar 1946 foreslog den danske regering, at våben og andet militært udstyr til brigaden skulle leveres på lånebasis.⁴³ I et par efterfølgende aide-mémoires bad regeringen også om, at Danmark måtte overtage det tyske flådeudstyr, der stadig var beroende i Danmark.⁴⁴ Ud fra en britisk synsvinkel var problemet, at hvis man imødekom de danske forespørgsler, ville det begrænse Danmarks behov for at købe skibe fra Storbritannien. Det var af både økonomiske, politiske og militære grunde uønsket. Hvorfor det? Jo, for ved at sælge militært isenkram til Danmark ville man styrke den svækkede britiske statskasse. I tillæg hertil ville man sikre fortsat dansk politisk og militær orientering mod Storbritannien, og det var vigtig ud fra en Øst-Vest-betragtning. Ved at binde Danmark til de britiske øer ville Storbritannien styrke sin egen position – også internt i det vestlige samarbejde.

I en rapport af 23. juli 1946 til Foreign Office formulerede Randall en vurdering af den danske holdning og dens årsager. Han forklarede, at da danske politikere i befrielsessommeren havde været klar til at tage del i de allierede opgaver og i den forbindelse at styrke det danske militær, befandt landet sig i en befrielsesus og ville derfor gerne tage del i besættelsen af Tyskland og krigen mod Japan. I mellemtiden var entusiasmen imidlertid dalet, de økonomiske problemer vokset, og oktobervalget havde bragt en

svag og lidet internationalt orienteret regering til magten. Sammenlagt bevirkede disse faktorer, at landet var begyndt at glide tilbage i sin traditionelle pacifistiske stilling i internationale sammenhænge. Det var derfor, det var så vanskeligt for Storbritannien at få sin vilje igennem på det sikkerhedspolitiske område. Randall vurderede dog, at hvad angik det danske flyvevåben, var Storbritannien ved at sikre sig en beskedne, men vigtig del af det danske marked, mens man stadig ikke kunne være tilfreds med de danske indkøb af skibe og flådeudstyr. En vigtig grund til de beskedne danske køb var, at fartøjer var meget dyre, og de handelspolitiske forhold gjorde ikke situationen nemmere. Randall stillede derfor problemet således op, at man skulle præsentere den danske regering for ganske beskedne købsaftaler. Hvis man fra britisk side foreslog for omfattende køb, ville man få problemer med både finansminister Thorkil Kristensen og kommunisterne.⁴⁵

Gennem sommeren forhandlede Krigsministeriet med War Office om en aftale om salg af britiske fly til det danske forsvar, og 16. august underskrev landene en aftale om køb af 76 fly samt træning i brug heraf, ammunition, motorer og andet tilbehør. Prisen blev fastsat til 450.000 pund, hvoraf de første 250.000 skulle betales pr. 30. september og resten inden 31. marts 1947.⁴⁶ Aftalen blev efter dansk ønske ikke offentliggjort i første omgang. Formentlig ønskede regeringen ikke at skabe røre om aftalen i Danmark, hvor Danmarks Kommunistiske Parti konstant kritiserede Venstre, De Konservative og Socialdemokratiet for deres udenrigspolitik.⁴⁷ Samtidig har regeringen næppe ønsket at provokere Sovjetunionen, der netop havde trukket sine tropper hjem fra Bornholm. Imidlertid blev aftalen gjort offentlig i foråret 1947, da Foreign Office lod Danmark vide, at landene var forpligtet til at indgive oplysninger til FN om den type af aftaler.⁴⁸

Den 31. august 1947 afsluttede den britiske militærmission sit arbejde i Danmark. Frem til det tidspunkt havde missionen i alt formidlet leverancer af knap 3.700 militærkøretøjer, mere end 150 tunge våben, godt og vel 22.500 geværer, maskinpistoler og andre håndvåben, 3.500 teleskoper, kikkerter mv., 24.000 uniformer samt 44.000 tæpper. Alt sammen til et samlet beløb af omkring seks millioner pund.⁴⁹

Et dansk-britisk efterretningssamarbejde

Sideløbende med det britiske engagement i opbygningen af det danske forsvar eksisterede der også et samarbejde mellem landenes efterretningstjenester. Wilhelm Christmas-Møller har vist, at oberstløjtnant Einar Nordentoft og kommandør Poul Adam Mørch, der sammen fra 1943 havde drevet den danske E-tjeneste fra Stockholm, kort efter besættelsens ophør blev inviteret til London. Efterfølgende var en delegation af danske kontraetterretningsfolk i London, hvor man etablerede et samarbejde med det

britiske udenrigsministeriums SIS, Secret Intelligence Service. I første omgang handlede samarbejdet angiveligt om overvågning af kommunister og lokalisering af nazister, men siden også om registrering af forholdene i Østersøen og stræderne. Betydningen af de militære E-tjenesters samarbejde har vi endnu ikke megen viden om, men det er bemærkelsesværdigt, at Mørch og Vedel i slutningen af 1947 førte samtaler med de øvrige nordiske værnschefer om dannelsen af et forsvarssamarbejde eller en alliance “med en større enhed som for eksempel Storbritannien og de lande, som det nu slutter aftale med eller muligvis Danmark”. Den danske militære efterretningstjeneste havde således forud for kriserne i 1948 deltaget i nordiske drøftelser om Storbritannien som alliancepartner.⁵⁰ Vedel, Mørch, Nordentoft og hærchef Gørtz var betydningsfulde skikkelser i denne sammenhæng, og de influerede i retning af et militært samarbejde mellem Danmark og Storbritannien.⁵¹

En episode fra begyndelsen af 1948 viser, at det militære efterretningssamarbejde fungerede i slutningen af 1947 og i begyndelsen af 1948. I maj 1948 lod Bevin premierminister Attlee vide, at briterne i foråret 1948 var blevet informeret om, at den argentinske konsul i Danmark, Mouret, gennem de første måneder af 1948 havde været involveret i forsøg på at smugle tyske videnskabsmænd til Argentina via Danmark. Bevins dokumentation herfor var en politirapport, den danske regering havde ladet udarbejde. Åbenlyst var det, at man fra britisk side ønskede kontrol over, om – og i givet fald i hvilket omfang – Danmark blev benyttet som transitland for tyske videnskabsmænd; dette i en periode, hvor USA endnu besad monopol på atomvåbnet, og hvor forholdet mellem naturvidenskab og militær teknologi var et centralt emne i verdenspolitikken. Foreign Office overvejede derfor, om man skulle gøre en sag ud af affæren. Bevin anbefalede dog, at man fra britisk side skulle dysse sagen ned og blot anmode den danske regering om at skærpe overvågningen af de danske landegrænser. Dels beroede den britiske bevisførelse på en dansk politirapport; det var altså ikke den britiske administration, der selv sad inde med dokumentation for den argentinske konsuls handlinger; dels eksisterede der, skrev han, et frugtbart samarbejde mellem det danske politi og britiske efterretningsmyndigheder i Tyskland. Dette samarbejde måtte ikke risikeres.⁵²

Sammen med spørgsmålet om genopbygningen af det danske forsvar samt tysklandsbrigadespørgsmålet viser ovenstående historie om efterretningssamarbejdet, at Danmark og Storbritannien i de første efterkrigsår etablerede et tæt samarbejde i sikkerhedspolitiske anliggender. Dermed opnåede Danmark formel og reel anerkendelse af Storbritannien, ligesom landet erhvervede sig hårdt tiltrængt hjælp i genopbygningsarbejdet, hvor Storbritannien besad konkret hjælp til tilbyde såsom materiel og knowhow. Fra britisk side var det vigtig med en intim sikkerhedspolitisk relation til

Danmark og de skandinaviske lande. I juli måned 1947 lod således de britiske stabschefer Foreign Office vide, at Skandinavien ville udgøre et strategisk vigtigt område i tilfælde af krig med Sovjetunionen. Ikke nok med at adgang til det skandinaviske territorium ville give mulighed for luftbaser, det ville også øge varslingsmulighederne og skabe bedre mulighed for operationer i Nordsøen og Østersøen. Endelig ville adgang til Skandinavien forhindre Sovjetunionen i at få ovennævnte fordele. Stabscheferne konkluderede derfor, at Skandinavien integritet var *“almost as important”* som Frankrigs og Benelux landenes.⁵³

Historierne om det dansk-britiske sikkerhedspolitiske samarbejde afspejler dog også en normalisering af landenes interne forhold. Dette gik fra et gnidningsløst samarbejde med dansk fascination af og sympati for Storbritannien til en stadig mere selvstændig dansk politik. Derfor opstod der i Foreign Office en voksende utilfredshed med og irritation over skiftende danske regeringers sikkerhedspolitik. Danske politikere blev betragtet som snæversynede, og selv den anglofile Christmas Møller blev af Randall kritiseret for en udtalelse om, at Danmark burde arbejde inden for rammerne af FN for ikke at tage del i blokformationen mellem Øst og Vest. I det hele taget blev dansk udenrigs- og forsvarspolitik taget til indtægt for at ville have det *“both ways”*, og i en *“ideologisk rapport”* fra april 1947 blev danskerne karakteriseret som et *“materialistisk og komfortelskende folk”*, der savnede både ideologi og tilbøjelighed til heroisme.⁵⁴

Hvad angår spørgsmålet om danske frivillige i britisk militærtjeneste, ses det, at dette hurtigt forsvandt ud af diskussionerne. Vel havde det vakt en vis opsigt i Danmark kort tid efter befrielsen, og vel havde man fra dansk side benyttet de frivillige som argument for, at Danmark ikke skulle bidrage med så mange soldater til besættelsen af Tyskland som oprindeligt foreslået. Men de politiske miljøer i såvel Danmark som Storbritannien synes hurtigt at have ladet det spørgsmål glide i baggrunden, og i al fald synes de frivillige ikke at have spillet nogen væsentlig rolle, når andre spørgsmål skulle forhandles på plads. Som vi har set, anså briterne det altså ikke som noget argument for at reducere det danske bidrag til Tysklandsbrigaden, at danske mænd allerede gjorde militærtjeneste i britiske enheder.

Dansk-britiske økonomiske forbindelser 1945-48

Det ovenfor skitserede billede af reetablering og normalisering som karakteristisk for dansk-britiske politiske forbindelser er også gældende, når vi gransker landenes økonomiske mellemværender. Også her indtraf der en udvikling fra eufori til normalitet. Samtidig ses det, at vel eksisterede der et fælles dansk-britisk ønske om at have et smidigt forhold, men når de økonomiske realiteter konfronterede de mere følelsesbetonede ønsker om gensidig hensyntagen, så var det de økonomiske realiteter, der vejede

tungest. Heller ikke på det punkt forekommer det troligt, at de frivillige betød noget for det dansk-britiske forhold.

Danske og britiske udenrigsøkonomiske målsætninger

I løbet af de første år efter Anden Verdenskrig blev det vestlige handels- og betalings-system reorganiseret. Det var sejrherrener, USA og Storbritannien, der var de dominerende aktører i den proces. De grundlæggende økonomiske problemer bestod i, at der gennem 1930'erne og i første halvdel af 1940'erne var skabt ubalance i verdenshandlen og i de internationale betalingsforhold. Problemerne var følger af forandrede forhold i den internationale arbejdsdeling og vanskeligheder i forbindelse med genopbygningen efter krigen.⁵⁵ I den situation var det USA's målsætning at skabe øget frihandel samt konvertibilitet. Det afspejlede den grundlæggende betragtning, at frihandel ville skabe et højere niveau af velstand for alle implicerede parter, og at frihandel ville fremme det mellemstatslige og mellemfolkelige samkvem blandt de vesteuropæiske lande. Samtidig var den amerikanske politik udtryk for den mere kontante vurdering, at USA gennem frihandel og fri valutaomveksling ville stå stærkere i international økonomi. USA tog derfor skridt til at danne et økonomisk-politisk samarbejde med de højt industrialiserede lande i den vestlige verden.⁵⁶

I tiden umiddelbart efter Anden Verdenskrig udgjorde Storbritannien sammen med Commonwealth den største økonomiske enhed uden for USA. Ønskede USA at gennemføre forandringer i verdenshandlen, var det derfor vigtigt at skabe et tæt samarbejde med Storbritannien herom. Det skulle dog vise sig vanskeligere end beregnet. Økonomierne inden for den vestlige kulturkreds var i den tidlige efterkrigstid inddelt i to valutaområder. Der var dels sterlingområdet. Dels var der dollarområdet. Fordele ved at være med i sterlingssystemet var, at deltagerlandene havde fri adgang til det finansielle marked i Storbritannien. Til gengæld betød deltagelse tillige, at landene havde en fast kurs over for pundet, ligesom de hovedsageligt måtte holde deres valuta-reserver i sterling. At sterlingområdet stod over for dollarområdet gjorde det vanskeligt for USA og Storbritannien at samarbejde om den vestlige kulturkreds fremtidige økonomiske politik. Med årene skulle det blive et problem for Danmark.⁵⁷

Ved verdenskrigens afslutning var Storbritanniens økonomi trængt i defensiven, og beslutningstagerne i Whitehall gennemskuede hurtigt, at de amerikanske tiltag indbefattede en ambition om at få Storbritannien til at opgive sterlingområdet og forlade imperiepræferencesystemet. I månederne op til krigen afslutning og kort tid efter forsøgte den amerikanske administration at få Storbritannien til at medvirke til at forandre vilkårene for international handel, men Storbritannien var modstræbende. For at få briterne til at give efter tilbød USA dollarkredit til Storbritannien. I London

bestemte man sig, hårdt presset af de økonomiske realiteter, i december 1945 for at tage imod et amerikansk lån, der var på 3,75 milliarder dollars til en rente på 2 procent med begyndende tilbagebetaling ved udgangen af 1951. Betingelsen for lånet var, at Storbritannien inden december 1946 skulle afskaffe dollar poolen, det vil sige en ordning om, at den dollarindtjening, sterlingområdet medlemmer skaffede, skulle bringes til London, hvor den kun kunne frigøres af Storbritannien. Desuden skulle pundet gøres konvertibelt inden sommeren 1947. Endelig forpligtede Storbritannien sig til ikke at føre en diskriminerende importpolitik over for USA.⁵⁸ For Danmark betød det, at landet i juli 1947 kunne veksle sine sterling til dollars. Desuden betød det, at Storbritannien skulle komme til at føre en aggressiv handelspolitik over for Danmark, ofte med vanskelige og dramatiske forhandlinger til følge, fordi Storbritannien selv var presset økonomisk.

Da Danmark blev befriet, havde landet et akut forsyningsproblem, da det under krigen havde været afskåret fra at handle med sine vestlige handelspartnere. I første omgang havde Tyskland kompenseret for den manglende import, men i takt med at krigen nærmede sig sin afslutning, aftog handlen med Tyskland gradvist. Det sidste år af krigen tærede således kraftigt på Danmarks reserver af råvarer. Blandt andet derfor forsøgte befrielsesregeringen at få genoptaget handelsforbindelserne til de lande, som Danmark havde handlet med før den Anden Verdenskrig.⁵⁹ I lyset af den omfattende vareknaphed besluttede befrielsesregeringen i tæt samspil med erhvervslivets organisationer at øge importen. Argumenterne herfor var industriens behov for tilførsel af råvarer, håndværkernes og arbejdernes beskæftigelse, frygten for arbejdsløshed og endelig handelserhvervenes ønske om import for videresalg af forarbejdede varer. Beslutningen om at øge importen skal også ses i sammenhæng med tidens forventning om, at Storbritannien fremover ville få vanskeligt ved at levere tilstrækkelige mængder af råvarer. Af disse grunde mente store dele af de beslutningstagende og indflydelsesrige organer, at det var fornuftigt at opfylde de udtømte lagre. Dertil kom, at mange imødeså et stort sterlingoverskud på grund af landbrugseksporten, som før krigen havde været hovedkilden til landets indtjening. Desuden var der i tiden en almindelig forventning om et internationalt pris- og produktionsfald. Endelig ville øget import, og dermed forøgelse af levestandarden, bidrage til at trække tæppet væk under kommunisterne, der stod stærkt i det politiske liv i den første efterkrigstid.⁶⁰

I foråret og sommeren 1945 var det britiske fødevareministerium, Ministry of Food, beredt til at underskrive langtidskontrakter med Danmark om dansk eksport af fødevarer. Foreign Office støttede import fra Danmark, mens finansministeriet, the Treasury, arbejdede for at fastholde den tætte kontakt til det amerikanske marked på grund af Lend-Lease-overenskomsten. Imidlertid håbede Anthony Eden kort før krigsafslut-

ningen på, at “vi igen skal begynde at købe danske produkter så hurtigt som muligt. Hvis det bliver vores politik, skal vi gøre vores bedste for at give Danmark mulighed for at købe vore produkter.”⁶¹ Britiske problemer med at forsyne Danmark med kul truede dog ifølge Randall med at slå skår i det gode forhold mellem landene, også selvom han mente, at utilfredsheden var et resultat af, at

“... Danmark har levet i en i sammenhængen relativ behagelig isolation, behandlet i almindelighed (med undtagelse af den modige gruppe af modstandere) af tyskerne som et “ideal-protektorat”, og af den danske utilbøjlighed til at blive konfronteret med de barske realiteter forbundet med offer og knaphed og kontrol, som bitter erfaring har fået de kæmpende allierede og befriere til at acceptere med resignation.”⁶²

Dette varslede ikke godt for de forestående forhandlinger. Randalls udsagn afspejlede, at selvom det også var i britisk interesse med et nært dansk-britisk forhold, skulle man fra dansk side ikke regne med eftergivenhed fra britisk side i handelsforhandlingerne.

Pris- og betalingsaftalen i 1945

Under besættelsen var eksportpriserne på danske landbrugsvarer steget, og mellem 1942 og 1945 var landbrugenens gennemsnitlige forrentningsprocent mellem 5 og 6,5 procent.⁶³ Efter befrielsen forsøgte Danmark og landbruget at opretholde det høje prisniveau, men mens det var tyskerne (det vil i praksis sige danskerne selv), der havde finansieret landbrugets indtjening under besættelsen, var det en udbredt forventning i Danmark, at Storbritannien skulle finansiere denne i fremtiden. Umiddelbart troede mange i Danmark, at dette lod sig gøre, for endnu før valutakursen var fastlagt og en prisaf tale indgået, sendte Danmark de første skibe af sted med fødevarer til Storbritannien og Tyskland.⁶⁴ Danmark var blevet lovet “fair” priser for leverancerne, men det skulle vise sig dristigt at eksportere til åbne priser. Dette blev klart på et møde i Udenrigsministeriet i maj 1945. Frank Pinnock fra Ministry of Food forklarede her, at de danske eksportpriser skulle ned på niveau med verdensmarkedspriserne, som imidlertid var politisk fastlagte priser mellem Storbritannien og Dominions, det vil sige selvstyrende landområder inden for det britiske imperium. Da man fra dansk side nævnte, at landbruget ville have vanskeligt ved at bære en sådan prisnedgang, lød svaret fra Pinnock, at danskerne nok havde “festet for meget i de forløbne Uger, i stedet for straks at sætte Noteringerne ned.”⁶⁵ Dette varslede ikke godt for fremtiden.

I begyndelsen af juni rejste en dansk finansdelegation til London. Formålet var at fastlægge valutakursforholdet. Fra dansk side ønskede man en fastfrysning på knap 20 kroner pr. pund, medens man fra Treasurys side forventede en devaluering af kro-

nen. Treasurys holdning afspejlede briternes interesse i billig fødevarerimport, mens den danske holdning blandt andet var udtryk for befrielsesregeringens ønske om at give de danske arbejdere bedre lønvilkår efter mellemkrigstidens og besættelsesårenes reallønsnedgang. Samtidig afspejlede den landbrugets interesser i billig foderstofimport. 16. august indgik Danmark og Storbritannien en betalingsoverenskomst, som fastsatte kursen til knap 20 kroner pr. pund. Kursfastsættelsen imødekom således de danske krav. Den betalingsaftale, der blev indgået ved samme lejlighed, tillod ubalance i handlen, hvilket markerede et fælles dansk-britisk forbehold over for den internationale regulering af handlen. Men aftalen betød også, at landene gav hinanden mulighed for at finansiere et eventuelt overforbrug, ifald det ene land importerede mere, end det eksporterede til det andet land. Dette skulle vise sig at blive et alvorligt problem.⁶⁶

I midten af juni rejste også en dansk prisdelegation til London. I København havde regeringen efter drøftelser med de største af erhvervslivets organisationer besluttet sig for at kræve priser på de vigtigste eksportvarer svarende til dem, man havde fået af tyskerne under krigen. Christmas Møller betonedede dog på et møde i Udenrigsministeriet risikoen ved en uflexibel forhandlingslinje, som ville kunne støde Storbritannien væk fra Danmark. Det var ifølge udenrigsministeren ikke ønskværdigt. For Danmark gjaldt det om at vise, at landet "nu gerne ... vilde yde [sin] Indsats."⁶⁷

I London kolliderede de danske priskrav med de britiske pristilbud, idet danske krav i udgangspunkter var hen ved 50 procent højere end de britiske tilbud. Efter en række forhandlinger brød forhandlingerne derfor sammen, hvorpå den danske delegation returnerede til København.⁶⁸ I London gjorde Reventlow derpå, hvad han kunne for at få briterne til at imødekomme de danske ønsker. Resultaterne af denne indsats var imidlertid begrænsede, og på et tidspunkt erklærede Treasury, at hvis Danmark ikke imødekom de britiske pristilbud, da ville man fra britisk side "være nødt til at se på den samlede aftales struktur." Det betød, at så ville Storbritannien ikke bekræfte den betalingsaftale, som kort forinden var forhandlet på plads, men som endnu ikke var undertegnet. I en skrivelse til udenrigsminister Christmas Møller opfordrede Reventlow til, at denne tog affære.⁶⁹

På Christiansborg besluttede regeringen, at Danmark skulle gå med til en prisreduktion på 5-7,5 procent, og landbrugsminister Erik Eriksen gjorde sig klar til at rejse til London. Christmas Møller, der var i London, meddelte imidlertid 28. juli den danske regering, at prisdelegationen ikke behøvede at komme til London, da Christmas Møller havde fået et tilbud fra Ministry of Food, ifølge hvilket de danske eksportpriser skulle reduceres med 10 procent mellem 5. maj og 1. november 1945. Inden årsskiftet

1946/47, eller et halvt år efter afslutningen af krigen mod Japan, hvis dette tidspunkt var senere, skulle danske eksportpriser være på niveau med Dominions. Det betød en prisnedgang på 33 procent for smør og æg, og 25 procent for bacon. I et telegram til statsminister Buhl skrev Christmas Møller kort tid senere, at han havde overvejet at komme til København for at diskutere tilbuddet, men undladt at gøre dette, da det var hans overbevisning, "at det eneste rigtige er at underskrive Betalingsoverenskomsten." I Danmark kunne man jo regulere valutakursen, såfremt det skønnedes nødvendigt af hensyn til landbrugets indtjening.⁷⁰ Prisaftalen blev underskrevet 16. august 1945.⁷¹ De frivillige synes ikke at have givet Danmark nogen opsparring på goodwillkontoen i London.

Voksende dansk sterlinggæld

I september 1945 liberaliserede befrielsesregeringen importen fra sterlingområdet. Blandt årsagerne hertil var en forventning om, at Storbritannien i løbet af ganske få måneder ville komme ud i leveringsproblemer. Denne forventning viste sig imidlertid ikke at holde stik, og i løbet af et års tid havde Danmark vendt et overskud i handlen med Storbritannien til et underskud svarende til 263 millioner kroner. En regulering af importen syntes påkrævet, men Venstregeringen tøvede, blandt andet fordi man ikke ønskede statslig indgriben, men også fordi importen fremmede genopbygningen. Afvises kan det vel heller ikke, at regeringens politik kan være afledt af, at der eksisterede en vis pengeligelighed i Venstres bagland – en rigelighed der nok kunne omsættes i forbrugsgoder. I forlængelse af en betydelig indenrigspolitisk strid lykkedes det regeringen at få Storbritannien til at genforhandle prisaftalen fra august 1945, forudsat at Danmark var villig til at drøfte problemet med den voksende sterlinggæld.⁷²

I slutningen af maj 1946 diskuterede danske og britiske embedsmænd således den danske sterlinggæld. Der blev formuleret et skøn over det forventede danske underskud ved årsskiftet 1946/47, som viste en forventet dansk gæld svarende til 560 millioner kroner. Treasury forklarede nu, at Storbritannien bestemt ikke var villig til at finansiere den danske genopbygning. Derfor måtte Danmark genoverveje eksportpolitikken og eventuelt skære ned på importen. Treasury lagde dog vægt på, at Storbritannien ikke blev diskrimineret, såfremt denne mulighed blev taget i brug.⁷³ Landene forhandlede også i sidste halvdel af maj om de danske eksportpriser, hvor det lykkedes Danmark at opnå visse stigninger. Til gengæld forpligtede Danmark sig til at sælge det meste af sin eksportproduktion til Storbritannien. Tillægsprotokollen blev underskrevet 31. juli 1946.⁷⁴ Bytteforholdet var forbedret, men Danmark var nu også bundet tættere til det britiske marked. Det bemærkes også, at den britiske administration havde forsøgt ikke blot at påvirke det bilaterale dansk-britiske forhold, men også dansk import- og eksportpolitik. Handelspolitisk bundethed frembød store perspektiver ... for den stærke part.

Fra september til december 1946 førte landene over tre gange på ny forhandlinger om det voksende danske handelsunderskud. Det britiske pres på Danmark tiltog i styrke, og spændingen mellem landene blev tydelig. Det var i denne situation, at regeringen opgav den fri bevillingsudstedelse. I første omgang blev der forhandlet om, hvordan man kunne løse problemerne med det danske sterlingunderskud, men disse forhandlinger blev afbrudt i december.⁷⁵

Den 20. januar 1947 rejste en dansk finans- og handelsdelegation til London for at fortsætte forhandlingerne. Storbritannien forhøjede nu sterling-kreditte for 1947 til et beløb svarende til knap 800 millioner kroner, forudsat at gælden igen ved årsskiftet var nedbragt til et beløb svarende til knap 700 millioner kroner. Parallelt hermed opnåede handelsdelegationen stigninger i priserne på smør og bacon på henholdsvis 10 og 7 procent, men igen måtte Danmark give leveringstilsagn på bestemte fødevarer, hvilket yderligere forstærkede den handelspolitiske afhængighed af Storbritannien. Aftalen blev underskrevet 28. januar 1947 og indebar en forventet øget dansk eksport på omkring 100 millioner kroner.⁷⁶

Forliste forhandlinger og nye initiativer

Den gældende handelsaftale med Storbritannien udløb 1. oktober 1947. Derfor måtte parterne i sensommeren 1947 finde frem til en ny. Blandt de britiske diplomater og embedsmænd var der forud for forhandlingerne en betydelig uenighed om, hvilken linje man burde lægge sig fast på. Den britiske politik blev formuleret under indtryk af konvertibilitetskrisen. Denne gik i korthed ud på, at Storbritannien, ifølge den ovenfor omtalte britisk-amerikansk låneaftale af 6. december 1945, pr. 15. juli 1947 var forpligtet til at gøre sterlingen konvertibel med dollaren. Allerede 20. august ophævede Storbritannien imidlertid konvertibiliteten igen på grund af et betydeligt dræn i de britiske dollar-reserver.⁷⁷

R.M.A. Hankey, der var leder af Foreign Office's Northern Department, forudså tidligt et forhandlingssammenbrud. 3. juli skrev han til Randall, at hvis den danske regering "gav efter for landbruget", ville Ministry of Food "bede dem [Danmark, rm] om at sælge så meget smør som de kan til andre lande og derefter tilbyde resten til Storbritannien" til billige priser.⁷⁸ Og i juni måned skrev den i København residerende britiske generalkonsul Marriott:

"Jeg er nået til den konklusion, at en svag regering – og denne er den svageste jeg nogensinde har kendt til – er værre end en korrump regering – og jeg

har kendt til en del. Man kan få en korrump regering til at handle, men når man har ministre, der ikke kan blive enige; når nogle af dem er i lommen på embedsmænd, der elsker at opføre sig som autokrater; når ministre ikke kan tage beslutninger angående deres egne ministerier uden godkendelse fra kabinettet; når kabinettet er så frygtsomt, at det ikke er i stand til at tage en beslutning med mindre det er sikker på støtte fra et flertal i oppositionen eller fra de organisationer, der er enten direkte eller indirekte involveret; så har man en negation af regeringsførelse og intet kan lade sig gøre.”⁷⁹

Randall fandt, at Hankeys og Marrotts udsagn lagde op til en så barsk forhandlingslinje fra britisk side, at det måtte ende med et forhandlingssammenbrud. Det var ikke i Storbritanniens interesse. Randall skrev til Hankey, at Foreign Office burde overveje at betragte Danmark som en østlig udvidelse af det britiske imperium.⁸⁰ I mellemkrigstiden havde Storbritannien forsøgt at gøre Danmark til en uformel del af det engelske imperium og at dominere landet økonomisk såvel som politisk.⁸¹ Randalls forslag viser, at sådanne tanker fortsat var levende, og at de trak i retning af moderate britiske krav.

Forhandlingerne om en ny handelsaftale fandt sted i september, og forskellene mellem de danske priskrav og britiske pristilbud var som forventet betydelige. Dertil kom, at det britiske handelspolitiske organ Board of Trade var fraværende, hvilket betød, at den britiske delegation ikke havde bemyndigelse til at drøfte de danske priskrav. Den danske forhandlingstaktik havde ellers været at koble eksportpriserne sammen med britiske leveringstilsagn for vigtige råvarer, såfremt det skulle vise sig vanskeligt at opnå acceptable priser. Forhandlingerne brød derfor sammen, og fra 1. oktober 1947 stod landene uden en handelsoverenskomst. Handelen måtte nu foregå uge for uge.⁸²

Situationen var blevet tilspidset ganske meget gennem 1947, og derfor var forhandlingerne brudt sammen. Begge lande følte, at modparten var urimelig i sine krav, men i realiteten var ingen af landene tjent med et forhandlingssammenbrud. I slutningen af september inviterede Treasury derfor kontorchef Ejnar Wærum fra Udenrigsministeriet til London for at drøfte, hvorledes man kunne puste nyt liv i forhandlingerne. Under møderne lykkedes det Wærum at opnå dollarstøtte fra London. I oktober påbegyndtes da en række uofficielle forhandlinger om dansk eksport til Storbritannien, og 29. oktober indgik landene en prisaftale herom. Danmark opnåede prisstigninger på godt 30 procent, men måtte forpligte sig til at sælge 85 procent af den samlede ægekspert til Storbritannien.⁸³

På vej mod langtidskontrakter

13. november 1947 fik Danmark ny regering under ledelse af socialdemokraten Hans Hedtoft. Fra Knud Kristensens regering arvede den nye regering en gæld til udlandet på knap 2 milliarder kroner. Dertil kom et underskud på valutabalancen på knap 680 millioner kroner.⁸⁴ Desuden var handlen med Storbritannien som nævnt blevet afbrudt. Fraværet af en englandsaftale fik konsekvenser, idet Storbritannien suspenderede alle aftaler om, at Nationalbanken kunne bytte sterling med dollars. Problemet på handelsbalancen blev således kombineret med manglen på dollars.⁸⁵ Et enkelt lyspunkt var der dog: Danmark havde fået tilbudt dollarstøtte gennem den amerikanske Marshallhjælp. Når det var et lyspunkt, havde det sin forklaring i, at dollarstøtten ville gøre Danmark mindre afhængig af det britiske marked, men det betød samtidig en forventet afhængighed af USA, for de amerikanske dollars var ikke blot en gave. For det første skulle en mindre del af pengene betales tilbage. For det andet knyttede der sig også betingelser til, hvis man ønskede at modtage pengene (liberalisering). Endelig var Marshallhjælpen en del af den Øst-Vest-konfrontation, som de fleste danske politikere ønskede at holde Danmark fri af.⁸⁶

En socialdemokratisk strategi til forbedring af landets økonomi var et ønske om at planlægge den økonomiske fremtid. Sådan hed det i al fald i den politiske retorik. Set gennem det dansk-britiske forhold betød det – med en række mellemregninger – et ønske om at retablere handelsforholdet mellem Danmark og Storbritannien, og det betød et ønske om at indgå langtidskontrakter mellem de to lande. Hvad angik retableringen af handelsforholdet, skete dette hurtigt. Allerede 6. januar 1948 påbegyndtes de første drøftelser i London.⁸⁷ Forhandlingerne stod først mellem Ministry of Food og den danske delegation. Hurtigt lykkedes det at nå til enighed om priserne på danske eksportvarer. Efter mindre end to uger var parterne enige om en ny baconaftale, og blot et par uger senere var smøraftalen på plads. Set fra Danmarks og fra landbrugets side var resultatet tilfredsstillende: Prisen på eksportbacon blev forøget med 40 procent, medens prisen på eksportsmør blev øget med 33 procent.⁸⁸ Forhandlingerne stod dog ikke alene om dansk eksport, men også om import af råvarer. Forhandlingerne herom viste sig vanskeligere. Eksempelvis afviste briterne at øge eksporten af stål og jern. Samtidig var der problemer med at opnå dollarstøtte.⁸⁹ Som reaktion herpå valgte man fra dansk side at spille et koldkrigskort: Hvis Storbritannien afviste at imødekomme danske importønsker, så Danmark sig nødsaget til at fremme handlen med Sovjetunionen. Briterne tog dog denne trussel med ophøjet ro. Men det gjorde USA ikke. Den amerikanske administration så tydeligvis ikke gerne, at mindre vesteuropæiske lande lod sig indfange i det sovjetiske net. Derfor foreslog USA, at Danmark kunne købe kul i det af USA kontrollerede Ruhrområde mod betaling i danske eksportvarer.⁹⁰

Det fik imidlertid briterne til at reagere. De frygtede nu, at Vesttyskland på langt sigt ville kunne blive såvel forsyner af råvarer som aftager af dansk landbrugseksport. Det benyttede materiale tyder på, at britiske myndigheder i tiden omkring månedsskiftet januar-februar forsøgte at få amerikanerne til at afstå fra at blande sig i de pågående dansk-britiske forhandlinger. Efter nogen intern diskussion i den amerikanske administration blev konklusionen under alle omstændigheder, at USA ikke p.t. ønskede at bytte Ruhrkul for danske fødevarer.⁹¹ Den oplysning lod Randall straks tilflyde Foreign Office. I februar vendte den danske delegation tilbage til London. Her viste det sig, at de britiske forhandlere ikke var til at rokke, hvad angik dollarhjælpen; amerikanerne var jo ikke længere involveret i spørgsmålet. Det eneste, danskerne fik ud af drøftelserne, var en forhøjelse af kuleeksporten, således at Danmark nu fik mulighed for at købe 870.000 tons kul samt lidt ekstra stål. I tillæg hertil blev der truffet aftale om, at Danmark ikke for indeværende år skulle afdrage på valutapakken, men til gengæld måtte den ikke overstige det allerede aftalte maksimum på 670 millioner kroner.⁹² Om dansk eksport til Storbritannien besluttedes det, at størrelsen af smørekseporten skulle reduceres med 40 procent, således at Storbritannien blot modtog 62 procent af den samlede smørekseport. Denne del af aftalen skulle gælde et år. Hvad angik baconeksporten, skulle 80 procent af denne også sendes til de britiske øer. Baconaftalen løb frem til høståret 1948/49, hvorpå aftalen lød, at 90 procent af baconeksporten skulle gå til Storbritannien. 19. februar kunne parterne undertegne en aftale, der skulle gælde frem til 1. oktober 1948.⁹³

Hvad angår de efterfølgende handelsforhandlinger, ses det, at landene nu sigtede mod at få etableret langtidskontrakter. Bruddet i efterårsmånederne 1947 var fortsat i erindring. Således indgik landene 15. september 1948 en langtidskontrakt på bacon, idet det blev besluttet, at Danmark frem til 1952 skulle sende 90 procent af eksportproduktionen til Storbritannien. Prisen skulle forblive uændret det første år. Derpå kunne den genforhandles, dog med en maksimal stigning eller fald på 7,5 procent. Der var også forhandlinger om smørekseport, men her kunne parterne ikke blive enige om en langtidskontrakt. I stedet blev der indgået en 1-årskontrakt, hvorefter Danmark skulle afsætte 60 pct. af eksportproduktionen i Storbritannien til en uforandret pris i forhold til 1948.⁹⁴

Med handelsforhandlingerne i 1948 var der sket et gennembrud i det dansk-britiske handelsforhold. Hvor landene frem til årsskiftet 1947/48 havde gennemført tosidede forhandlinger mindst en gang om året, var landene nu slået ind på en ny linje. Fra 1948 blev der indgået langtidskontrakter mellem landene. På den måde sikrede Danmark sig et stabilt aftagermarked, og samtidig havde briterne sikret sig import af fødevarer og en aftager af britiske industrivarer. I lyset af spørgsmålet om de frivillige i britiske tjeneste ses det, at disse ingen rolle synes at have spillet. Snarere var det tilfældet, at lan-

dene måtte finde økonomiske løsninger på de ... ja, økonomiske uoverensstemmelser, der eksisterede mellem de to lande.

Danmark, Storbritannien og den tidlige kolde krig

Som vist gennemgik det dansk-britiske forhold en signifikant udvikling de første 2-3 efterkrigsår. Fra at Danmark umiddelbart efter befrielsen havde været meget begejstret for Storbritannien, var der fra sensommeren 1945 indtruffet en normalisering, hvorefter forbindelsen mellem de to lande mere antog et normalt om end nært forhold, idet begge lande dog udviste endog megen kontanthed, hvad enten forhandlingerne stod om sikkerhedspolitiske eller handelspolitiske sagområder. Med dette perspektiv kunne man tro, at det dansk-britiske forhold blev anstrengt. Efter min opfattelse er en sådan vurdering kun delvis korrekt – og slet ikke retvisende. Det er korrekt, at landenes handelsforhold blev anspændt. Rigtigt er det også, at de politikere og embedsmænd, der stod i spidsen for de forskellige forhandlinger, ofte formulerede sig i barske vendinger om modparten. I forhandlingernes hede blev der både givet og taget. Men efter min opfattelse er det forkert udelukkende at betragte det dansk-britiske forhold som båret af problemer. Således ses det, at de to lande – uenigheder til trods – var meget bevidste om at knytte tætte forbindelser til hinanden. Hvorfor?

Danmark

Den internationale situation var som tidligere nævnt labil allerede ved befrielsen.⁹⁵ Og den blev ikke mindre labil, som årene gik. I maj 1945 havde danske politikere ikke haft nogen sikker viden om, hvorvidt landet ville blive anerkendt som allieret medkæmper. Da det viste sig, at Danmark blev optaget i FN, lød det fra dansk side, at landet ville føre en udenrigspolitik, der var i overensstemmelse med FN's ønsker (sådan hed det i retorikken).⁹⁶ Alligevel gik der ikke længe, førend det stod klart, at flere af de permanente medlemmer af FN's Sikkerhedsråd befandt sig i et internt modsætningsforhold. For Danmark betød dette en fortsat usikkerhed. Derfor orienterede danske beslutningstagere landets udenrigspolitik mod såvel Norden som Storbritannien. Skønt orienteringen nordpå ikke alene var udenrigspolitisk motiveret, må den ses som et forsøg på at holde de skandinaviske lande uden for den begyndende konflikt mellem Øst og Vest.⁹⁷ Men danske politikere var bevidste om, at den nordiske orientering ikke i sig selv skabte tilstrækkelig sikkerhed for Danmark. Dels var Norge og Sverige ikke enige i sikkerhedspolitikken, dels overhalede den udenrigspolitiske virkelighed så at sige denne tanke. Konkret skete der det, at de tjekkoslovakiske kommunister greb magten i Tjekkoslovakiet i februar 1948. Kort tid efter blev Finland tvunget ind i en venskabspagt med Sovjetunionen, og rygterne lød, at Sovjetunionen ville 'tilbyde' Norge en tilsvarende aftale. I løbet af kort tid blev en stribe europæiske lande derfor genstand for en gennemgribende krigsfrygt. Frygten nåede også til Danmark, hvor

den fik sit mest markante udtryk gennem den såkaldte Påskekrise i sidste halvdel af martsdagene. Krisen var i sin substans en udbredt – men ubegrundet, har det siden vist sig – frygt for et kommunistisk kup.⁹⁸

Det var kort før denne frygtens stund, at der blev afholdt en forespørgselsdebat i Folketinget om den udenrigspolitiske situation. Udenrigsminister Gustav Rasmussen redegjorde for de væsentligste aspekter af landets udenrigspolitiske stilling, idet redegørelsen dog stod i lyset af den labile internationale situation. Klart var det, at Danmark på det tidspunkt førte den såkaldte brobygningspolitik, hvis formål var at finde fredelige løsninger på de internationale konflikter. Det er i dette perspektiv, vi skal se en formulering fra udenrigsministeren om, at den danske regering håbede på “videre Fortsættelse af det venskabelige Forhold til Sovjetunionen, som besegledes i Krigens Aar”, og som blev videreført i 1946, da der blev indgået en handelsaftale mellem de to lande.⁹⁹ Men skønt disse ord nok afspejlede regeringens oprigtige ønske, så var der nok mest af alt tale om en besværgelse, for regeringen var bevidst om, at udviklingen gik mod konfrontation. Det var derfor, ministeren efterfølgende udtalte, at Danmarks “gamle Venskab med og aandelige Slægtskab med Storbritannien og de andre vesteuropæiske Lande er kendt af alle.”¹⁰⁰ Det bemærkes, at navnlig forholdet til Storbritannien blev fremhævet, og granskes drøftelserne i Udenrigspolitiske Nævn om Danmarks optagelse i Atlantpagten et år senere, da ses det også, at Storbritannien blev fremhævet som et land, Danmark havde en interesse i at stå sammen med. Storbritannien kunne Danmark – dagligdagens uenigheder til trods – stole på. Ikke så meget fordi Storbritannien i en ideel verden var en attraktiv magt at støtte sig til, men fordi den internationale situation var labil. Østpå demonstrerede Sovjetunionen en aggressiv og undertrykkende adfærd overfor sine naboer. Det skabte naturligvis også frygt i Danmark. Og på vestlig side oprustedes USA. Det var egentlig betryggende, men analyseres hovedparten af det danske politiske og diplomatiske livs syn på USA i de sidste år af 1940’erne, kan man konstatere, at USA til en vis grad også betragtedes med usikkerhed. USA havde nok megen militær kapacitet, men vidste USA at håndtere den styrke med en sådan modenhed, der tilkom en stormagt? Svaret var endnu usikkert.¹⁰¹

Storbritannien

Med tilspidsningen af den kolde krig omkring årsskiftet 1947/48 sigtede britisk politik over for Skandinavien i første omgang mod at fremme de skandinaviske landes orientering mod de britiske øer. Briterne havde haft succes med dette i de første par efterkrigsår, men med USA’s engagement i vesteuropæiske anliggender var det så meget desto mere vigtigt at bevare denne orientering.¹⁰² Danmark og Norge, der begge tog del i besættelsen af Tyskland, var på flere måder stærkt orienteret mod Storbritannien.

Disse lande måtte nu forhindres i at vende tilbage til deres traditionelle neutralisme. Det var i denne situation – januar 1948 – at Bevin internt i den britiske regering fremlagde de første overvejelser over den såkaldte Vestunion. For Bevin handlede det om at skabe et politisk sammenhold blandt de vesteuropæiske lande. Et sammenhold, der var under britisk lederskab. Vestunionen skulle i Bevins første, interne overvejelser inkludere Skandinavien, Nederlandene, Frankrig, Portugal, Italien og Grækenland. Som fremhævet af Juhana Aunesluoma var Bevins tanker på det tidspunkt formuleret i vage vendinger uden løsningsforlag på de vanskeligheder, Storbritannien stod over for at håndtere. Det nærmeste Bevin kom sådanne tiltag var, at Storbritannien skulle appellere til socialdemokratiske værdier blandt andet i de skandinaviske lande og New Zealand.¹⁰³

Fra dansk, norsk og svensk side ønskede man imidlertid ikke at deltage i Vesteunionen, og derfor blev de aldrig indbudt til forhandlinger i den anledning. Anderledes forholdt det sig med spørgsmålet om det atlantiske samarbejde. Nikolaj Petersen har analyseret spørgsmålet om britiske og amerikanske synspunkter på de skandinaviske landes stilling i forhold til et vestligt forsvarssamarbejde, og han har vist, at USA og Storbritannien umiddelbart havde forskellige opfattelser heraf.¹⁰⁴ Fra britisk side var det i foråret 1948 opfattelsen, at de skandinaviske lande ikke måtte splittes. Skete dette, ville det stille Storbritannien svagere i en konflikt med Sovjetunionen. Britisk politik blev bestyrket af, at de skandinaviske lande selv ønskede et fælles fodslag i sikkerhedspolitisk sammenhæng. Situationen kompliceredes dog af, at Sverige var neutralistisk indstillet, medens Danmark og Norge var mere britisk orienterede. For ikke at splitte landene var det derfor i foråret 1948 opfattelsen i Foreign Office, at de skandinaviske lande ikke skulle underlægges et vestligt pres. Landene behøvede med andre ord ikke at tilslutte sig et vestligt forsvarssamarbejde.¹⁰⁵ USA delte ikke den opfattelse. I marts 1948 blev det amerikansk politik at søge at presse Danmark, Norge, Sverige og Island ind i Vestunionen.¹⁰⁶ For USA gjaldt det om at få så mange som muligt af de vesteuropæiske lande tilknyttet en vestlig alliance.

Efter at Bevin blev gjort bekendt med det amerikanske synspunkt, søgte han at overbevise det amerikanske udenrigsministerium, State Department, om, at der ikke måtte lægges pres på Skandinavien. Umiddelbart opnåede Bevin succes, for i et foreløbigt arbejdsdokument om et forestående vestligt forsvarssamarbejde – det såkaldte Pentagon Paper fra slutningen af marts – erklærede State Department, at vestmagterne alligevel ikke skulle lægge pres på Skandinavien, men alene forhøre sig hos Danmark, Norge og Sverige, om de var interesserede i at deltage i en vestlig forsvarspagt.¹⁰⁷ Længe gik der dog ikke, førend britisk og amerikansk politik på ny blev splittet i spørgsmålet, for et

kvartal senere – i juli måned – vedtog National Security Council resolution NSC 9/3, hvormed USA besluttede at indlede forhandlinger med den nyetablerede Vestunion og Canada om et fremtidigt forsvarsarrangement. Om Skandinavien hed det i resolutionen, at USA nu ville undersøge mulighederne for, at Danmark og Norge “og måske Sverige” kunne optages i eller associeres med Vestunionen. Dermed var USA slået ind på en linje, der potentielt ville kunne splitte de skandinaviske lande i forsvarspolitikken.¹⁰⁸ USA havde på ny lagt afstand til britisk politik.

I erkendelse af styrkeforholdet mellem Storbritannien og USA skiftede Storbritannien i løbet af de følgende tre måneder politik i spørgsmålet. Britisk politik sigtede nu mod at få etableret et udvidet forsvarspolitisk samarbejde med de tre skandinaviske lande. Derfor blev Danmark og Norge opfordret til ikke at acceptere de svenske neutralitetsbetingelser, førend vestmagterne havde lagt yderligere planer for et vestligt forsvarssamarbejde. Over for Sverige understregede Foreign Office, at den svenske regering måtte afholde sig fra at lægge pres på de norske og danske regeringer. Uanset om det lykkedes Danmark, Norge og Sverige at indgå en forsvarsalliance, blev det nu britisk politik at sikre svensk (og dermed dansk og norsk) tilknytning til Vesten. Den nye britiske politik om at binde de tre lande afspejlede britisk afhængighed af USA. Et problem var det dog, at Storbritannien ikke var i stand til at forpligte sig til det forsvarspolitiske samarbejde med Danmark, Norge og Sverige, førend “det altafgørende spørgsmål om amerikansk støtte er blevet afklaret” – som Hankey formulerede det over for Randall i april måned.¹⁰⁹

Med Sveriges fastholdelse af landets neutralistiske linje anlagde USA i forsommeren 1948 en ny og langt mere barsk politik over for Sverige. Denne gik ud på at isolere landet. Strategien lød, at den bedste kur mod isolationisme var isolation. Den nye amerikanske politik bekymrede den britiske regeringsledelse, da den af naturlige årsager – den skandinaviske sikkerhedsgeografi – fortsat prioriterede et samlet forsvar af Skandinavien højere end USA, der snarere lagde vægt på enkelte områder, f.eks. Grønland. For at finde en løsning på de angloamerikanske uoverensstemmelser udklækkede lederen af Northern Department, Robin Hankey, i august 1948 den såkaldte Hankey-plan, hvis primære sigte var at “udtynde” Atlantpagten mod Øst, således at Sverige ikke blev optaget i Atlantpagten, men samtidig forpligtede sig til at yde Danmark og Norge militær støtte i tilfælde af et sovjetisk angreb. I en korrespondance med State Department understregede Bevin kernen i problemstillingen, sådan som den britiske regering så den: Det var absolut nødvendigt med en skandinavisk pagt som appendiks til Danmarks og Norges eventuelle optagelse i Atlantpagten, eftersom disse lande ikke besad et militært beredskab til at kunne forsvare sig uden svensk hjælp. Den britiske

position afspejlede et grundvilkår i hele diskussionen: Uanset hvor meget Storbritannien ønskede det, var det ikke muligt for vestmagterne, at forsvare Skandinavien i tilfælde af krig.

I de resterende måneder af 1948 videreførte Foreign Office og State Department drøftelserne, og selvom Bevin så sent som i november 1948 fortsat håbede på svensk deltagelse i Atlantpagten,¹¹⁰ så blev det State Departments holdninger, der blev afgørende for det, der skulle blive den fælles angloamerikanske holdning: Danmark og Norge skulle inviteres til optagelse i et vestligt forsvarsarrangement, og så måtte Sverige – når det nu fortsat vægrede sig mod en associering med vestmagterne – beskytte sig selv. For USA handlede det om at sikre sig indflydelse på og kontrol over de danske nordatlantiske besiddelser samt Svalbard. I en britisk optik var problemet dog fortsat det samme: Dansk og norsk tilknytning til Atlantpagten var nok at foretrække, men uden svensk deltagelse kunne det næsten være det samme. Afgørende for Storbritanniens eftergivenhed over for den amerikanske linje var imidlertid behovet for en hurtig etablering af Atlantpagten; og her måtte de britiske forbehold over for amerikanske synspunkter på Skandinavien vige for det overordnede mål: At skabe en nordatlantisk forsvarsalliance hurtigst muligt.¹¹¹ Da de nordiske forsvarsforhandlinger brød sammen i februar 1949 blev Danmark og Norge inviteret ind i det nye samarbejde. Begge lande takkede ja, idet Hans Hedtoft i Folketingets Udenrigspolitiske Nævn opfordrede danske politikere til at støtte den beslutning, blandt andet med henvisning til, at Danmark ville stå sammen med Norge og Storbritannien i Atlantpagten.¹¹²

Konklusion

I de første efterkrigsår gennemgik det dansk-britiske forhold en retablerings- og normaliseringsproces. Det betød, at den eufori, der havde eksisteret for Storbritannien i befrielsessommeren, snart blev erstattet af et mere normalt bilateralt forhold, der også var præget af vanskelige udenrigs- og handelspolitiske forhandlinger. De væsentligste uoverensstemmelser mellem Danmark og Storbritannien opstod på det handelspolitiske område, hvor Danmark gjorde en ihærdig indsats for at få mulighed for dels at opnå britisk dollarstøtte, dels at kunne importere nødvendige råvarer (f.eks. foder, jern og kul) til lave priser. Fra britisk side bestod ønskerne oftest i at importere betydelige mængder danske fødevarer (æg, bacon og smør) til billige priser. Lykkedes dette, ville Storbritannien ikke alene opnå at få billige fødevarer, men også gøre Danmark handelspolitisk afhængigt, hvilket var af betydning både i lyset af den begyndende kolde krig, men også med tanke på perspektiverne i det forestående vesteuropæiske samarbejde. Samtidig var britisk handelspolitik over for Danmark båret af et ønske om at få Danmark til at købe industrivarer.

De vanskeligheder, som det dansk-britiske forhold også var præget af, bør imidlertid ikke føre til den forståelse, at det dansk-britiske forhold var præget af gensidig mistillid og stod i lyset af problemer. Tværtimod blev det situationen, at Danmark med stigende intensitet i slutningen af 1940'erne støttede sig til Storbritannien og den britiske udenrigspolitik. For det første var det af betydning, at der allerede var indgået et nært politisk og militært samarbejde mellem landene i de første par efterkrigsår, men fra 1948 og frem blev europæisk politik i stigende grad domineret af Sovjetunionen og USA. I den situation frygtede danske politiske beslutningstagere den østlige nabo. Og selvom de samtidig nærede håb til USA, så var de grundlæggende usikre på, hvordan USA ville håndtere sin militære styrke. Dansk udenrigspolitik blev således i slutningen af 1940'erne i betydelig grad formuleret under indtryk af den dansk-britiske forbindelse.

De frivillige, der gjorde tjeneste i den britiske hær i 1945-48, fremstår som små brikker i et større spil, der ikke fik nogen selvstændig betydning for det dansk-britiske forhold i perioden. I stedet afspejler de den overordnede udvikling, som forholdet gennemgik. Aftalen om at give danske frivillige mulighed for at gå i britisk krigstjeneste blev til på dansk initiativ på et tidspunkt, hvor glæden over befrielsen og taknemmeligheden overfor briterne var størst. Dagligdagen meldte sig imidlertid hurtigt, og de frivillige gled i baggrunden i takt med, at dansk-britiske interesse modsætninger kom op til overfladen. De frivillige fik som følge heraf ingen indflydelse på det videre forløb af det dansk-engelske forhold. Danmark søgte at bruge de frivilliges indsats som argument for at reducere det danske bidrag til Tysklandsbrigaden, men om det havde nogen effekt, er svært at sige, da briterne var afvisende overfor argumentationen. Omvendt afspejler de frivillige også det overordnede dansk-britiske ønske om at bevare et godt forhold, for som det vil fremgå af flere af de øvrige artikler i antologien, søgte både de britiske og danske myndigheder at lægge låg på de problemer, som enkelte af de frivillige gav anledning til. De danske myndigheder gjorde eksempelvis intet for at hjælpe de frivillige, der protesterede over at skulle gøre tjeneste i Palæstina og Grækenland, mens de britiske myndigheder lukkede øjnene for de frivillige, som tog hjem til Danmark på orlov og undlod at vende tilbage til deres regiment.

Kilde- og litteraturfortegnelse:

Anderson, Terry H.

The United States, Great Britain, and the Cold War, 1944-1947. University of Missouri Press, 1981.

Aunesluoma, Juhana

Britain, Sweden and the Cold War, 1945-54. Upubliceret D.Phil. dissertation, St. Antony's College, University of Oxford, 1998.

Borring Olesen, Thorsten

“Brødefolk, men ikke våbenbrødre – diskussionerne om et skandinavisk forsvarsforbund 1948-49”. Den jyske historiker nr. 69-70, december 1994(a), s. 151-178.

Borring Olesen, Thorsten

“Jagten på et sikkerhedspolitisk ståsted. Socialdemokratiets holdninger til sikkerhedspolitikken 1945-1948”. Birgit Nüchel Thomsen (red.), Temaer og brændpunkter i dansk politik efter 1945, Odense Universitetsforlag, 1994(b), s. 15-54.

Borring Olesen, Thorsten

“Udenrigsminister i indenrigspolitisk klemme. Gustav Rasmussen som udenrigsminister 1945-1950”. Vandkunsten. Konflikt, politik & historie. 1994(c) nr. 9/10, s. 26-49.

Borring Olesen, Thorsten

“Danmark og den kolde krig – set gennem de seneste elleve års forskning”. Historie 1995/2, s. 233-260.

Bullock, Alan

Ernest Bevin. Foreign Secretary 1945-1951. Heinemann, 1983.

Cairncross, Alec

“Reconversion, 1945-51”. N.F.R. Crafts and Nicholas Woodward (ed.), The British Economy since 1945. Clarendon Press, 1991, s. 25-51.

Cairncross, Alec

The British Economy since 1945. Blackwell, 1995.

Cairncross, Alec

Years of Recovery. British Economic Policy 1945-51. Methuen, 1985.

Christiansen, Niels Finn

Hartvig Frisch. Mennesket og politikerens. En biografi. Christian Ejlers Forlag, 1993.

Christmas-Møller, Wilhelm

Christmas. Christmas Møller og Det konservative Folkeparti 1936-48. Gyldendal, 1993.

Christmas-Møller, Wilhelm

Obersten og kommandøren. Efterretningstjeneste, sikkerhedspolitik og socialdemokratiet 1945-55. Gyldendal 1995.

Deighton, Anne

The Impossible Peace: Britain, the Division of Germany, and the Origins of the Cold War. Clarendon Press, 1990.

Dethlefsen & Lundbak (red.)

Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen. Museum Tusulanums Forlag, 1998.

DIIS

Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991. bd. 1. DIIS, 2005.

DUPI

Grønland under den kolde krig. Dansk og amerikansk sikkerhedspolitik 1945-68. DUPI, 1997.

Finanstidende

25. februar 1948, 33. årg., nr. 21.

Gardner, Richard

Sterling-Dollar Diplomacy in Current Perspective. Columbia University Press, 1980.

Gregersen, Jens J.K.

“Et svensk ekspeditionskorps på Sjælland? Dansk-svenske generalstabsforhandlinger 1933, deres baggrund og opfølgning”. Historisk Tidsskrift 1991/2, s. 428-458.

Hansen, Svend Aage

Økonomisk vækst i Danmark bd. II: 1913-1970. Akademisk Forlag, 1974.

Harbutt, Fraser J.

The Iron Curtain, America, and the Origins of the Cold War. Oxford University Press, 1986.

Harris, Kenneth

Attlee. Weidenfeld and Nicolson, 1995.

Hennessy, Peter

Never Again. Britain 1945-1951. Vintage, 1993.

Hæstrup, Jørgen

Hemmelig Alliance. Hovedtræk af den danske modstandsorganisations udvikling 1943-1945. Thaning og Appels Forlag, 1959.

Jacobsen, Erik Thostrup

... Gør Jer Pligt – Gør Jert Værk. John Christmas Møllers dagbøger 1941-45. Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1995.

Jacobsen, Erik Thostrup

Foden i døren. Danmark mellem Sovjetunionen og England 1944-45. Odense Universitetsforlag, 1984.

Jensen, Bent

Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965. Odense Universitetsforlag, 1999.

Jensen, Leon Dalgas

“NATO og danske økonomisk-politiske interesser 1949-56”. Carsten Due-Nielsen m.fl. (red.), Danmark, Norden og NATO 1948-1962. DJØF, 1991, s. 83-118.

Jensen, Leon Dalgas

Politisk Kamp om Danmarks Importpolitik 1945-48. Statens Humanistisk Forskningsråd, 1993.

Jensen, Sigurd

“Landbruget”. Jørgen Hæstrup m.fl. (red.), Besættelsens Hvem Hvad Hvor. Politiken, 1979, s. 178-179.

Jensen, Sigurd

Levevilkår under Besættelsen. Gyldendal, 1971.

Jespersen, Knud J.V.

Med hjælp fra England. Special Operations Executive og den danske modstandskamp 1940-1945. Bd.2: Den væbnede kamp 1943-1945. Odense Universitetsforlag, 2000.

Just, Flemming

Landbruget, staten og eksporten 1930-1950. Sydjysk Universitetsforlag, 1992.

Keesing

Keesing.

Kirchhoff, Hans

“Den store myte om det danske folk i kamp. Om besættelsen i dansk kollektiverindring”. Dethlefsen & Lundbak (red.), Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen. Museum Tusulanums Forlag, 1998, s. 397-423.

Kirchhoff, Hans

Kamp eller tilpasning. Politikerne og modstanden. Gyldendal, 1987.

Kirchhoff, Hans

Samarbejde og modstand under besættelsen. En politisk historie. Odense Universitetsforlag, 2001.

Kofsky, Frank

Harry S. Truman and the War Scare of 1948. St. Martin Press, 1995.

Kraft, Ole Børn

Frem mod nye tider. En konservativ politikers erindringer 1945-1947. Gyldendal, 1974.

Kaarsted, Tage

De Danske Ministerier 1929-1953. Pensionsforsikringsanstalten, 1977.

Leffler, Melvyn P.

A Preponderance of Power. National Security, the Truman Administration, and the Cold War. Stanford University Press, 1992.

Lidegaard, Bo

I Kongens Navn. Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1919-58. Samleren, 1996.

Lundbak, Henrik

“Modstandsbevægelsen i regeringen 1945”. Dethlefsen & Lundbak (red.), Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen. Museum Tusulanums Forlag, 1998, s. 525-583.

Mariager, Rasmus

“Danmark som besættelsesmagt? Dansk-britiske forhandlinger om Danmarks deltagelse i besættelsen af Tyskland”. Historisk Tidsskrift 1998/2, s. 78-98.

Mariager, Rasmus

“Den brede enigheds ophør. Om baggrunden for det sikkerhedspolitiske opbrud i begyndelsen af 1980erne – og noget om socialdemokratisk exceptio-nalisme i dansk samtidshistorie”. Historisk Tidsskrift 2005/2, s. 553-583.

Mariager, Rasmus

“Et materialistisk og komfortelskende folk’. Danmark og Storbritannien 1945-1947 – forsøg på et overblik”. Dethlefsen & Lundbak (red.), Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen. Museum Tusulanums Forlag, 1998, s. 713-742.

Mariager, Rasmus

“Political Ambitions and Economic Realities: Anglo-Danish Relations and the US in the Early Cold War”. Jørgen Sevaldsen et al. (ed.), Britain and Denmark. Political, Economic and Cultural Relations in the 19th and 20th Centuries. Museum Tusulanum Press, 2003, s. 535-573.

Mariager, Rasmus

I tillid og varm sympati. Dansk-britisk-amerikanske forbindelser under den tidlige kolde krig. Under udgivelse på Museum Tusulanums Forlag.

Milward, Alan S.

The Reconstruction of Western Europe. Methuen & Co. Ltd, 1984.

Nielsen, Christine K.

“Danmark og vetospørgsmålet i FN 1945-49”. Historie 1997/1, s. 1-31.

Olsen & Ølgaard (red.)

Aktuelle økonomiske problemer. Festskrift til Carl Iversen. Handels- og valutapolitik. Pengepolitik. Indkomst- og fordelingspolitik. Vækst, strukturændring og planlægning. Uddannelse og forskning. U-lande. Nationaløkonomisk forening, 1969.

Pearce, Robert

Attlee’s Labour Governments. Routledge, 1994.

Pedersen, Erik Helmer

Det danske landbrugs historie 1914-1988. Landbrugshistorisk Selskab, 1988.

Petersen, Nikolaj

“Påskekrisen 1948”. Bertel Heurlin og Christian Thune (red.), Danmark og det internationale system. Festskrift til Ole Karup Pedersen. Politiske studier, 1989, s. 223-243.

Petersen, Nikolaj

“Storbritannien, U.S.A. og skandinavisk forsvar 1945-1949”. Historie 1981/1, s. 37-77.

Rigsdagstidende

Forhandlinger i Folketinget 1945-46.
Forhandlinger i Folketinget 1946-47.
Forhandlinger i Folketinget 1947-48.

Salmon, Patrick

“British Policy towards the Nordic Countries between the Wars”. Robert Bohn et al (Hrsg.), Neutralität und totalitäre Aggression. Franz Steiner Verlag, 1991, s. 9-23.

Seymour, Susan

Anglo-Danish Relations and Germany 1933-1945. Odense Universitetsforlag, 1982.

Skak-Nielsen, N.V.

“Den internationale handelspolitiske udvikling siden 2. verdenskrig”, Olsen & Ølgaard (red.), Aktuelle økonomiske problemer. Festskrift til Carl Iversen. Handels- og valutapolitik. Pengepolitik.

Indkomst- og fordelingspolitik. Vækst, strukturændring og planlægning. Uddannelse og forskning. U-lande. Nationaløkonomisk forening, 1969, s. 13-40.

Skodvin, Magne

Nordic or North Atlantic Alliance? The Postwar Scandinavian Security Debate. Institute for Defence Studies, 1990.

Sørensen, Vibeke

Denmark's Social Democratic Government & the Marshall Plan 1947-1950. Museum Tusulanum Press, 2001.

Thomsen & Thoas

Dansk-engelsk samhandel. Universitetsforlaget i Århus, 1966.

Villaume, Poul

Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. Et studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961. Eirene, 1995.

Wittmann, Klaus

Schwedens Wirtschaftsbeziehungen zum Dritten Reich. R. Oldenburg Verlag, 1978.

Arkivmateriale:

Privatarkiver

Erik Ib Schmidts privatarkiv
(*Rigsarkivet*).

Statslige arkiver

Danske (Rigsarkivet):

Handelsministeriets Ujournaliserede arkiver nr. 111.

Handelsministeriets Ujournaliserede Arkiver nr. 212.

Udenrigsministeriets akter ca. 1909-45.

Udenrigsministeriets arkiv 1946-72.

Engelske (Public Record Office, London, Kew (PRO):

BT 11: Board of Trade: Correspondence and papers, Denmark.

FO 211: Foreign Office, Embassy and Consular archives, Denmark Correspondence.

FO 371: Foreign Office, General Correspondence.

FO 800: Foreign Office: Private Collections: Ministers and officials: Various.

MAF 83: Ministry of Food and Agriculture.

Amerikanske (National Archives, Washington, Maryland (NA):

NA.RA.84: Record Group 84: Foreign Service Post Files of the Department of State, 1945-1955: Copenhagen.

NA.RG.59: Central Files: Record Group 59; C 1910-1963 – Decimal File – Records arranged by Subject.

U.S. Gov. Printing Office

“Western Europe”. FRUS 1947 vol. 3, 1974.

Noter

- 1 Artiklen er skrevet med udgangspunkt i min ph.d.-afhandling 'I tillid og varm sympati', der omhandler dansk-britisk-amerikanske forbindelser fra 1945 til 1955. Desuden er artiklen skrevet på baggrund af min artikel "Et materialistisk og komfortelskende folk'. Danmark og Storbritannien 1945-1947 – forsøg på et overblik" i Dethlefsens & Lundbaks bog 'Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen.' Yderligere dokumentation for de her fremsatte vurderinger kan findes i disse to arbejder, der også rummer analyser af en bredere vifte af politiske og økonomiske spørgsmål herunder landenes brug af kulturpropaganda.
- 2 Se de øvrige bidrag i nærværende bog.
- 3 En undtagelse herfra er Jespersen, 2000, s. 392-420. Se også Mona Jensens bidrag i nærværende bog.
- 4 Lundbak, 1998, s. 525-583; Hæstrup, 1959, s. 268-292.
- 5 FO minute, 31. marts 1944, forf. M. Clarke. PRO, FO 371/43064.
- 6 Se Mallets 14-dags-rapporter til Northern Department fra 1944 og frem til befrielsen, der punktvis berører spørgsmålet. PRO, FO 371/43064/43065/43066/43067/47236/47237/47238/472039. Se også Hæstrup, 1959, s. 285; Thostrup Jacobsen, 1995, s. 306f.; Christmas-Møller, 1993, s. 192f.
- 7 Dewing til Buhl, 20. februar 1945 samt notatet "Lessons Learnt in the Re-Organisation of French and Belgian Resistance". Begge i PRO, FO 371/47222; Jespersen, 2000, s. 412-414; Kirchhoff, 2001, s. 298f.
- 8 Haig til Steel, 31. marts 1945. PRO, FO 371/47221.
- 9 Thostrup Jacobsen, 1984, s. 107-113.
- 10 Anderson, 1981; Harbutt, 1986; Deighton, 1990, s. 132ff.
- 11 Lundbak, 1998, s. 565-570.
- 12 'Grønland under den kolde krig. Dansk og amerikansk sikkerhedspolitik 1945-68', 1997, s. 30-31.
- 13 'Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991', bd. 1, 2005, s. 123-127. Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske holdninger er behandlet i Borring Olesen, 1994(b); Nüchel Thomsen, 1994, s. 15-54 og ud fra en bevidsthedshistorisk synsvinkel i Kirchhoff, 1998, s. 400-401.
- 14 Anerkendelsesproblematikken er analyseret i Thostrup Jacobsen, 1984, s. 107-113.
- 15 Se hertil Mona Jensens bidrag i nærværende bog.
- 16 Om optagelsen i FN se Christiansen, 1993, s. 249-253; Lidegaard, 1996, s. 379-380; Kjærsgaard Nielsen, 1997, s. 1-31.
- 17 Andrej Plakhin til Molotov, 19.2.1946. Jensen, 1999, s. 167. Se også 'Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991, bd. 1', 2005, s. 687-689.
- 18 Leffler, 1992, s. 10-20.
- 19 Om Storbritanniens økonomiske vilkår i perioden omkring og især efter afslutningen på Anden Verdenskrig se Cairncross, 1991, s. 25-51; Cairncross, 1995, s. 45-89; Cairncross, 1985, s. 1-20; Pearce, 1994, s.32-44.
- 20 Earl Ewert til Ackerson, 13. september 1945. NA.RA.84.2386. Oprindeligt var det Christmas Møllers ambition, at de danske tropper skulle deltage i de militære kampe mod Japan. Dette blev dog aldrig aktuelt.
- 21 Buhls trontale, 2. oktober 1945, Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1945-46, s. X-XIII, her s. X. Bevin til Randall, 28. august 1945. PRO, FO 800/500. Sudgen til Dowler, 23. juli 1946. PRO, FO 371/56087. Secretary of State, underskrevet Michael Warr, 18. januar 1947. PRO, FO 371/65854.
- 22 Randall til Udenrigsministeriet, 14. august 1945. RA, UM 13.D.25A, pk. 1. Jf. Forsvarsminister Harald Petersen i Folketinget, 28. april 1947, sp. 3906f., Rigsdagstidende, Forhandlinger i Folketinget 1946-47.
- 23 Om overgangen fra besættelse til fred se Kirchhoff, 1987, s. 176-186.
- 24 Om Gustav Rasmussens se Borring Olesen, 1994(c), s. 26-49.
- 25 Jf. notat af møde mellem udenrigsminister Gustav Rasmussen, forsvarsminister Harald Petersen og oberst Møller i Udenrigsministeriet, 22. november 1945. RA, UM 13.D.25A, pk. 1.
- 26 Randall til Foreign Office, 21. december 1945. PRO, FO 371/56086.
- 27 Forsvarsminister Harald Petersen i Folketinget, 28. april 1947, Rigsdagstidende, Forhandlinger i Folketinget 1946-47, sp. 3908.
- 28 Se til eksempel Udenrigsministeriets aide-memo til Foreign Office, London, 7. februar 1946. PRO, FO 371/56086.
- 29 For forhandlingerne se Mariager, 1998, s. 78-98+713-742; Mariager, under udgivelse, s. 46-66.
- 30 Mariager, 2005, s. 553-583.
- 31 Notat udarbejdet af Rothnie den 26. februar 1946. PRO, FO 371/56086.

- 32 Randall til Udenrigsministeriet, 18. juli 1945. RA, UM 13.D25A, pk. 1. Se også Seymour, 1982, s. 238; Petersen, 1981, s. 37-77.
- 33 Randall til Bevin, 9. september 1947 og British Military Mission to Denmark, Information Department, British Embassy Copenhagen 30. august 1947, ingen forfatter. Begge beroende i FO 371/65890. Jf. Kraft, 1974, s. 81-85.
- 34 Notat udarbejdet af Rothnie, 26. februar 1946. PRO, FO 371/56086. Jf. Kraft, 1974, s. 88.
- 35 Lyne til Warner, 14. marts 1946. PRO, FO 371/56086.
- 36 Notat, Krigsministeriet, 22. november 1945. RA, UM 13.D.25A, pk. 1.
- 37 Samme sted.
- 38 Keesing's Contemporary Archives 1943-46, artikel A, "DENMARK.-British Aid in Reconstitution of Defence Forces.-Participation in Occupation of Germany", s. 7440.
- 39 Reventlow til ?, 31. juli 1945. Det undrede Anthony Haig fra Foreign Office, at Reventlow ikke refererede til det britiske tilbud til den danske regering tidligere på året. Haig til Kirkness, 14. august 1945. Begge dokumenter er beroende i PRO, FO 371/47335. Notat udarbejdet af Rothnie, 26. februar 1946. PRO, FO 371/56086.
- 40 Foreign Office til Legationen i London, 4. september 1945. PRO, FO 371/47335. Jf. Kraft, 1974, s. 86.
- 41 Notat udarbejdet af Rothnie, 26. februar 1946. PRO, FO 371/56086. Jf. Kraft, 1974, s. 87.
- 42 Notat udarbejdet af Rothnie, 26. februar 1946. PRO, FO 371/56086.
- 43 Danish Contingent for Occupation of Germany, Foreign Office, november 1946. PRO, FO 371/56089.
- 44 Samme sted.
- 45 Randall til Bevin, 23. juli 1946. PRO, FO 371/56087. Randall til Churchill, 11. juni 1945. PRO, FO 371/47301.
- 46 Randall til Bevin, 23. august 1946. Draft Agreement with Danish Government og Appendix to Agreement with Danish Government. Alle tre dokumenter i PRO, FO 371/56087.
- 47 For en fremstilling af den sikkerhedspolitiske debat i de første efterkrigsår se 'Danmark under den kolde krig, bd. 1', 2005, s. 123-154.
- 48 Foreign Office til legationen i København, 21. marts 1947. PRO, FO 371/56088.
- 49 Randall til Bevin, 9. september 1947. British Military Mission to Denmark, Information Department, British Embassy Copenhagen 30. august 1947. Begge er beroende i PRO, FO 371/65890.
- 50 Christmas-Møller, 1995, s. 60f+89ff; Petersen, 1981, s. 41f.
- 51 Jf. Gregersen, 1991, s. 428-458. Gregersen viser, at de militære stabschefer i begyndelsen af 1930'erne i et vist omfang arbejdede autonomt i forhold til politikerne og som aktører forsøgte at påvirke Danmarks og Sveriges udenrigs- og forsvarspolitiske orientering.
- 52 Bevin til Attlee, 6. maj 1948; Jf. Interim report on the Present Position of German Scientists whom it was intended to smuggle to the Argentine via Danmark (udateret). Begge i PRO, FO 800/500.
- 53 Petersen, 1981, s. 42.
- 54 Randall til Bevin, 25. maj 1946. Annual Report, 1945, s. 9. PRO, FO 371/56103. Randall til Bevin, 30. april 1946. PRO, FO 371/56131. Randall til Attlee, Denmark: Ideological Report, 17. april 1947. Vedrørende Danmarks sikkerhedspolitiske problemer og konkurrencen mellem militære og økonomiske interesser se Jensen, 1991, s. 83-118.
- 55 For dette og det følgende se Jensen, 1993, s. 4-7.
- 56 USA's valutariske og handelspolitiske initiativer må ses på baggrund af, at USA i 1930'erne, med dets markante handelsoverskud, blev hårdt ramt af følgerne af børskrakket i 1929, idet en række lande foretog forskellige handelspolitiske indgreb for at mindske de direkte følger af krisen for det enkelte land. Således indførte Storbritannien for eksempel imperiepræferencesystemet i 1933 og gjorde også andre forsøg på at eksportere arbejdsløsheden og problemerne omkring betalingsbalancen til udlandet. Skak-Nielsen, 1969, s. 13-40.
- 57 Med tiden skulle det blive et problem for Danmark, at landet var tæt knyttet til sterlingområdet, for det betød fra slutningen af 1940'erne, at Danmark ikke kunne købe varer inden for dollarområdet, selvom der var overskud i den dansk-britiske samhandel.
- 58 Den internationale økonomiske og politiske baggrund for forhandlingerne, der førte frem til den amerikansk-britiske låneafale af 6. december 1945, og dennes implikationer for Danmark, er skildret grundigt i Jensen, 1993, s. 4-14; Just, 1992, s. 167-170. For den britiske beslutning om at tage imod det amerikanske lån se Bullock, 1983, s. 121-125; Hennessy, 1993, s. 95-98; Harris, 1995, s. 270-276. For forhandlingerne om GATT, Verdensbanken og ITO se desuden Milward, 1984, s. 66ff.+278ff.

- 59 Jensen, 1993, s. 20; Hansen, 1974, s. 106. For landbrugets situation under besættelsen se Just, 1992, s. 138-145; Pedersen, 1988, s. 133-222; Jensen, 1979, s. 178-179.
- 60 Jensen, 1993, s. 20-72, 378; Hansen, 1974, s. 109f; Kaarsted, 1977, s. 282f; Christmas-Møller, 1993, s. 208-210.
- 61 Eden, 15. april 1945. Citeret i Seymour, 1982, s. 218.
- 62 Randall til Foreign Office, 24. juli 1945. PRO, FO 371/47304.
- 63 Pedersen, 1988, s. 29. Jensens oplysninger om landbrugets forrentningsprocenter under besættelsen ligger mellem en og to pct. over Pedersens. Jensen, 1971, s. 230. Det er dog vanskeligt at opregne forrentningsprocenten præcist, da man ikke har eksakte tal for landbrugets investeringer under besættelsen. Landbruget var fortsat delvis en naturalieøkonomi.
- 64 Jensen, 1993, s. 20+42-44; Hansen, 1974, s. 106.
- 65 Referat af Møde i Udenrigsministeriet Fredag den 25. Maj 1945 vedrørende Landbrugseksporten. RA, HUA (Handelsministeriets Ujournaliserede Arkiver), nr. 212. Just, 1992, s. 174.
- 66 Jensen, 1993, s. 26ff; Just, 1992, s. 172-177; Nüchel Thomsen & Brinley Thoas, 1966, s. 394ff.
- 67 Referat af møde med prisdelegationen, 17. juni 1945, kl. 10. RA, UM 73.D.104a.
- 68 Just, 1992, s. 174-177; Pedersen, 1988, s. 151-157.
- 69 Reventlow til Wærum, 17. juli 1945; Reventlow til Christmas Møller, 19. juli 1945; Reventlow til Wærum, 19. julli 1945. Påført "haster meget". Alle i RA, UM 73.D.104a.
- 70 Christmas Møller til Buhl, 31. juli 1945. RA, UM 73.D.104a.
- 71 Just, 1992, s. 174-177, 180; Jensen, 1993, s. 30.
- 72 Jensen, 1993, s. 137ff.
- 73 Referat af internt møde i Udenrigsministeriet den 27. maj 1946 kl. 11. Foreløbigt referat af møde i Udenrigsministeriet den 27. maj kl. 16.30. Foreløbigt referat af møde i Udenrigsministeriet den 28. maj 1946 kl. 14.00. Dansk-britiske finansforhandlinger i København fra den 27. maj til 21. juni 1946. Britisk memorandum af 31. maj 1946. Alle beroende i RA, UM 73.D.104c, pk. 1.
- 74 Jensen, 1993, s. 136-140; Just, 1992, s. 212-215.
- 75 Reventlow til Udenrigsministeriet, 25. september 1946. RA, UM 73.D.104c, pk. 1.
- 76 Jensen, 1993, s. 233-237.
- 77 Jensen, 1993, s. 335-337; Gardner, 1980, s. 313-325; Hennessy, 1993, s. 299-305; Bullock, 1983, s. 428-467.
- 78 Hankey til Randall, 3. juli 1947. PRO, BT 11/3463.
- 79 C. Marriott til H.J.B. Lintott, 15. juni 1947. PRO, BT 11/3613.
- 80 Randall til Hankey, 29. august 1947. PRO, FO 371/65846. Dette falder godt i tråd med Nikolaj Petersens arbejde "Storbritannien, U.S.A. og skandinavisk forsvar 1945-49", anf. arb., hvor Petersen viser, hvorledes Storbritannien i de første år efter afslutningen på den Anden Verdenskrig forsøgte at opmuntre til et skandinavisk forsvarssamarbejde inkluderende den eneste væsentlige militære magt i regionen, nemlig Sverige. Mod slutning af 1947 blev den britiske politik at binde USA til forsvaret af Vesteuropa gennem Atlantpagten.
- 81 Salmon, 1991, s.9-23; Wittmann, 1978.
- 82 Jensen, 1993, s. 337-345; Just, 1992, s. 267-272.
- 83 Randall til Rasmussen, 21. november 1947. RA, UM 73.D.125a, pk. III; Jensen, 1993, s.357-361; Just, 1992, s. 295-301.
- 84 Mariager, under udgivelse, kap. 9.1.
- 85 Hansen, 1974, s. 116.
- 86 Mariager, under udgiveselse, kap. 9.8.
- 87 Se her til Nilson, 1988; Just, 1992, s. 281ff; Jensen, 1993, s. 358ff; Sørensen, 2001, s. 207f; Mariager, 2003.
- 88 Se til eksempel Just, 1992, s. 282; Anglo/Danish Food Talks. Bacon. 12. januar 1948; Ango/Danish Food Talks. Butter. 13. januar 1948. Begge i PRO, MAF 83/2235. Forhandlingsreferaterne i Handelsministeriets Ujournaliserede arkiver nr. 111, RA, HUA/111. Læg: "Januar 1948". Referat af forhandlingerne også i Udenrigspolitisk Nævns mødereferater, 21. januar 1948. RA.UM 3E.92.
- 89 23. møde i MØF, 27. januar 1948. RA, EIS, Lb.nr. 59; Udenrigspolitisk Nævn den 21. januar 1948. RA, UM, 3.E.92. Om forhandlingerne se tillige Overseas Negotiations Committee – O.N (48)8th Meeting. Summary of part 5, 12.januar 1948. PRO, MAF 83/2235.
- 90 Marvel til State Department, 27. januar 1948. NA.RG.59.659.41.
- 91 Formelt lod begrundelsen, 1) at den amerikanske administration havde besluttet ikke at øge dollarforbruget i Tyskland, 2) at der var et stort ønske i det øvrige Vesteuropa om at købe Ruhrkul mod dollars. Jf. State Department til Marvel, 1. februar 1948. NA.RG.59.659.41. Se også Mariager, under udgivelse, kap. 9.4.

- 92 På daværende tidspunkt var gælden på ca. 600 millioner kroner. Just, 1992, s. 283.
- 93 Anglo-Danish Discussions. Minutes of the 2nd Plenary Meeting, 22. februar 1948; Anglo-Danish Trade Negotiations, 22. februar 1948. Begge i PRO, MAF 83/2235; *Finanstidende*, 25. februar 1948, 33. årg., nr. 21, s. 443. Jf. også Jensen, 1993, s. 360; Just, 1992, s. 282; Mariager, 2003.
- 94 Just, 1992, s. 318-319. Jf. også Udenrigspolitisk Nævns mødereferat, 15. september 1948, s. 1-7. RA, UM 3.E.92.
- 95 'Grønland under den kolde krig. Dansk og amerikansk sikkerhedspolitik 1945-68, bd. 1', 1997, s. 30.
- 96 'Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991, bd. 1', 2005, s. 123+127.
- 97 Borring Olesen, 1994, s. 151-178.
- 98 Påskekrisen er bedst og mest sikkert behandlet i Petersen, 1989, s. 223-243. Krigsfrygten var ikke alene et resultat af sovjetisk ekspansionisme, men udsprang antageligt også af amerikanske foranstaltninger. Kofsky, 1995.
- 99 Udenrigsministerens redegørelse, 10. marts 1948, *Rigsdagstidende*. Forhandlinger i Folketinget 1947-48, citeret sp. 2736.
- 100 Citeret samme sted.
- 101 Se hertil Mariager, under udgivelse.
- 102 Juhana Aunesluoma, 1998, s. 102. Se også Skodvin, 1990, s. 11-18.
- 103 Aunesluoma, 1998, s. 103+104.
- 104 Petersen, 1981.
- 105 Ganske som det også fremgår af ovenstående analyse af Bevins overvejelser over Vestunionen og Skandinavien. Se også Bevin til Randall, 16. marts 1948. PRO, FO 800/500.
- 106 Petersen, 1981, s. 51.
- 107 Petersen, 1981, s. 52. Nikolaj Petersen henviser til Pentagon Paper'et.
- 108 Petersen, 1981, s. 53.
- 109 Petersen, 1981, s. 54-57.
- 110 Aunesluoma, 1998, s. 145.
- 111 Petersen, 1981, s. 66-69. Det synes imidlertid uklart, om USA i februar/marts 1949 var villig til at acceptere et i et vist omfang fritstående nordisk forsvarsforbund. Poul Villaume har fremhævet, at så indflydelsesrige politikere og embedsmænd som John Foster Dulles, George Kennan og til dels George Marshall, Dean Acheson og Charles Bohlen "med varierende éntydighed" i januar og februar 1949 foretrak et nordisk forsvarsforbund med en løsere tilknytning til Atlantpagten end fuldt medlemskab. Se hertil Villaume, 1995, s. 106+107.
- 112 Mariager, under udgivelse, kap. 8.4

Kortlivet opgør med neutralitetspolitikken – den politiske baggrund for udsendelsen af de frivillige

AF MONA JENSEN

Indledning

Den danske stat iværksatte i eftersommeren 1945 hvervning af frivillige til britisk militærtjeneste. Ca. 2.500 danske mænd blev rekrutteret og udsendt til forskellige brændpunkter rundt om i verden, hvor britiske interesser var på spil. Beslutningen om hvervningen blev truffet af den samlingsregering, der var blevet dannet få dage før befrielsen efter forhandlinger mellem Frihedsrådet og repræsentanter for de gamle partier.

De politiske forhold, der var bestemmende for rekrutteringen af frivillige, udgør en usædvanlig situation i danmarkshistorien. Både indadtil og udadtil havde grundlaget for befrielsesregeringens virke en ny og uvant karakter. Regeringssammensætningen var i sig selv unik. Den bestod for halvdelen af ikke folkevalgte repræsentanter for modstandsbevægelsen, mens den anden halvdel repræsenterede de traditionelle politiske partier. Udadtil var Danmarks internationale stilling i 1945 stærkt forandret. Der skulle tages hensyn til de ændrede internationale magtkonstellationer, hvor de allierede havde overtaget Tysklands rolle som den stormagt, småstaten Danmark måtte indrette sin udenrigspolitik efter.

Efter at regeringen 29. august 1943 var trådt ud af funktion, blev udenrigspolitikken varetaget af folk med tilknytning til modstandsbevægelsen. Et af modstandsbevægelsens krav til efterkrigspolitikken var et opgør med dansk neutralitetspolitik, der havde slået fejl ved den tyske besættelse. Kravet blev understøttet af parolen om “aldrig mere en 9. april”. Danmark skulle som allieret yde sit bidrag til freden og engagere sig i internationale militære opgaver. Alle politiske partier erklærede sig efter befrielsen enige i dette krav.

I nærværende fremstilling skal der foretages en analyse af det politiske grundlag for beslutningen om hvervning til den britiske hær. Der skal herunder gives en vurde-

ring af, hvorvidt udsendelsen af frivillige kan betragtes som et led i den proklamerede kursændring i dansk udenrigspolitik. Hermed bidrager undersøgelsen til belysning af dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik i overgangsperioden mellem besættelse og fred. Tidligere forskning på området har diskuteret spørgsmålet om brud kontra kontinuitet i dansk udenrigs- og sikkerhedspolitisk tænkning i de første efterkrigsår, hovedsagelig med fokus på udviklingen fra 1947. Thorsten Borring Olesen påpeger, at der optræder flere brud eller kursskift i den danske sikkerhedspolitiske orientering i årene 1945 til 1949.¹ Det er Poul Villaumes synspunkt, at Danmark i de første år efter krigen slog ind på en neutralitetslinje.² Rasmus Mariager konstaterer, at der, hurtigt efter at befrielsesrusen havde lagt sig, senest fra årsskiftet 1945/46, kan spores en tøvende holdning til danske sikkerhedspolitiske engagementer.³

I nærværende artikel skærpes disse synspunkter. Der argumenteres for, at der trods tilslutningen til FN aldrig var reel vilje til at slå ind på den proklamerede kursændring i dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik. Heller ikke politikerne i befrielsesregeringen ønskede et reelt opgør med neutralitetslinjen. FN-samarbejdet blev af det politiske flertal ikke betragtet som anledning til øgede danske forpligtelser, der kunne begrænse landets manøvemuligheder i spillet mellem stormagterne. Først i 1948-49 var der politisk opbakning bag Danmarks ensidige tilknytning til de vestlige allierede.

I befrielsesregeringen skulle de traditionelle politiske kræfter i samarbejde med repræsentanter for modstandsbevægelsen løse politiske opgaver, der for en stor del på forhånd var fastlagt som regeringsgrundlag. Væsentlige områder var formuleret af Frihedsrådets organisatoriske ledelse og udgjorde betingelsen for at indgå i samarbejdet med politikerne. Det gjaldt kravet om opgøret med og udrensningen blandt de såkaldte landsforrædere, og det gjaldt opgøret med dansk neutralitetspolitik. Eftersom det officielle Danmark ikke havde ydet modstand mod den tyske besættelsesmagt, var det uklart, om Danmark efter kapitulationen ville blive tildelt en plads på de sejrende allieredes side. John Christmas Møller, der opholdt sig i London, var en af de danskere, der arbejdede for Danmarks anerkendelse som allieret. Som et led i denne indsats erklærede han flere gange, at danske frivillige skulle deltage i krigen mod Japan, og at Danmark skulle bidrage med tropper til besættelsen af Tyskland under britisk kommando. Tilsagnene blev givet over for repræsentanter for det britiske udenrigsministerium, og han gentog dem i interview med britiske og danske aviser i Sverige. Som udenrigsminister i befrielsesregeringen fremsatte Christmas Møller i juni 1945 de samme løfter over for den britiske gesandt i København, og senere tiltrådte hele regeringen de to britisk-danske arrangementer. Tilbudet om frivillige blev hurtigt accepteret af briterne, og en aftale var reelt på plads, da Japan kapitulerede 15. august 1945.

Aftalen om dansk deltagelse i besættelsen af Tyskland blev imidlertid først afsluttet i april 1947 af den efterfølgende regering fra oktober 1945. Her blev forløbet langt mere kompliceret.

De danske politikere trak forhandlingerne i langdrag og gav udtryk for en række forbehold og betænkeligheder med det formål at reducere antallet af danske tropper og de økonomiske omkostninger ved udsendelsen. Disse betænkeligheder var tilsyneladende ikke til stede, da en enig regering traf beslutningen om rekruttering af frivillige i 1945. Beslutningen blev ikke forelagt Rigsdagen. Først da regeringen offentliggjorde den dansk-britiske aftale 4. september 1945, blev spørgsmålet drøftet i Rigsdagen. Her blev det klart, at der ikke var udelt opbakning bag hvervningen. Kritikerne anså den for at være i strid med straffeloven, og man opponerede mod den betragtning, at udsendelsen af de frivillige var en moralsk forpligtelse over for en allieret nation. Senere, da de frivillige blev udstationeret i Palæstina og Grækenland, opstod der tvivl om, hvorvidt det var et brud med den aftale, der var indgået i august 1945. Der var fra de danske myndigheders side ikke klarhed over, hvad de danske frivillige havde forpligtet sig til. Der havde tilsyneladende ikke været skænket spørgsmålet megen opmærksomhed, inden de frivillige blev udsendt.

I det følgende skal de indenrigspolitiske omstændigheder ved beslutningen kortlægges og dens placering i dansk udenrigspolitik vurderes. Der skal søges svar på spørgsmålene: Hvad var baggrunden for, at hvervningen kom i stand? Hvordan var holdningen i de politiske partier til Danmarks forpligtelser som allieret? Hvordan blev hvervningsspørgsmålet behandlet internt i regeringen? Hvordan reagerede rigsdagen på beslutningen? Hvordan blev hvervningsbeslutningen efterfølgende vurderet i de politiske partier? Hvordan forholdt man sig fra myndighedernes side til spørgsmålet om de frivilliges udstationering i Grækenland og Palæstina?

Undersøgelsen bygger på den antagelse, at udsendelsen af de frivillige var et udslag af indenrigs- og udenrigspolitisk opportunisme. Den var egnet til at signalere den bebudede danske værnevilje, og i forhandlingerne med briterne blev den et led i argumentationen for en reduktion af det danske bidrag til besættelsen af Tyskland.

Inden vi betragter befrielsesregeringens politiske virke, skal den ændrede internationale konteksts betydning for regeringssammensætningen ridses op, og der redegøres for Christmas Møllers udenrigspolitiske initiativer i tiden inden befrielsen. I det efterfølgende afsnit undersøges regeringens varetagelse af de udenrigspolitiske opgaver, der indebar, at de to britisk-danske arrangementer kom i stand. Der redegøres for kritikken af hvervningsaftalen i Rigsdagen, som samtidig afspejlede tilsyneladende divergerende

opfattelser af Danmarks forpligtelser som allieret. Der perspektiveres til de politiske partiers holdning til spørgsmålet om danske besættelsestropper til Tyskland under den efterfølgende regering. Det muliggør en analyse af de enkelte partiers holdning til de to arrangementer og en samlet vurdering af hvervnings beslutningens placering i dansk udenrigspolitik. Endelig gøres der rede for de danske myndigheders håndtering af spørgsmålet om danske frivilliges udstationering i Grækenland og Palæstina. Hovedkilderne til fremstillingen er mødereferater fra de politiske partier, regering og rigsdag samt enkelte af aktørernes privatarkiver. De to dansk-britiske arrangementer omtales som henholdsvis “de frivillige” og “Tysklandsbrigaden”.

Den ændrede internationale situation, der betingede hvervnings beslutningen, gjorde sig gældende i dansk politik allerede inden befrielsen. Der skal i det følgende gives en kort redegørelse for relevante omstændigheder ved befrielsesregeringens dannelse, herunder britiske initiativer og intentioner i forhold til Danmarks stilling efter befrielsen med betydning for hvervnings beslutningen.⁴

Modstandsbevægelsen, politikerne og de allierede

Forhandlingerne om befrielsesregeringens sammensætning blev ført mellem folk fra Frihedsrådet og repræsentanter for Socialdemokratiet og De Konservative.⁵ Det kompromis, som de to parter enedes om få dage før befrielsen, var påvirket af både britiske og sovjetiske interesser. Regeringssammensætningen var derfor et udtryk for Danmarks nye udenrigspolitiske placering, idet den blev sammensat under hensyntagen til de allieredes interesser. Politikerne opnåede at få tildelt halvdelen af ministerposterne, og Buhl blev statsminister.⁶ Til gengæld havde de traditionelle politiske kræfter måttet se til fra sidelinien under udformningen af den fremtidige udenrigspolitik.

I overensstemmelse med Storbritanniens mål om at binde så mange af de små stater som muligt til sig ønskede man fra britisk side de traditionelle politiske kræfters medvirken i overgangsregeringen som garant for kontinuiteten i forholdet til Danmark efter befrielsen. Desuden lagde man vægt på at undgå konfrontationer mellem de borgerlige og kommunisterne, som man i slutningen af 1944 oplevede i Belgien og Grækenland.⁷ Modstandsbevægelsen skulle repræsenteres i befrielsesregeringen for at signalere den danske modstandsvilje, der var påkrævet, for at landet kunne opnå allieret status. Efter den tyske kapitulation skulle Danmark hurtigst muligt vende tilbage til den politiske normalitet. Derfor gik bestræbelserne fra britisk side ud på at skabe harmoni mellem modstandsbevægelsen og de “gamle” politikere.

For Christmas Møller i London var det ligeledes væsentligt at markere dansk modstandsvilje og dermed tilhøret til de allierede. Han mente, at Frihedsrådet skulle re-

præsenteres i efterkrigsregeringen, men de traditionelle politiske kræfter skulle være det bærende element.⁸ Her lagde han sig på linie med det britiske udenrigsministerium.

Mens forhandlingerne mellem Frihedsrådet og politikerne stod på, 20. februar 1945, modtog den tidligere socialdemokratiske statsminister Vilhelm Buhl et brev fra lederen af SHAEF Mission to Denmark, generalmajor R.H. Dewing.⁹ Han gav anvisninger på, hvordan modstandsbevægelsen efter krigen bedst kunne absorberes i det civile og militære liv for at undgå uroligheder i lighed med situationen i Belgien og Frankrig. "Et lærestykke i manipulationsteknik" kalder Knud J. V. Jespersen skrivelseren.¹⁰ Buhl gav i sit svar udtryk for dyb taknemmelighed over rådgivningen. Især må det have glædet Buhl, at man fra engelsk side så klart ønskede at fremme den lov og orden-politik, som han og de øvrige "gamle" politikere ville være garant for i den kommende regering. Desuden har skrivelseren styrket Buhls selvtillid i forhandlingerne med Frihedsrådet og troen på hans egen rolle som regeringsleder.

Briternes interesse i at se de traditionelle kræfter i en stærk position i regeringen var åbenbar, men selve sammensætningen af regeringen ønskede man ikke at blande sig i. Kun havde briterne accepteret Buhl som regeringsleder. For at sikre tilbagevenden til forfatningsmæssige tilstande og for at undgå for stor kommunistisk indflydelse ønskede briterne ikke en modstandsrepræsentant på statsministerposten. Modstandsbevægelsens repræsentation skulle være en markering af dens rolle ved befrielsen og sikre, at neutralitetspolitikken blev forladt.¹¹ Det var Sovjetunionen, der gennem Frihedsrådets repræsentant i Moskva, Thomas Døssing, fik indflydelse på regeringens personelle sammensætning.¹² Buhl erklærede på et socialdemokratisk forretningsudvalgsmøde 20. april 1945, at modstandsbevægelsen ikke var til at komme uden om: "Vor Linie har været at skaffe Politikerne en saadan Placering, at de anerkendes som Medkæmpere."¹³ Den britiske tilfredshed med Buhl som statsminister og en bred repræsentation af "gamle" politikere var man længe overbevist om, men at Sovjet ikke agtede at blande sig, når blot modstandsbevægelsen fik centrale poster, blev man først klar over, efter at regeringskabalens var faldet på plads og indrømmelser givet, der svarede til forestillingerne om Sovjetunionens interesser.¹⁴

Der var blandt de "gamle" politikere ikke udpræget forståelse for den kursændring i dansk udenrigspolitik, som blev signaleret fra modstandsbevægelsens side. Det blev tydeligt, da Christmas Møller offentligt fremsatte åbenhjertige udtalelser om Danmarks fremtidige sikkerhedsmæssige forpligtelser. De lå på linje med de krav, der var blevet fremsat af Frihedsrådet som forhåndsbetingelse for at indlede forhandlingerne med politikerne om regeringsdannelsen. Landets isolerede neutralitetspolitik skulle

ikke gentages. Kravene blev formuleret i en skrivelse fra Frihedsrådet til de samarbejdende partier i december 1944:

“Spørgsmaalet om Danmarks Udenrigspolitik efter Krigen gaar modsat Modstandsbevægelsens øvrige Program ud over den allernærmeste Fremtid og den mest umiddelbare Tilknytning til selve Modstandskampen. Det turde imidlertid være en given Sag, at Modstandsbevægelsen efter under blodige Tab at have medvirket til Landets Befrielse og genoprettet dets Ære udadtil maa lægge Vægt paa, at alt, hvad der staar i vor Magt, gøres for at forhindre en Gentagelse af vort Lands Ulykke og Nedværdigelse. Danmarks fremtidige Forsvar maa bringes op til det nødvendige Omfang, og alle Forestillinger om Danmarks isolerede Neutralitet maa efter denne Krig være til Ende. Danmark maa fuldtud paatage sig de Forpligtelser, der måtte forlanges af det i den nye internationale Organisation, som forhaabentlig bliver Resultatet af Krigen.”¹⁵

Kravene til udenrigspolitikken blev af politikerne accepteret som en del af regeringsgrundlaget. Det skete sandsynligvis med det formål at opnå væsentlige ministerposter.

Christmas Møllers offentlige udtalelser inden befrielsen afspejler i vid udstrækning den af Frihedsrådet udstukne linje. I samtaler med chefen for det britiske Udenrigsministeriums Northern Department og med Udenrigsminister Anthony Eden samt gennem offentlige udtalelser gav han flere gange udtryk for, at Danmark skulle deltage i krigen mod Japan og besættelsen af Tyskland under britisk kommando.¹⁶

At der fra politisk hold ikke var begejstring for den aktivistiske linje, som Christmas Møller offentligt proklamerede, blev med al ønskelig tydelighed meddelt ham efter hans ophold i Stockholm i februar 1945. Her var han i et interview med bladet *Danskeren* citeret for særdeles bastante udsagn om landets fremtidige udenrigs- og sikkerhedspolitik. Han udtalte, at Danmark i realiteten var accepteret som allieret og redegjorde for forpligtelserne i den forbindelse:

“Personligt mener jeg, at Danmark skal erklære Japan Krig. Det er maaske muligt, at en og anden smiler heraf – det er efter min Opfattelse uberettiget. Der kan ikke være den ringeste Tvivl om, at hele den tilbageværende Del af den danske Handelsflaade vil indgaa i den interallierede shipping pool og at Danmark her vil yde en værdifuld Indsats. Jeg har i øvrigt den Anskuelse, at paa tilsvarende Maade som New Zealands Tropper maa det

paa ganske samme Maade forventes, at danske Tropper vil yde en tilsvarende Indsats i det fjerne Østen.”

Adspurgt om Danmark skulle afgive baser til de allierede, svarede Møller: “Hvis den kommende Verdensorganisation mener, det af Sikkerhedsgrunde er nødvendigt at have Baser i Danmark maa disse Baser stilles til Raadighed.”¹⁷

Disse åbenhjertige udtalelser om Danmarks fremtidige udenrigspolitik vakte nogen uro blandt politikere i Danmark. Hans tidligere partifæller Ole Bjørn Kraft, Aksel Møller og Vilhelm Fibiger meddelte ham 27. februar, at hans udtalelser stærkt havde bekymret Buhl, der ellers havde været positiv over for deres forslag om Christmas Møller som udenrigsminister:¹⁸ “Til denne gode Stemning overfor Dig bidrog naturligvis Dit Memorandum til Bestyrelsen [Frihedsrådet MJ] i høj Grad.” Christmas Møller havde i en kommentar til Frihedsrådets skrivelse til de samarbejdende politikere fra december 1944 kritiseret rådet for at påberåbe sig status som dansk regering. Han havde argumenteret for de samarbejdende politikeres legitimitet i kraft af valgresultatet i marts 1943 og dermed for deres fyldige repræsentation i befrielsesregeringen.¹⁹ Men udtalelserne om Danmarks udenrigspolitiske forpligtelser havde ødelagt den gode stemning. Ikke mindst hos “førstemanden” Buhl: “Han var ret bestyrtet og talte paradoksalt nok om, at der jo heller ikke skulle føres Scavenius-politik med modsat Fortegn.” Og selv udtrykte de tre partifæller forståelse for Buhls reaktion: “det må vel indrømmes, at det kan være Genstand for Overvejelser, hvor vidt Landets Udenrigsminister på Forhånd bør være bundet af alt for præcise Udtalelser.”²⁰

Den 6. marts takkede socialdemokraten Hans Hedtoft Christmas Møller for hans forstandige betragtninger angående regeringssammensætningen. Hedtoft påskønnede også Møllers indsats under forhandlingerne i Stockholm i februar: “Blot kan jeg ikke forstaa, at det er klogt paa Forhaand at fortælle, hvad vi efter Krigen skal gøre med vor Handelsflaade, at vi skal give de allierede Baser, sende Folk til Japan o.s.v.” Hedtoft forklarede Christmas Møller, hvordan man fra dansk grund vurderede Danmarks fremtidige udenrigspolitiske placering. Han havde ganske vist forståelse for, at Danmark skulle betale sin pris for at deltage i opbygningen af et demokratisk Europa:

“ jeg vil ikke, at vi skal snyde os fra noget. Men jeg kan ikke forstaa, at det er klogt på et Tidspunkt hvor Tyskerne dog endnu er grusomme Herrer her i Landet og altsaa – foruden at skyde os allesammen – kan sprænge hver Havn og hvert Skib i Luften m.m., at fortælle hvad vi vil gøre med Skibe og Havne efter Krigen. Endelig er de allierede jo paa en Række Omraader ikke

enige, hvad der dog maaske giver os Muligheden for i en afgørende Situation at manøvrere selvstændigt mellem deres Interessesfærer. – Muligheder som dog ikke på Forhaand bør forspildes.”²¹

Risikoen ved den tyske besættelsesmagts mulige reaktion på udtalelserne kan være en realistisk vurdering, men først og fremmest havde Hedtoft stormagternes modsætningsforhold og hensynet til Sovjet i tankerne. Det var en traditionel dansk neutralitetslignende position, Hedtoft her argumenterede for. Som kandidat til udenrigsministerposten burde Møller afholde sig fra “forpligtende Udtalelser”, og her var Hedtoft på linje med de tre konservative politikere. Det skulle vise sig, at de øvrige medlemmer af befrielsesregeringen kom til at bekræfte Møllers tilsagn om dansk støtte til britisk militær, både til krigen mod Japan og til besættelsen af Tyskland. En af de omstændigheder, der gjorde sig gældende ved tilblivelsen af aftalerne om de to dansk-britiske arrangementer, var regeringens særlige konstitution og virkemåde.

Modstandsbevægelsen var repræsenteret på centrale poster i befrielsesregeringen, men de tre ministre Christmas Møller, Busch-Jensen og Frode Jakobsen var inden valget 30. oktober 1945 indtrådt i politiske partier. Det lykkedes ikke at bevare en samlet modstandsfront, som især kræfter i Dansk Samling og Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) havde arbejdet for.

Befrielsesregeringen

Som vi har set, havde Christmas Møller været den drivende kraft bag tanken om deltagelse i krigen mod Japan og besættelsen af Tyskland. Som udenrigsminister i befrielsesregeringen blev det hans opgave at forhandle med briterne om spørgsmålene, og hans initiativer blev tiltrådt af den øvrige regering. I det følgende skal vi se på baggrunden for opbakningen bag de to arrangementer, hvor også Christmas Møllers anseelse og position var medvirkende til, at hvervningen uden videre blev godkendt internt i regeringen.

Der blev straks efter befrielsen trukket skillelinier i den nye regering.²² Den tydeligste gik mellem modstandsbevægelsens ministre, konservative og socialdemokrater på den ene side og på den anden side de to partier, der ikke havde været direkte involveret i forhandlingerne om regeringsdannelsen, Venstre og Radikale. Det var naturligt nok derfor Venstres og De Radikales ministre, der i særlig grad var kritiske over for den uparlamentarisk og udemokratisk sammensatte politiske ledelse. Det var de to partier, der oftest gav udtryk for at føle sig presset til at støtte forslag, som de i realiteten var modstandere af.²³

Socialdemokrater og konservative var de to partier, der under besættelsen havde været hårdest presset af rivaler fra modstandsbevægelsens stærkeste politiske kræfter, henholdsvis DKP og Dansk Samling. Socialdemokraterne var især tilbageholdende over for at stille sig i opposition til modstandsbevægelsens krav. Partiet, der blev betragtet som krumtappen i samarbejdspolitikken, havde behov for at markere sig som “medkæmpende”. Den konservative forsvarsminister Ole Bjørn Kraft lagde sig overvejende på linje med modstandsbevægelsen.

Når modsætningerne i regeringen udadtil blev dæmpet, skyldes det, at man som en del af regeringsgrundlaget havde vedtaget, at beslutninger skulle træffes i enighed.²⁴

På trods af, at man måtte finde sig til rette med landets nye placering i den forandrede internationale magtkonstellation, var det ikke udenrigspolitikken, der stod højest på befrielsesregeringens dagsorden eller gav anledning til størst uenighed. Vigtige indenrigspolitiske opgaver var mere presserende. Ved siden af de økonomiske problemer gjaldt det et af modstandsbevægelsens væsentligste krav til regeringssamarbejdet, gennemførelsen af de straffelovstillæg, der skulle ligge til grund for retsopgøret og udrensningen blandt landsforræderne.

Men forholdet til udlandet trængte sig på straks efter regeringsdannelsen, og blandt de “gamle” politikere var der usikkerhed om, hvilke diplomatiske skridt der skulle tages i forholdet til Sovjetunionen. Christmas Møllers autoritet i udenrigspolitiske spørgsmål blev accepteret af hele regeringen. Den 6. maj diskuterede man den sovjetiske besættelse af Bornholm. Buhl betegnede situationen som “Et saare kildent diplomatisk Problem.”²⁵ Under drøftelsen af Døssings fremtidige stilling anså Buhl det ikke for rigtigt at akkreditere Frihedsrådets udsending som officiel gesandt og mente, at russerne ville være af samme opfattelse, eftersom Døssing f.eks. manglede kendskab til handelsforhold. DKP’s Alfred Jensen indtog det modsatte standpunkt, og sagen blev udsat. Dansk Samlings Kristen Juul Christensens notater fra mødet viser den autoritet, der blev tillagt Christmas Møller i udenrigspolitikken:

“Statsminister Buhl røbede her sin Mangel paa Forstaaelse af den udenrigspolitiske Situation, idet han af saglige Grunde var betænkelig ved eventuelt at faa Døssing til Gesandt i Moskva. Da Christmas Møller senere var med til at behandle Sagen, fejede han øjeblikkeligt alle Buhls Betæneligheder til Side, idet det i Forholdet til Sovjet alene gjaldt om at forfølge den af Frihedsraadet paabegyndte Linie, ganske uanset Th. Døssings faglige Kvalifikationer.”²⁶

Befrielsesregeringen. Venligst udlånt af Frihedsmuseet.

Stående fra venstre: Hedtoft-Hansen, (Soc. dem.) arbejds- og socialminister; Alfred Jensen, (DKP) trafikminister; H.C. Hansen, (Soc. dem.) finansminister; Mogens Fog, (Frit Danmark) minister for særlige anliggender; Erik Eriksen, (Venstre) landbrugsminister; Aksel Larsen, (DKP) minister uden portefølje; Arne Sørensen, (Dansk Samling) kirkeminister; Frode Jakobsen, (Ringen) minister uden portefølje. *Siddende fra venstre:* Carl Petersen, (Soc. dem.) minister for offentlige arbejder; A. M. Hansen, (radikale Venstre) undervisningsminister; Knud Kristensen, (Venstre) indenrigsminister; Vilhelm Buhl, (Soc. dem.) statsminister; Vilhelm Fibiger, (Konservative) handelsminister; Niels Busch-Jensen, (Ringen) justitsminister; Ole Bjørn Kraft, (Konservative) forsvarsminister. *Fraværende ministre:* John Christmas Møller, (Frie Danske i udlandet) udenrigsminister; Henrik Kauffmann, (Frie Danske i udlandet) minister uden portefølje; Kristen Juul Kristensen, (Dansk Samling) minister uden portefølje.

De garvede politikere var ikke umiddelbart tilbøjelige til at lade modstandsbevægelsens linje være bestemmende i dansk udenrigspolitik. Men Christmas Møllers indsigt i spørgsmålet blev accepteret. På trods af kritikken fra både partifæller og socialdemokrater af hans åbenmundethed inden befrielsen havde han gennemslagskraft i ministeriet. Dels var han populær i befolkningen på grund af sin støtte til modstandsbevægelsen under besættelsen, og dels stod man især fra socialdemokratisk hold i taknemmelighedsgæld til ham for støtten til de samarbejdende partier under forhandlingerne om regeringssammensætningen.

Befrielsesregeringens væsentligste opgaver var af indenrigspolitisk karakter, men i regeringens korte levetid lykkedes det dog for Christmas Møller at få sat udenrigspolitiske fingeraftryk. Når hans initiativer blev tiltrådt, skyldes det ikke mindst forhånds aftalen om, at der kun skulle fremsættes forslag, som der var opnået enighed om i regeringen. En anden medvirkende årsag var Christmas Møllers anseelse forstærket af hans position som repræsentant for modstandsbevægelsen.

Da Sovjet 17. maj erklærede vilje til at genoptage de diplomatiske forbindelser med den danske regering, var Danmark fuldt og helt anerkendt som allieret. Som vi har set, var Storbritanniens interesse i anerkendelsen åbenbar. Men man havde ikke glemt Christmas Møllers tilsagn om Tysklandsbrigaden.

Tysklandsbrigaden og de frivillige

De to britisk-danske arrangementer skal i det følgende behandles i sammenhæng. Det sker ud fra den antagelse, at man såvel fra dansk som fra britisk side havde Tysklandsbrigaden i tankerne, da man indgik aftalen om de frivillige. Fra dansk side var tanken, at de frivillige skulle deltage i krigen mod Japan. Men briterne accepterede kun de frivillige under forudsætning af, at de skulle kunne indsættes overalt i det britiske imperium. Fra regeringens side var der ingen indvending mod dette forbehold, og aftalen var reelt på plads, da Japan kapitulerede 15. august 1945, mens forhandlingerne om Tysklandsbrigaden først blev afsluttet i april 1947.

Man havde fra britisk side allerede på befrielsesdagen gjort opmærksom på Danmarks kommende forpligtelser. Efter at være landet i Kastrup sidst på eftermiddagen 5. maj havde general Dewing haft et kort møde med Statsministeren.²⁷ På ministermødet dagen efter rapporterede Buhl: "General Dewing har meddelt, at Spørgsmaalet om vor Deltagelse i Besættelsen af Tyskland vil senere blive rejst."²⁸

At det fra britisk side var en bevidst strategi at udnytte befrielseseuforien til egen fordel, fremgår af et memorandum, som SOE-officer Ronald Turnbull i Stockholm havde skrevet til Foreign Office 12. september 1944.²⁹ Her advarede han mod planer om først 35 dage efter et tysk sammenbrud at gå ind i Danmark med en militærstyrke. Det ville blive tolket som ligegyldighed fra de allieredes side. Briterne ville samtidig miste en oplagt lejlighed til midt i euforien over befrielsen at opnå passende indrømmelser fra den nye danske regering:

"Jeg tror, at meget kunne gøres i det psykologisk rette øjeblik for at få danskerne til at yde et væsentligt og permanent bidrag til et europæisk sikkerhedssystem. Det psykologisk rette øjeblik vil helt bestemt indtræffe, når

landet og dets ledere nyder den første frihedsrus. Hvis der kræves permanente indskrænkninger i dansk suverænitet, ville disse, tror jeg, kunne opnås på den mest tilfredsstillende måde i et sådant øjeblik.”³⁰

Dewing synes at have haft en fin næse for at udnytte denne “første frihedsrus” hos statsminister Buhl. Forsvarsminister Ole Bjørn Kraft blev tidligt involveret i forhandlingerne. På ministermødet 11. maj fremlagde han Dewings forslag om opstilling af ca. 10.000 mand til besættelsen af Tyskland. Det blev oplyst, at England ville påtage sig “Iklædning”.

Engagementet i spørgsmålet om deltagelse i besættelsen af Tyskland havde øjensynlig fra begyndelsen en noget fodslæbende karakter. Det fremgår af Frode Jakobsens formulering i protokollen: “Drøftelse af, hvorvidt Danmark i det hele taget skal deltage, udsættes.”³¹

Spørgsmålet var ikke blevet forelagt Rigsdagen, men 17. maj tog Retsforbundets Oluf Pedersen spørgsmålet op under debatten om hærloven.³² Nogen har øjensynlig haft interesse i at lade oplysningen sive fra ministermøderne. Oluf Pedersen udtrykte bl.a. betænkelighed ved, om hærlovforslaget var udtryk for en kursændring til en mere militaristisk indstilling. “... jeg haaber ikke, at dette Lovforslag har ringeste Forbindelse med de Rygter, der er fremme om, at vi fra dansk Side eventuelt skal deltage i Besættelsen af fremmede Lande. Jeg tror ikke, det vil være rigtigt vi faar Opgaver nok at klare i vort eget”³³

Oluf Pedersen var den ihærdigste kritiker af befrielsesregeringen i Folketinget. Han var stærkt utilfreds med optagelsen af repræsentanter for modstandsbevægelsen. Ikke mindst kritiserede han Dansk Samlings ministre, som han anså for udemokratiske. Også modstandsbevægelsens interneringer og straffelovene var han særdeles kritisk over for. Man kan diskutere, i hvor høj grad Oluf Pedersens kritik var drevet af fortørnelse over, at han og hans parti blev udelukket fra regeringsdeltagelse. Oluf Pedersen havde under besættelsen fungeret som sekretær for Nimandsudvalget³⁴ og som sådan opfattet sig som en del af den samlingsregering, der blev dannet efter besættelsen som front mod tyske krav og nazificering. Man havde ligeledes i maj 1945 afslået en forespørgsel fra ham om at blive tildelt en plads i Det Udenrigspolitiske Nævn.³⁵

Ole Bjørn Kraft mente i sit svar ikke, at øjeblikket var kommet til at diskutere spørgsmålet om Tysklandsbrigaden.³⁶ Som det fremgik af ministermødeprotokollen, var der på dette tidspunkt ikke taget stilling til, om den overhovedet skulle realiseres. Derefter

var der tavshed om de to dansk-britiske arrangementer i Rigsdagen indtil pressens offentliggørelse af den dansk-britiske aftale om de frivillige 4. september.

Christmas Møllers tilsagn om de frivillige blev ikke som spørgsmålet om Tysklandsbrigaden bragt på bane af de britiske repræsentanter i landet. Den oprindelige tanke bag den dansk-britiske aftale om frivillige var, at danskerne skulle deltage i krigen mod Japan. Det var, hvad Christmas Møller tidligere havde givet udtryk for, og det var, hvad det tidligere illegale blad *Information* advokerede for i ugerne efter befrielsen. Mens den danske regering efter anerkendelsen som allieret synes at have lagt tilsagnene om dansk støtte til de allierede i mølposen, blev de gentagne gange repeteret af *Information*. Avisen kom til at spille en aktiv rolle i spørgsmålet om dansk deltagelse i krigen mod Japan.

Den 6. juni blev spørgsmålet taget op i en forsideartikel. 200 unge frihedskæmpere og folk fra militæret havde meldt sig som frivillige. Det blev oplyst, at Udenrigsministeriet havde optaget forhandling med de allierede myndigheder, først og fremmest de britiske, om at sende danskere til krigen mod Japan. Der blev bragt en slet skjult opfordring: "Der er utvivlsomt flere end de 200, som allerede har meldt sig, der gerne vil med til Østen og slaas mod Japanerne"³⁷ Dagen efter bragte bladet en leder, der i kritiske vendinger berettede om vanskeligheder for ansøgerne ved at komme igennem til myndighederne. "Ansøgningerne gaar de forskelligste Steder hen og behandles i visse Tilfælde som individuelle Personelsager, uden at gaa videre." Man kan formode, at man i ministerierne har været temmelig uforstående over for henvendelserne. En vis forvaltningstræghed kan have gjort sig gældende i forhold til denne hidtil ukendte opgave. *Information* foreslog etablering af et opsamlingssted, der kunne give ansøgerne praktiske oplysninger. Det lå uden for avisens forestillingsevne, at der senere ville blive tale om statslig hvervning: "At kalde det et Hvervekontor vilde passe lidt med de faktiske Forhold, for der er ikke Tale om at hverve, der er Tale om at samle og modtage alle dem, der melder sig af sig selv." Antallet af ansøgere havde nu langt overskredet de oprindelige 200.³⁸ Den 8. juni bragte avisen endnu en forsidehistorie. Man havde talt med forsvarsministeren, der meddelte, at interesserede skulle henvende sig i Forsvars- eller Udenrigsministeriet. "Dermed troede man at den hellige Grav var velforvaret. Ikke desto mindre har INFORMATION i Gaar haft talrige henvendelser fra unge Mennesker, der fortalte, at de kom lige fra Ministerierne, hvor de var blevet afvist, idet der ikke var nogen, der kendte til Sagen." Avisen havde derefter talt med hærens presseafdeling, der ca. 14 dage før havde henvendt sig til SHAEF for at få oplyst, hvordan man skulle forholde sig med hensyn til de frivillige, men der var ikke kommet svar. Nu var sagen overgivet til Udenrigsministeriet. Christmas Møller havde over for

avisen bekræftet, at der pågik forhandlinger mellem de angloamerikanske og danske myndigheder, og at der snart ville komme en offentlig meddelelse. Han benægtede, at ministerierne havde afvist folk. Det måtte dreje sig om en misforståelse.³⁹

Samme dag dukkede spørgsmålet om de frivillige for første gang op i regeringsregi. På ministermødet meddelte Christmas Møller, at han skulle forhandle med SHAEF om unge danskeres muligheder for at melde sig som frivillige til krigen mod Japan.⁴⁰

Som det fremgik af *Informations* omtale 6. juni, havde Christmas Møller indledt forhandlinger med de britiske myndigheder. Der var øjensynlig ikke tale om skriftlige tilsagn, og på ministermøderne blev det, som vi skal se, ikke helt klart, hvad forhandlingerne drejede sig om.

Den britiske gesandt A.W.G. Randall rapporterede 11. juni til det britiske udenrigsministerium fra en samtale med Christmas Møller. Denne havde opstillet en række tilbud om dansk støtte til Storbritannien. Det drejede sig bl.a. om danske frivillige til krigen mod Japan og 10.000 mand til besættelsen af Tyskland.⁴¹

Sammenkædningen af de to tilbud er interessant. Under den senere debat i Udenrigspolitisk Nævn i oktober 1946 om deltagelse i besættelsen af Tyskland havde Christmas Møller øjensynlig "glemt", at de to tilbud blev givet samlet. Han udtalte som argument for nedsættelse af Danmarks økonomiske bidrag til Tysklandsbrigaden, at det grundlag, som tilsagnet blev givet på, af forskellige grunde var væsentlig ændret. En af grundene var, at Danmark nu havde bidraget med 2.600⁴² frivillige til den britiske hær.⁴³

Disse udtalelser må være udtryk for en kreativ tilrettelæggelse af kronologien i forløbet. Tilbuddet fra juni 1945 var en pakke, der både omfattede frivillige til Japan og tropper til besættelsen af Tyskland. Det kan ikke på baggrund af det tilgængelige kildemateriale dokumenteres, at tilbuddet om de frivillige fra dansk side oprindeligt var tænkt som egnet argument for nedsættelse af det danske bidrag til Tysklandsbrigaden. Men flere forhold peger i den retning. Dels Christmas Møllers argumentation i 1946, der, som vi skal se, blev fremført fra flere sider under forhandlingerne om Tysklandsbrigaden, dels den tøvende holdning i regeringen over for spørgsmålet i maj 1945 og ikke mindst problemet med ministeriernes rådvildhed eller modvilje over for de frivillige ansøgere. *Informations* kritik af dette forhold var ubehagelig. Regeringen kom til at fremstå som uvillig til at imødekomme de unge ansøgere værnevilje. Især ramte kritikken Christmas Møller, der gentagne gange offentligt havde udtalt det samme ønske. Nu var Danmark anerkendt som allieret, og da *Information* rejste problemet

med de mange ansøgere, måtte man gøre en indsats for at få briterne til at acceptere de frivillige, som de øjensynlig ikke umiddelbart viste interesse for. Ved at koble tilbuddet om Tysklandsbrigaden sammen med de frivillige opnåede man dels, at briterne accepterede de frivillige, og dels håbede man, at de frivillige ville kunne mildne briternes krav til Tysklandsbrigaden.

Den 29. juni sendte Udenrigsministeriet den første officielle henvendelse til den britiske legation i Danmark, hvoraf det fremgik, at briterne skulle finansiere uddannelse, udrustning og transport af de frivillige.⁴⁴ Noget tyder på, at de øvrige ministre ikke har været fuldt ud orienteret om Udenrigsministeriets aktiviteter. På ministermødet 6. juli var de frivillige atter på dagsordenen. Kildernes oplysninger om drøftelsen er imidlertid uklare. I Frode Jakobsens referat hedder det: “Udenrigsministeren: det danske Rekrutteringskontor i London beder om officiel Tilslutning fra den danske Regering til Deltagelse i Krigen mod Japan. Tiltraadt.”⁴⁵ Spørgsmålet synes her kun at vedrøre rekrutteringskontoret i London, der opnåede tilslutning til at fortsætte sin virksomhed fra før den tyske kapitulation, hvor kontoret optog et stort antal danskere, der på privat basis meldte sig til den britiske hær.⁴⁶ Det fremgår ikke, at der var tale om en statslig hvervning på dansk grund.

Det er heller ikke tilfældet i Juul Christensens udlægning: “Udenrigsministeren fik Tilslutning til Arrangement hvorefter der i den engelske Hær kan optages 3000 danske Frivillige (paa Krigstid).”⁴⁷ Parentesen må forstås derhen, at beslutningen gjaldt for perioden, indtil krigen mod Japan var afsluttet, men hvorvidt de frivillige som tidligere skulle optages på privat basis i London, er uklart.

Divergenserne i de to protokollater kan være udtryk for usikkerhed hos referenterne med hensyn til, hvad der i realiteten blev besluttet. En nærliggende tanke er, at Christmas Møller først har villet orientere fuldt ud om arrangementet, efter at det danske tilbud var officielt accepteret fra britisk side. Hvis briterne afviste tilbudet, risikerede Christmas Møller at udsætte sig for unødigt kritik for at have søgt at overtale briterne til at acceptere danske frivillige.

Ugen efter, den 12. juli, modtog Udenrigsministeriet accept af tilbuddet fra 29. juni ledsaget af et udkast til aftale. Det fremgik af aftalen, at de danske frivillige ikke kunne påregne at blive udstationeret i det fjerne Østen.⁴⁸ Den 2. august afsendte Udenrigsministeriet godkendelsen af de britiske betingelser og meddelte, at der var taget skridt til ansættelse af personale og fremskaffelse af lokaler til rekrutteringskontoret i København.⁴⁹

Først den 6. august synes ministermødet at have fået yderligere orientering om aftalen med briterne. Her foreslog Christmas Møller oprettet et tilmeldingskontor under Krigsministeriet. Som vi har set, var der allerede på dette tidspunkt taget skridt til oprettelse af kontoret. Samtidig vedtog man, at regeringen skulle udsende en opfordring om at melde sig.⁵⁰

Der blev ikke peget på, at de danske frivillige ikke blot meldte sig til krigen mod Japan, men kunne blive udsendt i hele det britiske imperium. Der er ingen tegn på, at der blev sat spørgsmålstejn ved den statslige hvervning. Christmas Møller havde med rette handlet på forventet godkendelse.

Man kan sætte spørgsmålstejn ved, om opbakningen til hvervningen havde været til stede i samme omfang, hvis de øvrige ministre havde været orienteret om fremgangsmåden og det forhold, at aftalen ikke garanterede danskerne deltagelse i krigen mod Japan. Men hvis aftalen fremstod som et resultat af et britisk ønske om dansk støtte til krigen i Japan, var man parat til at efterkomme det.

Japans kapitulation 15. august standsede ikke forhandlingerne med briterne.

Eftersom aftalen havde lydt på udstationering i hele det britiske imperium, var der fra britisk side ingen indsigelser mod at gå videre med hvervningsplanerne. Af intern britisk korrespondance fremgår det, at det efter briternes opfattelse ville forårsage dansk skuffelse, hvis planerne blev opgivet. Det ville være psykologisk klogt at acceptere tilbuddet af hensyn til Danmarks ringe selvagtelse, og det ville øge landets beredskab til at yde endnu mere. Den 22. august forelå den endelige aftale.⁵¹

Det skulle vise sig at være et fejlskøn fra britisk side, at accepten af danske frivillige ville være psykologisk gunstig i forhold til omfanget af det danske bidrag til besættelsen af Tyskland. Så lav var den danske selvagtelse heller ikke. Stik imod den britiske vurdering kom de frivillige til at indgå i den danske regerings argumentation for nedsættelse af bidraget til Tysklandsbrigaden, som briterne efterfølgende viste vedholdende interesse for.

Kildernes oplysninger om, hvordan tilsagnet om Tysklandsbrigaden blev givet, er sparsomme. Ifølge ministermødereferatet meddelte Christmas Møller 20. august 1945 regeringen, at England havde ønsket 16.000 danske tropper til deltagelse i besættelsen af Tyskland og til overtagelse af bevogtningsopgaver i Danmark. Det blev vedtaget, at Christmas Møller og Ole Bjørn Kraft i samarbejde skulle fremsætte et forslag.⁵² Ifølge Juul Christensens referat var der tale om 10.000 mand til Tysklandsbrigaden.⁵³ Da

Christmas Møller året efter, 4. oktober 1946, i Udenrigspolitisk Nævn af Hedtoft blev bedt om at redegøre for omstændighederne ved tilsagnet erindrede han “at det begyndte med en Samtale, han havde med den herværende Gesandt, og hvorunder han havde sagt, at vi var rede til at bære en Del af Englændernes Byrder. Derefter fremkom en Henvendelse fra det britiske Krigsministerium, War Office, til Krigsministeriet. Henvendelse blev drøftet i Regeringen, hvorefter Tilsagnet blev givet.”⁵⁴

Ole Bjørn Kraft bekræftede på samme møde, at general Dewing havde henvendt sig til Krigsministeriet, og regeringen havde vedtaget en svarskrivelse til den engelske regering. Hedtoft erindrede selv, at svarnoten blev afsendt, men påpegede, at “alle de Betæneligheder, der overhovedet kunde anføres, blev fremført.”⁵⁵ Uklarheden i efteråret 1946 om, hvordan tilsagnet var givet af befrielsesregeringen, tyder på, at der heller ikke har været skænket dette spørgsmål megen opmærksomhed fra regeringsmedlemmernes side. Det var sager, der blev overladt udenrigs- og forsvarsministeren. De øvrige ministre var optaget af væsentligere spørgsmål.

Den 4. september offentliggjorde regeringen hvervningsbeslutningen i dagspressen.⁵⁶ Samtidig annoncerede Ole Bjørn Kraft, at 10.000 danske mænd skulle indkaldes til forsvaret for senere at deltage i besættelsen af Tyskland under britisk kommando.⁵⁷ I modsætning til spørgsmålet om Tysklandsbrigaden, som blev nævnt af Oluf Pedersen 17. maj, var Rigsdagen ikke på forhånd orienteret om hvervningen.

Indlæggene eller mangel på indlæg fra de enkelte partier under rigsdagsdebatterne giver indsigt i partiernes stilling til spørgsmålet. Den kritik, der blev fremført, belyser de problematiske forhold ved hvervningen, som de partiinterne kilder stort set er tavse om. Desuden afspejler rigsdagsdebatten de divergerende holdninger til Danmarks forpligtelser som allieret.

Rigsdagsdebatterne

Hervningen af frivillige gav anledning til rigsdagsdebatter i to omgange. Den første fandt sted efter offentliggørelsen af aftalen i dagbladene og faldt sammen med behandlingen af Danmarks ratifikation af FN-pagten 6. september. Kritikken gjaldt både hvervningen og udsendelsen af Tysklandsbrigaden. Den anden debat i slutningen af september var foranlediget af en forespørgsel fremsat af Oluf Pedersen.

Ratifikationen af FN-pagten var en væsentlig skillelinje i dansk forsvars- og udenrigspolitik. Alle politiske partier tiltrådte ratifikationen, men konsekvenserne af FN-samarbejdet for Danmark var der ikke enighed om. Den kritik, der blev fremsat, var til dels udtryk for denne uenighed. Kritikerne anså ikke udsendelsen af frivillige som en

forpligtelse, der var forbundet med FN-medlemskabet. Dette synspunkt havde dels baggrund i den holdning, at Danmark på trods af alliancetilhøret skulle fastholde en neutralitetslignende position i udenrigspolitikken. Dels var kritikken økonomisk begrundet, idet man mente, at landet havde brug for de unges arbejdskraft. Ud over den udenrigspolitisk og økonomisk begrundede skepsis over for aftalerne var kritikken udtryk for generel utilfredshed med regeringen. Især fremhævede man den udemokratiske fremgangsmåde, idet beslutningerne havde været unddraget de folkevalgte parlamentariske kontrol. Kritikken anførtes af Oluf Pedersen, som under den første debat blev sekunderet af regeringspartiet Venstres ordfører, Jørgen Gram. Under forespørgselsdebatten var det den radikale Bertel Dahlgaard, der støttede kritikken. Her var spørgsmålet om det juridiske grundlag for hvervningen på dagsordenen, og argumentationen hos beslutningstagerne formåede ikke at overbevise kritikerne om, at hvervningen var i overensstemmelse med dansk lov.

Oluf Pedersen advarede regeringen mod at påtage sig større forpligtelser end nødvendigt i forbindelse med FN-samarbejdet. Men kernen i hans kritik var rettet mod regeringen. Beslutningerne var ikke forelagt Rigsdagen, og regeringen havde nægtet at drøfte spørgsmålet om Tysklandsbrigaden, da Oluf Pedersen rejste sagen 17. maj. Det var en indvending, der lå i forlængelse af hans generelle kritik af den uparlamentarisk sammensatte regering. Han ville desuden vide, om alle regeringspartier stod bag opfordringen og undlod ikke at kommentere Christmas Møllers udenrigspolitik før og nu:

“Jeg tror man godt kan sige til den højtærede Udenrigsminister – der er jo andre, der beskylder ham for det –, at han handler saadan lidt egenmægtigt. Med hensyn til Spørgsmaalet om Forpligtelsen til at give Baser til andre Magter husker jeg jo en Tid, hvor den højtærede Udenrigsminister ikke var Minister, og hvor Ministeren efter min Mening var lovlig aabnemundet, om jeg saa maa sige, gav lidt rige Løfter.”⁵⁸

Oluf Pedersen havde åbenbart ikke været opmærksom på, at Christmas Møller ud over baser havde afgivet løfter om frivillige til både Japan og Tysklandsbrigaden. I øvrigt adskiller Oluf Pedersens kritik af Møllers åbenmundethed sig ikke fra den kritik, der inden befrielsen blev fremført af både konservative og socialdemokrater.

Venstres Jørgen Gram problematiserede hvervningen på et andet grundlag. Hans argumentation var dels økonomisk, dels politisk, idet han problematiserede det forhold, at regeringen udsendte en officiel opfordring, når der var brug for de unge danske i landets eget militær og i arbejdslivet: “Jeg vil gerne paa mit Partis Vegne bede den højt-

ærede Udenrigsminister gøre Rede for, om det er noget ganske privat, som vi tillader, eller om det er noget af en national Pligt, som man nu ogsaa efterkommer ved at melde sig.”⁵⁹ Han understregede, at der for ham var meget stor forskel på at yde bidrag til krigen mod Japan og situationen nu, hvor der også skulle sendes tropper til Tyskland. Det sidste støttede han, men derudover kunne der ikke være tale om nogen national pligt til at sende unge ud af landet.

Det bemærkelsesværdige i Grams udtalelser er, at han på sit partis vegne ønskede sagen belyst. Der er grund til at antage, at Venstres ministre, der var bundet af befrielsesregeringens enighedsprincip, havde plantet denne kritik i Folketinget. I øvrigt var Gram medlem af Udenrigspolitisk Nævn, hvor hvervningen må formodes at have været drøftet.⁶⁰ Grams afsluttende kommentar, der tog sig ud som en underordnet detalje, udgjorde i virkeligheden den skarpeste kritik: “Jeg vil, som sagt, se bort fra, hvorvidt Hvervningen er i Overensstemmelse med, ja, det tilladelige, det ved jeg ikke, det nævnes, men det er det andet Synspunkt, der har Betydning for mig.”⁶¹ Det var den bemærkning, der inspirerede Oluf Pedersen til dagen efter at anmelde en forespørgselsdebat om det lovmæssige i hvervningen.

Christmas Møller undlod at omtale sin egen rolle som initiativtager til de to arrangementer med briterne og hævdede, at en enig regering havde stået bag hvervningsbeslutningen, der havde været behandlet på sædvanlig vis:

“Alt dette har været behandlet paa ganske normal Maade i Regeringen, Spørgsmaalet er gaaet til Partierne paa ganske normal Maade men som sagt, Sagen er behandlet paa fuldkommen normal Maade, saaledes som den Slags Spørgsmaal bliver behandlet. Med hensyn til Spørgsmaalet om at faa Tropper til at besætte Dele af Tyskland finder jeg det ganske rimeligt og naturligt, at Danmark paatager sig en Forpligtelse her og tager Del i den overmaade store Byrde, det har været for andre Nationer. Jeg ved altsaa ikke bedre, end at denne Sag er behandlet paa samme Maade, som den slags Sager altid bliver, og at der er givet offentlig Besked derom.”

Christmas Møllers gentagne brug af udtrykket “normal Maade” er bemærkelsesværdig i betragtning af sagens exceptionelle karakter. Som antydnet ovenfor tyder alt på, at nogle regeringspartier dels har været dårligt underrettet om spørgsmålet, dels af hensyn til enighedsprincippet har tilbageholdt kritik af hvervningen på regeringsmøderne.

I befrielsessommeren var Retsforbundets Oluf Pedersen én af Folketingets skarpeste kritikere af den dansk-britiske aftale om, at danske mænd kunne melde sig til britisk militærtjeneste.

Land og Folk, 3.10.1945.

I øvrigt kunne han oplyse “at de danske Tropper saa vidt jeg ved, skal til Tyskland engang i Foraaret 1946, og jeg hører til dem, der haaber og tror og i og for sig ogsaa bestemt regner med, at længe inden den Tid vil vi med den Udvikling, der har været i det hele, selv kunne overtage alle de Opgaver, der kan komme til at foreligge herhjemme.”⁶² Christmas Møller skulle blive skuffet i sine forhåbninger angående de fremmede troppers tilstedeværelse i landet.

Dagen efter havde Oluf Pedersen, sandsynligvis inspireret af Jørgen Gram, researchet sagen angående lovligheden af hvervningen og anmeldte en forespørgsel til forsvarsministeren: “Hvorledes forener Ministeren sin Opfordring til Hvervning med Straffelovens § 128?”⁶³

Pressens omtaler af rekrutteringen og de kritiske indlæg i Folketinget har øjensynlig virket som øjenåbner på regeringspartierne. I de følgende dage optrådte spørgsmålet på de interne møder i ministeriet og partierne. På ministermødet 11. september diskuterede man spørgsmålet, og først nu synes der at være blevet sat spørgsmålstejn ved forløbet. "Forsvarsministeren dementerer Rygter om, at det skulde ske, uden at Engländerne ved Besked derom," hedder det i referatet. I øvrigt sikrede man sig, at den danske stat blev holdt skadesløs i forbindelse med udsendelsen, idet man i enighed afviste et andragende om skattefrihed for folk, der meldte sig som frivillige.⁶⁴ Endvidere hedder det lakonisk i ministermødereferatet: "Enighed om at vende sig mod Forespørgselen i Folketinget".⁶⁵

Den 7. september drøftede man på et socialdemokratisk gruppemøde "danske Tropper til Udlandet", og 13. september måtte Buhl og H.C. Hansen besvare en forespørgsel om hvervningen.⁶⁶ Det bekræfter formodningen om, at man ikke i regeringen havde været tilstrækkelig informeret om spørgsmålet inden ministermødet 11. september. Protokollen gengiver ikke indholdet af den socialdemokratiske forespørgsel, eller hvordan svarene har lydt. Men det er nærliggende at se forespørgslen som udtryk for usikkerhed eller skepsis over for hvervningen i den socialdemokratiske gruppe og måske mere sandsynligt, at de menige socialdemokrater ikke har haft kendskab til beslutningen før dens offentliggørelse 4. september og debatten i Rigsdagen. Socialdemokratiets opbakning til hvervningen, som kan have været modstræbende, må bl.a. ses i lyset af den tillidskrise, som partiet befandt sig i efter befrielsen, og som så smerteligt blev omsat i valgresultatet i oktober, hvor partiet mistede 1/3 af stemmerne fra valget i 1943.⁶⁷

I den konservative rigsdagsgruppe behandlede man 12. september Oluf Pedersens forespørgsel: "Forsvarsministeren ansaa det for formaalstjenligt at Forespørgselen fremmes. Han oplyste, at Værgningen[sic] først er sat i Gang efter at engelske Ønsker derom er fremsat."⁶⁸ Senere under forespørgselsdebatten synes Ole Bjørn Kraft at være blevet bedre informeret om, hvem der havde taget initiativ til hvervningen.

At der også i partiet Venstre opstod tvivl om hvervningsspørgsmålet, fremgår af en intern skrivelse til partiets tillidsmænd fra 12. september: "Fra juridisk Side er i det i Anledning af Folketingsmand Oluf Pedersens Forespørgsel til Forsvarsministeren oplyst, at det ikke er i Strid med Straffeloven at foretage Hvervning, naar der er Tale om Hvervning og Tropper til en Allieret."⁶⁹ Som vi skal se i det følgende, var denne forklaring kun en del af den begrundelse, der blev givet af forsvarsministeren under forespørgselsdebatten.

Selv om debatten 28. september havde udgangspunkt i det juridiske spørgsmål, var kritikken samtidig rettet mod den ændring i dansk udenrigspolitisk tradition, som hvervningen efter kritikernes mening udgjorde.

Forespørgselen havde baggrund i straffelovens §128 fra 1929, hvori det hed: “Den, som i den danske Stat foretager Hvervning til fremmed Krigstjeneste, straffes med Bøde eller Hæfte indtil tre Maaneder eller under skærpede Omstændigheder med Fængsel i samme Tid.”⁷⁰

Kraft forklarede, hvordan loven skulle fortolkes: §128 henhørte under straffelovens kapitel 14, der drejede sig om forbrydelser mod den offentlige myndighed. Derfor kunne en hvervning iværksat af en offentlig myndighed ikke være lovstridig. Et andet argument lød, at §128 forbød hvervning til fremmed krigstjeneste, idet formålet var at “hindre en Svækkelse af den danske Stats Krigsberedskab”, og “at man ved en saadan Hvervning kan bringe landets Neutralitets- og almindelige Udenrigspolitik i Fare”. Det var ikke tilfældet nu. Danmark var allieret med Storbritannien, og hvervningen styrkede det allierede krigsberedskab. Bestemmelsen havde derfor ikke længere gyldighed, og man havde ikke anset det for nødvendigt at ændre straffeloven.⁷¹

Kraft fremhævede ligesom Christmas Møller Danmarks forpligtelser til at dele de allieredes byrder og påpegede, at sagen fra først til sidst havde været gennemdrøftet i regeringen.⁷²

“Enighed om at vende sig mod Forespørgselen” var, hvad der blev nedfældet i ministermødeprotokollen om den drøftelse fra “først til sidst”, som Kraft henviste til, og dette notat blev gjort ved mødet 11. september.⁷³

Krafts argumentation var, som kritikerne fremhævede, ikke helt konsistent. Landets status som allieret satte ifølge Kraft loven ud af kraft. Danmark havde forladt neutraliteten, men det var en betragtning, som Oluf Pedersen og Bertel Dahlgaard ikke delte.

De to var enige i kritikken af de udenrigspolitiske konsekvenser af hvervningen, der indebar ensidig støtte til en af stormagterne. Dahlgaard støttede også Oluf Pedersens kritik af regeringens udemokratiske fremgangsmåde i forbindelse med de to arrangementer, og ingen af dem anså Krafts argumentation for overbevisende. Det samme gjaldt Justitsminister Busch-Jensens forklaring. Han måtte som jurist og regeringsmedlem kommentere det juridiske spørgsmål og erklære sig i et kort indlæg enig i

forsvarsministerens udlægning af straffelovens bestemmelser.⁷⁴ § 128 drejede sig om forbrydelser begået af borgerne mod statsmyndighederne. Den forhindrede ikke det skridt, regeringen havde taget.⁷⁵

Bertel Dahlgaard fremhævede, at man ikke burde hente det afgørende argument for lovligheden i en overskrift, og at et myndighedsorgan ikke kunne være beføjet til at foretage de i § 128 forbudte handlinger. Den gældende straffelov havde i 1929 fjernet en bestemmelse fra den tidligere lov fra 1866, hvorefter regeringen kunne give tilladelse til at fravige forbuddet mod hvervning. Reglen om fravigelse var ikke blevet fjernet, hvis Rigsdagen i 1929 havde ønsket at acceptere hvervning til en venligsindet nation. På sit partis vegne udtalte Dahlgaard, at den danske befolkning ikke ønskede dansk arbejdskraft indforskrivet i Tusindtal til fremmede Hære. Heller ikke udsendelsen af Tysklandsbrigaden var i overensstemmelse med befolkningens ønsker, og han mente ikke, at den danske regering skulle være initiativtagende. Dahlgaard var skeptisk over for opfattelsen af Danmarks udenrigspolitiske placering. Forsvarsministeren mente åbenbart, at udtrykket en fremmed Magt skulle have ændret betydning. Dahlgaard så intet belæg for, at Storbritannien og de øvrige allierede lande ikke var fremmede magter. “Jeg har den bestemte Opfattelse, at vor Stilling inden for de allierede Nationer hverken indeholder juridisk eller moralsk Forpligtelse til Hvervning af dansk Ungdom rundt til de forskellige allierede Landes Hære.” Når straffeloven indeholdt bestemmelser mod hvervning, kunne en sådan sag ikke afgøres af “den ene eller anden Gruppe inden for Landets Ungdom.”⁷⁶

Også Oluf Pedersen satte spørgsmålstegn ved det argument, at hvervningen skete til en allieret. Det betød, at der kunne hverves til 50 nationer. Han var pinlig overrasket over, at danske frivillige kunne komme til at gøre tjeneste i hele det britiske imperium. Han betegnede forsvarsministeren som “Hvervningsagent”, og sagde at dette forhold var uhørt i verdenshistorien. Desuden betvivlede han det lovmæssige i “Tvangsudskrivning af Mandskab til 18 Maaneders Tjeneste ved Besættelsen af Tyskland.”⁷⁷ Oluf Pedersen beskyldte forsvarsministeren for alene at stå bag hvervningen. Jørgen Grams indlæg havde vist, at partiet Venstre ikke støttede beslutningen. Det fremgik også af to sjællandske venstreaviser, der havde sat spørgsmålstegn ved, hvorvidt briterne havde ønsket at tage imod tilbuddet, og under henvisning til arbejdskraftmanglen udtrykt håb om, at de afviste det. Det værste var, at forsvarsministeren end ikke vidste, hvor de hvervede skulle hen. Han kaldte det uvirkeligt, landsskadeligt og ulovligt, at Danmark skulle levere mandskab til stormagterne. “Den højtærede Forsvarsminister har været for emsig, og han har efter mit Skøn ikke Rigsdagen bag sig i denne Sag.” Oluf Pedersen var klar over, at forsvarsministeren var kommet til denne ulovlighed “*om jeg saa maa*

sige ved et Uheld.” Kraft havde handlet i god tro: “Den nuværende Regering kan alting selv, – tilsyneladende -, og derfor er den ikke saa meget for at komme til Rigsdagen.” Det var justitsministerens ansvar, at regeringen nu begik lovbrud. Pedersen anfægtede justitsministerens klodsede argumentation: “Jeg beklager en saadan Fortolkning fra Landets Justitsminister, og jeg haaber ikke, vi skal have en saadan Justitsminister alt for længe.”⁷⁸

Busch-Jensen undlod at kommentere.

Oluf Pedersen stillede forslag til dagsordenen: “Idet Folketinget udtaler Ønske om, at Forsvarsministeren ikke handler uden om Rigsdagen og gældende Lov, gaar Tinget over til næste Punkt paa Dagsordenen.”⁷⁹

Forsvarsministerens afsluttende kommentar skal tale for sig selv: “Det, jeg sagde, var, at under de Forhold, som forelaa, set under Hensyn til hele den Stilling, vi indtog og indtager, mente jeg, da der meldte sig dette betydelige Antal, ikke, det vilde være rigtigt af Regeringen at afvise det nævnte Ønske.”⁸⁰

I sine erindringer fra 1974 skriver Kraft, at hvervningen kom i stand for at imødekomme unge danskeres længsel efter det fremmede og samtidig lette lidt af de opgaver, som efter krigen påhvilede England. “Vi havde bedømt situationen rigtigt. Over 10.000 meldte sig.” 3.800 blev sendt af sted. “De klarede sig, så vidt jeg ved, godt.”⁸¹ Kraft havde i 1974, ligesom Christmas Møller, svært ved at skelne mellem årsag og virkning. I 1945 havde det store antal ansøgere været hovedbegrundelsen for at iværksætte hvervningen. Der var således ikke tale om, at regeringens hensigt med hvervningen havde været at sikre unge danske et udlandsophold. Hukommelsen angående antallet af hvervede var i 1974 heller ikke helt præcis. Spørgsmålet om § 128 må have gjort et vist indtryk på Ole Bjørn Kraft. I sine erindringer omtaler han forespørgslen under overskriften: “Jeg anklages for at bryde straffeloven”. Her gentager han sin argumentation fra 1945. “Jeg kunne berolige Oluf Pedersen med, at jeg ikke havde brudt loven.” Oluf Pedersens forslag til dagsorden betegner Kraft i 1974 som et forsøg fra dennes side på at bevare ansigt. Her var Krafts hukommelse for tal bedre: “Tinget nedstemte med et smil forslaget med 78 stemmer mod 2, 4 radikale undlod at stemme.”⁸² Kraft fremstiller i 1974 sagen som en personlig sejr på baggrund af afstemningen om dagsordenen. Det er tvivlsomt, om man kan fortolke afstemningsresultatet som opbakning til hvervningen. Oluf Pedersens forslag var formuleret så polemisk, at Folketinget ved at vedtage dagsordenen i realiteten accepterede forsvarsministerens lovbrud, uden at der blev draget konsekvenser deraf.

Ministrenes argumentation for lovligheden af hvervningen kunne ikke have overbevist eventuelle tvivlere hos de regeringspartier, der ikke ytrede sig om spørgsmålet. Justitsministerens korte indlæg virkede halvhjertet og var i endnu mindre grad end forsvarsministerens argumentation i stand til at tilbagevise kritikernes påstande. Bertel Dahlgaard fortsatte som den eneste repræsentant for regeringspartierne sin kritik af hvervningen, mens Venstres Jørgen Gram ikke ytrede sig. Han havde også erklæret, at han ikke tillagde spørgsmålet om lovligheden i foretagendet betydning. Bortset fra Busch-Jensens spage forsøg på at assistere Ole Bjørn Kraft glimrede socialdemokrater og kommunister ved en larmende tavshed under rigsdagsdebatterne.

Der kom ingen afklaring af, hvorvidt hvervningen var i strid med loven. Som det er fremgået, blev spørgsmålet drøftet på de interne partimøder hinsides offentlighedens og Rigsdagens krav til retorikken. På grund af sagens delikate karakter har man sandsynligvis ikke fundet drøftelserne egnede til referat. Udenrigspolitisk Nævn har naturligvis også haft spørgsmålet på dagsordenen. Af uforklarlige årsager findes der i Udenrigsministeriets arkiv på Rigsarkivet ingen referater af nævnets møder fra befrielsesregeringens periode. Regeringsbeslutningen om at vende sig mod forespørgslen forhindrede øjensynlig en nøjere undersøgelse af det lovmæssige i hvervningsspørgsmålet. Det var også Oluf Pedersens forklaring under finanslovsdebatten 4. oktober: "Man har beskyttet hinanden. Det gjaldt desværre ogsaa over for den besynderlige Hvervning, som har fundet Sted i Strid med dansk Straffelov, men ikke – det indrømmer jeg – i Strid med den højtærede Justitsministers egen private Lovopfattelse."⁸³

Rigsdagsdebatterne, der på overfladen drejede sig om henholdsvis det juridiske spørgsmål og om regeringens tilsidesættelse af Rigsdagen, afspejler divergerende holdninger til landets nye udenrigspolitiske placering som allieret. Retsforbundet, De Radikale og i nogen grad Venstre forbandt ikke landets status som allieret med forpligtelser af den art, som de frivillige og Tysklandsbrigaden var udtryk for. Det standpunkt blev alene forfægtet af de konservative ministre. Kritikernes argumentation mod den ensidige støtte til Storbritannien var udtryk for den holdning, at Danmark trods allieret status burde bevare en neutralitetslignende position med mulighed for at manøvrere mellem stormagterne. Udsendelsen af de frivillige og Tysklandsbrigaden var initiativer, der kolliderede med landets traditionelle neutrale stilling, som kritikere ønskede at fastholde. Men var denne holdning kun til stede hos de tre kritikere fra rigsdagsdebatten? Hvordan var holdningen i deres politiske bagland og i de partier, der forholdt sig tavse under rigsdagsdebatterne? I det følgende skal der foretages en opsummerende analyse af partiernes holdning til hvervningen. Der perspektiveres herunder til valgkampen forud for valget 30. oktober, og der redegøres for partiernes stilling under de senere

forhandlinger om Tysklandsbrigaden. På den baggrund gives en vurdering af tendensen i dansk udenrigspolitisk tænkning i de første befrielsesår.

Partierne, de frivillige og udenrigspolitikken

Venstre

I lighed med de De Radikale ytrede Venstre, trods regeringens enighedsprincip, offentlig kritik af hvervningen. Jørgen Gram bragte spørgsmålet om det lovstridige på banen, men erklærede, at det var tabet af arbejdskraft, der var væsentligt for ham. Drøftelser af forsvarspolitiske spørgsmål er i øvrigt stort set fraværende i referaterne fra partiets gruppemøder. I den efterfølgende regering udviste partiet ringe vilje til at yde militære bidrag til Storbritannien.

Den nye udenrigsminister Gustav Rasmussen henvendte sig 2. december 1945 til den britiske gesandt Randall i København og forespurgte, om der stadig var behov for et dansk bidrag til besættelsen af Tyskland.⁸⁴ Han understregede, at forespørgslen ikke var udtryk for, at man fra dansk side ønskede at løbe fra de forpligtelser, den foregående regering havde påtaget sig.⁸⁵ Noget tyder dog på, at det var, hvad Venstreregeringen havde haft i sinde. I en politisk informationsskrivelse fra Venstres Ungdom i december 1945 hed det, at landet manglede ung arbejdskraft, og at der i den forbindelse var opstået tvivl om, hvorvidt briterne havde fremsat ønske om Tysklandsbrigaden:

“Saa vidt man kan skønne er der ikke over for den tidligere Udenrigsminister eller Forsvarsminister fremsat et saadant Ønske, i hvert Fald ikke skriftligt. Regeringens Bestræbelser vil nu gaa ud paa, at vi fritages for at afsende Divisionen. Vi understreger, at denne Oplysning om Divisionen er meget fortrolig.”⁸⁶

Venstres bestræbelser bar ikke frugt. Man havde øjensynlig undervurderet briternes evne til at holde regeringen fast på det danske tilsagn. Den endelige aftale om Tysklandsbrigaden kom på plads 22. april 1947, og forsvarsminister Harald Petersen fremlagde lovforslaget 28. april i Rigsdagen. Han understregede regeringens bestræbelser på at slippe så billigt fra udsendelsen som muligt og fralagde sig ansvaret for den beslutning, hans parti havde medvirket til i befrielsesregeringen:

“Fremstillingen af dette Lovforslag sker jo paa Baggrund af de Tilbud og Tilsagn, der er blevet afgivet fra Samlingsregeringens Side. Da jeg kom til at arbejde i Praksis med alle de Problemer, som knyttede sig hertil, blev

det meget hurtigt klart for mig, at vi i den glade Befrielsessommer 1945 ogsaa paa dette Omraade havde overvurderet vore Kræfter og undervurderet Nutidens og Fremtidens mangehaande Vanskeligheder. Det blev derfor den nuværende Regerings Opgave dels at søge at skabe Forstaaelse af vore Vanskeligheder i England, dels at faa det givne Tilbud holdt inden for nogenlunde overkommelige Rammer.”

Harald Petersen forklarede, at udenrigsministeren over for briterne havde argumenteret kraftigt for en nedsættelse af det danske bidrag. Blandt andet havde han under forhandlingerne i London i februar 1946 og atter i svaret på en britisk note af 14. juni 1946 påpeget de danske frivilliges indsats, der i forvejen havde aflastet briterne. Desuden havde man fra dansk side betinget sig, at briterne løste det danske flygtningeproblem som forudsætning for dansk deltagelse: “At den danske Stat skulde gaa fra sit Tilsagn, ligger naturligtvis uden for det, der kan tænkes og diskuteres.”⁸⁷

Venstres forsvarspolitiske ordfører L. Nørskov valgte med en retorik, der i lighed med de konservative ministre i befrielsesregeringen henviste til landets moralske forpligtelser efter befrielsen, at give sin uforbeholdne støtte til forslaget.⁸⁸ Kildematerialet giver ikke grundlag for at vurdere, hvorvidt partiet var splittet i spørgsmålet. Partiets repræsentanter i regering og Udenrigspolitisk Nævn argumenterede udelukkende mod forslaget, og modviljen synes i første række at være økonomisk betinget. Fra et gruppe-møde 31. januar 1947 hed det om Tysklandsbrigaden: “Forsvarsministeren meddelte, at der nu skulde gives endelig besked. Den endelige Udgift vil blive 107 Mill. At betale i en Aarrække indtil 1950. Nødt til at tiltræde.”⁸⁹

Socialdemokratiet

Vi har tidligere set, at Socialdemokratiet var båret af en opportunistisk forpligtelse over for modstandssynspunktet. Hvervningen bød en kærkommen lejlighed til at signalere vilje til at forlade neutralitetspolitikken, og Buhl kunne ved Rigsdagens åbning 2. oktober med tilfredshed erklære: “Som et udtryk for Regeringens Villighed til sammen med sine allierede at løse Efterkrigstidens Opgaver forberedes Udsendelsen af en fuldt udrustet dansk Division til Deltagelsen af Besættelsen af Tyskland, og der er oprettet et dansk-engelsk Rekruteringskontor til Hvervning af frivillige til den britiske Hær.”⁹⁰

Indadtil blev hvervningen imidlertid ikke betragtet som socialdemokratisk forsvars- og udenrigspolitik. Da partiet rustede sine kandidater til valgkampen, var man forberedt på, at vælgerne ville vise interesse for spørgsmålet. Folketingskandidaterne blev grundigt informeret om, hvordan man i valgkampen skulle redegøre for de udenrigs-

og forsvarspolitiske beslutninger, som de socialdemokratiske ministre havde deltaget i. I en defensiv tone skulle vælgerne overbevises om de forhold, der afstedkom de øgede militærudgifter til de danske engagementer med Storbritannien.

Valgmaterialets redegørelse for forløbet i forbindelse med hvervningsaftalen var bemærkelsesværdig grundig: “Ud fra den samme Betragtning, som er nævnt i anden Forbindelse, nemlig det engelske Folks store Ofre i Kampen mod Nazismen, anser Regeringen det ikke for rigtigt at afvise disse Ansøgninger.” Om Oluf Pedersens påstand om det lovstridige i sagen hed det, at den var afvist med den begrundelse “... at denne Paragraf ikke tager Sigte på denne særlige Situation, hvor det er Landets Regering, der anser det for rimeligt at træffe en sådan Disposition.”⁹¹

Man bemærker sig, at lovligheden her ikke som i partiet Venstre blev begrundet i, at der var tale om hvervning til en allieret. Og som i Ole Bjørn Krafts erindringer nævnes til beroligelse kun kværløbet Oluf Pedersen som ophavsmand til kritikken. I valg-materialet blev der gjort opmærksom på det exceptionelle i de forsvarspolitiske tiltag, og der blev beroligende givet udtryk for, at der efter valget sandsynligvis ville komme andre boller på suppen. Om deltagelsen i besættelsen af Tyskland hed det:

“Regeringen og dens Partier har været enige om, at Danmark ikke burde undslå sig herfor, ud fra den Betragtning at Danmarks Byrder har været faa og smaa i Forhold til, hvad den engelske Befolkning har måttet yde under Krigen. Hverken disse Indkaldelser eller Indkøbene af Udrustning er af en sådan Karakter, at de binder den kommende Regering og Rigsdag m.H.t. den fremtidige Ordning af Danmarks Forsvar. Man må jo huske, at Tyskerne havde bortført alt.”

Det skulle dog vise sig, at politikerne efter valget i ubehagelig grad var forpligtet af Befrielsesregeringens dispositioner med hensyn til Tysklandsbrigaden. Men det skyldtes, at briterne stædigt fastholdt regeringen på de afgivne løfter.

Intet tyder på, at Socialdemokratiets støtte til hvervningen og de øvrige forsvarsmæssige beslutninger var afgørende for partiets sviende nederlag ved valget i oktober, hvor det tabte 18 mandater. De gik til DKP, der var ligeså involveret i beslutningerne.

Under de senere forhandlinger om Tysklandsdivisionen i oktober 1946 argumenterede Hedtoft sekundært af den radikale Jørgen Jørgensen stærkest mod arrangementet i Udenrigspolitisk Nævn. Han henviste til den ændrede internationale situation, der udfordrede Danmarks evne til at manøvrere mellem stormagtsinteresserne. Hedtoft

erkendte, at Christmas Møllers tilsagn i sin tid om Danmarks vilje til at bære sin del af krigens byrder havde været rigtigt som led i bestræbelserne på at opnå allieret status:

“Spørgsmaalet har imidlertid nu faaet Slagside, idet det udelukkende drejer sig om Hjælp til en af de allierede Nationer, og dette kan eventuelt medføre, at ogsaa andre af disse Nationer møder med Ønsker om tilsvarende Hjælp, f.Eks. Rusland, for hvilket Besættelsen af Tyskland vel betyder en lige saa stor Byrde som for England. Udsendelse af et dansk Troppekontingent til Tyskland kunde spinde os ind i saadanne Vanskeligheder, hvis Omfang ikke kunde overskues.”

Desuden pegede Hedtoft på hensynet til befolkningen og til Rigsdagen: “Der er megen Skepsis i Folket overfor Hensigtsmæssigheden i at være ivrige med Hensyn til Udsendelse af Tysklandsdivisionen.” Befolkningen ville kunne forstå en forpligtelse over for FN. “Men det er et Spørgsmaal, der spiller en Rolle i den offentlige Debat: hvorledes vilde vi besvare en eventuel Henvendelse fra Rusland?” Hedtoft tvivlede på, at Rigsdagen ville sanktionere udsendelsen af Tysklandsbrigaden. Endelig insisterede han på, at løsningen af flygtningeproblemet blev knyttet til et eventuelt tilsagn.⁹²

De betæneligheder, der her blev fremsat af Hedtoft, kunne med lige så stor ret have været fremført i forbindelse med hvervningen af frivillige. Men hvervningsbeslutningen var truffet i forvisning om befolkningens opbakning, understøttet af presset fra de mange ansøgere, og den parlamentariske kontrol fra Rigsdagens side havde man ikke skønnet nødvendig. Hedtofts vurdering fra marts 1945 om nødvendigheden af at bevare muligheden for at manøvrere mellem stormagternes interesser havde vist sin holdbarhed. I overensstemmelse med den neutralitetspolitiske linie fra før besættelsen, skulle Danmark søge at holde sig fri af stormagtskonflikter. Hensynet til Sovjetunionen, der synes at være det bærende i Hedtofts argumentation, kan have en vis sammenhæng med Socialdemokratiets valgnederlag i oktober 1945 til kommunisterne. DKP's fremgang var ikke nødvendigvis en påskønnelse af partiets indsats i modstandsbevægelsen. Den kommunistiske fremgang var et europæisk fænomen, der også gjorde sig gældende i Sverige, der ikke havde haft nogen modstandsbevægelse. Kommunisternes fremgang var derfor snarere udtryk for, at Sovjetunionen havde vundet anseelse som allieret magt.⁹³

Det konservative Folkeparti

I modsætning til Socialdemokratiet anså de konservative hvervningsspørgsmålet for egnet til at skærpe partiets profil forud for valget. Under finanslovsdebatten 4. oktober 1945 holdt ordførerne status over befrielsesregeringens virke. Konservative

kræfter havde været bærende i hvervningsaftalen, og i Kristen Ambys ordførertale blev Christmas Møllers image pudset af. Han var i august genindtrådt i partiet.⁹⁴ Amby roste Christmas Møllers indsats under krigen og som udenrigsminister. Han fremhævede De Konservatives positive syn på de frivilliges vilje til “ud fra ægte og dybe instinkter” at aflaste den allierede ungdom: “Den enkeltes Motiv kan ingen granske, men at der skulde advares mod den Solidaritet, der heri giver sig Udtryk, havde jeg sidst af alt troet at skulle høre fra et Medlem af et Parti, der ellers altid priste Idealerne om mellemfolkeligt Sammenhold og Fællesfølelse.”⁹⁵ Det sidste var møntet på Bertel Dahlgaards kritik af arrangementet.

Det lykkedes ikke for De Konservative at vinde stemmer på Udenrigsministerens indsats og partiets indstilling til landets militære forpligtelser. Ved valget mistede Det Konservative Folkeparti 5 af 31 mandater.

Under forhandlingerne om Tysklandsdivisionen argumenterede De Konservative i Udenrigspolitisk Nævn stærkest for den forpligtelse, befrielsesregeringens tilsagn indebar, men i lighed med de øvrige partier var man ikke villig til at påtage sig de omkostninger til udrustningen, som briterne krævede. De konservative var dog modstandere af at gøre løsningen af flygtningespørgsmålet til betingelse for deltagelsen i besættelsen. Forholdet til briterne var også fra Christmas Møllers side kølnet. Han foreslog en proaktiv indsats fra dansk side for ikke at vække russisk mishag. Der burde gøres en indsats for at få hjemsendt amerikanske og britiske tropper, da deres “Tilstedeværelse i Danmark nu maaske kunde fremkalde nogen Irritation i Befolkningen, idet Begejstringen fra de første Maaneder efter Befrielsen jo nu var stilnet.” Begrundelsen var, “at det ikke vilde være gavnligt, om Russerne havde Grund til at fremsætte Spørgsmaal om, hvorfor man fra dansk Side havde været saa ivrig for at faa Russerne bort fra Bornholm, medens en tilsvarende Iver for at faa engelske og amerikanske Tropper bort fra Danmark ikke var blevet lagt for Dagen.”⁹⁶ Christmas Møller var ligesom Hedtoft tilfreds med, at udsendelsen af Tysklandsbrigaden skulle godkendes af Rigsdagen. Når han som udenrigsminister havde kunnet tiltræde tilsagnet dengang, var det, fordi det kun angik mandskab. “Derimod havde man fra dansk Side ikke forpligtet sig til at binde 100 Mill. Kr. i britisk Produktion.”⁹⁷ Christmas Møller var, trods sin modvilje mod de økonomiske omkostninger, betænkelig ved betragtningerne om, “at vi ikke er særlig begejstrede for at yde dette Offer.” Det var betalingen for at tilhøre FN. Spørgsmålet burde ses “i Belysning af Besættelsen og af de Maal, vi den Gang satte os.” Selv om Christmas Møller anstændigvis forfægtede det synspunkt, at man ikke ganske kunne løbe fra tilsagnet, var han medleverandør af argumenter til brug for en nedsættelse af omkostningerne på grund af den ændrede situation “navnlig paa Grund af de tyske Flygtninges Tilstedeværelse, og derved, at 2600 gjorde frivillig Tjeneste i den britiske

Hær.⁹⁸ Han så bort fra, at det var ham, der i juni 1945 over for den britiske gesandt under ét afgav tilbuddet om både frivillige til Japan og om Tysklandsbrigaden.

Ole Bjørn Kraft delte Christmas Møllers skuffelse over modviljen mod Tysklandsbrigaden. Under behandlingen af lovforslaget 6. maj 1947 henviste han med stærk beklagelse til en gallupundersøgelse om befolkningens holdning til lovforslaget. 56% var direkte imod udsendelsen, og blandt De Konservative støttede kun 33% forslaget.⁹⁹

“Det var i Gaar 2 Aars Dagen for Danmarks Befrielse, kun to Aar er gaaet, og jeg synes, vi har Grund til at sige: Ak, hvor forandret! Er virkelig det danske Folks Hukommelse saa kort. Er det virkelig sandt, at vore Følelser saa hurtigt er blevet afstumpet? Er det virkelig sandt, at Forstaaelsen af den Fare, vi er undsluppet, og af den Forpligtelse, som vi har faaet ved vor Befrielse og vor Stilling i den nye Verden, der er ved at skabes, saa hurtigt er svundet bort? Vi behøver blot at tænke paa, hvor helt anderledes en Gallupundersøgelse vilde have formet sig i Befrielsessommeren. Da var der Tilslutning fra alle Danske til det Løfte, som Samlingsregeringen afgav ud fra den Taknemmelighed, som hele vort Folk følte over for vore Befriere.”¹⁰⁰

Selv om Krafts indlæg ikke kan betegnes som nøgternt, må hans konstatering af stemningsskiftet i befolkningen betegnes som en præcis iagttagelse, der også afspejlede den politiske konsensus om spørgsmålene hos de partier, der i Befrielsesregeringen udadtil havde vedkendt sig landets forpligtelser som allieret. De øvrige ordførere beklagede mere eller mindre åbenlyst den foregående regerings tilsagn om spørgsmålet, og Kraft gav med beklagelse en rammende karakteristisk af tonen under forhandlingerne: “delvis ogsaa fra Regeringsside at man omtaler denne Sag som noget, vi nødtvungent gaar med til, som noget, vi er frygtelig kede af, som noget, der paalægger os en forfærdelig mængde Byrder”¹⁰¹

Dansk Samling

Sammen med De Konservative fastholdt Dansk Samling dogmet om Danmarks moralske forpligtelser som allieret og modstandsbevægelsens krav om en aktiv dansk udenrigspolitik.¹⁰² Hvervningen har man kunnet betragte som en naturlig del af landets forpligtelser som allieret. Desuden blev kritikken af hvervningen ivrigt fremført af Dansk Samlings plageånd i rigsdagen Oluf Pedersen, og ligesom DKP nærede partiet stor respekt for Christmas Møller og hans udenrigspolitiske kvalifikationer. Som det eneste parti ud over De Konservative krævede Dansk Samling ved oktobervalget et stærkt forsvar,¹⁰³ men partiets indflydelse i dansk udenrigspolitik indskrænkede sig

til befrielsesregeringens virke. I kraft af dets repræsentation som en del af modstandsbevægelsen i befrielsesregeringen kan man imidlertid ikke se bort fra Dansk Samlings indflydelse i spørgsmålene om de frivillige og Tysklandsbrigaden. Partiets forsvarspolitiske ordfører Poul Holt gav under behandlingen af lovforslaget om Tysklandsbrigaden sin uforbeholdne støtte til udsendelsen.¹⁰⁴

De Radikale

Heller ikke De Radikale formåede at holde skansen ved valget, hvor de gik tilbage fra 13 til 11 mandater. Partiets traditionelle neutralitetspolitiske modstand mod militære excesser var ikke ændret af Danmarks optagelse blandt de allierede og tiltrædelsen af FN-pagten. Bertel Dahlgaard fastholdt under finanslovsdebatten 4. oktober 1945 sin kritik af hvervningen i et svar til Kristen Amby:

“Jeg anerkender ikke paa nogen Maade, at vi er daarlige Medarbejdere inden for de Allieredes store Familie, hvis vi ikke henvender os til England og tilbyder Hvervning til den engelske Hær. Saa vidt mig bekendt er det ikke almindeligt, at der hverves fremmede Soldater til den engelske Hær – det er maaske første Gang det er sket. Og saa antyder... Kristen Amby, at det skulde være uvenskabeligt, hvis vi ikke ogsaa gaar til det eksceptionelle: at hverve i tusindtal af unge til en Stormagts Hær. Jeg tror, det ærede Medlem og den højtærede Forsvarsminister skulde se at komme i Balance. Jeg forsikrer, at den overvældende Del af den danske Befolkning ser med den største Skepsis paa den Hvervning – man tror nemlig hverken, at den er til Lykke for de unge eller for Landet.”¹⁰⁵

Det er uvist, om Dahlgaards vurdering af befolkningens indstilling til spørgsmålet holdt stik. Der blev ikke foretaget spørgeundersøgelser i sagen. Bertel Dahlgaard formodes at have repræsenteret partiets holdning i spørgsmålet om hvervningen.¹⁰⁶

Partiets repræsentant i den efterfølgende Venstreledede regerings Udenrigspolitisk Nævn, Jørgen Jørgensen, forfægtede samme modstræbende holdning til spørgsmålet om Tysklandsbrigaden. Han krævede sammen med Hedtoft, at flygtningespørgsmålet skulle løses som betingelse for dansk deltagelse.¹⁰⁷

I 1947 bragte partiorganet *Politiken* en artikel, der, som vi skal se nedenfor, var egnet til at understøtte den skepsis, som Bertel Dahlgaard havde givet udtryk for i 1945 over for udsendelsen af de frivillige.

DKP

DKP ytrede ikke modstand mod hvervningsbeslutningen. Partiet havde øjensynlig den opfattelse, at aftalen med Storbritannien ville være acceptabel for Sovjetunionen. Den oprindelige tanke, at de frivillige skulle deltage i krigen mod de allieredes fælles fjende, aksemagten Japan, kunne ikke formodes at anfægte de russiske venner.¹⁰⁸ DKP betragtede øjensynlig forholdet mellem stormagterne som venskabeligt. Martin Nielsen udtalte under debatten om ratifikationen af FN-pagten 6. september, at “det, der binder de store og afgørende Nationer sammen, er større end det, der skiller dem.” Partiet nærrede desuden stor tillid til Christmas Møller, der også nød respekt i Sovjetunionen. Martin Nielsen fremhævede i rigsdagen Christmas Møllers afbalancerede udenrigspolitiske linie.¹⁰⁹ DKP synes heller ikke at have haft indvendinger mod at lade danskere gøre tjeneste i hele det britiske imperium.¹¹⁰

DKP er sandsynligvis det parti, der i lyset af de tiltagende konflikter mellem stormagterne mest markant ændrede holdning til Danmarks forpligtelser over for Storbritannien. De blev nu betragtet som ensidig vestlig tilknytning.

Under de senere forhandlinger om Tysklandsbrigaden gav DKP ligesom De Konserervative udtryk for, at man følte sig forpligtet af det tilsagn, der var afgivet af befrielsesregeringen. Alligevel stemte partiet mod lovforslaget om udsendelsen. Begrundelsen var, at Danmark havde forpligtet sig til at aftage brugt britisk militærmateriel. Det mest betænkelige ved arrangementet var ifølge Svend Nielsen: “at vort Land lidt efter lidt tvinges ind under bestemte Stormagters Vaabensystemer. Sligt tjener ikke den fortsatte Hævdelse af vort Lands Selvstændighed.”¹¹¹

Svend Nielsen havde på et møde i forsvarskommissionen i begyndelsen af 1947 fremført sin kritik af våbenindkøbene. Harald Petersen påpegede, at materiellet var leveret uden dansk bestilling ud fra den oprindelige overenskomst om Tysklandsbrigaden, og han konkluderede på kritikken “at Svend Nielsen nu havde faaet militærmoraliske Skrupler og spurgte, hvad Svend Niensens Partifæller i Samlingsregeringen havde tænkt paa, da de i 1945 var gaaet med til at give Tilbuddet til England og havde anerkendt, at den danske Division skulde udrustes med engelske Vaaben.”¹¹²

Som antydnet af Harald Petersen havde DKP skiftet holdning til spørgsmålet om engagementet med Storbritannien, eller partiet havde i befrielsessommeren i lighed med flere øvrige partier ikke skænket de udenrigspolitiske spørgsmål fornøden opmærksomhed. Som det fremgår af det følgende, var det DKP's partiorgan, der senere satte spørgsmålstejn ved den aftale om de danske frivillige, som partiet ligeledes havde stået bag i befrielsesregeringen.

Retsforbundet

Den skarpeste kritik af regeringens politik kom fra det lille jordlovsparti, hvis mest markante profil var Oluf Pedersen, der følte sig forbigået i forbindelse med regeringsdannelsen. Han blev af sine politikerkolleger betragtet som en notorisk kvævulant. Hans sekundant i kritikken af hvervningen, Bertel Dahlgaard, betegnede ham i Rigsdagen som “fast ansat Spørger her i Tinget.”¹¹³

Det var Oluf Pedersen, der stod bag forespørgselsdebatten om §128, men inspirationen hentede han fra Venstres Jørgen Gram. Det ville være forkert at betragte kritikken af hvervningen som Oluf Pedersens værk. Som det er fremgået af det foregående, havde han ikke ganske uret i sin påstand om, at regeringsmedlemmerne dækkede over hinanden. Oluf Pedersen opnåede ikke genvalg i oktober 1945, selvom partiet vandt et mandat. I Rigsdagen blev hans kritik af Danmarks militære forpligtelser videreført af Viggo Starcke. Under behandlingen af lovforslaget om Tysklandsbrigaden udviste han forståelse for, at man følte sig bundet af befrielsesregeringens tilsagn, men der havde ikke

“været taget de fornødne kloge Reservationer af statsmandsmæssig Karakter, som det havde været naturligt at tage.. man har maaske Lov at sige, at denne Reaktion har været lovlig følelsesmæssigt betonet og ikke tilstrækkelig gennemtænkt i Detailler. Det ser jo ud til, at der har været givet et Tilsagn til den britiske Regering allerede før Tysklands Kapitulation, uden at det ligger helt klart oplyst, i hvilken Form og med hvilke bindende Virkninger dette Tilsagn blev givet.”

Starcke nævnte som et af argumenterne for, at han ikke betragtede tilsagnet som bindende “Tusindvis af frivillige til den britiske Hær.” Desuden var han modstander af den ensidige støtte til en af stormagterne. Efter Starckes opfattelse skyldte vi russerne lige så meget som briterne, og Retsforbundet kunne som DKP ikke støtte forslaget.¹¹⁴

De langvarige forhandlinger om Tysklandsbrigaden blev endelig afsluttet 22. april 1947, og Folketinget vedtog lovforslaget om udsendelsen 16. maj 1947. Kun Retsforbundet og DKP stemte imod.¹¹⁵ De øvrige partier anbefalede lovforslaget. I forvisning om, at udsendelsen af Tysklandsbrigaden ikke havde opbakning hos vælgerne, lagde talerne fra Venstre, De Radikale og Socialdemokratiet vægt på at understrege den nuværende regerings manglende ansvar for spørgsmålet. Befrielsesregeringens æra var forbi og normalparlamentariske tilstande genoprettet. Det stod klart, at enigheden i modstandslinjen især fra Socialdemokratiets side havde været kunstig. Modstandssynspunktets dogme om den moralske forpligtelse over for de allierede befriere var

uden for Det konservative Folkeparti og Dansk Samling afløst af en stærk modvilje mod det britisk-danske arrangement. Landets forsvarsudgifter skulle holdes nede, og man anså det for udenrigspolitisk uhensigtsmæssigt at tilkendegive den ensidige vestorientering, som dette engagement med Storbritannien var udtryk for. Man ønskede ikke, at dansk udenrigspolitik skulle få slagside, som Hedtoft udtrykte det. Det var en holdning, som også Christmas Møller delte, trods sin støtte til forslaget.

Det er svært at afgøre, hvad der er årsag, og hvad der er virkning, når man vurderer forholdet mellem politik og opinion. Men den overvejende danske opinion i forhold til dansk udenrigspolitik viste sig hurtigt at være i overensstemmelse med holdningen hos de forsvarsskeptiske partier.

Paradoksalt nok blev det resultatet af den britiske støtte til det danske politiske establishment, at forsøget på at tilvejebringe en holdningsændring i dansk sikkerheds- og udenrigspolitik på kort sigt led skibbrud. Den systemkontinuitet, som støtten til politikerne skulle garantere, og som skulle sikre bindingen til Storbritannien, var lige så sejlivet på det udenrigs- som på det indenrigspolitiske område. Med modstandsbevægelsens repræsentanter i regeringen havde man fra britisk side håbet at kunne tilvejebringe en mere aktivistisk og forpligtet dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik. Fra dansk side håbede man, at hvervningen af frivillige kunne tjene som demonstration over for briterne af, at udviklingen gik i den retning. Men det gjorde den ikke. Efter at modstandsministrene var henholdsvis udmanøvreret og absorberet i de gamle partier, var behovet for at markere en mere aktivistisk dansk udenrigspolitik ikke længere til stede. Under forhandlingerne om Tysklandsbrigaden var det i Udenrigspolitisk Nævn kun DKP og Konservative, der gav udtryk for at føle sig forpligtet af befrielsesregeringens tilsagn. Men heller ikke de to partier fandt briternes krav til Danmarks økonomiske bidrag acceptable. Med hiv og sving og trusler lykkedes det briterne at formå den danske Venstregering til at yde et bidrag til besættelsen af Tyskland. Men neutralitetspolitikens støtter fra før 9. april havde ikke ændret holdning.

Der var i de to første år efter befrielsen ikke tale om noget reelt brud i dansk udenrigspolitisk tænkning. Den var nu som før båret af ønsket om at indtage en neutralitetslignende position i forhold til stormagterne. Udsendelsen af Tysklandsbrigaden blev betragtet som en pris, der måtte betales for det tvungne samarbejde i befrielsesregeringen. Som vi har set, er det nærliggende at betragte befrielsesregeringens tilsyneladende opbakning bag beslutningen om hvervning af frivillige på samme måde. Holdningen til Danmarks forpligtelser som allieret var fra befrielsen nølende hos de partier, der havde været bærende i neutralitetspolitikken. Man støttede tvunget af omstændighederne og af opportunistiske grunde hvervningen af frivillige. Den konsensus om opgi-

velse af neutralitetspolitikken, der tilsyneladende var til stede ved befrielsen, viste sig at have været kunstig. De frivillige havde udgjort et omkostningsfrit signal om dansk vilje til at støtte de britiske befriere.

Da der senere opstod problemer i forbindelse med deres udstationering, fandt de danske myndigheder ikke anledning til at kommentere sagen over for briterne.

Efterspil

Det var DKP's partiorgan *Land og Folk*, der sammen med De Radikales *Politiken* bragte de frivillige tilbage i offentlighedens søgelys. Et indlæg i *Land og Folk* 23. december 1946 berettede i kritiske vendinger om de frivilliges forhold. Briterne havde øjensynlig brudt den indgåede aftale ved at lade danske frivillige udstationere i Palæstina og Grækenland, som ikke tilhørte det britiske imperium. Den britiske krigsminister Bellenger havde nægtet at afgive løfte om, at danske frivillige ikke ville blive sat ind mod græske partisaner, og den fungerende udenrigsminister Thorkild Kristensen havde nægtet at udtale sig om spørgsmålet med den begrundelse, at hvervningen var foregået før hans ministertid. Rygterne om at skulle "i Krig mod tidligere Forbunds-fæller i Kampen mod Tyskland" havde vakt voldsom harme hos de frivillige, der havde været "besjælet af Ønsket om at være med i Slutkampen mod Japan."¹¹⁶

Den radikale avis *Politiken* bragte i februar 1947 ligeledes en artikel om spørgsmålet. 1.000 danskere gjorde ifølge bladet tjeneste i Palæstina, og indvendinger mod udstationeringen fra de frivilliges side var blevet afvist med, at de havde meldt sig uden forbehold af nogen art. 26 havde nægtet og var blevet overført til Tyskland. "Nogen udelt Begejstring for Tjenesten i engelsk Uniform kan man ikke tale om." Avisen berettede om et stort antal desertører. Et par hundrede var ikke vendt tilbage fra orlov i Danmark.¹¹⁷

Af den danske gesandt i London E. Reventlow blev kritikken i de to blade taget meget alvorligt. Han frygtede, at spørgsmålet kunne give anledning til en diplomatisk krise mellem de to lande og frarådede Udenrigsministeriet at henvende sig til briterne om sagen. Gesandtskabet havde modtaget flere forespørgsler fra frivillige i forbindelse med udstationering i Grækenland og Palæstina.¹¹⁸ Et kommunistisk britisk parlamentsmedlem Mr. Piratin havde 21. januar 1947 i Underhuset rejst spørgsmålet, om det var i overensstemmelse med den danske regering, at de frivillige gjorde tjeneste i områder, der ikke havde været på tale, da de meldte sig. Krigsminister Bellenger havde svaret, at det oprindeligt fra dansk side var blevet officielt udtalt, "at disse Mænd med den danske Regerings samtykke blev hvervet til Tjeneste i den britiske Hær overalt i Verden."¹¹⁹

Reventlow udbad sig 11. marts hos Udenrigsministeriet oplysninger om, hvorvidt de frivillige havde underskrevet en kontrakt [sic] og i bekræftende fald, hvilken ordlyd den havde haft. Han havde forespurgt to gange hos ministeriet, første gang 4. december 1946, men efter tre måneders forløb endnu ikke modtaget svar. Det var umuligt at rådgive de frivillige, når man ikke vidste, hvad de havde forpligtet sig til: “Tror De ikke, det var Dem muligt at sætte lidt Fart i denne Sag. Det forekommer mig at være helt utroligt, at Oberst Lunn, der var den, der var ansvarlig for Rekruteringen, ikke skulde vide fuld Besked derom.” Reventlow understregede sit ønske med bestræbelsen for at undgå en belastning af forholdet mellem de to lande.¹²⁰ Efter omsider at have modtaget kontraktens ordlyd skønnede Reventlow, at der ikke fandtes

“noget virkelig holdbart og utvetydigt, hvorpaa Soldaterne vil kunne basere et Krav om Fritagelse for Tjeneste f. Eks. i Palæstina og Grækenland. Jeg tror derfor, at det er meget vigtigt og i Soldaternes egen Interesse, at den danske Presse ikke “leger med dette Spørgsmaal.” Et andet Spørgsmaal er det, om Ministeriet vil ønske at gøre opmærksom paa, at Tjeneste i f. Eks. Palæstina i visse Tilfælde har voldt danske Soldater Samvittighedsskrupler. En saadan Henvendelse maa naturligvis foretages i meget forsigtig Form, da Gesandtskabet for enhver Pris maa undgaa at faa det Skær over sig, at vi bidrager til at svække Disciplinen i Hæren. Man maa derfor, hvis Sagen overhovedet skal nævnes, bl.a. fremhæve, at dette sker i Betragtning af den Interesse, den danske Regering har i, at de Danskes Tjenestgøren i den britiske Hær bliver en Sukces.”

Reventlow var ikke begejstret for tanken om at rejse sagen, men ville blot nævne det som en mulighed, “specielt for den Eventualitet, at De i den senere Tid f. Eks. Fra “Land og Folk”s Side skulde have modtaget fornyede Henvendelser i Sagen. Er dette ikke Tilfældet, kan man maaske haabe paa, at Sagen dør hen.” Endelig gjorde Reventlow opmærksom på, at han havde gjort disse betragtninger gældende over for *Politikens* korrespondent i London, der havde skrevet “lidt uforsigtigt” om sagen.¹²¹

I den afsluttende korrespondance om spørgsmålet oplyste Reventlow, at den danske militærattaché fra War Office havde modtaget det memorandum af 22. august 1945, der var blevet sendt til den britiske militærmission i Danmark. Militærattachéen havde forklaret, at udtrykket “general service in the British army” skulle forstås således, at soldaterne havde pligt til at gøre tjeneste “hvor som helst den britiske Hær maatte faa Brug for dem.”¹²²

Med denne henvisning til den engelske aftaletekst blev sagen af Reventlow betragtet som afsluttet.

Det danske udenrigsministerium fulgte gesandstens rådgivning og foretog sig intet over for de britiske myndigheder. De ansvarlige politikere har formodentlig ikke skønnet, at der var grund til at så yderligere tvivl om juraen i forbindelse med hvervnings-spørgsmålet. Kritikken blev ikke taget op i Udenrigspolitisk Nævn's møder. Her var man stadig optaget af forhandlingerne om Tysklandsbrigaden, hvor de frivillige som bekendt indgik i argumentationen for at nedsætte det danske bidrag. I det spil, der havde væsentlige konsekvenser for den danske statskasse, var der ingen grund til at vække britisk irritation over detaljer som ordlyden i aftalen om de frivillige.

Sammenfatning

Tanken om hvervning af frivillige og deltagelse i besættelsen af Tyskland var opstået hos Christmas Møller som et led i bestræbelserne på at opnå accept af Danmark som allieret nation inden befrielsen. Tilsagnene blev i sommeren 1945 tiltrådt af befrielsesregeringen. De britisk-danske engagementer var en udløber af den position, som modstandsbevægelsen havde opnået hos de allierede, og som indebar, at de traditionelle politiske kræfter bl.a. måtte anerkende kravet om at forlade neutralitetspolitikken.

Man var fra britisk side bevidst om, at det danske politiske establishment ville være utilbøjelig til at foretage den kursændring i udenrigs- og sikkerhedspolitikken, som de militære bidrag til de allierede var udtryk for. Modstandsbevægelsens repræsentanter i regeringen skulle sikre, at man fra dansk side anerkendte de forpligtelser, som den allierede status indebar. Desuden skulle briterne hos politikerne udnytte befrielsesdagens "første frihedsrus" til at opnå tilsagn om dansk militær støtte. Allerede på befrielsesdagen 5. maj 1945 markerede briterne interesse for Tysklandsbrigaden, mens der ikke fra britisk side blev ytret ønske om at optage danske frivillige. I befrielsesregeringen søgte man fra begyndelsen at forhale beslutningen om Tysklandsbrigaden, men briterne formåede at aftvinge regeringen en bekræftelse af Christmas Møllers tilsagn. Som det fremgik af interne britiske dokumenter var det en bevidst strategi at styrke selvtilliden hos danskerne og derved forbedre chancen for endnu større danske bidrag. Det er nærliggende at betragte den britiske accept af de danske frivillige som et led i denne strategi.

Set fra den danske regerings synspunkt udgjorde hvervningen i første omgang løsningen på et generende problem. Nogle hundrede meldte sig som frivillige til krigen mod Japan, og den mangel på interesse, der fra myndighedernes side udvist over for an-

søgerne, blev af modstandsorganet *Information* i skarpe vendinger kritiseret og vendt til et angreb mod regeringen. Samtidig stimulerede omtalen i bladet interessen for at melde sig. Som løsning på den for regeringen ubehagelige sag søgte Christmas Møller at overtale briterne til at optage de frivillige. Briterne var villige til at modtage dem under forudsætning af, at de kunne udstationeres i hele det britiske imperium. Det blev der fra dansk side ikke ytret betænkeligheder ved, heller ikke før Japans kapitulation. En sidegevinst ved arrangementet var nemlig, at de frivilliges indsats fremstod som et dansk bidrag til den britiske hær, der formodedes at kunne formilde de britiske krav til Tysklandsbrigaden. Derfor blev tilbuddene om frivillige og besættelsestropper afgivet under ét. Senere, da briterne ikke viste sig villige til at slå en streg over tilsagnet om besættelsestropper, blev de frivillige til en del af argumentationen for at nedsætte omfanget af det danske bidrag.

For de traditionelle midterpartier i dansk politik udgjorde hvervningen en nødvendig og stort set omkostningsfri indrømmelse over for modstandssynspunktet. Udsigten til et snarligt valg og tilbagevenden til traditionel parti- og udenrigspolitik gjorde hvervningen spiselig, og meget tyder på, at de skeptiske regeringspartier havde været dårligt underrettet om enkeltheder i aftalen, inden tilsagnet blev givet. Hvervningen udgjorde en detalje og overskyggedes af de indenrigspolitiske spørgsmål, der trængte sig på som efterveer fra besættelsestiden. Det var en del af regeringsgrundlaget, at beslutninger skulle træffes i enighed, og det lykkedes for en udadtil samlet regering at tilbagevise anklagerne om, at hvervningen var i strid med straffeloven. Da der opstod problemer med overholdelse af aftalens ordlyd, valgte Udenrigsministeriet efter opfordring fra den danske gesandt i London at lade sagen ligge. Der var ikke grund til at bebrejde briterne deres behandling af de frivillige, mens de komplicerede forhandlinger om nedsættelse af bidraget til Tysklandsbrigaden stod på. Det var, som gesandt Reventlow udtrykte det, væsentligt for den danske regering, at udsendelsen af de frivillige fremstod som en succes.

Der var med beslutningen ikke tale om en bevægelse i dansk udenrigspolitik i retning af en mere aktivistisk kurs båret af vilje til at lade Danmark påtage sig militære forpligtelser over for de allierede. Denne indstilling var i realiteten kun til stede hos de partier, der stærkest havde været repræsenteret i modstandsbevægelsen, De Konservative, Dansk Samling og DKP.

De frivillige var egnet til at sende et signal om en ny udenrigspolitisk kurs. I realiteten var det befrielsesregeringens særlige sammensætning og arbejdsgrundlag, der kortvarigt satte neutralitetspolitikken på vågeblus. Den blev ikke opgivet.

Situationen ændrede sig ganske vist i løbet af kort tid. Med tiltrædelsen til Marshallplanen 1948 var Danmark de facto placeret i den vestlige lejr, i det mindste i politisk og økonomisk forstand. NATOmedlemskabet i 1949 kan ses som en endelig afslutning på den bevægelse, som modstandsbevægelsen indledte med SHAEF-samarbejdet i september 1944.

Men det er en anden historie. Den var ikke på dagsordenen, da et flertal af de politiske partier under henvisning til befrielsesregeringens letsindige forhold til dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik modvilligt tiltrådte loven om udsendelsen af Tysklandsbrigaden i maj 1947.

Kilde- og litteraturfortegnelse:

Amler, Niels

Fra besættelse til befrielse. Speciale, Københavns Universitet, 1981.

Barfoed, Niels

En Kriger. Portræt af Ole Lippmann. Gyldendal, 2005.

Borring Olesen, Thorsten

“Udenrigsminister i indenrigspolitisk klemme. Gustav Rasmussen 1945-1950”. Vandkunsten 9/10 1994, s. 26-50.

Borring Olesen, Thorsten

“Jagten på et sikkerhedspolitisk ståsted. Socialdemokratiets holdninger til sikkerhedspolitikken 1945-1949”. Birgit Nüchel Thomsen (red.), Temaer og brændpunkter i dansk sikkerhedspolitik efter 1945 Odense Universitetsforlag, 1994(a), s. 15-55.

Danskeren

9.2. 1945.

Dau, Mary

Danmark og Sovjetunionen 1944-49. Munksgaard, 1969.

Esmann Jensen, Frank

Da fornuften sejrede. Det britiske udenrigsministeriums politik overfor Danmark under 2. verdenskrig. Fremad, 1972.

Hæstrup, Jørgen

Hemmelig alliance. Thaning & Appel, 1959.

Information

6.6.1945, 7.6.1945, 8.6.1945, 16.6.1945, 3.7.1945, 6.7.1945.

Jensen, Bent

Bjørnen og Haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965. Odense Universitetsforlag, 1999.

Jespersen, Knud J.V.

Med hjælp fra England. Special Operations Executive og den danske modstandskamp 1940-1945. Bd. 2. Syddansk Universitetsforlag, 2000.

Kraft, Ole Bjørn

Frem mod nye tider. En konservativ politikeres erindringer 1945-1947. Gyldendal, 1974.

Land og Folk

23.12. 1946.

Laustsen, Jørgen G.

Den illoyale gesandt. Thomas Døssings virke i Moskva 1944-47. Lindhardt & Ringhof, 2004.

Lorenzen & Lønborg

Danske frivillige i den engelske hær 1945-1948. Speciale SDU, 2005.

Lundbak, Henrik

“Modstandsbevægelsen i regeringen 1945”. Dethlefsen & Lundbak: Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Museum Tusulanums Forlag, 1998, s. 525-583.

Mariager, Rasmus

“Danmark som besættelsesmagt? Dansk-britiske forhandlinger om dansk deltagelse i besættelsen af Tyskland”. Historisk Tidsskrift, Bd. 98/1, s. 78-99.

Mariager, Rasmus

I tillid og varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og USA 1945-1950-1955. Ph.d.-afhandling, København, 2003.

Nielsen, Mogens

Socialdemokratiet og enheden i arbejderbevægelsen 1943-1945, Akademisk Forlag, 1978.

Politiken

11.2. 1947.

Poulsen, Henning

“Hvad mente danskerne?”. Historie 2000, nr. 2, s. 318-325.

Rigsdagstidende

Rigsdagstidende. 96. Samling, Folketinget 1945, 97. Samling, Folketinget 1945-1946, 98. Samling, Folketinget 1946-47.

Seymour, Susan

Anglo-Danish Relations and Germany 1933-194'. Odense Universitetsforlag, 1982.

Thostrup Jacobsen, Erik

Foden i døren. Danmark mellem Sovjetunionen og England 1944-45. Odense, 1984.

Villaume, Poul

Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961. Eirene, 1995.

Wium Olesen, Niels

“Tillidskrisen. Socialdemokratisk politik mellem fortid og fremtid 1943-1947”. Dethlefsen & Lundbak: Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Museum Tusulanums Forlag, s. 585-629.

Arkivmateriale:

Arbejderbevægelsens Arkiv (ABA):

DKP's arkiv (921 Ks. 570 DKP's folketingsgruppe. Lov- og udvalgsarbejde 1945-1951).

Hans Hedtofts arkiv (39 Ks. 27 Korrespondance, Ks. 40 Besættelsestiden – illegal korrespondance + illegale sager).

H.C. Hansens arkiv (37 . Ks. 19, læg 6, Notater fra ministermøderne).

Socialdemokratiets arkiv (500, Ks. 369 Valgmateriale).

Folketingets Bibliotek og Arkiv

(FBA):

Socialdemokratiets gruppemødeprotokol.

Frihedsmuseets Arkiv (FA):

Kristen Juul Christensens protokol fra ministermøderne. (5 K - 21).

Venstres landsorganisation (5K-15).

Venstres Ungdom 1942-1946 (5K – 16).

Rigsarkivet (RA):

Det konservative Folkepartis Rigsdagsgruppe. Protokoller 1945-1948 (B3.1-2B5.3).

Forhandlingsbog for partiet Venstres 5.2. 1943-19.3. 1946 (11005, pk. IV, 39).

Gesandtskabet i London (Udenrigsministeriet 6.T.6, Aflevering 1977, pk II).

Ministeriet Buhl I, 5.5. 1945-7.11. 1945. Ministermødeprotokol ført af Frode Jakobsen. (11010).

Møder i det udenrigspolitiske Nævn 1945-1947 (Udenrigsministeriet 1945-1972 3.E.92.).

Noter

- 1 Borring Olesen, 1994(a), s. 17.
- 2 Villaume, 1995, s. 95.
- 3 Mariager, 1998, s. 93.
- 4 En bredere redegørelse for de dansk-britiske forhold gives i Rasmus Mariagers artikel i denne bog.
- 5 I forhandlingsudvalget deltog fra politikerside skiftende repræsentanter for de to partier. Det langvarige og komplicerede forløb af forhandlingerne er veldokumenteret hos bl.a. Hæstrup, 1959; Dau, 1969; Amled, 1981.
- 6 Befrielsesregeringens sammensætning er vist i bilag 1.
- 7 Thostrup Jakobsen, 1984, s. 20+35f. Om Storbritanniens politik over for Danmarks se også Seymour, 1982; Jespersen, 2000; Esmann Jensen, 1972.
- 8 Skrivelse fra Christmas Møller 12.1.45. Hans Hedtofts arkiv. ABA 39, ks. 27.
- 9 "Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force" var overkommandoen for de vestallierede styrker. Mission to Denmark skulle samordne modstandsaktiviteterne i landet med hovedorganisationens mål.
- 10 Jespersen, 2000, s. 414. (Brevet fra Dewing findes i oversættelse i Vilhelm Buhls arkiv. RA 5243. Pk. 2: Politisk materiale 1940-1945).
- 11 Ibid., s. 401.
- 12 Spørgsmålet om Sovjets indflydelse på regeringssammensætningen er behandlet udførligt hos Dau, 1969; Thostrup Jacobsen, 1984; Nielsen, 1978; Laustsen, 2004.
- 13 Vilhelm Buhls arkiv RA 5243, pk. 2.
- 14 Ifølge Døssing var det et sovjetisk krav, at ministre, der havde siddet i Scavenius-regeringen, skulle udelukkes fra Befrielsesregeringen, og politikerne accepterede dette. Laustsen 2004 påviser, at de af Døssing refererede møder med sovjetmyndighederne delvist var fiktive.
- 15 Vilhelm Buhls arkiv RA 5243, pk. 2.
- 16 Samtale med Warner 2.11.44. Esmann Jensen, 1972, s. 112; Mariager, 1998, s. 80.
- 17 Danskeren, 1945. Den 11.2. gentog Christmas Møller tanken om dansk deltagelse i krigen mod Japan i den britiske avis The Times. Lorenzen & Lønborg, 2005, s. 58.
- 18 Christmas Møller havde inden sin flugt til London i maj 1942 meldt sig ud af Det konservative Folkeparti for ikke at skade partiet. Gads Leksikon om Dansk Besættelsestid 1940-1945 2002. Red. Hans Kirchhoff m.fl. s. 79.
- 19 Skrivelse fra Christmas Møller 12.1.45. Hans Hedtofts arkiv. ABA 39, ks. 27. Arbejderbevægelsens Arkiv.
- 20 Brev fra de tre konservative politikere til Christmas Møller 27.2.45. Vilhelm Buhls arkiv RA 5243, pk. 2.
- 21 Brev til Christmas Møller 6.3.1945. Hans Hedetofts arkiv, ABA 39, ks. 27.
- 22 Om konfliktområderne i befrielsesregeringen se Lundbak, 1998, s. 525-583. Lundbak omtaler ikke spørgsmålet om hvervning af frivillige.
- 23 H.C. Hansens arkiv. ABA 37, ks. 19, læg 6: Notater fra ministermøderne, Kristen Juul Christensens protokol. FA 5 K – 2, Ministeriet Buhl I RA, 5.5. 1945-7.11. 1945 (11010).
- 24 Under ministermøderne blev der flere gange henvist til denne vedtagelse, når der opstod uenighed. Sagerne skulle afklares i partigrupperne, inden de blev forelagt rigsdagen (30.5.), forslag blev på trods af uenighed afvist "under Henvisning til Vigtigheden af Samarbejdets Fortsættelse"(21.6.), eller "naar det medfører Sprængning af Regeringen" (19.9.). Forslag blev tiltrådt "kun under Indtryk af, at det er en politisk Nødvendighed"(8.8.) Ministeriet Buhl I, RA.
- 25 Ibid.
- 26 Kristen Juul Christensens protokol. Frihedsmuseets Arkiv FA.
- 27 Barfoed, 2005, s. 285f.
- 28 HC Hansens arkiv. ABA 37, ks. 19.
- 29 "Special Operations Executive" var en verdensomspændende hemmelig britisk sabotageorganisation, der blev grundlagt 22.7. 1940. SOE havde til opgave at samordne modstandsaktiviteterne i de besatte lande og koordinere disse med de regulære militære operationer.
- 30 Jespersen, 2000, s. 404.
- 31 Ministeriet Buhl I, RA.
- 32 Loven drejede sig bl.a. om at give modstandsbevægelsens medlemmer adgang til optagelse i hæren.
- 33 Rigsdagstidende. 96. Samling 1945. Folketinget, sp. 60.

- 34 Den officielle betegnelse var "Rigsdagens samarbejdsudvalg", der fungerede som en minirigsdag, hvor de samarbejdende partier hurtigt kunne træffe beslutninger under forhandlinger med den tyske besættelsesmagt.
- 35 Socialdemokratiets gruppe-mødeprotokol 17.5.45. FBA.
- 36 Rigsdagstidende. 96. samling 1945. Folketinget, sp.62.
- 37 Information, 6.6.45.
- 38 Information, 7.6.45.
- 39 Information, 8.6.45.
- 40 Kr. Juul Christensens protokol. Frihedsmuseets Arkiv FA.
- 41 Lorenzen & Lønborg, 2005, s. 59.
- 42 Som det fremgår af Lorenzen & Lønborgs første artikel i denne bog, skønnes det nøjagtige antal frivillige at have været 2.449
- 43 Møde i Udenrigspolitisk Nævn 4.10.46. RA 3.E.92.
- 44 Lorenzen & Lønborg, 2005, s. 60.
- 45 Ministeriet Buhl I, RA.
- 46 Lorenzen & Lønborg, 2005, s. 57.
- 47 Juul Christensens protokol FA.
- 48 Lorenzen & Lønborg, 2005, s. 206
- 49 Lorenzen & Lønborg, 2005, s. 61.
- 50 Ministeriet Buhl I, RA.
- 51 Lorenzen & Lønborg, 2005, s. 59ff. Her redegøres der udførligt for forhandlingsforløbet på baggrund af britiske dokumenter. Se også deres artikel om aftalen her i antologien: De frivillige i den engelske hær: betingelser, rettigheder og opgaver.
- 52 Ministeriet Buhl I, RA.
- 53 Juul Christensens protokol. Frihedsmuseets Arkiv FA.
- 54 Møde i Udenrigspolitisk Nævn 4.10.1946. RA 3.E.92.
- 55 Møde i Udenrigspolitisk Nævn 4.10.46. Rigsarkivet RA.
- 56 Lorenzen & Lønborg, 2005, s. 81ff.
- 57 Mariager, 2003, s. 47.
- 58 Rigsdagstidende. 96. Samling, Folketinget 1945, s. 1232.
- 59 Ibid., s. 1204.
- 60 Af ukendte årsager er referaterne af møder i Udenrigspolitisk Nævn under befrielsesregeringen ikke til stede i Udenrigsministeriets arkiv på Rigsarkivet.
- 61 Rigsdagstidende. 96. Samling, Folketinget 1945, s. 1226.
- 62 Ibid., s. 1233f.
- 63 Ibid., s. 1240.
- 64 Ministeriet Buhl. RA. Dette privilegium var i sin tid blevet tilstået de danske frivillige, der meldte sig til tysk krigstjeneste. Udsendelse nr. 9, 12.9. 45 til Tillidsmændene. Venstres Landsorganisation FA 5K-15.
- 65 Ministeriet Buhl I, RA.
- 66 Socialdemokratiets gruppe-mødeprotokol. Folketingets Bibliotek og Arkiv (FBA).
- 67 Socialdemokratiets tillidskrise er beskrevet hos Niels Wium Olesen 1998: Tillidskrisen. Socialdemokratisk politik mellem fortid og fremtid 1943-1947. I H. Detlefsen og H. Lundbak: Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Kbh, s. 585-629.
- 68 Det konservative Folkepartis Rigsdagsgruppe. Protokol 12.9. 45. RA B.3.1.
- 69 Udsendelse nr. 9, 12.9. 45 til Tillidsmændene. Venstres landsorganisation. Frihedsmuseets Arkiv FA.
- 70 Rigsdagstidende. 96. Samling, Folketinget 1945, s. 1825.
- 71 Ibid., s. 1807ff+1826ff.
- 72 Ibid., s. 1807ff
- 73 Ministeriet Buhl I, RA.
- 74 Busch-Jensen repræsenterede ligesom Frode Jakobsen modstandsorganisationen "Ringene" i regeringen. Ved valget i oktober 1945 opstillede de begge for Socialdemokratiet.
- 75 Rigsdagstidende, 96. Samling 1945. Folketinget, s. 1831.
- 76 Ibid., s. 1823 ff+1831f.
- 77 Ibid., s. 1805ff.
- 78 Rigsdagstidende. 96. Samling, Folketinget 1945, s. 1810ff., s. 1830 og s. 1833ff.
- 79 Ibid., s. 1810.

- 80 Ibid., s. 1834.
- 81 Kraft, 1974, s. 93f.
- 82 Ibid.
- 83 Rigsdagstidende. 97. Samling 1945-46. Folketinget, s. 170f.
- 84 Gustav Rasmussen var karrierediplomat og upolitisk udpeget minister, men kendt som konservativt indstillet. Han var senere udenrigsminister i to socialdemokratiske regeringer. Valget af ham som udenrigsminister vidner om, at man i Venstre og Socialdemokratiet har haft svært ved i egne rækker at finde emner med de fornødne diplomatiske forudsætninger til at varetage opgaven i den internationalt spændte periode. Borring Olesen, 1994, s. 27.
- 85 Mariager 2003, s. 49ff. Her redegøres fyldigt for forløbet i de komplicerede dansk-britiske forhandlinger.
- 86 VU's politiske Information Nr. 28. 20.12.1945. Venstres Ungdom 1942-1946, FA 5K-16.
- 87 Rigsdagstidende 98. Samling 1946-47. Folketinget, s. 3905ff.
- 88 Ibid., s. 4067ff.
- 89 Forhandlingsbog for partiet Venstre 20.3. 1946-15.7. 1947. RA 110, pk. IV, 39.
- 90 Rigsdagstidende 98. Samling 1946-47. Folketinget, s. X.
- 91 Valgmateriale til folketingskandidaterne. Socialdemokratisk forbund, Kbh. 10.10.1945. Socialdemokratiets Arkiv. ABA 500, ks. 369.
- 92 Møde i Udenrigspolitisk Nævn 4.10.46 RA.
- 93 Poulsen, 2000, s. 322.
- 94 Rigsdagstidende. 97. Samling 1945-1946. Folketinget, sp. 94.
- 95 Ibid., sp. 95f.
- 96 Møde i Udenrigspolitisk Nævn 23.5.1946. Rigsarkivet RA.
- 97 Samme 4.10.46.
- 98 Samme 7.11.46.
- 99 Mariager refererer fra samme undersøgelse, at kun knap 20% af vælgerne fra Socialdemokratiet, Radikale, Venstre, Konservative og DKP under ét mente, at Danmark skulle sende tropper til Tyskland . Mariager, 2003, s. 61.
- 100 Rigsdagstidende. 98. Samling 1946-47. Folketinget 28.4. 1947, s. 4052ff.
- 101 Ibid., s. 4091f.
- 102 Dau, 1959, s. 139
- 103 Villaume, 1995, s. 94.
- 104 Rigsdagstidende 98. Samling. Folketinget 28.4. 47, s. 4046ff.
- 105 Ibid., s. 129.
- 106 Eftersom gruppemødereferater fra partiet ikke er til stede, kan det ikke dokumenteres, om der har været afvigende synspunkter.
- 107 Møde i Udenrigspolitisk Nævn 4.10.46. RA.
- 108 Bent Jensens vurderer, "at Kreml, når det kom til stykket, grundlæggende anså Danmark som tilhørende Storbritanniens sfære." Jensen, 1999, s. 157.
- 109 Rigsdagstidende. 96. Samling 1945. Folketinget, s. 1211f.
- 110 Referater fra DKP's interne gruppemøder er ikke tilgængelige i de danske arkiver.
- 111 Rigsdagstidende 98. Samling 1946-47. Folketinget, s. 4059ff. Den danske regering havde i oktober 1945 udtrykt interesse for at købe sovjetiske våben. Russerne havde afvist besøg af en dansk våbenindkøbskommission, men spørgsmålet var på dette tidspunkt endnu ikke afgjort. Jensen, 1999, s. 204f.
- 112 DKP's folketingsgruppe. Orientering Februar 1947. DKP's arkiv. ABA 921, ks. 570.
- 113 Rigsdagstidende. 96. Samling 1945. Folketinget 6.9. 45, s. 1127.
- 114 Rigsdagstidende 98. Samling 1946-47. Folketinget, s. 4070ff.
- 115 Ibid., s. 4416
- 116 Land og Folk, 23.12.46.
- 117 Politiken, 11.2.47.
- 118 Skrivelse fra den danske militærattaché, W. Sponeck til Gesandtskabet 26.11. 46. RA Gesandtskabet i London. Aflevering 1977 6.T.6.
- 119 Indberetning fra Reventlow til Udenrigsministeriet 7.2. 1947. Samme.
- 120 Skrivelse fra Reventlow til Udenrigsraad Dahl 1.3. 47. Samme.
- 121 Samme 14.3.47.
- 122 Samme 12.4.47.

De frivilliges sociale profil

“Da det engelske Rekrutteringskontor i Vesterport i Morges Kl. 9 lukkede op, stod der allerede en Kø på flere Tusinde unge Mænd, som ville melde sig til de Britiske Tropper i Japan. Der var luvslidte arbejdsløse, som her ser en ny Chance, der var typiske Fremmedlegionærer, og der var også elegante forretningsfolk, studenter med rød-hvide Huer og Officerer og menige i den Danske hærs Uniformer. End ikke Sporvognskonduktører, Falckfolk og Mælkemænd savnedes i Køen”¹

AF JAKOB KNUD BRO LORENZEN OG
JAKOB HELTH LØNBORG

Indledning

De unge danske mænd, der meldte sig til den engelske hær i efteråret 1945 og i foråret 1946, var en broget flok, som ovenstående citat ganske tydeligt viser, og det er i dag svært at give et klart billede af disse mænd. Hvor mange drejede det sig om, hvem var de, og udgjorde de et bredt udsnit af den danske befolkning? Dette er nogle af de mest oplagte spørgsmål, der må søges besvaret i forbindelse med aftalen mellem Danmark og England. Denne artikel vil derfor ud fra gennemgang af arkivmateriale besvare nogle af de ovenstående spørgsmål og give et billede af de frivilliges sociale profil. I det efterfølgende vil det derfor blive undersøgt, hvor mange det drejede sig om, hvor gamle de var, om de tidligere havde været soldater, hvor de kom fra i landet, hvilken social baggrund de havde, og om de eventuelt var gift og havde børn. Disse spørgsmål er interessante, fordi de kan være med til at give et kvantitativt billede af, hvem disse unge mænd var og dermed bidrage til det samlede billede af de frivillige. Spørgsmålene vil således give svar på de faktuelle ting omkring de frivillige og deres sociale profil. Artiklen vil tage udgangspunkt i arkivmateriale fra “Dansk-engelske Rekrutteringskontor”² og forfatterens speciale fra Syddansk Universitet, 2005.³

Efter aftalens offentliggørelse og åbningen af “Dansk-engelsk Rekrutteringskontor” i september 1945 ønskede mange tusinde unge danske mænd at blive rekrutteret til den engelske hær. Alle disse ansøgninger blev behandlet på det ovennævnte kontor, og de rekrutterede soldater blev herefter registreret alfabetisk i “Dansk-engelsk Rekrutteringskontors” arkiv. Dette arkiv eksisterer den dag i dag, og det har været muligt gennem dette materiale at lave en deskriptiv analyse af de frivilliges sociale profil. Artiklen bygger således på 2.449 kartotekskort med oplysninger om hver enkelt af de frivillige.

På selve kortet skulle følgende oplysninger for hver enkelt frivillig være angivet: navn, efternavn, fødselsdato og år, fødested, pårørende, pårørendes bopæl og stilling, soldaterforhold, civilstand, soldaternummer i England og navn på eventuel hustru. Selve oplysningerne på de enkelte kort er håndskrevne, og der findes i dag ingen mulighed for at kontrollere rigtigheden af oplysningerne. Enkelte af de frivillige kan have haft incitamenter til at opgive ukorrekte oplysninger. Som et eksempel på dette kan det nævnes, at det bag på et af kortene er tilføjet, at denne person muligvis var identisk med en, som var efterlyst af politiet i forbindelse med dennes tyske tjeneste på østfronten. Denne sags videre forløb kendes dog ikke. Problemet med det foreliggende materiale er dog, at det ikke er muligt at få dette bekræftet fra engelsk side, idet man i det britiske arkivsystem ikke gemmer egentlige personellister over menige i den britiske hær, men udelukkende gemmer lister over officerer og befalingsmænd.

I forbindelse med analysen af de frivilliges sociale profil er det interessant at foretage komparative studier med lignende tilfælde i dansk historie og inddrage datidens demografiske forhold. Det er oplagt at sammenligne de englandsfrivillige med de frivillige, som meldte sig til den tyske hær under Anden Verdenskrig. Det er det eneste fænomen vedrørende frivillige danske soldater, der er undersøgt på nogenlunde samme statistiske måde.⁴ Der er dog visse historiske og praktiske problemer i forbindelse med en sådan sammenligning. De frivillige i Frikorps Danmark var samlet i en enhed og kommandosproget var dansk i modsætning til de Englandsfrivillige, der ikke fik nogen garantier for at blive samlet i danske enheder, og hvor kommandosproget var engelsk. Der skal endvidere huskes på, at de Englandsfrivillige, modsat Frikorps Danmark, ikke meldte sig til direkte kamphandlinger, men mere som aflastning til de engelske styrker, som befandt sig rundt om i det engelske imperium.⁵ Endvidere kunne hvervningen til Frikorps Danmark ofte også have personlige, politiske bevæggrunde, idet mange af dem, der meldte sig var nationalsocialister (ca. 75 %).⁶ Hvorvidt de Englandsfrivillige i samme udstrækning har haft personlige, politiske motiver for at melde sig til den engelske hær, har det ikke været muligt at undersøge i denne artikel. Det er som sagt også muligt at anvende datidens demografiske forhold i Danmark til at tegne et billede af, hvem de Englandsfrivillige var. Eksempelvis vil det blive undersøgt, om der var en overvægt af ansøgere fra byerne eller fra landet i forhold til den generelle fordeling af personer der boede i by og landområder.

Artiklen er bygget op i 6 afsnit og en konklusion. I den første del vil de overordnede tal blive gennemgået. Det drejer sig om, hvor mange ansøgningskemaer der blev udleveret, hvor mange der kom retur, og hvor mange unge mænd der blev rekrutteret. I anden del vil aldersfordelingen blive gennemgået ud fra de enkelte kartotekskort. Her vil der blive lavet en sammenligning med både Frikorps Danmark og de daværende

demografiske forhold. I tredje del vil vi se på, om de frivillige tidligere havde været i den danske hær. Dette kan være med til at sige noget om militære motiver i de frivilliges ønsker om at tjene i den engelske hær. I fjerde del vil vi analysere, hvorvidt der var et forholdsvist stort antal af de frivillige, som kom fra enten land eller byområder, ligesom vi vil se på fordelingen i forhold til landsdelene. Det kan være med til at sige noget om, hvorvidt hvervningen kan opfattes som eksempelvis et særligt byfænomen. Det femte afsnit vil analysere de frivilliges sociale baggrund. Var der tale om mænd fra arbejderfamilier eller rigmandssønner? I sjette afsnit vil vi undersøge hvor stor en del af de frivillige, der var gifte og/eller havde børn, inden vi afslutningsvist vil samle artiklens resultater i en konklusion, der også forsøger at perspektivere til andre dele af antologien.

Artiklen vil vise, at der blev udleveret 22.000 ansøgningsskemaer til den engelske hær, hvoraf omkring halvdelen kom tilbage til rekrutteringskontoret. Efter de endelige sessionsbehandlinger blev ca. 2.500 danskere antaget til den britiske hær. De frivillige var unge – også set i forhold til den potentielle ansøgergruppe. Kun et begrænset antal af de unge havde tidligere gjort karriere som soldat (måske som følge af ansøgernes lave gennemsnitsalder). Der var ikke tale om et decideret byfænomen, om end ansøgere fra København var overrepræsenterede. Ansøgerne kom fra hele landet, de fleste kom fra en ufaglært eller faglært social baggrund, og det var kun et fåtal af de frivillige, der var gifte eller havde børn.

De overordnede tal for de englandsfrivillige

I det følgende afsnit vil de overordnede tal for de frivillige blive gennemgået. Endvidere vil der meget kort blive redegjort for, hvem der kunne melde sig. Yderligere diskussion omkring problematikker i forbindelse med krav og forhold vedrørende de frivillige kan læses i artikel 5 af samme forfattere. Afsnittet vil, udover de overordnede tal, vise, at der blandt andet til den engelske hær var en langt større kassationsprocent end på de danske sessioner. Afsnittet bygger hovedsagligt på Oberst Lunnns hovedrapport fra rekrutteringskontoret.⁷

De fysiske krav for at melde sig lød på, at man skulle være en mand på minimum 158 cm og veje mindst 50 kg samt være mellem 18 og 32 år. Dog var det ikke muligt for årgangene 1923 og 1924 at melde sig, idet de var forbeholdt den danske hær. I første omgang blev der fra dansk side udleveret over 22.000 ansøgningsskemaer, hvoraf 11.605 kom retur. Ud af disse blev 2.434 ifølge Oberst Lunn antaget til den britiske hær. Det fremgår, at der eksisterer to tal for antallet af hvervede, nemlig 2.434 og 2.449. De 2.434 er fremkommet fra Lunnns hovedrapport, der er skrevet den 10. oktober 1945, hvorimod de 2.449 er optalt i Dansk-engelsk Rekrutteringskontors arkiv. Eftersom

rekrutteringskontoret først lukkede den 23. oktober, altså 13 dage senere end Lunns rapport går vi ud fra, at de 2.449 udgør det korrekte tal for afsendte frivillige fra Danmark. De følgende beregninger om kassering af frivillige bygger dog på Lunns oplyste 2.434, idet beregningerne er fortaget ud fra hans rapport. Resten af artiklen bygger på optællinger fra rekrutteringskontorets arkiv.

I forbindelse med offentliggørelsen af aftalen om rekruttering til den britiske hær, fremhævede Oberst Lunn, at det kun var de bedste danske mænd, der kunne komme i betragtning til at gøre tjeneste i Storbritannien. Kravene fra britisk side var meget strenge, og der var således en stor kassationsprocent, hed det sig. Umiddelbart kunne tallene da også tyde på, at der var tale om en stor andel kasserede på sessionen, og at kravene derfor måtte være høje. Der blev trods alt kun antaget 2.434 ud af 11.605 indkomne ansøgere, hvilket giver en kassationsprocent på 79,03 %. Men var den reelle kassationsprocent nu også så høj? Lad os se lidt nærmere på tallene: 4.170 personer udeblev fra sessionen, og yderligere 878 udeblev fra indskrivningen, og de kan vel næppe siges at være blevet sorteret fra?⁸ Trækker vi de udeblevne fra, er der 5.912 ansøgere tilbage, hvoraf 536 straks måtte sorteres fra, da de var årgang 1923-24, som var forbeholdt det danske militær. Yderligere 73 personer gjorde allerede tjeneste i den danske hær, hvilket betød, at de heller ikke kunne komme i betragtning. Tilbage var der så 5.303 personer til den egentlige sessionsbehandling. Regner vi kassationsprocenten ud med de nye tal – altså 2.434 antagne ud af 5.303 – kommer vi nu ned på 54,11 % kasserede mod de tidligere 79,03 %. Det vil med andre ord sige, at godt halvdelen af de reelt behandlede på sessionen blev kasseret. Hvis vi sammenligner med hvor mange, der blev kasseret på en almindelig dansk session, er der dog stadig stor forskel. Ifølge tal fra de danske sessioner blev kun mellem 16 og 20 % af unge mænd kasseret på session i perioden 1941-48.⁹ Helt præcist blev der i 1945 kasseret 18,5 % ud af i alt 32.375 bedømte unge mænd. Sammenlignet med 54,11 % blandt de Englandsfrivillige må det konstateres, at dumpeprocenten var høj på sessionerne for de Englandsfrivillige. Opfattelsen af, at kravene på den dansk-engelske session var strengere end på en tilsvarende dansk, gik i øvrigt igen i flere af kontorets skrivelser.

Aldersfordeling

Hvor gamle var de frivillige så? I det følgende vil det blive undersøgt, hvorledes de frivillige fordelte sig på alder. Afsnittet bygger på optælling af kartotekskort i Dansk-engelsk Rekrutteringskontors arkiv og vil vise, at det var forholdsvis unge mennesker, som meldte sig til engelsk tjeneste. De frivilliges alder vil blive udregnet i forhold til 1946. Dette årstal er valgt, idet alle, der meldte sig i løbet af sensommeren og efteråret 1945, hovedsagligt først blev afsendt i 1946 og derved først blev indrulleret i den engelske hær i 1946. I forbindelse med valget af 1946 kan der være enkelte personer, som

vil optræde som værende 33 år ved hvervningen. Men ved gennemgang af arkivmateriale og kartoteket har det vist sig, at dette kun vil være tilfældet for én person.

Hvis man ser på aldersfordelingen blandt de frivillige, falder det meget hurtigt i øjnene, at der er tale om forholdsvis unge mænd.

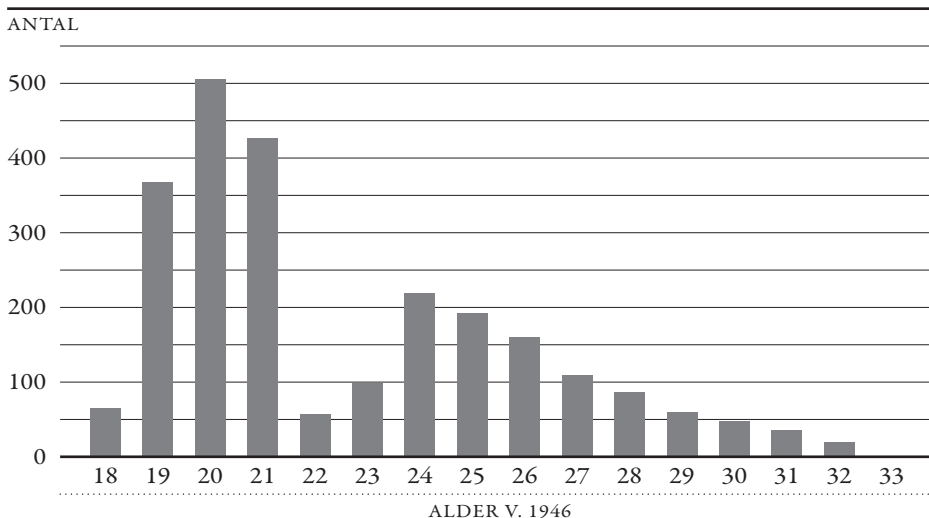
Tabel 1. Aldersfordeling

<i>Alder</i>	<i>Antal</i>	<i>%</i>	<i>Kumulativ %</i>
18	65	2,7	2,7
19	367	15,0	17,6
20	506	20,7	38,3
21	427	17,4	55,7
22	57	2,3	58,1
23	98	4,0	62,1
24	219	8,9	71,0
25	192	7,8	78,8
26	160	6,5	85,4
27	109	4,5	89,8
28	86	3,5	93,3
29	59	2,4	95,8
30	48	2,0	97,7
31	35	1,4	99,1
32	20	0,8	100,0
33	1	0,0	100,0
Total	2449	100,0	

Tabel 1 viser aldersfordeling blandt de frivillige. Det fremgår heraf, at andelen af helt unge mænd er størst. Dette uddybes yderligere, hvis man ser på gennemsnitsalderen og den kumulative fordeling. Gennemsnitsalderen er 22,55 år, samtidig med at de 18-21-årige udgør over halvdelen af de Englandsfrivillige (55,7 %). Endvidere er det bemærkelsesværdigt, at mere end 75 % af de frivillige var 25 år eller yngre. Det illustreres yderligere i figur 1, at der er et jævnt fald i antallet af frivillige, efterhånden som alderen stiger.

Der kan være flere grunde til denne skævhed i fordelingen. En af de mest logiske grunde til dette er, at jo ældre man bliver, jo større tendens er der til, at man har stiftet familie og ikke har lyst til eller mulighed for at forlade denne. Dette vil senere blive undersøgt i forbindelse med, hvor stor en andel af de frivillige der var gift og havde børn.

Figur 1. Aldersfordeling

Endvidere kan man formode, at jo ældre man har været, jo større har sandsynligheden været for, at man besad et fast arbejde, som man ikke havde lyst til at forlade. Skævheden kan også skyldes, at unge mænd havde større lyst og vilje til at komme ud og opleve noget, hvilket der med aftalen om frivillige til den britiske hær var god mulighed for. Forklaringerne skal dog underbygges af mere kvalitative undersøgelser.

Det lave antal personer i aldersgrupperne 22 og 23 år skyldes, som vi har set, at årgangene 1923 og 1924 ikke kunne deltage i rekrutteringen, idet de skulle indgå i den nye danske hær, som skulle opbygges. Det kan undre, at der alligevel optræder personer i de to aldersgrupper, men det kan skyldes, at der er tale om personer, som enten ikke blev indkaldt til den danske hær, eller som valgte den engelske hær frem for den danske.

Hvis vi sammenligner med Frikorps Danmark, så er det bemærkelsesværdigt, at andelen af mænd i aldersgruppen 18-25 år er væsentlig større blandt de Englandsfrivillige (78,8 %) end hos Frikorps Danmarks frivillige (55 %).¹⁰ Som en logisk følge af dette var gennemsnitsalderen også lavere hos de Englandsfrivillige, 22,6 år mod 24,9 år for Frikorpsfolkene.¹¹ Det var altså forholdsvis unge mænd, som meldte sig til engelsk tjeneste, og det var da også denne gruppe, der blev opfordret til at melde sig i forbindelse med offentliggørelse af aftalen både i aviser og fra forsvarsministeren.¹² Desuden kan det konstateres, at de frivillige havde en lav gennemsnitsalder i forhold til den aldersgruppe, som kunne melde sig.

Samlet kan det konkluderes, at der var tale om forholdsvis unge mennesker, både i forhold til den samlede gruppe, der havde mulighed for at melde sig, men også i forhold til Frikorps Danmark. Den gennemsnitlige alder var væsentlig lavere.

Tidligere soldater?

Kartoteket giver en mulighed for at undersøge, om de frivillige tidligere havde været i den danske hær. Det er dog meget svært at konkludere noget ud fra disse oplysninger, idet der må tages hensyn til den forholdsvis lave gennemsnitsalder blandt de frivillige. Det er langt fra sikkert, at de, som meldte sig, havde haft muligheden for at melde sig til den danske hær. Aldersfordelingen viste jo netop, at 55,7% var yngre end dem, som blev indkaldt til den danske hær. Oven i det skal der også tages hensyn til, at den danske hær havde været nedlagt siden 1943 på grund af den tyske besættelse.

Der skal i forbindelse med optællingen gøres opmærksom på, at frivillige, som havde optrådt i Den Danske Brigade, også optrådte som værende uddannede soldater. Det drejede sig om 81 frivillige. Brigaden blev uddannet i Sverige under besættelsen af danske officer og befalingsmænd, som var flygtet fra Danmark. Den talte ca. 5.000 mand.¹³

Det er desværre ikke oplyst på kartotekskortene, om de frivillige var tidligere modstandsfolk, så det kan ikke ud fra kartotekets oplysninger undersøges, hvor stor en del af de frivillige, der havde kæmpet aktivt mod tyskerne under krigen. Det kunne dog have været interessant, idet de frivillige brugte kampen mod tyskerne som et argument i forbindelse med udstationering i Palæstina og konflikterne med immigration af jøder.¹⁴ Det fremgår også i hovedparten af erindringslitteraturen, at de fleste havde været aktive i kampen mod tyskerne i en eller anden form.¹⁵

Der findes desværre ikke umiddelbart noget materiale fra Det Statistiske Departement, som er sammenligneligt, og derfor kan variabelen ikke bruges til at sige noget om, hvorvidt andelen er forskellig fra resten af den samlede aldersgruppe.

Tabel 2. Fordelingen af tidligere soldater

	<i>De frivillige</i>	<i>%</i>
Ikke soldat	2064	84,3
Tidligere soldat	385	15,7
Total	2449	100,0

General Dewing ankom til Danmark allerede den 5. maj 1945. Her hilser han på danske modstandsfolk. Det er ikke muligt på baggrund af det eksisterende kildemateriale at drage sikre konklusioner om, hvor mange af de frivillige, der havde en fortid i modstandsbevægelsen. Af megen erindringslitteratur fremgår det dog, at nogle havde været aktive i kampen mod besættelsesmagten. Billedet er venligst udlånt af Frihedsmuseet.

Som det fremgår af tabel 2, var det en lille del (15,7 %) af de frivillige, som tidligere havde været soldat i den danske hær eller i Den Danske Brigade i Sverige. Hvis man imidlertid ser bort fra de 55,7%, der endnu ikke havde haft muligheden for at melde sig til den danske hær, viser det sig dog, at omkring 34% havde været i den danske hær eller Den Danske Brigade. Hvorvidt tallene kan siges at være udtryk for et eventuelt ønske om en militær karriere, er dog mere usikkert, og det ville kræve en mere kvalitativ undersøgelse af de frivilliges motiver. Det må dog som tidligere nævnt formodes, at der var en klar sammenhæng mellem de frivilliges unge alder og deres manglende erfaring som tidligere soldater i Danmark. Eftersom de danske frivillige var så unge, havde de fleste af dem ganske enkelt ikke haft mulighed for at gøre karriere i den danske hær, da de meldte sig til den britiske tjeneste.

Hvor kom de fra – land eller by?

En interessant ting i forbindelse med de frivillige er, om der er tale om et byfænomen, eller om fordelingen af de frivillige fulgte fordelingen af mennesker i Danmark generelt. I det følgende vil den demografiske fordeling derfor blive undersøgt. Der vil blive argumenteret for, at der ikke er tale om et udpræget byfænomen, modsat de frivillige til Frikorps Danmark, som netop kom fra byerne.¹⁶

I forhold til det metodiske i opgørelsen over de frivilliges demografiske fordeling er det vigtigt at have for øje, at tilhørsforholdet er undersøgt ud fra fødesogn og ikke nødvendigvis deres daværende bopæl. Der kan i den forbindelse være afvigelser mellem, hvor de frivillige var født, og hvor de opholdt sig, da de meldte sig. Men da vi vurderer, at den generelle mobilitet ikke var stor på daværende tidspunkt, kan fødested bruges som udgangspunkt for tilhørsforhold. Der vil dog i forbindelse med de personer, som var gift, være en mulighed for at få vurderingen om mobiliteten bekræftet, idet kone og adresse herpå også er oplyst på kartotekskortene. Det viser sig også, når det undersøges ved hjælp af kartotekskortene, at mobiliteten var lille.

Vi vil desuden undersøge de frivillige i relation til, om de kom fra land- eller byområder. Inddelingen imellem land og by er foretaget ud fra Det Statistiske Departements administrative inddeling.¹⁷ Her definerer Det Statistiske Departement, hvilke byer der hører ind under hvilke betegnelser. Desuden defineres regionerne i Danmark, som er Sønderjylland, Jylland, Fyn, Sjælland, Øerne og Bornholm. Blandt de frivillige findes der en lille gruppe, der er født i udlandet. Yderligere findes antal indbyggere i de enkelte byer i 'Statistisk Årbog 1947'.¹⁸ For Storkøbenhavn gælder der desuden, at der indgår en række områder og sogne i betegnelsen Storkøbenhavn.¹⁹ Det geografiske tilhørsforhold er således inddelt i to undergrupper. Det er henholdsvis en, der er inddelt efter regioner, og en, der er inddelt efter by og land.

Regional inddeling

Tabel 3 er bygget op af tal fra både rekrutteringskontoret og Det Statistiske Departement. De to første kolonner er fra kartoteket i arkivet. De to næste kolonner er fra 'Statistiske Efterretninger 40 årgang 1946'.²⁰ Første og tredje kolonne viser frekvensen for de enkelte regioner for henholdsvis de frivillige og for den samlede aldersgruppe for hver enkelt region. Det vil sige, at 1.259 af de frivillige kom fra Sjælland, og at der samlet boede 220.313 unge mænd i aldersgruppen 18-32 på Sjælland. Anden og fjerde kolonne viser procent af henholdsvis alle de frivillige og af hele aldersgruppen.

Tabel 3. Tilhørsforhold redigeret efter Det Statistiske Departement²¹

	<i>De frivillige</i>	<i>Procent</i>	<i>Hele Aldersgrp.</i>	<i>Procent i hele aldersgrp.</i>
Sjælland	1259	51,4	220.313	40,6
Fyn	163	6,7	50.028	9,2
Sønderjylland	104	4,2	26.484	4,9
Jylland	773	31,6	221.625	40,8
Øerne + Bornholm	95	3,9	24.167	4,5
Udlandet + ukendt	55	2,2	0	0,0
Total	2449	100,0	542.617²²	100,0

Som tabel 3 viser, var der umiddelbart en større andel af de frivillige, som kom fra Sjælland i forhold til resten af landet. Blandt de frivillige kom 51,4 % fra Sjælland, selvom unge sjællandske mænd kun udgjorde 40,6 % af den samlede aldersgruppe, altså en forskel på 10,8 procentpoint. Mens sjællænderne er overrepræsenterede, kan det konstateres, at resten af regionerne er underrepræsenterede.

Land og by

Tabel 4 er bygget op efter samme model som tabel 3 og giver et billede af, om de frivillige kom fra større eller mindre byer eller sogne. Som det fremgår af tabellen, var der også her forskel mellem de frivilliges fordeling og hele befolkningens fordeling.

Tabel 4. Inddeling i byer²³

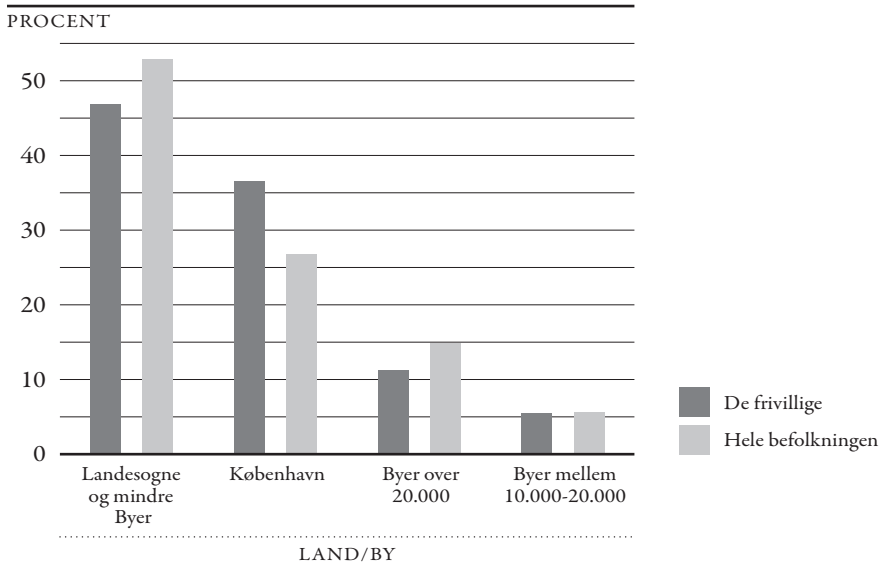
	<i>De frivillige</i>	<i>Procent</i>	<i>Hele befolkningen</i>	<i>Procent af samlet befolkning</i>
Variabel				
Landesogne og mindre byer	1148	46,9	2.141.770	52,9
København	893	36,5	1.078.892	26,7
Byer over 20.000	274	11,2	599.456	14,8
Byer mellem 10.000 – 20.000	134	5,5	225.114	5,6
Total	2449	100,0	4.045.232	100,0

Blandt de frivillige kom 36,5 % fra København, altså mere end en tredjedel. I forhold til resten af landet udgjorde københavnernes kun 26,7 %, altså lidt mere end en fjerdedel. Oberst Lunn udtalte i december 1945, at der i overvejende grad var tale om frivillige fra byerne,²⁴ hvilket muligvis også ser ud til at holde, i hvert fald når det drejer sig om København. Hvis byernes samlede andel lægges sammen for henholdsvis hele

befolkningen og de frivillige, kan det konstateres, at 53,2 % af alle de frivillige kom fra byer, mod 47,1 % af hele befolkningen, altså en forskel på 6 procentpoint. Forskellen mellem land og by skyldes udelukkende de mange frivillige fra København, der var med til at trække byernes samlede andel op. Dette kan skyldes, at det var lettere at hverve i byerne, og at kontakten til de engelske soldater var større, især i København.

Grafisk fordeler inddelingen i byer sig på følgende måde:

Figur 2. Inddeling i byer

Samlet kan der siges om det geografiske tilhørsforhold, at der var en større andel af frivillige fra Sjælland og København i forhold til den samlede andel i resten af Danmark. Umiddelbart kan fænomenet ikke siges at være et udpræget byfænomen for hele landet, idet det faktisk kun var personer med bopæl i København, som var overrepræsenterede.

Hvilken social baggrund havde de?

Hvor kom de fra og hvad var deres sociale baggrund? Som de forestående afsnit har vist, var der ikke de store demografiske udsving for de frivillige i forhold til befolkningen som helhed, ud over at det var forholdsvis unge mennesker, der meldte sig. Anderledes forholder det sig dog, når det gælder de frivilliges sociale baggrund, idet andelen af de frivillige, der kom fra en faglært eller ufaglært baggrund, var væsentlig højere end for resten af befolkningen.

I forbindelse med udarbejdelsen af den sociale baggrund skal der dog tages visse forbehold. Den sociale baggrund er nemlig formuleret ud fra faderens eller moderens beskæftigelse. De frivillige kunne selv vælge, hvem de ville påføre på kortet som pårørende, og derfor er det ikke sikkert, at den pårørende er et korrekt udtryk for socialbaggrund. De frivillige kunne nemlig vælge at påføre deres moders beskæftigelse, f.eks. husmoder, i stedet for deres faders og derved komme til at optræde i en anden gruppe, som umiddelbart ikke afspejlede deres reelle baggrund. Det betyder, at konklusionerne skal tages med dette forbehold.

I forbindelse med sammenligning med landsdækkende statistik er sammenligningsgrundlaget ikke det samme rent tidsmæssigt som for de andre analyser. Materialet fra Det Statistiske Departement bygger på en undersøgelse af befolkningens fordeling efter alder og beskæftigelse ved folketællingen 7. november 1950.²⁵ Valget af 1950 skyldes, at der kun foreligger en inddeling af befolkningen efter beskæftigelse fra 1940 og 1950. I artiklen kunne inddelingen fra 1940 også være valgt, men eftersom undersøgelsen i 1940²⁶ er foretaget under besættelsen, kan det ikke udelukkes, at den tyske besættelse kan have haft indflydelse på fordelingen i beskæftigelsen i Danmark. I forhold til inddelingen fra Det Statistiske Departement, er det yderligere undersøgt, hvor mange af de frivilliges fædre, der havde en militær baggrund. Dette er gjort for at undersøge, om der eventuelt kunne ligge noget militært i ønsket om at melde sig.

Grupperne for de frivillige er inddelt på følgende måde:

- **Ufaglært**, herunder: arbejdsmand, jern- og betonarbejder, kusk, ølkusk, havnearbejder, husmand, vinduespudser, opsynsmand, teglbrænder, spinderiarbejder, fodermester, fyrbøder, skovarbejder, graver, chauffør, drager, sporvognsstyrer, byggeeriarbejder, vejmand, stenhugger, fodermester
- **Landmand**, herunder: landmand, fisker, boelsmand, hønseriejer, pelsavler
- **Faglært**, herunder: beplanter, karetmager, presser, klejnsmed, sølvsmed, smed, håndværker, tømrer, elektriker, dykker, bogholder, typograf, gartner, skorstensfejer, møbelpolstrer, kedelsmed, ejendomsmægler, maler, tilskærer, blikkenslager, dræningsmester, barber, styrmand, ekspedient, snedker, møbelsnedker, murer
- **Funktionær**, herunder: akademiker, professor, DSB-folk, entreprenør, politimester, politimand, postbud, afdelingschef, arkitekt, lærer, direktør, ejendomsmægler, landsretssagfører, sekretær

- **Selvstændig og handel**, herunder: fiskehandler, restauratør, smedemester, tømremester, snedkermester, tankejer, grosserer, murermester, opkøber, tobakshandler, tekstilfabrikant, frugt og grønthandler, frisørmester, støbemester, mejerier, viktualiehandler, råobakhandler, musiker, barbermester, handelsmand, kunstmaler, vognmand, fabrikant
- **Militærbaggrund**
- **Andet**, herunder: husmoder, rentemodtager, rentier, livrentenyder, ukendt, baron

Den sociale baggrund er, som tidligere nævnt, defineret ud fra det oplyste erhverv for de frivilliges fader eller moder. Endvidere er erhvervsfordelingen beregnet ud fra statistik fra 1950. De forskellige procenter er anført i tabel 5. Som det fremgår af tabel 5, er der væsentlig forskel mellem de frivilliges sociale baggrund og erhvervsfordelingen i Danmark. Selvom man tager hensyn til de forbehold, der tidligere er nævnt, er forskellen stor. Andelen af frivillige, hvis fader eller moder har en ufaglært eller faglært baggrund, er væsentlig større end i hele befolkningen. De to grupper udgør til sammen (35,2 % + 25,5 %) 60,7 % mod kun (21,4 % + 15,5 %) 36,9 % for hele befolkningen. Landbrug og funktionærbaggrund er underrepræsenteret i forhold til resten af landet.

Tabel 5. Social baggrund

	<i>De frivillige</i>	<i>Procent</i>	<i>Erhvervsfordelingen i Danmark i 1950 (%)</i>
Ufaglært	863	35,2	21,4
Landbrug	251	10,2	23,9
Faglært	625	25,5	15,5
Funktionær	197	8,0	16,0
Selvstændig	336	13,7	12,3
Militær baggrund	11	,4	-
Andet	166	6,8	10,8
Total	2449	100,0	100,0

Denne tendens er endnu mere udpræget for de danskere, som meldte sig til Frikorps Danmark. Hos Frikorps Danmark var det (43 % + 25 %) 68 % af de frivillige, der kom fra enten en ufaglært eller faglært baggrund. 11 % af de frivillige fra Frikorps Danmark kom fra landbruget, hvilket svarer nogenlunde til procentdelen for de Englandsfrivillige.²⁷ Grunden til, at frivillige med landbrugsbaggrund var underrepræsenterede, er

højest sandsynligt, at der i landbruget var mangel på arbejdskraft, og at opfordringen til hvervning måske ikke havde samme effekt på landet som i byerne.

Det er måske overraskende, at kun 0,4 % af de frivillige kom fra en familie med militær baggrund. Dette hænger dog umiddelbart udmærket sammen med variabelen "tidligere soldat", hvor det fremgik, at kun 15,7 % havde været soldat. Det kan måske forklares med, at hvis de frivillige kom fra militær baggrund eller havde været soldat, så ville man hellere søge ind i den nye danske hær, fordi karrieremulighederne var klarere og tydeligere. Dette var ikke tilfældet for de frivillige i den engelske hær. Det var eksempelvis ikke afgjort, da rekrutteringskontoret åbnede i september 1945, hvorledes de Englandsfrivillige ville stå i forhold til den danske værnepligt, når de vendte hjem fra engelsk tjeneste.

Der kan være flere forklaringer på, hvorfor væsentligt flere af de frivillige kom fra en familie med en ufaglært eller faglært baggrund, end tilfældet var for den samlede danske befolkning. En mulig forklaring kan være, at børn og unges beskæftigelse ofte hang sammen med deres forældres, og hvis forældrene var faglærte eller ufaglærte, var sandsynligheden for at blive arbejdsløs lige efter befrielsen forholdsvis stor, idet der på dette tidspunkt opstod arbejdsløshed.²⁸ Det kan have bevirket, at en større del af de frivillige, som havde udsigt til at blive ufaglærte eller faglærte, har grebet muligheden for at undgå at ende i arbejdsløshed ved at melde sig til engelsk tjeneste. En anden forklaring, der også er mere i overensstemmelse med især erindringslitteraturen, er, at hvervningen åbnede op for hidtil usete muligheder for at komme ud og opleve verden.²⁹ Hvis de frivillige i den forbindelse kom fra en ufaglært eller faglært baggrund, eksisterede der ikke de samme økonomiske muligheder for at komme ud og opleve noget. Dette kan være forklaringen på, hvorfor en så forholdsvis stor andel af frivillige med ufaglært eller faglært baggrund meldte sig. Det foreliggende materiale giver dog ikke umiddelbart nogen forklaring på, hvorfor de frivillige fordeler sig, som de gør med hensyn til deres sociale baggrund.

Samlet kan det konkluderes, at der var en væsentlig overrepræsentation af unge mænd, der kom fra en faglært eller ufaglært baggrund, dog ikke så udpræget som hos Frikorps Danmark. Grundene til dette kan have været udsigten til arbejdsløshed eller mulighederne for at komme ud og opleve verden på en hidtil ukendt måde.

Hvad med kone og børn?

Hvor mange lod kone og børn blive hjemme? I det efterfølgende undersøges det, om de frivillige var gift og havde børn. Den engelske hær forsørgede eventuelle pårørende, og derfor skulle de frivillige også oplyse, om de havde kone og børn. Hvorvidt de enkelte frivillige var gift eller ej, kan holdes op mod materiale fra Det Statistiske Departement, hvor der indenfor hver enkelt aldersgruppe er oplyst om personens civilstand. Afsnittet vil vise, at det var begrænset, hvor mange der havde kone og børn, hvilket kan forklares med, at det var lettere at melde sig, når man ikke havde forpligtigelser hjemme i Danmark.

Som det tydeligt fremgår af tabel 6, var der væsentlig forskel mellem de frivillige og det samlede billede for Danmark. Kun 3,5 % af de frivillige var gift mod 37,3 % af hele den mandlige gruppe mellem 18 og 32 år.

Tabel 6. Civilstand

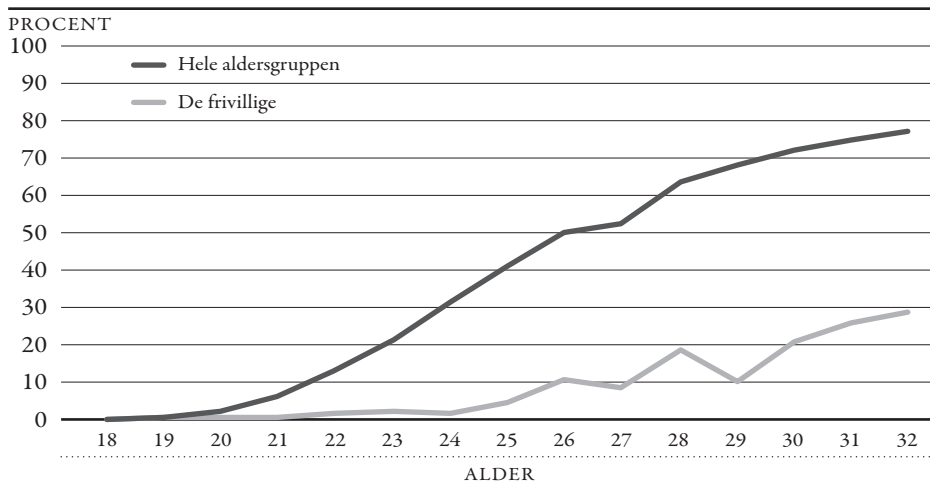
	<i>De frivillige</i>	<i>Procent</i>	<i>Hele aldersgrp.</i>	<i>Procent af hele aldersgrp.</i>
ikke gift	2351	96,0	292.783	61,3
Gift	86	3,5	177.766	37,3
separeret	10	0,4	745	0,2
Skilt	1	0,0	3.190	0,7
enkemand	1	0,0	2.628	0,6
Total	2449	100,0	477.112³⁰	100,0

Det er ikke overraskende, når der tænkes på, at tjenestetiden var ca. 3 år. Det er heller ikke overraskende, når det af tabel 7 fremgår, at kun 4,2 % af de frivillige havde børn. Gennemsnitsalderen for dem, der havde børn, var væsentlig højere end for resten af de frivillige, hvilket også er logisk.

Tabel 7. De frivillige og eventuelle børn

	Gennemsnits-alder	N	Procent
Har ingen børn	22,36	2347	95,8
Har børn	26,76	102	4,2
Total	22,55	2449	100,0

Med hensyn til gennemsnitsalderen er der samme tendens hos de frivillige, der var gift. Gennemsnitsalderen for de frivillige, der havde været gift, separeret, skilt eller var enkemænd, var 27,03 år mod 22,36 år for ugifte.

Figur 3. Andelen af gifte fordelt på de frivillige og hele befolkningen

Som figur 3 viser, følger den procentmæssige fordeling af gifte, separerede, skilte eller enkemænd det samme mønster som for hele aldersgruppen. Som det fremgår, sker der en stigning i antallet af gifte frivillige mænd i forhold til, hvor gamle de var. Der er dog en væsentlig forskel, nemlig at det var en langt mindre procentdel af de frivillige, som var gift i forhold til resten af befolkningen i samme aldersgruppe. Fordelingen af gifte m.m. for hele aldersgruppen passer godt sammen med aldersfordelingen i figur 1, hvis man godtager hypotesen om, at man havde lettere ved at melde sig, hvis man ingen forpligtelser havde overfor en eventuel hustru.

Samlet kan man sige om de frivillige, at de ikke have mange forpligtelser, inden de rejste til England for at blive indrulleret i den engelske hær. Det var en meget lille del af de frivillige, som var gift eller have børn. De, der var gift eller have børn, var dog væsentlig ældre end resten af de frivillige, hvilket er meget naturligt.

De frivilliges sociale profil – en konklusion

Hvem var de unge mennesker, der meldte sig til engelsk tjeneste, hvor mange var de, og udgjorde de et bredt udsnit af den danske befolkning? Det var blandt andet nogle af de spørgsmål, der blev stillet i starten af artiklen. Gennem materiale fra “Dansk-engelsk Rekrutteringskontor” og forfatterens speciale har artiklen forsøgt at give svar på disse spørgsmål. Der har været flere forskellige aspekter at tage hensyn til i arbejdet med det tilstedeværende materiale, blandt andet har der ikke været mulighed for at verificere kartoteksoplysningerne via engelsk materiale. Der er i artiklen taget visse

forbehold i forbindelse med afklaring af de målte variable. Blandt andet kan det nok kritiseres, at den sociale baggrund undersøges ud fra den ene af forældrenes beskæftigelse. Endvidere skal det bemærkes, at forældrenes erhvervsmæssige situation kan have været påvirket af den generelle situation på arbejdsmarkedet omkring og lige efter besættelsen. Der er dog, så vidt det har været muligt, taget hensyn til dette i forbindelse med de enkelte konklusioner og sammenfatninger. Artiklen har alligevel kunnet give svar på mange uafklarede spørgsmål.

Der blev udleveret over 22.000 skemaer til unge mænd, der ønskede at melde sig til engelsk tjeneste. Af disse blev ca. 11.000 ansøgningskemaer udfyldt og indleveret, og efter de endelige sessionsbehandlinger blev ca. 2.500 rekrutteret til den engelske hær. I forhold til de danske sessioner var kassationsprocenten væsentligt højere på sessionerne til den engelske hær.

Ud af de ca. 2.500, der meldte sig, var de frivillige forholdsvis unge, også i forhold til den aldersgruppe, der kunne melde sig. Gennemsnitsalderen var 22,55 år, og mere end 75 % af de frivillige var 25 år eller yngre. De frivilliges sociale baggrund var hovedsageligt ufaglært eller faglært. Gruppen af frivillige fra en ufaglært eller faglært baggrund var overrepræsenteret i forhold til erhvervsfordelingen for befolkningen som helhed. På dette punkt er der ligheder med Frikorpsfolkene, hvor andelen af ufaglærte og faglærte også var høj. Mulige årsager til den høje andel af frivillige fra denne sociale baggrund kunne eksempelvis være udsigten til arbejdsløshed eller en enestående mulighed for at komme ud og opleve noget. Med hensyn til den geografiske fordeling for de frivillige var der ikke nogen entydig tendens; dog var andelen af københavnere overrepræsenteret i forhold til deres andel af den samlede befolkning. Andelen af sjællænderne var også større, blandt andet som følge af det store antal københavnere. 15,7% af de frivillige havde været i den danske hær eller Den Danske Brigade før de meldte sig til den engelske hær, men hvis man ser bort fra de frivillige, der grundet deres unge alder endnu ikke havde haft muligheden for at aftjene dansk værnepligt, havde ca. 34% af de resterende Englandsfrivillige været i enten den danske hær eller brigaden. Det er dog svært, at sige noget om andelens størrelse i forhold til hele befolkningen, idet der ikke foreligger noget sammenligningsmateriale. Desuden havde den danske hær været nedlagt i næsten 2 år under besættelsen, hvor en stor del af de frivillige skulle have haft mulighed for at aftjene værnepligten. Hvis den danske hær ikke havde været afvæbnet, ville andelen højst sandsynligt have været noget større. Desuden var mange af de frivillige så unge, at de ikke havde haft mulighed for at gøre tjeneste i den danske hær, inden de meldte sig til den britiske hær som frivillige. Det var meget få af de frivillige, der var gift eller havde børn. Lysten eller muligheden for at melde sig var nok begrænset, hvis man havde stiftet familie.

Formålet med dette artiklen har været at skabe et deskriptivt billede af de frivillige ud fra det materiale, der har været tilgængeligt. Det har vist sig, at artiklen faktisk åbner op for næsten endnu flere spørgsmål, end den besvarer. Dette giver mulighed for at arbejde videre med andre aspekter af de frivilliges forhold som f.eks., hvorfor de meldte sig, hvad deres bevæggrunde var, hvor de blev sendt hen, og hvad de oplevede? Disse spørgsmål vil blive berørt i de efterfølgende artikler.

Op til den dansk-britiske aftales indgåelse var det en udbredt opfattelse, at mange tusinde danskere stod i kø for at gøre militærtjeneste i Storbritannien. I alt ansøgte mere end 11.000 herom. Det endelige antal af danskere i britisk tjeneste blev dog kun knap 2.500.”

Tallet paa de Frivillige naar i Morgen 5000

Det er forkert, naar det har været meddelt, at Englænderne intet kender til Rekruteringskontoret
Soldater af Aargang 1945 og Befalingsmænd kan ikke melde sig nu

I Løbet af I Morgen naar Antallet af frivillige Danske til den engelske Hær op paa 5000. Da Rekruteringskontoret lukkede i Lørdag, var man naaet op paa ca. 4500.

Der har været forskellige Meddelelser fremme om, at man hverken i det engelske Udenrigsministerium eller Krigsministeriet kendte noget til Rekruteringskontoret og Optrængen med danske Frivillige i det hele taget.

Her overfor gør Forsvarsminister Ole Bjørn Kraft gældende, at Rekruteringskontoret i fuld Forbindelse med de kompetente engelske Myndigheder, og Oberst Luua, der er Chef for Rekruteringskontoret, tilføjer:

— Meddelelserne er helt forkerte. Naturligvis er Sagen helt i Ordren, og det bedste Bevis herfor er, at vi allerede for flere Dage siden fra England modtog Blanketterne til Edsallæggesen. Saa vigtige Papirer blev naturligvis ikke sendt, med mindre alt var i Ordren.

— Fra hvilke Egne af Landet kommer de fleste Frivillige?

— Tilslutningen sker jævnt fra alle Egne af Landet, og Interessen er meget stor. Saaledes var der en Mand, der i Dag pr. Brev bad os sende 70 Blanketter til Optagelse. Vi faar ogsaa

mange Anmodninger om Blanketter til Enkeltpersoner ude i Landet, men vi kan ikke sende til Enkeltpersoner. De maak, som det er bevist, henvende sig til Politimestrene for at faa Papirerne. En Anmodning som den paa 70 efterkommer vi naturligvis. Og vil De saa ikke nok skrive, at der skal være to Billeder med Blanketten. Alt for mange sender kun et.

— Hvoraa skal der være Sæson? — Det er ikke afgjort endnu. Det skal jo stilles et større Apparat paa Benene, naar Tilslutningen er saa stor, bl. a. skal vi jo have fat i en Del Læger.

Aargang 1945 og Befalingsmænd kan ikke melde sig

I øvrigt har Krigsministeriet udsendt en Meddelelse om, at Anmodninger om Optagelse i den engelske Hær fra Rekrutter af Aargang 1945 samt fra faste Befalingsmænd og lignestillede af Linien og Reserven indtil videre ikke kan imødekommes. Adgang til at melde sig vil først kunne opnaas ved den ordinære Tilværelse.

Baggrunden for denne Bestemmelse er, at den danske Hær har et stort Behov for Befalingsmænd til Uddannelsen og i det hele taget de omfattende Opgaver, der venter Hæren.   **nen.**

Kilde- og litteraturfortegnelse:

Brøns, Knud

I engelsk Uniform. Dagbogsnoter fra 1945-48 fra England og Italien. Conradianum, 2001.

Christensen, C. B. m.fl.

Under hagekors og Dannebrog – Danskere i Waffen SS 1940-45. Aschehoug, 1998.

Haaest, Erik

Arméen der blev glemt. Flora Danica Forlag, 2003

Hansen, Svend Aage

Dansk Social Historie 1940-83. Velfærdsstaten. Gyldendal, 1984.

Information

“Mange Tusinde med Hæren til Japan”. 4-9-1945.

Jakob Lorenzen & Jakob Lønborg

Danske frivillige i den engelske hær 1945-48. Center for Historie, Syddansk universitet. Odense, 2005.

Roslyng-Jensen, Palle

“En demokratisk og folkelig hær”. Henrik Dethlefsen & Henrik Lundbak (red), Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Museum Tusulanums Forlag, København, 1998.

Ulrich, Carl.

Dansk frivillig i den engelske hær vidne til et imperium i forfald. Forlaget Cumulus, 1990.

Statistik- og arkivmateriale:

Det Statistiske Departement

‘Statistiske Efterretninger 40. årgang 1946’.

‘Statistisk Årbog 1947’.

‘Statistisk Årbog 1948’.

‘Statistisk Årbog 1954’.

‘Statistisk Årbog 1955’.

Rigsarkivet (RA)

Forsvarets arkiver nr. 280.200; Dansk-engelsk Rekrutteringskontor, 1945-1946.

Noter

- 1 Information, 4-9-1945, s. 1.
- 2 RA. FOA. 280.200.
- 3 Jakob Lorenzen & Jakob Lønborg, 2005.
- 4 Se Christensen, 1998, s. 34ff. Problemet med undersøgelsen af de østfrontfrivillige er dog, at en stor del af de tyske og danske arkiver blev destrueret umiddelbart før befrielsen, og derfor bygger undersøgelsen kun på et begrænset materiale.
- 5 I første omgang var der dog mange ansøgere til den britiske hær, der ønskede at melde sig til den fortsatte kamp mod Japan. Den endelige aftale mellem Danmark og Storbritannien blev dog først indgået efter Japans endelige kapitulation, og de ansøgere, der havde udfyldt en ansøgning inden da, skulle søge på ny efter de nye omstændigheder.
- 6 Christensen, 1998, s. 39.
- 7 RA. FOA. 280.200. Lunn's hovedrapport om kontorets virke.
- 8 RA. FOA. 280.200. Udgående sager nr. 299, Lunn forklarer i et brev til forsvarsministeren 8/10 1945, at mange ansøgere er utålmodige idet de overraskende mange ansøgere betyder en del ventetid før man kan komme på session. Han vurderer imidlertid ikke, at det er ventetiden, der er årsagen til, at en del vælger at udeblive fra sessionen, men giver i stedet sit bud på, hvilke personer der udebliver: "Saa vidt jeg kan skønne efter Ansøgningerne og Fotografierne, er det mest saadanne der paa Forhaand er klar over, at de har en eller anden mindre Skavank, for hvis Skyld de sandsynligvis vilde falde igennem paa Sessionen". I december 1945 anfører Lunn dog i en skrivelse til forsvarsministeren, at en anden mulig årsag, til de mange udeblevne ansøgere kunne være, at de i mellemtiden havde fået arbejde i Danmark, jf. Udgående sager nr. 642, 4/12 1945 fra Lunn til forsvarsministeren.
- 9 Statistisk Årbog, 1946, s. 27; Statistisk Årbog, 1948.
- 10 Christensen, 1998, s. 33ff.
- 11 Ibid.
- 12 For nærmere afklaring af offentlighedsloven se afsnittene "Aftalen mellem Danmark og Storbritannien" samt "Modtagelsen i offentligheden" i Lorenzen & Lønborg, 2005.
- 13 Roslyng-Jensen, 1998, s. 640.
- 14 Se afsnit omhandlende de Englandsfrivilliges modstand mod tjeneste i Palæstina i Lorenzen & Lønborg, 2005.
- 15 Se f.eks. Brøns, 2001; Ulrich, 1990.
- 16 Christensen, 1998, s. 35.
- 17 Statistiske Efterretninger 40 årgang 1946 hæfte 1, 1946, s. 210.
- 18 Statistisk Årbog, 1947, tabel 8.
- 19 For yderligere uddybning af hvilke sogne og områder som indgik i Storkøbenhavn se den administrative inddeling som findes i Statistiske Efterretninger 40 årgang 1946 hæfte 1, 1946, tabel 2.
- 20 Statistiske Efterretninger 40 årgang 1946 hæfte 1, 1946 s. 210.
- 21 Det skal nævnes, at de frivillige er inddelt efter fødested, hvorimod det statistiske materiale er inddelt efter daværende bopæl. Der kan i den henseende godt have forekommet forskydninger, i forhold til hvor man er født, og hvor man bor.
- 22 Tallet er gældende for aldersgrupperne 18-34 år. Det vil sige, at der ikke er korrigeret for, at der optræder 2 ekstra aldersgrupper, idet det vurderes, at det ikke vil have nogen synlig effekt at korrigere for dette.
- 23 I forhold til tabel 3 bygger tredje og fjerde kolonne på hele befolkningen, idet inddelingen i provinsbyer fra Det Statistiske Departement ikke er opdelt i køn og alder. Det er kun gældende for København. Se Statistisk Aarbog 1947, 1947, tabel 8.
- 24 RA. FOA. 280.200. Udgående skrivelser nr. 642, 4/12 1945, Fra Lunn til forsvarsministeren.
- 25 Statistisk Årbog 1955, 1955, s. 18-19.
- 26 Statistisk Årbog 1954, 1954, tabel 14: Befolkningens fordeling efter alder og beskæftigelse ved folketællingen den 5. november 1940.
- 27 Christensen, 1998, s. 33ff.
- 28 Hansen, 1984, s. 74ff.
- 29 Se blandt andet Lene Nilssons artikel i denne antologi; Haaest, 2003, s. 26; Brøns, 2001, s. 6; Ulrich, 1990, s. 2.
- 30 Der er fra Det Statistiske Departement yderligere oplyst, at 619 unge mænd ikke har opgivet nogen form for civilstand. Statistiske Efterretninger 40 årgang 1946 hæfte 2, 1946, tabel 1.

De frivillige i den engelske hær: betingelser, rettigheder og opgaver

“Danmark har ikke baaret nær saa store Byrder som de Stater, der aktivt har kæmpet for Retten og Friheden, og det er derfor meget naturligt, at vi nu sørger for at være med til at løse de Opgaver, der forestaar.”

(Forsvarsminister Ole Bjørn Kraft, september 1945)¹

AF JAKOB KNUD BRO LORENZEN OG
JAKOB HELTH LØNBORG

Indledning og opbygning

I de foregående artikler er det blevet diskuteret, hvilke motiver der lå til grund for aftalen mellem Danmark og Storbritannien om de Englandsfrivillige, ligesom vi har fået fremstillet et billede af, hvem de frivillige var. Vi vil i det følgende tage tråden op derfra og forsøge at tegne et overordnet billede af, hvilke konkrete tiltag og hvilke betingelser der fandt sted som følge af aftalens indgåelse. Det vil således være målet at afklare, hvordan rekruttering og sessioner foregik i praksis, hvilke betingelser de frivillige skrev under på samt ikke mindst, hvad der skete med de frivillige, efter de overgik til den britiske hær's tjeneste, og hvilke opgaver de typisk blev stillet overfor.²

Artiklen vil som følge deraf være inddelt i 4 hoveddele og en konklusion, hvor første del vil undersøge og klarlægge, hvordan rekrutteringen og sessionerne foregik. Dette vil ske med udgangspunkt i arkivmateriale fra Dansk-engelsk Rekrutteringskontor, der varetog den praktiske rekruttering af de frivillige, samt forfatterens speciale om danske frivillige i den engelske hær, udarbejdet ved Syddansk Universitet, Odense 2005.

For at kunne give et rimeligt billede af de danske frivilliges indsats og skæbner i den britiske hær, må der naturligvis opstilles nogle rammer, indenfor hvilke denne artikel kan tage sit udgangspunkt. Helt centralt står i den forbindelse dokumentet “Betingelser hvorunder danske Statsborgere kan indtræde i den engelske Hær”.³ Dette dokument giver de helt konkrete retningslinjer for, hvilke fysiske krav der blev stillet til de frivillige, samt hvilke rettigheder, pligter og krav de frivillige indvilligede i, når de meldte sig til den engelske hær. Anden del vil derfor tage udgangspunkt i ovenstående dokument for at undersøge, hvilke betingelser de frivillige meldte sig under. I analysen

af disse betingelser vil det være vores tese, at de frivillige i stor udstrækning skrev under på en blankocheck, således at de britiske militære myndigheder i grove træk havde fuld rettighed over, hvor de frivillige kunne sendes hen, hvad de kunne blive udsat for, og hvor længe de skulle blive i tjenesten.

I tredje del vil artiklen undersøge, hvorvidt aftalen kan opfattes som noget unikt i moderne dansk historie. Det vil ske ved at foretage enkelte komparative studier, idet vi vil sammenligne forskelle og ligheder mellem de danske Englandsfrivillige og andre typer af frivillige såsom de Finlandsfrivillige, Spaniensfrivillige og Østfrontfrivillige fra nogenlunde samme periode. Mest iøjnefaldende er det, at den danske regering aktivt engagerede sig i hvervningen og sessionsbehandlingen af de Englandsfrivillige, hvilket ikke var tilfældet for de andre nævnte typer af frivillige danskere.

Efter at have udstukket rammerne for de frivilliges tjeneste i den britiske hær og set på det unikke i aftalen vil vi i fjerde del af artiklen undersøge de frivilliges forhold og tjenestetid i den engelske hær. I første omgang vil det kort omhandle danskernes første rekruttid i Canterbury, hvor alle de danske frivillige modtog de første 6 ugers grundtræning. Herefter vil vi undersøge de frivilliges efterfølgende ophold i den engelske hær. Efter den militære grundtræning og uddannelse i Storbritannien blev de danske soldater udstationeret rundt omkring i verden, hvor de britiske militære myndigheder fandt det mest belejligt. Der var danske frivillige spredt rundt i Europa, Asien, Afrika, Caribien og Mellemosten, og det siger næsten sig selv, at det hverken kan eller vil være målet for dette artikel at give et dækkende billede af hver enkelt af de 2.500 danske frivilliges militære løbebaner – eller skæbner om man vil – idet hver enkelt soldat dækker over unikke og individuelle forløb gennem de omtrent 3 års tjeneste i den britiske hær. Sigtet med dette afsnit vil derimod være at tage udgangspunkt i de større militære forlægninger i det britiske imperium, hvor der var danskere udstationeret, og forsøge at tegne et generelt billede af, hvordan livet som soldat kunne være i de forskellige områder. Vi vil altså forsøge at vise, hvilke typiske opgaver og oplevelser de frivillige *kunne* have i perioden 1945-1948. Ved at tegne et billede af de forskellige steder rundt i verden, hvor danskerne gjorde tjeneste, er det vores håb at kunne give et indblik i den diversitet, som de 2.500 frivilliges forskellige militære karrierer i den britiske hær er et udtryk for. Denne artikels fokus ligger således på det overordnede niveau, hvor det er rammerne og de generelle træk for de Englandsfrivillige, der forsøges klarlagt. Bogens følgende artikel vil i modsætning hertil lade de enkelte soldater komme til orde og give udtryk for, hvordan de selv oplevede årene i den britiske hær.

Hvert enkelt britisk regiment, som var udstationeret rundt omkring i verden, skulle frem til 1946 hver måned føre krigsdagbog, hvor vigtige begivenheder indenfor regi-

mentet skulle noteres og indberettes til det britiske krigsministerium i London. Efter 1946 blev krigsdagbøgerne officielt afskaffet og i stedet afløst af kvartalsvise historiske rapporter, men princippet var det samme: regimentets chef skulle notere vigtige begivenheder, opgaver og lignende ned og rapportere disse til sin militære overordnede i London. Disse rapporter giver os mulighed for at få et indblik i, hvad der skete rundt omkring i de enkelte områder og regimenter, og de vil udgøre fundamentet for fremstillingen af, hvad de danske frivillige kom ud for i den britiske hær. De danske frivillige udgjorde ikke en selvstændig enhed inden for den britiske hær, men ved at læse netop de rapporter igennem, der omhandler de områder og regimenter, hvor vi ved, at der var danske frivillige, kan vi med forsigtighed give et bud på, hvordan en typisk dag, uge eller måned *kunne* se ud i Palæstina, Italien, Indien, Singapore eller et helt femte sted for de britiske og dermed også danske soldater.

Som udgangspunkt har vi gennemgået rapporterne fra regimentet The Buffs gennem perioden fra sommeren 1945 til udgangen af 1948. The Buffs havde en særlig dansk forbindelse, idet den danske konge var æresoberst i regimentet, og ifølge “Betingelser hvorunder danske Statsborgere kan indtræde i den engelske Hær” blev de fleste danskere i første omgang forsøgt indrulleret i dette korps. Desværre er ikke alle krigsdagbøger blevet bevaret, så man eksempelvis kan følge The Buffs rapporter gennem hele perioden. Vi har derfor suppleret og understøttet indberetningerne fra The Buffs med rapporter fra øvrige regimenter, hvor vi ved, der var danske frivillige, og som omhandler de områder, hvor der var danskere udstationeret.

Hvervningen og sessionerne i praksis

Den 4. september 1945 indkaldte krigsminister Ole Bjørn Kraft til pressemøde, hvor han præsenterede offentligheden for den aftale, som Danmark havde indgået med Storbritannien, der betød, at unge danske mænd kunne melde sig til tjeneste i den britiske hær.⁴ Allerede i midten af august 1945 havde det danske krigsministerium sendt en skrivelse rundt til relevante myndigheder og personer i Danmark for at oplyse om, at det var blevet besluttet at oprette et Dansk-engelsk Rekrutteringskontor med henblik på varetagelse af de praktiske opgaver i forbindelse med hvervningen af danske frivillige til den engelske hær.⁵ Til at lede rekrutteringskontoret, som havde til huse i lokaler på Vesterport i København, udpegede man den danske oberst Lunn, der besad betydelig international erfaring og havde opnået flere internationale udmærkelser for sin indsats. Lunns internationale engagement startede allerede i kølvandet på Første Verdenskrig, hvor han blev udsendt til Tyskland for at overvåge hjemsendelsen af allierede krigsfanger. Senere blev han bl.a. udpeget som chef for den internationale kontrol ved den fransk-spanske grænse under borgerkrigen i Spanien.⁶

Lunn blev bemyndiget til at føre de fornødne forhandlinger med alle relevante myndigheder i forbindelse med rekrutteringen af de frivillige og skulle ligeledes varetage ansættelsen af personalet til kontoret. Han benyttede sig ofte af sine kontakter inden for det danske forsvar og ifølge hans egne indberetninger havde endvidere samtlige medarbejdere ved kontoret enten selv været modstandsfolk eller haft tilknytning til bevægelsen.⁷ Udover det personale, som Lunn selv udpegede, blev kaptajn Schalburg tilknyttet rekrutteringskontoret. Han havde gjort tjeneste i Royal Air Force under krigen og var bosiddende i Storbritannien, og han deltog fra dansk side i forhandlingerne om aftalens endelige detaljer med briterne. Ud fra den antagelse, at man fra dansk side ønskede at styrke Danmarks anseelse og relationer internationalt og især i forhold til briterne, var det ikke ligegyldigt, hvem der blev udpeget til at lede rekrutteringskontoret. Det skulle være en person, der var positivt indstillet over for aftalen, men derudover måtte det også gerne være en person, der havde et godt kendskab til såvel det danske som det britiske forsvar, ligesom internationale erfaringer og relationer bestemt også ville være et plus. Set i dette lys var ansættelserne af Lunn og Schalburg meget naturlige. Endelig fik kontoret den 12. september 1945 tilgang af den britiske rekrutteringsofficer, kaptajn Whittaker, der skulle sikre, at de frivillige levede op til de krav og forventninger, som briterne stillede til dem.

Ansøgningsskemaerne til den engelske hær kunne afhentes fra den 4. september 1945 og blev i København uddelt fra rekrutteringskontoret og i provinsen ved henvendelse til den lokale politimester. De efterfølgende sessioner blev afholdt i flere omgange i København, mens Århus afholdt sessioner i to omgange. Yderligere sessioner i Holbæk, Nykøbing Falster, Odense, Ålborg, Esbjerg og Haderslev skulle sikre, at samtlige frivillige kunne nå frem til sessionen og hjem igen samme dag. De første sessioner blev afholdt i København den 19.-21. september, og de følgende sessioner i provinsen blev afholdt i løbet af efteråret 1945. Eftersom der fortsat kom ansøgningsskemaer ind i 1946, blev den sidste session i København først holdt den 8. juni 1946.⁸

Rekrutteringskontoret fik en kort, men hektisk levetid fra dets åbning i sommeren 1945 og frem til 23. oktober 1946, hvor Lunn kunne meddele Krigsministeriet, at kontoret nu havde udført dets opgaver og derfor kunne erklæres for lukket.⁹ Lunn var i sagens natur nødt til at tage en dag ad gangen og forsøge at varetage de opgaver, der dukkede op efter bedste evne, og efterhånden som man fik et overblik over dem. At Lunn ikke var klar over, hvilken opgave han stod overfor, fremgår meget godt af hans egen rapport over kontorets virke, hvori han angav, at der forventeligt ville blive tale om omkring 300 ansøgere til den engelske hær.¹⁰ Kontoret modtog som bekendt omkring 22.000 ansøgere! Gennem de knap 14 måneder, som rekrutteringskontoret nåede at eksistere, havde i alt 46 personer haft ansættelse gennem kortere eller længere

perioder ved kontoret, og derudover havde 27 læger været tilknyttet stedet i forbindelse med de mange sessionsbehandlinger.¹¹

Betingelser hvorunder danske Statsborgere kan indtræde i den engelske Hær

De fysiske krav til ansøgerne lød på, at man skulle være en mand på minimum 158 cm og 50 kg samt være mellem 18 og 32 år. Der var ingen formelle krav om, at ansøgere skulle besidde engelskkundskaber eller lignende, hvilket betød, at alle kunne melde sig uanset uddannelse. Tjenestetiden var så længe, som den daværende alarmtilstand for Storbritannien var gældende. Det var dog et krav, at ansøgere på forhånd ville underskrive en erklæring om, at de ville forlænge deres tjeneste med yderligere op til 2 år, hvis alarmtilstanden skulle ophøre inden for det første år efter deres indtræden i den engelske hær.

De frivillige ville i første instans blive samlet i General Service Corps for derefter at blive udstationeret i de regimenter og korps, hvor de skønnedes at være bedst egnede. Den britiske stat leverede al udrustning, herunder undertøj, støvler og forplejning, ligesom den varetog rejseudgifterne til indtrædelsen og hjemsendelsen.

Der var ifølge de britiske betingelser tilsyneladende intet til hinder for, at de frivillige danskere kunne opnå forfremmelser i den britiske tjeneste. Dette afhang udelukkende af den enkelte soldats evner, indsats og optræden i tjenesten. Omvendt kunne man dog ikke garantere nogen, at de kunne skabe sig en karriere i den britiske hær. Det blev yderligere bemærket, at der ikke på forhånd kunne gives nogen garanti med hensyn til, hvor danskerne ville komme til at gøre tjeneste, ligesom der ikke ville blive oprettet nogen særlig dansk enhed. Danskerne måtte være indstillet på at blive placeret hvor som helst i det britiske imperium, hvor briterne fandt det mest hensigtsmæssigt. Det blev dog tilstræbt, at flest muligt ville blive samlet i regimentet The Buffs.¹²

Hver enkelt ansøger skulle undersøges og godkendes af såvel det engelske som det danske politi. Endvidere skulle oberst Lunn, der var leder af det danske rekrutteringskontor, samt den engelske rekrutteringsofficer Whittaker på de engelske myndigheders vegne endeligt godkende ansøgerne, før de blev antaget til britisk tjeneste.

Lønnen var de første 6 måneder 3 shilling om dagen. Herefter kunne man for hvert halve år i tjenesten rykkes et lønniveau op, således at man kunne slutte tjenesten med at tjene 5 shilling om dagen. Desuden blev der under alarmtilstanden givet et løntillæg på 6 pence pr. dag, som blev udbetalt ved hjemsendelsen. Endelig var der en ugentlig understøttelse til dem, der havde hustru og børn i Danmark. Denne var på 21 shilling

og 6 pence til hustruen og yderligere 7-9 shilling pr. barn.¹³ Den ekstra ydelse pr. barn gjaldt dog ikke for børn født uden for ægteskab.

Tvivel om tjenestetidens længde og tjenestested

Dette var altså de konkrete krav og rettigheder, som gjaldt for tjenesten i den britiske hær. Visse af aftalens punkter var dog svagt eller uklart formulerede, og måske har ikke alle ansøgere været helt klar over, hvad de indvilligede i. Som tidligere nævnt bandt de danske frivillige sig i første omgang for den periode, hvori Storbritannien opretholdt sin alarmtilstand, samt en periode på op til 2 år efter dennes ophør. Denne formulering var dog meget vag, og de frivillige må på det nærmeste siges at have skrevet under på en blankocheck, hvad angår længden af deres tjenestetid i den britiske hær. Med denne formulering var der nemlig en risiko for, at de danske frivillige kunne blive bundet på ubestemt tid. I den værst tænkelige situation kunne de danske frivillige risikere at blive sat ind i kampe mod eksempelvis Sovjetunionen, hvis briterne frygtede for den sovjetiske ekspansionisme ville føre til et opgør mellem øst og vest.¹⁴

Schalburg, der som tidligere nævnt blev tilknyttet det danske rekrutteringskontor i København, og som var med til at forhandle de sidste detaljer på plads med briterne i London, forklarede i en skrivelse til forsvarsministeren i august 1945, at man havde indføjet formuleringen om alarmtilstanden i betingelserne, for at hvervningen af danskerne kunne ske i overensstemmelse med den britiske lovgivning. Ifølge denne måtte briterne nemlig gerne rekruttere udlændinge, når landet befandt sig i alarmtilstand, mens der var begrænsninger for en sådan rekruttering i fredstid.¹⁵ Der var dog ingen, der kunne forudsige, hvornår alarmtilstanden ville blive ophævet, hvilket samme Schalburg da også måtte indrømme overfor Udenrigsministeriet i november 1945:

“Hvis Englands “state of emergency” varer ved, maa danske Frivillige ifølge eksisterende Reglementer være forberedt paa at forblive i de engelske Styrker, uanset hvor længe en saadan “State of emergency” varer [...] Dersom England igen kommer i Krig inden den eksisterende “State of emergency” hæves, maa danske Frivillige ogsaa være forberedt paa at forblive i Tjenesten, saalænge Krigen varer.”¹⁶

De danske frivillige bandt sig i realiteten for ubestemt tid, hvilket ikke fremgik eksplicit af de officielle betingelser. Problematikken vedrørende de danske frivilliges tjenestetid skulle sågar vise sig at give anledning til usikkerhed lang tid fremover. Således fremgår det af et internt notat, udarbejdet i Udenrigsministeriet den 22. september 1947, at ministeriet på dette tidspunkt – altså godt 2 år efter at aftalen var blevet indgået – stadig ikke var sikkert på, hvad denne formulering betød:

“Det ovenstaaende maa vist nok forstaas saaledes, at de frivillige ikke skal tjene mere end 3 Aar. UM.[Udenrigsministeriet] har ingen Oplysning om, hvorvidt Alarmitilstanden er ophørt. Det er saaledes umuligt at sige, hvornaar de [frivillige] kommer hjem.”¹⁷

Udenrigsministeriet vidste altså ikke engang, om den britiske alarmitilstand var ophørt på dette tidspunkt, og kunne således heller intet sige om, hvornår de danske frivillige kunne forvente at blive hjemsendt. Om Udenrigsministeriet havde forsøgt at undersøge sagen til bunds, er svært at sige, men man kunne godt få det indtryk, at det officielle Danmarks interesse i og for de frivillige var for nedadgående allerede på dette tidspunkt. Formuleringerne om, at man *vist nok* skal forstå sagen på den og den måde, og at man ikke ved om den engelske alarmitilstand er ophørt, virker påfaldende tilbageholdende og er – om ikke andet – så i hvert fald uheldige.

Med hensyn til, hvor de frivillige kunne forvente at blive sendt hen i den britiske hær, var der også meget stor usikkerhed. Således hed det i betingelserne, at “Antagelse sker med Henblik paa Anvendelse i den engelske Hær, hvor som helst man har brug for Tilgang, og hvor som helst i det britiske Verdensrige man har Brug for Dele af Hæren.”¹⁸ Briterne kunne altså anvende danskerne, hvor de måtte ønske det, og det kan konstateres, at de frivillige skrev under på en kontrakt, der, hvad angik tjenestetidens længde, var meget uklar, og hvor de frivillige i princippet kunne risikere at skulle blive i den britiske hær på ubestemt tid. Skulle man opstille et *worst case scenario*, kunne de danske frivillige, hvoraf flere havde haft tilknytning til modstandsbevægelsen, risikere at blive sendt i krig mod eksempelvis en tidligere allieret, hvis briterne ikke havde afblæst alarmitilstanden, men i stedet var kommet ud i nye militære konflikter. Dette kunne blive den yderste konsekvens af, at danskerne i princippet havde forpligtet sig kontraktligt til at forblive i den britiske hær, så længe alarmitilstanden blev opretholdt.

Engelsk tjeneste som afløser for dansk værnepligt?

Af de officielle betingelser fremgik det ikke, hvorledes de danske soldater, der gjorde tjeneste i den engelske hær, ville være stillet, når de kom tilbage til Danmark. Ville den engelske tjeneste gøre det ud for dansk værnepligt, eller kunne man risikere at skulle aftjene dansk værnepligt, når man kom tilbage efter tjenesten i udlandet? Oberst Lunn havde allerede i september 1945 forhørt sig hos forsvarsministeren for at få helt klare retningslinjer på dette område, men i januar 1946 var der åbenbart stadig tvivl, eftersom Lunn endnu en gang henvendte sig til forsvarsministeren i sagen.¹⁹ Af brevet fremgik det tydeligt, at Lunn var fortalende for, at den engelske tjeneste skulle gøre det ud for dansk værnepligt, og at man ved hjemkomsten til Danmark skulle kunne opføres med den grad og rang, som man måtte have opnået i England. Lunns argument

Danskere kan nu indtræde i den engelske Hær

Enhver sund og rask Dansker mellem 18 og 32 Aar kan melde sig

De unge Danskere, der længe har ønsket at komme til at gøre Tjeneste som Frivillige i den engelske Hær, faar nu for Alvor Mulighed for at faa deres Ønsker opfyldt. Hele denne Sag er nu lagt ind i en fast Ramme, og det forudsæt, at mange Unge vil strømme til. Der har allerede meldt sig 2—3000 Frivillige, men efter at hele Spørgsmaalet nu er endelig ordnet ved en Overenskomst mellem den engelske og den danske Regering, ma disse mange melde sig paany.

Forvarsminister Ole Dyrhøj Kjøvelde i Gaar nævnte Både for den nye Ordning, og han udtalte samtidig Haab om, at mange unge danskere vil gøre en Indsat her. Vi ma tørre på, saede han, hvorefter vi skal gennem de bair, og derfor har vi ogsaa nu Plet os ....

Den danske Regering har givet sit Bemyndelse til at en saadan Rekruttering og Udsædning finder Sted her i Landet.

Betjingsløse for at blive engelsk Soldat

Hvad angaar Tjenestevilkårene, vil den i første Instans være lige saa længe som den nuværende Alarmskiltning, men det bemærkes i Betjingsløse for at komme til at gøre Tjeneste i den engelske Hær, at som saadanne Alarmskiltning vil blive antaget, men er villige til paa Forhaand at underskrive en Erklæring om, at de — saarstred den nuværende Alarmskiltning skulde opbrødes indtil et Aar efter deres Indtræden i den britiske Hær — vil fortsætte Tjenesten i en Periode paa yderligere to Aar, hvis dette ønskes fra vedtået side.

Udskrivningen skal i første Instans til et Depot ved Havy General Service Corps, og Følgen vil herfra blive overgivet til de Korps og Regiment, som de derefter søges for egnet til.

Kun fuldt ud egnete antages, og der stilles isærtil følgende Forudsætninger: Mand skal være mindst 180 cm høj, veje 50 kg og være mellem 18 og 32 Aar.

Altid for Antagelsen vil først blive udsat samme Dag efter en foreløbig Drøen her Afhængig af England. De antagne Folk behøver ikke at afslippe Et, med mindre de selv ønsker det.

Reglerne for Lønning og Familieunderhold

Der er ogsaa udsat følgende Regler for Lønning og Underholdstilfælde: Blæ-2, Sp. 1.

Danske i den engelske Hær

Fortælt fra Fortiden

Til Familien. Løn udbetales fra den Dag, en Mand antages. Men begynder i Klasse II som „Joke Specialist“ og Gaar da 3 sh. om Dagen (1 sh. er ca. 1/2 Kr.). Efter 8 Månedes Tjeneste kan man eventuelt blive overført til Kl. I „Joke Specialist“, hvor Lønnen er 3 sh. 6 d. om Dagen. Et Løstingstid paa 4 d. om Dagen vil blive givet efter 1 Aars Tjeneste og yderligere 4 d. efter 2 Aars Tjeneste. Efter 3 Aars Tjeneste er man berettiget til, hvis man lænngt fødes egnet, at blive overført til Klasse IA „Joke Specialist“ og faar saa 5 sh. om Dagen. Under visse Omstændigheder er Soldater berettiget til Løn som Specialist. Lønnen her er som Regel noget højere, men afhænger af Specialistens Tjeneste. Saalænge Alarmskiltningen varer, gives der lænngt et Tillæg paa 4 d. pr. Dag. Disse Pengs spares op og udbetales ved Hjemsendelsen. Til Familien udbetales for Sergeant og lavere Grader pr. Uge: 20,75 Kr. til Hustru, 4,50 til det første Barn og 4,25 til det andet og 7,25 for hvert følgende Barn. Soldaten betaler selv 4 d. om Dagen til Familien, herved betaler Staten.

Al Udrustning udelteves, herunder Udrustning og Skovler, og naturligtvis gives der ogsaa Forplejning.

Muligheder for at blive Befalingsmand

Nu vil nogle sikkert spørge, om der er Muligheder for at blive Befalingsmand. Hertil svares, at det afhænger af færdigheder, at hvad Soldaten kan, hans Evner og Færdigheder, hans Opdræt og i det hele taget af den Tjeneste, han gør.

Angivning om Antagelsen indsendes saarstred til Dansk-Engelsk Rekrutteringskontor, „Ventersport“ Nr. 261, Tronemønstret 5 eller Mellemindgade 1, København K. Blandte til indsending faar paa Kontoret i Provinsen kan de faa en Politimesterens 2 Foto-grafer kan afleveres sammen med Ansøgningen. Det er Oberst Lassen, der fungerer Ledelsen, og han holder af Kaptajn Schackberg, varetter den samme funktion i London under Krigen.

Ingen dansk Enhed

Endelig kan det nævnes, at man ikke paa Forhaand kan love, at Frivillige antages ved et eller andet bestemt Regiment, selv om man fra ønsket. De vil gøre med muligt for, at de danske antages i „The Buffs“. Der vil derfor ikke blive dannet en dansk Enhed. Antagelsen sker med Hensl på Anværelsen i den engelske Hær, hvor som helst man har Brug for Tilgang, og hvor som helst i det britiske Verdensrige man har Brug for Dole af Hæren.

De 10,000 Mand til Tyskland

Denne Frivillige Rekruttering har indt at gøre med, at Danmark stiller 10,000 Mand til Besættelsen af Tyskland, og de Frivillige skal ikke regnes med at komme til Tyskland, men i stedet indsat til Tjeneste andre Steder.

Til November Måned vil der blive indtaget 10,000 Mand, hvorefter de 5000 skal blive husholdning, medens de 5000 skal til Tyskland efter en Uddannelsesperiode, som formodentlig vil strække sig over et halvt Aar, saaledes at det bliver til Foråret, antagelig i Maj Måned, at de stodes af Sted. Det bliver jo indse andre Fortold, de skal leve, men danske Soldater er vant til, som saaledes ikke mindre Internt. De samme Begler er andre Både betalt, men danskere vil blive spredt i Bataljoner i det bestete Område. Indtil vil der blive gjort forsigtigt kærtejneme fra for de danske Soldater. De vil faa sendt danske Aviser, danske Kunstmere vil optages for dem, og der vil blive arrangeret særlige Madkøretureder til og fra dem. Forværet vil der blive Tale om en vis Udvælgelse blandt de 10,000 indkaldte, saaledes at de, der ønsker det, faar Adgang til at melde sig forværet, saaledes de, der nænngt medigt vil dermed, kan sønnges om Fylling.

Forvarsministeren oplyste skuffet, at det skaldt kniber med at skaffe Uniformer til de danske Soldater. Man venter stadig paa en Samling fra England, men det formodes indlysende, at danske og svenske Færdigheder kan levere en Del Uniformer i Løbet af disse Måned.

4. september 1945 annonceredes den dansk-britiske aftale om at danskere kunne gøre tjeneste i den britiske hær. Ovenfor ses Berlingske Tidendes præsentation.

var, at man via det militære samarbejde, man havde med briterne, uddannede “vort Mandskab med engelske Vaaben og efter engelske Metoder og efter Reglementer, der er direkte oversat fra Engelsk”.²⁰ Derfor ville de danskere, der havde gjort tjeneste i den engelske hær, umiddelbart kunne indgå i den danske hær med udnyttelse af den erfaring, vedkommende havde gjort sig i udenlandsk tjeneste. Selvom der den 30. januar 1946 endnu ikke var kommet endelige bestemmelser på området, var Lunn ikke bleg for at svare en ansøger på en given forespørgsel, at “det er ganske givet, at Resultatet af de Forhandlinger, der føres i Øjeblikket, vil blive at den Tjeneste, der udføres i England, bliver regnet lige med den danske Værnepligt der aftjenes i Danmark.”²¹ Lunns udtalelser stod dog for egen regning og havde ingen hjemmel i den eksisterende lovgivning. Først i maj 1946 oplyste Krigsministeriet, at man havde forhandlet med Indenrigsministeriet, og at man henholdt sig til indenrigsministerens udtalelser i sagen, hvori det om de Englandsfrivillige hed:

“Værnepligtige, som gennem det Dansk-engelske Rekruteringskontor har ladet sig hverve til engelsk Militærtjeneste, bør saaledes ikke kunne opnå Fritagelse, selv om Tjenesten maatte være paabegyndt før 31. December 1945. Spørgsmaalet om disses eventuelle Fritagelse for dansk Værnepligt bør formentlig udskydes indtil deres Hjemsendelse.”²²

Dette forhold, at de frivillige ikke vidste, hvorledes de var stillet med hensyn til dansk værnepligt efter endt tjeneste i den britiske hær, må siges at være temmelig problematisk og utilfredsstillende for de frivillige selv. Én ting er, at man af tidsmæssige årsager ikke havde nogen lovgivning på området, da de frivillige rejste af sted fra Danmark, men at man ville udskyde afgørelsen, til efter de frivillige var kommet tilbage til Danmark, virker mærkværdigt. Spørgsmålet om de Englandsfrivilliges forhold til en eventuel efterfølgende aftjening af dansk værnepligt blev i øvrigt først afklaret i 1948, hvor de blev fritaget herfra med vedtagelsen af *Lov om Tillæg til Værnepligtslovgivningen*.²³

Sagen er et eksempel på, at Lunn forsøgte at påvirke sagen i den retning, han selv ønskede, og ikke blot forholdt sig som en neutral bureaukrat. Samtidig viser den Lunns pragmatiske indstilling til tingene: de danske soldater, der aftjente værnepligt i Danmark, blev uddannet med engelske våben og efter engelske metoder, så om de aftjente værnepligten i Danmark eller i udlandet under britisk kommando, kunne ifølge Lunn komme ud på et. I virkeligheden er dette måske udtryk for et stort udsyn og internationalt engagement hos Lunn, som ikke var til stede hos mange danske politikere på dette tidspunkt?²⁴ Lunn kunne tilsyneladende se det fornuftige i internationalt samarbejde – ja, han følte måske ligefrem en pligt til at hjælpe de andre allierede lande. Og det var disse frivillige jo netop med til via deres indsats, og derfor burde de danske

frivillige heller ikke tvinges til at aftjene dansk værnepligt, når de kom tilbage efter endt tjeneste i udlandet.

Som vi har set, var der altså stor usikkerhed vedrørende spørgsmålet om, hvorvidt de danske frivillige kunne risikere at blive indkaldt til den danske hær efter endt tjeneste i den britiske hær (som jo i øvrigt var på ubestemt tid). De frivillige vidste således ikke, hvordan deres situation ville se ud, når de kom tilbage til Danmark, på det tidspunkt, hvor de meldte sig, hvilket endnu en gang peger i retning af, at de frivillige skrev under på en kontrakt med mange usikkerhedsmomenter.

De englandsfrivilliges forsikringsmæssige stilling og orlov under tjenesten

Det fremgår ikke af "Betingelser hvorunder danske Statsborgere kan indtræde i den engelske Hær", hvorledes den enkelte frivillige var stillet forsikringsmæssigt. Som svar på NN's forespørgsel vedrørende den enkelte frivilliges forsikringsmæssige stilling skrev rekrutteringskontoret, at det var op til hver enkelt selv at afgøre, om man ønskede at sikre sig med eventuelle livsforsikringer og lignende. Det var altså ikke noget, hverken den danske eller engelske hær tog sig af.²⁵ I øvrigt skulle hver enkelt frivillig også selv sørge for at melde flytning til Folkeregistret i forbindelse med tjenesten i den engelske hær.²⁶ Kontingentet til den danske sygekasse skulle de frivillige også selv tage vare på under opholdet i udlandet, idet Direktoratet for Sygekassevæsenet i et brev til rekrutteringskontoret dog gjorde opmærksom på, at der var mulighed for, at de frivillige kunne overgå til et nedsat kontingent i en periode på op til 3 år, mens de var i udlandet. Med et sådant medlemskab ville man opretholde invalideforsikringen og begravelseshjælpen, mens man var i udlandet, og man ville kunne overgå til normalt medlemskab ved hjemkomsten til Danmark uanset den enkeltes helbredstilstand. Direktoratet opfordrede derfor til, at den enkelte frivillige kontaktede sygekassevæsenet inden afrejsen.²⁷ Af en senere skrivelse fremgår det, at også eventuelle fagforeningskontingenter skulle afholdes af den enkelte frivillige selv.²⁸

Det stod ikke fra starten klart, hvilke rettigheder de frivillige havde med hensyn til at komme på orlov i Danmark under tjeneste i den britiske hær. Lunn skrev i september 1945, at "Der gives ingen Orlov, saaledes at man kan besøge Danmark", som svar på NN's forespørgsel dateret 5/9 1945.²⁹ I marts 1946 var Lunn dog blevet mindre kategorisk afvisende, om end han fortsat afskrev selv at tage sig af eventuelle spørgsmål om orlov. I stedet sendte han spørgsmålet videre til de enkelte regiment: "vi kan intet bestemt sige angaaende evt. Orlov i Tjenestetiden, da denne kan variere indenfor de forskellige Afdelinger".³⁰

Reglerne for de frivillige med hensyn til forsikring og sygekasse var altså meget klare, mens der tilsyneladende ikke var nogen faste ordninger for de frivillige med hensyn til at kunne få orlov under deres britiske tjeneste. Der nævnes ikke noget om dette forhold i betingelserne, som de skrev under på, og ifølge Lunn var det de enkelte regimenter, som de frivillige blev placeret i, der afgjorde hvornår og hvor længe de frivillige kunne få orlov.

De frivilliges rettigheder – et overblik

Som dokumenteret var der en række uklarheder med hensyn til, hvad de frivillige danskere kunne forvente under deres tjeneste i den britiske hær. Værst stod det til med tjenestelængden, idet de frivillige teoretisk set var bundet på ubestemt tid. Men også med hensyn til tjenestested, muligheden for orlov og spørgsmålet om den engelske tjeneste gjorde det ud for værnepligt i den danske hær, var der store usikkerhedsmomenter, da de unge mænd skulle skrive under på aftalen. De danske mænd, der meldte sig, gik med andre ord ind på en aftale, hvis følger de ikke kunne vide ret meget om, og det kan derfor undre, hvorfor så mange alligevel meldte sig. De frivilliges unge alder kan muligvis udgøre et forklarende element. Stor eventyrlyst, viljen til at gøre en indsats efter krigen eller at tjene nationens ære kan også være årsager til, at godt 11.000 ansøgere – den store usikkerhed til trods – valgte at søge ind i den britiske hær.

En unik aftale?

Inden vi forsøger at tegne et billede af de frivillige danskeres ophold i den engelske hær, vil vi med udgangspunkt i denne antologis indledende “perspektivering af emnet i forhold til danske soldaters stigende engagement i internationale operationer/krigsindsatser” først undersøge, hvorvidt aftalen mellem Storbritannien og Danmark i 1945 var enestående, eller om der fra dansk side tidligere var indgået lignende aftaler, der involverede danske frivillige. Hvis aftalen om de danske frivillige i den engelske hær fra 1945-1948 ikke havde set fortilfælde, må den udgøre et eksempel på, at man fra dansk side viser et stigende internationalt engagement, og er dermed relevant set i forhold til antologiens overordnede perspektivering til Danmarks nutidige engagement i internationale opgaver.

Den danske og britiske regerings aftale om, at danske soldater kunne melde sig til den engelske hær, er ved første øjekast ikke unik, forstået på den måde, at det ikke var første gang, at danske frivillige meldte sig til et fremmed lands militære styrker, eller at den danske regering gav tilladelse til, at danskere kunne melde sig. I løbet af den første del af det tyvende århundrede er der flere eksempler på danske frivillige i fremmed tjeneste. De mest kendte eksempler på sådanne frivillige er de Spaniensfrivillige, de Finlandsfrivillige og ikke mindst de frivillige danskere i Frikorps Danmark. Men også

under eksempelvis de baltiske landes frihedskamp umiddelbart efter Første Verdenskrig, deltog der danske frivillige.

Med hensyn til de omtrent 500 danskere, der meldte sig til at kæmpe mod det fascistiske oprør i 1930'ernes Spanien, så skete rekrutteringen af disse primært gennem kommunistiske kredse og på privat initiativ.³¹ Den danske regering havde i princippet skrevet under på ikkeindblanding i den spanske borgerkrig som følge af Danmarks tilslutning til Noninterventionsaftalen i august 1936.³² Rekrutteringen i Danmark foregik derfor i smug, og de frivillige blev påbudt ikke at røbe deres foretagende til nogen, hverken før de tog af sted fra Danmark eller under deres rejse mod Spanien.³³ I 1937 vedtog det danske Folketing ydermere en lov, der gav op til 40 dages hæfte for deltagelse i den spanske borgerkrig.³⁴ Aftalen om de Englandsfrivillige skiller sig dermed afgørende ud fra forholdsreglerne vedrørende de Spaniensfrivillige, idet den danske regering forbød deltagelse i Spanien, mens den både godkendte og deltog aktivt i hvervningen af soldater til den britiske hær i 1945.

Med hensyn til de frivillige, der meldte sig til kamp på finsk side mod Sovjetunionen i 1939, er der en mere iøjnefaldende lighed med de Englandsfrivillige, idet det i begge tilfælde drejede sig om civile danskere, der henvendte sig på henholdsvis den finske og britiske ambassade for at forhøre sig om mulighederne for at melde sig til de pågældende landes hære.³⁵ Situationen for de frivillige danskere, der tog til Finland i 1939, var dog væsentlig forskellig fra situationen for de Englandsfrivillige. Den danske regering ønskede at opretholde en neutralitetspolitik i 1939, og derfor undgik den at blande sig i sagen om de Finlandsfrivillige. I stedet blev der på privat initiativ oprettet en komite, der tog sig af de praktiske omstændigheder i forbindelse med hvervningen.³⁶ Over 80 % af de 1.100 danske frivillige, der meldte sig til at kæmpe på finsk side under Vinterkrigen, blev rekrutteret gennem denne komite. Ingen af de danske frivillige nåede dog at komme i kamp inden våbenhvilen i 1940.³⁷ Det skal dog nævnes, at selvom den danske regering ikke officielt blandede sig i sagen om de Finlandsfrivillige, hjalp den indirekte til at skaffe kvalificerede danske officerer og befalingsmænd til det danske korps.³⁸

Historien om Frikorps Danmark er anderledes end de to ovennævnte tilfælde. I juni 1941 oprettedes det danske regiment Frikorps Danmark med henblik på indsættelse på Østfronten. Ifølge den daværende danske lovgivning var det lovligt at melde sig til et andet lands militære styrker, men det var forbudt for fremmede lande at foretage aktiv hvervning i Danmark.³⁹ Den tyske besættelsesmagt omgik i starten denne lov ved at foretage diskret hvervevirksomhed i Danmark via mund til mund-metoden og ved at transportere de frivillige til Tyskland under dække af, at de var civile elever til

SS-skoler.⁴⁰ I forbindelse med denne hvervning havde to danske officerer søgt om orlov fra den danske hær for at kunne lede dette korps. Den danske regering var således nødt til at forholde sig hertil, og i starten af juli måned godkendte Krigsministeriet de to officerers orlov og gav endvidere tilladelse til, at danske befalingsmænd og hjemsendte værnepligtige kunne melde sig til Frikorps Danmark.⁴¹ Denne accept blev naturligtvis udsendt under et vist pres fra tysk side, men den danske regering forsøgte at understrege, at den ikke opfordrede danskerne til at melde sig, men blot gav tilladelse til, at det skete.⁴² Senere sendte den danske regering dog også en skrivelse til hærens og flådens afdelinger, hvori man gjorde opmærksom på, at soldater, der måtte ønske at søge orlov fra den danske hær for at træde i den tyske hærs tjeneste, ikke måtte forhindres i at melde sig.⁴³

Ved første øjekast minder den officielle danske tilladelse til, at danskere kunne melde sig til den tyske hær, i sin udformning om den tilladelse, der blev givet til de danskere, der måtte ønske at melde sig til den britiske hær efter krigen, men der er dog afgørende forskelle imellem de to tilfælde. For det første skete den danske accept af danske frivillige til Frikorps Danmark under besættelsen og skal ses som et led i den danske samarbejds politik. Ved at lade et forholdsvis lille antal frivillige melde sig til de tyske tropper kunne man formentligt undgå et potentielt tysk krav om, at Danmark skulle stille med regulære danske enheder under tvang.⁴⁴ For det andet forelå der ikke en decideret aftale mellem de to lande i forbindelse med denne accept af Frikorpsfolkene. Endelig var der en afgørende forskel i den måde, hvorpå den danske regering agerede i de to tilfælde. I forbindelse med aftalen om danske frivillige til den engelske hær gik den danske stat aktivt ind i hverveprocessen, hvilket tydeligst kom til udtryk ved oprettelsen af rekrutteringskontoret i København, som skulle varetage de praktiske omstændigheder i forbindelse med aftalen. Desuden gav forsvarsminister Ole Bjørn Kraft ved offentliggørelsen af aftalen den 4. september 1945 udtryk for, at det var Danmarks pligt som en allieret nation at hjælpe de øvrige allierede lande, og opfordrede på den baggrund de unge danske mænd til at melde sig til den engelske hær.⁴⁵ Dette står i kontrast til besættelsesregeringens forsøg på at undgå at billige hvervningen til Frikorps Danmark.

Set ud fra ovenstående gennemgang kan aftalen mellem Danmark og England ses som en unik aftale, der ikke havde fortilfælde. Dermed udgør aftalen om de danske frivillige i den engelske hær et første eksempel på en mere international orienteret indstilling, hvor man var klar til at yde sit bidrag for at løse de opgaver, der fulgte i kølvandet på 2. Verdenskrig. Den danske regering gik aktivt ind i hverveprocessen modsat de andre tilfælde, hvor regeringen forholdt sig mere eller mindre passivt og i visse tilfælde ligefrem straffede personer, som meldte sig til fremmed tjeneste. Hvorvidt aftalen fra officiel dansk side er et udtryk for et bevidst skridt i retning mod større internationalt

engagement, er sværere at sige noget om; dog kan især forsvarsministerens udtalelser omkring Danmarks pligt til at yde noget på den internationale scene give indtryk heraf. Det skal dog i parentes bemærkes, at den interesse, Danmark i befrielsessommeren viste for at tage del i de opgaver, der forelå på den internationale scene, hurtigt blev afløst af en mere afventende noget for noget-attitude, hvilket tydeligt kom til udtryk allerede i forbindelse med forhandlingerne om dansk deltagelse i besættelsen af Tyskland, hvor Danmark endte med at forpligte sig til langt mindre end landet oprindeligt havde lovet.⁴⁶

Soldat i den engelske hær

Den 17. oktober 1945 var man nået så langt med sessionsbehandlingerne, at det første hold frivillige danskere kunne sendes af sted fra Danmark til England. De frivillige blev ledsaget af et antal danske officerer, der skulle sikre, at alt forløb planmæssigt på den omkring 2 døgn lange tur. I første omgang var der tale om mindre hold af frivillige, idet det var et krav, at de alle skulle kunne tale engelsk. Disse første afsendte danskere skulle selv gennemgå den første militære uddannelse i Canterbury, inden de efterfølgende skulle fungere som tolke for de næste hold frivillige danskere. Det skulle dog vise sig at være problematisk at skaffe nok engelskkyndige blandt de frivillige, hvilket gav anledning til forsinkelser i de oprindelige planer for afsendelsen af danskerne mod Storbritannien. Helt frem til sensommeren 1946 forsøgte man at hverve tolke gennem den danske hærs afdelinger og eksempelvis det frivillige tolkekorps i Tyskland – men uden det store held.⁴⁷ Frem til januar 1946 var der kun sendt engelsktalende frivillige af sted fra Danmark, hvilket resulterede i, at det samlede antal var beskedne 300 mand. I det nye år kunne de øvrige frivillige sendes af sted i større antal, typisk i hold af 250-300 personer ad gangen, og da der som oftest ikke var engelskkyndige på disse hold, blev de ledsaget af en engelsk forbindelsesofficer.

Træning i Canterbury

Alle danske frivillige kom i første omgang til Primary Training Centre i Canterbury, hvor de skulle gennemgå de første 6 ugers grundtræning. Denne indledende træning, der kan betegnes som den grundlæggende rekrutuddannelse, bestod primært af fysisk træning, eksercits, march osv. Efter den indledende træning, der var ens for alle de frivillige, blev soldaterne efterhånden fordelt efter, hvilken funktion de senere skulle varetage i det britiske militær, og den enkeltes træning blev således mere og mere individuelt sammensat på samme måde, som man kender det fra den egentlige funktionsuddannelse for værnepligtige inden for det danske forsvar.

Max Roesen var én af de knap 2.500 danskere, der gjorde tjeneste i den britiske hær.

De frivillige i det britiske verdensrige

Som nævnt i indledningen er det ikke artiklens hensigt at give et nuanceret billede af, hvad hver enkelt af de frivillige lavede og oplevede i den britiske tjeneste, men snarere at give et overblik over, hvor i verden de blev sendt hen, hvad opgaverne var i de forskellige områder, og hvordan forholdene var – alt sammen set i et “fra oven”-perspektiv.⁴⁸ De steder, som danskerne blev sendt til, har vi valgt at dele op i 5 områder. Dette har vi gjort for overskuelighedens skyld, og fordi vi mener, at vi inden for disse områder kan fremdrage nogle generelle træk, der gjorde sig gældende, når man gjorde tjeneste inden for dette område. Områderne er Mellemøsten (Palæstina), Sydøstasien, Indien, Sydeuropa (Grækenland og Italien) og Afrika. Endeligt var der enkelte danskere i andre mindre områder som i eksempelvis Caribien, hvor opmærksomheden måske ikke var så stor.

Palæstina

De danskere, som blev udstationeret i Palæstina i perioden 1945-1948, havnede lige midt i konflikten mellem jøder og arabere om, hvem der havde retten til jorden i området. En konflikt, der har stået på lige siden, og i høj grad fortsat er aktuel den dag i dag. Siden 1922 havde Palæstina været under britisk kontrol som følge af, at Folkeforbundet havde overdraget briterne landet som et såkaldt mandatområde. Briterne havde således fortsat tropper i Palæstina i sommeren 1945, hvor de første danskere blev indrulleret i den britiske hær.⁴⁹

Arabernes og jødernes modsatrettede interesser i området kom til udtryk ved, at uroligheder, skyderier, drab, overfald og lignende var en del af dagligdagen. I kølvandet på Anden Verdenskrig og udryddelsen af millioner af jøder agiterede zionistiske bevægelser voldsomt for oprettelsen af en egentlig jødisk stat i Palæstina. Samtidig greb mere ekstreme grupperinger inden for de jødiske kredse til egentlige terroraktioner mod arabiske og britiske institutioner. Endelig forsøgte mange jøder fra især Europa og USA at rejse til Palæstina i denne periode for yderligere at forcere en eventuel beslutning om oprettelsen af en jødisk stat, og således ankom der adskillige store skibe med jøder ombord til bl.a. havnen i Haifa. Hvad der var den direkte årsag til, at verdenssamfundet indvilligede i oprettelsen af en jødisk stat, skal vi ikke forsøge at vurdere her, men faktum er, at FN i 1947 vedtog en omstridt resolution, der gjorde det muligt for de zionistiske bevægelser at oprette staten Israel fra 1948, hvilket naturligvis stred mod de arabiske interesser i området. De danske frivillige, der kom til Palæstina, landede altså lige midt i denne højspændte konflikt. I det følgende vil vi med udgangspunkt i engelsk arkivmateriale belyse, hvilke konkrete opgaver de britiske soldater kunne komme ud for i den periode, hvor der var danskere i området.

Det første der springer i øjnene, når man gennemlæser de forskellige regiments rapporter fra Palæstina, er netop de mange voldelige episoder, som ofte resulterede i tab af menneskeliv. Dette gælder med varierende intensitet gennem hele perioden fra 1946, hvor de første danskere nåede til Palæstina, og frem til 1948 hvor de sidste britiske tropper forlod området igen. De britiske soldaters – og dermed også danskernes – altoverskyggende opgave i området var at forsøge at opretholde lov og orden, hvilket i sagens natur kunne være mere end vanskeligt set i lyset af situationen i området. I praksis kunne denne opgave forsøges løst ved hjælp af vagter og patruljeringer i området, men der kunne også være tale om en mere aktivt forebyggende indsats i form af razziaer, ransagninger og lignende efter eksempelvis illegal ammunition, våben og sprængstoffer.

Generelt for regimenterne i Palæstina kan det siges, at de havde rigeligt at se til med at løse de opgaver, de blev sat overfor med hensyn til vagttjenester, patruljeringer og deltagelse i diverse aktioner, og flere regimenter var nødsagede til at nedlægge kompagnier inden for regimentet for at effektivisere mest muligt og dermed frigive disponibelt mandskab til de mange opgaver.⁵⁰ I september 1946 havde King's Dragoons eksempelvis hele 69 mand afsat til faste vagter alene om natten ud af en bataljon på ca. 600 mand. At regimentet oven i købet var overflyttet til en lejr i Tiberias, der ifølge kommandanten var totalt uegnet til en panseret enhed som Dragoons, fordi der ikke var noget hårdt underlag til at parkere enhedens materiel på, gjorde at yderligere 35 mand måtte afsættes til at skaffe sten til etablering af p-pladser.⁵¹ At regimenterne havde besvær med at kunne udføre de opgaver, de blev stillet overfor, betød så også, at træning og uddannelse indenfor de enkelte regimenter blev nedprioriteret og ofte endog helt suspenderet i perioder.

De mange vagttjenester foregik naturligvis ved strategisk vigtige positioner, og først og fremmest gjaldt det om at sikre den interne sikkerhed i regimenternes baser eller kaserner. Derudover var der ofte vagter udstationeret på centrale positioner såsom ved trafikknudepunkter, ved indkørsler til byer eller bydele, ved havneanlæg, jernbanestrækninger og olieledninger.

Udover disse stationære vagter var et af briternes modtræk til de mange terroraktioner at holde mobile vejspærringer klar til hurtig udrykning, når det måtte være nødvendigt. Man havde tilsyneladende fundet ud af, at det var vanskeligt helt at forhindre terroraktioner i at ske, men ved at rykke hurtigt ud og lukke alle flugtveje efter terrorangreb i byerne kunne man stoppe alle udgående biler og på denne vis arrestere eventuelle terrorister. Der er adskillige eksempler på, at de britiske tropper rykkede ud med sådanne mobile vejspærringer for at undersøge alle, der forsøgte at køre til og fra byerne. Sidst i perioden – altså omkring 1947-48 – var der dog tydeligvis sket en optrapning af konflikten, idet der oftere blev rapporteret om jøder, der nægtede at stoppe ved spærringerne eller ligefrem beskød de britiske tropper, når disse forsøgte at stoppe de forbipasserende. Denne optrapning af konflikten i området, og navnlig af forholdet mellem de britiske soldater og jøderne, kom flere gange eksplicit til udtryk i regimenternes rapporter. Eksempelvis rapporterede chefen for 2nd East Surrey Regiment, der havde base ved havnebyen Haifa, i september 1946, at forholdet til myndighederne og de civile i området var godt, om end den jødiske opbakning var for nedadgående som følge af den seneste periodes anholdelser af (især jødiske) terrorister. I december kunne den samme chef melde, at forholdet til de civile jøder nu var svækket væsentligt, mens forholdet til araberne fortsat var udmærket.⁵²

Jødernes tiltagende terrorvirksomhed førte efterhånden til, at hverken de britiske tropper eller deres eventuelle pårørende i området kunne føle sig sikre nogen steder. Flere gange blev britiske soldater taget som gidsler, og for eksempel blev en britisk officer og dennes kone beskydt, da de var ude og køre en tur i deres bil den 30. februar 1947. Konen blev efterfølgende opereret for sine skudsår og hendes situation betegnet som kritisk.⁵³ Dette overfald var blot kulminationen på den seneste tids voldelige begivenheder, så allerede 5. februar 1947 havde man iværksat operation "Polly", der var en evakueringsplan for omtrent 1.400 britiske koner og børn i området til en britisk base i Ægypten.⁵⁴

Af de interne britiske efterretningsrapporter fremgår det, at jøderne var i besiddelse af våben og ammunition af alle typer, og i april 1946 blev det slået fast, at man måtte forvente flere angreb på britiske tropper i fremtiden.⁵⁵ I august 1946 vurderedes faren endnu mere overhængende, idet det nu hed, at jødiske terrorister kunne angribe industri og militære installationer til enhver tid.⁵⁶ Desuden var flere jøder i besiddelse af britiske uniformer, så disse kunne ikke godtages som identifikation. De jødiske terroraktioner blev da også mere og mere avancerede, hvilket kom til udtryk på forskellig vis. Ud over egentlige skyderier efter briterne blev der anvendt miner og bomber, ligesom elektronisk detonerede bomber også kunne forekomme. Et andet opfindsomt, men uskønt tiltag fra terroristernes side var, da briterne i 1947 opdagede, at der var monteret sprængstof i forbindelse med nogle bannere, som hang tværs over gaderne. I disse bannere hang der nogle sække med sand, der normalt skulle sikre, at banneret blev spændt ud, men i stedet for sand havde terrorister anbragt sprængstof i sækkene.⁵⁷

I perioder med særlig megen uro havde briterne desuden mulighed for at indføre udgangsforbud eller andre former for begrænsninger i, hvor civile måtte færdes på bestemte tidspunkter af døgnet. Sådanne forbud blev fulgt op af særlige patruljeringer for at sikre, at de udstukne retningslinjer blev overholdt.

Ud over de daglige vagter og patruljeringer deltog flere regimenter i egentlige operationer, som aktivt skulle forebygge og forhindre nye terroraktioner. Det kunne f.eks. være razziaer efter våben, ammunition og eftersøgte personer. En af de større aktioner i den kategori blev sat i værk natten til den 30. juli 1946 under kodenavnet "Shark". Aktionen gik ud på, at de britiske tropper i ly af natten lagde en ring omkring Tel Aviv. Tidligt om morgenen gik aktionen i gang for alvor, idet alle byens indbyggere blev gennet ud på gaden for i første omgang at blive screenet ved lokale stationer. Alle eftersøgte og mistænkelige personer blev derefter sendt videre til hovedkvarteret, hvor man havde billeder og oplysninger om alle eftersøgte personer. Den meget om-

fattende operation strakte sig over 4 dage, og som resultat beslaglagde man adskillige våben, og flere hundrede mistænkte blev tilbageholdt, hvoriblandt der angiveligt var et dusin terrorister. Desuden sporede briterne under ransagningerne en illegal pressevirkingsomhed, som man fik lukket.⁵⁸

De britiske tropper kunne også blive kaldt til assistance i forbindelse med, at større skibe blev varslet i havn med jødiske illegale immigranter ombord. I sådanne tilfælde var opgaven typisk at afspærre alle veje til og fra den aktuelle havn, så ingen kunne komme hverken ind eller ud fra det afspærrede område. På den måde sikrede man, at der ikke kunne samles større grupper af mennesker ved havnekajen, der kunne give anledning til optøjer og uroligheder, når skibene nærmede sig havn.

Til trods for de mange opgaver i Palæstina var nogle chefer så privilegerede, at de havde tid til at træne og uddanne deres regiments personel. Enkelte regimenter blev således fritaget for vagttjenester i en periode for at kunne koncentrere sig om uddannelse og træning, som det eksempelvis var tilfældet for King's Dragoons, der i 1946 blev fritaget for vagter i 2 måneder. Kings Dragoons var – ligesom mange andre regimenter – præget af de mange nytilkomne og uerfarne soldater, så tiden blev udnyttet til skydeøvelser, fysisk træning og eksercits, men der blev også undervist i eksempelvis engelsk og matematik.

Afrika

I modsætning til i Palæstina var forholdene for de britiske regimenter, der var udstationeret i Afrika, tilsyneladende præget af rimelig ro, og der var derfor tid til uddannelse, øvelser og træning.⁵⁹ Vi har primært gennemgået rapporter for landene Sudan, Eritrea og Ægypten, og særligt i Sudan havde regimenterne ro til at restituere sig og få hærenhederne gjort kampklare igen. Den interne sikkerhed skulle naturligvis varetagges, men som chefen for 1st Battalion Duke of Wellington rapporterede i starten af 1947, så nød hans folk opholdet i Khartoum i Sudan, der blev set som en velkommen forandring efter de vanskelige opgaver, man havde været udsat for, da regimentet var udstationeret i Palæstina året før. Overraskende for chefen, var regimentet ikke blevet kaldt ud til opgaver i området i første halvdel af 1947, så man havde for alvor kunnet koncentrere sig om at få tropperne opgraderet og kampklare. Senere i 1947 fik regimentet dog tildelt flere vagtopgaver, bl.a. langs Den Blå Nil og andre strategisk vigtige steder.⁶⁰

Mest opsigtsvækkende for træningen i Sudan var måske klimaet og varmen, der umuliggjorde fysiske udfoldelser midt på dagen, hvorfor man måtte udnytte de tidlige og sene dagstimer optimalt.⁶¹

I Eritrea var 2nd Royal Berkshire Regiment til gengæld mere beskæftiget med vagt og patruljeringer, og her gav chefen ligefrem udtryk for, at de mange vagter havde en demoraliserende effekt på regimentet. Dette hænger formentligt sammen med, at man led under mandskabsmangel og som følge heraf havde været nødt til at nedlægge to delinger. Som mange andre steder inden for de britiske styrker forsøgte man at styrke moralen ved at afholde parader og føre fanen frem. Eftersom man indenfor Royal Berkshire Regiment ikke havde saluteret fanen siden starten af krigen, havde det ifølge regimentets rapport en positiv effekt på moralen, da man igen førte fanen frem i starten af 1948.⁶²

Samlet for de britiske – og dermed de danske – tropper i de nævnte områder i Afrika kan det siges, at hverdagen var præget af uddannelse og træning af enhederne. Tilsyneladende havde briterne rimeligt styr på områderne, og selvom der også i Afrika var vagter og patruljer, der skulle varetages, får man det indtryk, at især Sudan var et område, hvor tropperne blev sendt hen for at restituere sig og gøre klar til de mere alvorlige opgaver i eksempelvis Palæstina. At briterne havde området under kontrol betød dog ikke nødvendigvis, at der ikke var modstand og forsøg på oprør mod kolonimagten. Eksempelvis vidner en efterretningsrapport for Sudan fra maj 1947 om, at der kunne forventes uroligheder i området, men eftersom de lokale kun var udstyret med kæppe og sten, var den reelle trussel ikke voldsom. Det blev dog understreget, at der på sigt var risiko for, at oprørerne ville komme i besiddelse af spyd, knive og endog skydevåben, hvilket i sigens natur ville forøge situationens alvor for briterne.⁶³

Indien

Indien, der ofte blev betegnet som kronjuvelen i det britiske imperium, blev inden for de første år efter 2. Verdenskrig delt i to nye selvstændige lande nemlig Indien og Pakistan, og langsomt men sikkert forsvandt dette område ud af hænderne på de britiske koloniherrer. De frivillige danskere, der blev udstationeret i Indien, skulle altså agere inden for konteksten af denne konflikt dels mellem to lokale stridende parter, dels mellem disse og den britiske kolonimagt – en situation som i en britisk rapport fra november 1946 blev beskrevet som delikat og betød frygt for oprør og uro.⁶⁴ Ved gennemgang af rapporter for forskellige regimente i området viser der sig dog en stor differentiering, hvad angår tilstedeværelsen af uroligheder og optøjer i dagligdagen, der er således stor forskel på, hvor nemt man kom gennem perioden fra sted til sted. En gennemgående tendens er dog, at urolighederne tog til gennem perioden fra 1945 og frem til 1948.⁶⁵

Eksempelvis havde 2nd Battalion Dorsetshire Regiment, der var udstationeret i Satpura provinsen nordøst for Bombay, tid til flere øvelser i de sidste måneder af 1945 og

flere gange endog med deltagelse af hele bataljonen. I december måned fejrede regimentet højtiden med fodboldkampe, et svømmestævne, forevisning af film og efterfølgende dans, og i det hele taget er der ikke meget i kommandørens rapport for 1945, der peger i retning af, at regimentet befandt sig i et land præget af konflikten mellem pakistanere og indere.⁶⁶

Anderledes forholdt det sig for 7th Battalion Worcestershire Regiment, der i slutningen af 1946 befandt sig i det nordøstlige Indien omkring Calcutta. I regimentets rapporter for perioden er der således meldinger om uroligheder, arrestation af indere, drab på såvel indere som pakistanere, optøjer, stenkast og bombeangreb mod de britiske tropper. Den 6. november 1946 måtte de britiske tropper sættes ind mod uroligheder i området og arresterede i den forbindelse 55 personer. En måned senere rykkede regimentet ud til nye uroligheder, denne gang med følge af kampvogne. Briterne måtte ifølge chefens rapport affyre 303 skud under denne aktion med det resultat, at 1 inder døde og 2 andre meldtes sårede.⁶⁷

Med hensyn til den træning og uddannelse af regimenterne, som foregik i lokalområdet, er det interessant, at flere øvelser havde det overordnede tema "kamp mod en *major power*". De enkelte elementer i øvelserne kunne naturligvis variere, og følgende er blot eksempler hentet fra perioden: genindtagelse af et område og genetablering af passabel vej over flod, signaløvelser, forskydning fra et område til et andet primært til fods og med lette køretøjer, sikring af intern sikkerhed, diverse patruljeøvelser, øvelse i angreb osv.⁶⁸

Ud over øvelser og træning, var vagttjeneste og patruljering naturligvis også en stor del af dagligdagen i Indien. Til tider foretog regimenterne også egentlige flagmarcher, der dels skulle tjene det formål at markere egen styrke og tilstedeværelse i området, og dermed afholde eventuelle uomagere fra optøjer.⁶⁹ Men en anden vigtig funktion for disse parader var at styrke moralen og gejsten internt i regimenterne i en tid, hvor der gentagne gange meldtes om utilfredshed blandt tropperne eksempelvis på grund af det langsomme tempo for demobiliseringen af de soldater, der havde gjort tjeneste under krigen, og som blot ventede på at træde af og returnere til Storbritannien.⁷⁰

Sydøstasien

Sydøstasien dækker over et forholdsvis stort område, hvor der kunne være stor variation med hensyn til, hvordan forholdene var for de britiske soldater, og hvilke opgaver de kunne blive udsat for. De områder, vi har undersøgt i artiklen, er Singapore, Hongkong, Indonesien, Malaysia, Burma (Myanmar) og Japan.⁷¹ Når vi alligevel har valgt at fremstille disse områder under samme afsnit, skyldes det, at de grundlæggende træk

for alle disse områder var mere eller mindre ensartede. Vi vil i det følgende komme ind på, hvilke generelle træk der gjorde sig gældende, men samtidig påpege hvis særlige forhold gjorde sig gældende i nogle af områderne.

Som udgangspunkt var opgaverne for de britiske soldater i Sydøstasien de samme som alle andre steder, hvor Storbritannien havde tropper udstationeret, nemlig at opretholde ro og orden, sikre den interne sikkerhed og samtidig opretholde en kampklar og veluddannet enhed. Hvis vi starter med den sidste opgave – at opretholde en kampklar enhed – måtte der nødvendigvis uddannelse og øvelser til, så de enkelte regimenter var klar til at løse de opgaver, man forventeligt kunne blive udsat for. Et af temaerne for øvelserne i Sydøstasien var træning i, hvorledes man skulle agere ved konflikt eller kamp mod guerillabevægelser og andre mindre grupperinger af oprørsstyrker.⁷² Men ofte måtte træningen tage udgangspunkt i at lære soldaterne helt basale fysiske og tekniske færdigheder, fordi regimenterne var karakteriseret ved mange nyttilkomne, uerfarne og forholdsvis uuddannede soldater. Mange chefer nævner direkte i deres rapporter, at det var svært at planlægge træning og uddannelse af deres regimenter, fordi der skete så stor en udskiftning af personellet, og fordi der var mange nye tropper, som kom lige fra den grundlæggende træning i Storbritannien. Nogle kommandører mente ligefrem, at den store udskiftning af personellet var skadelig for soldaternes moral, og afholdt som følge heraf ekstra marcher, eksercits og parader for at højne moralen og disciplinen inden for regimentet.⁷³

Med hensyn til opretholdelsen af ro og orden og sikring af de britiske troppers sikkerhed i Sydøstasien, så er billedet ikke så entydigt som i eksempelvis Palæstina, hvor der var mange eksempler på optøjer, terroraktioner og lignende inden for et forholdsvis lille område. Mens uroen i Palæstina tilsyneladende var temmelig organiseret fra jødisk side og havde oprettelsen af en jødisk stat som det ultimative mål, så var Sydøstasien mere præget af mindre grupperinger af oprørere, der foretog enkeltaktioner. 2nd Buffs, der fra november 1945 til juni 1946 var udstationeret ved Surabaya i Indonesien, kunne således melde om mange uroligheder gennem denne periode, eksempelvis hvor røvere forsøgte at stjæle fra varehuse. Den 20. januar 1946 brændte der 4 varehuse ned samtidigt, formentligt som følge af en koordineret sabotageaktion. Samme dag blev flere varehuse forsøgt røvet, og de britiske soldater pågreb 36 personer i den forbindelse.⁷⁴ Ofte kom det til voldelige konfrontationer, hvor de britiske tropper forsøgte at standse røverne med skud, og hvor de flygtende personer til tider besvarede ilden. 2nd Buffs foretog også razziaer efter illegale våben- og varelagre, ligesom de foretog patruljeringer rundt i områderne omkring Surabaya for at markere deres tilstedeværelse og skabe sig et overblik over situationen i området.

I Indonesien var der også flere eksempler på japanere – eller i hvert fald japansk udrustede tropper – der helt frem til 1946 fortsat ikke havde overgivet sig til de allierede tropper, men i stedet fortsatte kampene mod de britiske tropper. I marts 1946 måtte 2nd Buffs eksempelvis sættes ind for at genskabe roen ved Surabaya. Her var der angiveligt godt 60 aktive oprørsfolk, hvoraf flere bar japanske hjelme og råbte ordrer på japansk. Ved aktionen dræbtes 6 fjendtlige soldater og adskillige blev såret.⁷⁵

I Burma og Malaysia var situationen tilsyneladende meget lig den i Indonesien. Ofte meldtes der om mindre grupper af oprørere og uromagere, som briterne med varierende succes forsøgte at holde nede. I 1947 iværksatte man operation “Flush” mod lokale oprørere ved Rangoon i Burma, hvor man anholdt omkring 10 mand og beslaglagde en række våben.⁷⁶ I såvel Burma som Malaysia fik de britiske tropper også til opgave at stå vagt ved regeringsbygninger og retssale i forbindelse med efterkrigstidens retssager mod krigsforbrydere.⁷⁷

I Hongkong var de altoverskyggende opgaver vagttjeneste og patruljeringer, opgaver der ifølge flere indberetninger fra regimenterne udgjorde en plage for soldaterne. 2nd Buff’s chef rapporterede i foråret 1948, at hans soldater var utilfredse med vagterne, og at de ikke følte, at det var soldaternes opgave, men snarere en opgave, der skulle varetages af de lokale politimyndigheder.⁷⁸ Men vagterne kunne også udgøre så stor en belastning for de enkelte regiment, at det gik ud over regimenternes træning og øvelser, der endog kunne gå helt i stå, som det var tilfældet for 1st Royal Inniskilling Fusiliers i første halvdel af 1948. Også her beklagede chefen sig over, at de mange vagter gik ud over soldaternes moral, men kunne samtidig notere sig, at moralen blev mærkbart forbedret, hver gang tropperne blev sat på andre opgaver end lige vagttjeneste.⁷⁹

Sydeuropa

I Europa have briterne tropper i den engelske besættelseszone i Tyskland, hvor også danske tropper blev udstationeret. Disse danskere har imidlertid ikke noget med de Englandsfrivillige at gøre, men udgjorde den såkaldte Tysklandsbrigade. Til gengæld var der også britiske tropper i Sydeuropa, og vi vil i det følgende koncentrere os om soldaterne i Italien og Grækenland. Også i Italien var opgaverne for de britiske soldater primært vagttjeneste og patruljetjeneste med det formål at opretholde lov og orden.⁸⁰ Mere konkret var en af opgaverne i Italien at bevogte den italienske grænse i landets nordøstlige hjørne, hvor Jugoslavien og Østrig grænsede op til støvlelandet. Her havde 5th Buffs fra slutningen af 1945 og frem til sommeren 1946 til opgave at bevogte grænsetunnelen ved Dellach mellem Østrig og Italien.⁸¹ Ud over at udgøre

grænsen mellem de to lande var tunnelen også skillelinjen mellem den amerikanske og den britiske besættelseszone. Dellach lå kun omtrent 50 kilometer fra den jugoslaviske grænse. Ifølge rapporterne fra Buffs kom det sjældent til optøjer eller uroligheder gennem denne periode, men til gengæld tilbageholdt regimentet flere grænseoverløbere og personer, der forsøgte at passere grænsen uden gyldigt pas. På blot en enkelt uge i november 1945 stoppede man eksempelvis 129 personer uden pas ved grænsen. Der skete dog en markant nedgang i antallet af tilbageholdelser, og allerede i januar 1946 tilbageholdt man kun 15-20 mand ugentligt for at forsøge at passere grænsen illegalt.⁸²

Som tidligere vist fandt cheferne for de enkelte enheder det ofte relevant at indberette problemer i relation til mangel på mandskab, og dette træk går igen for 5th Buffs. I december 1945 berettede chefen i flere omgange, at hans enhed ikke kunne imødekomme de opgaver, som den blev stillet over for med det til rådighed værende antal tropper, og at det umuliggjorde systematisk træning og uddannelse. I løbet af foråret 1946 var situationen ikke bedret, og der blev nu rapporteret om, at situationen var kritisk, fordi der afgik flere tropper, end der kom nye til. Resultatet var derfor, at enheden var meget uerfaren, og da de mange vagter og patruljer beslaglagde det meste af tiden til rådighed, havde man ikke mulighed for at få de nytilkomne tropper opkvalificeret og uddannet som ønsket.⁸³ Denne u hensigtsmæssige kombination af for mange vagt- og patruljeopgaver i forhold til antallet af disponible tropper med mangel på uddannelse og træning af tropperne som resultat er gennemgående for hele perioden fra 1945-1948 for de gennemgåede enheder. Flere enheder forsøgte at løse problemet ved at omorganisere internt og dermed frigive disponibelt mandskab. Dette kunne f.eks. ske ved at nedlægge enkelte kompagnier, men det siger sig selv, at en sådan løsning kun var midlertidig holdbar, idet enhedens styrke blev svækket af en sådan operation.⁸⁴

Det har desværre været svært at finde relevant kildemateriale for de britiske tropper i Grækenland i den periode, hvor de frivillige danskere gjorde tjeneste i den britiske hær. Grækenland befandt sig som bekendt i en borgerkrigs-lignende tilstand i årene efter Anden Verdenskrig som følge af rivaliseringer mellem kommunistiske grupperinger på den ene side og den højreorienterede græske regering, der blev støttet af briterne og senere også amerikanerne, på den anden.

Kildematerialet begrænser sig til året 1946 for henholdsvis 1st Buffs og 1st East Surrey, der begge var udstationerede i det nordøstlige Grækenland forholdsvis tæt ved den jugoslaviske grænse.⁸⁵ Nu skal man være forsigtig med at konkludere ud fra et så begrænset kildemateriale, men de spor, som det er muligt at trække ud fra det foreliggende materiale, peger i samme retning som meget af det øvrige kildemateriale, vi

har gennemgået. Det vil sige, at opgaverne også i Grækenland var at opretholde ro og orden via vagttjenester og patruljeringer.

1st Buffs, der i foråret 1946 var udstationeret ved Thessaloniki, havde tilsyneladende et rimelig fredeligt ophold i det græske, hvor der kun blev rapporteret om en enkelt skudepisode for første halvår 1946. Denne fandt sted ved den jugoslaviske grænse. Det mest bemærkelsesværdige for 1st Buffs tjeneste i denne periode var afholdelsen af valget i Grækenland i foråret 1946, hvor hele bataljonen blev holdt tilbage på kaserne i 2 dage mens valget blev gennemført.⁸⁶

Så var der lidt mere at forholde sig til for 1st East Surrey i andet halvår af 1946, hvor der flere gange blev rapporteret om overfald og røverier i landsbyerne rundt om Verroia i det nordlige Grækenland, hvor regimentet havde base. En intern rapport fra juli 1946 slog fast, at regimentets opgaver i området var at opretholde ro og orden samt at sikre den siddende regering, så urolighederne i området var noget, man var nødt til at forholde sig til.⁸⁷ East Surrey forsøgte også at holde sig orienteret om, hvad der foregik på den anden side af grænsen til Jugoslavien, hvilket eksempelvis kunne ske ved, at regimentet sendte en efterretningsenhed ind i landet, som tilfældet var i august 1946. Ved tilbagekomsten kunne enheden berette om, at der var mange terrorister i landet, og at store områder desuden var præget af uroligheder og hærgende bander. Dette betød bl.a., at mange lokale ikke turde gå ud for at hente deres rationer fra UNRAA af frygt for at blive overfaldet af banditter.⁸⁸

Storbritannien havde allerede fra 1944 støttet den siddende regering i Grækenland, som efter Anden Verdenskrig efterhånden kom ud i en borgerkrigs lignende konflikt med de kommunistiske oprørsgrupper.⁸⁹ De danskere, der var udstationeret i Grækenland – og som jo var en del af de britiske styrker i området – har skullet agere inden for denne kontekst, men kildematerialet er desværre for svagt til at kunne kaste yderligere lys over, hvilke konkrete opgaver de danske frivillige i den britiske hær blev stillet overfor i området.

Øvrige områder

Ud over de ovenfor skitserede områder havde briterne også udstationeret mindre styrker rundt i andre dele af verden. Det kunne eksempelvis være i Caribien i så eksotiske områder som Bermuda, Jamaica og Britisk Honduras. Det er imidlertid uvist, om der har været danskere i disse områder, ligesom de eksisterende oplysninger om opgaverne og begivenhederne herfra er temmelig sparsomme. De krigsdagbøger, vi har gennemgået for Caribien, peger på, at områderne generelt var præget af ro, mens de største problemer for tropperne igen var mandskabsmangel inden for enhederne, og at trop-

perne generelt var meget unge og uerfarne.⁹⁰ Kildematerialet er dog som nævnt så begrænset, at disse spor kun kan betragtes som gisninger.

Soldaternes opgaver – et overblik

I det foregående har vi forsøgt at give nogle eksempler på, hvilke opgaver man kunne komme ud for under tjenesten i den britiske hær, og under hvilke forhold, hvad angik den politiske situation det givne sted. Som det fremgår, kunne især sidstnævnte faktor variere meget alt efter, hvor og hvornår man gjorde tjeneste de forskellige steder inden for perioden 1945-1948.

Som påvist var de britiske troppers vigtigste opgaver rundt i verden først og fremmest – ud over naturligvis at sikre enhedens interne sikkerhed – at opretholde ro og orden. Dette er i sagens natur en meget bred formulering, og den praktiske løsning heraf kunne da også komme til udtryk på mange forskellige måder. Man kunne gribe opgaven an ved en forholdsvis passiv indsats, der kunne dække over, at man udstationerede vagter ved diverse strategiske steder såsom trafikknudepunkter, ammunitionsbygninger, grænseovergange, offentlige bygninger osv. Til en passiv indsats hører i princippet også den slags opgaver, hvor man blev kaldt ud til at genoprette roen ved optøjer og uroligheder, idet man først iværksatte en aktiv handling fra britisk side, efter at situationen havde ændret sig som følge af andres (eksempelvis terroristers) handlinger.

Man kunne også vælge en mere aktiv indsats, hvor man eksempelvis foretog patruljeringer rundt i lokalområdet. De tjente flere formål, bl.a. at markere den militære tilstedeværelse og at holde potentielle uromagere fra at lave optøjer og uroligheder. Samtidigt kunne sådanne patruljer have efterretningsopgaver, hvor man kunne indhente værdifulde oplysninger om, hvad der måtte røre sig i de små landsbyer og lokalsamfund, og som kunne have indflydelse på sikkerheden i området. En aktiv opretholdelse af roen i et område kunne også ske ved at foretage razziaer i et område, hvor man f.eks. havde mistanke om, at der blev skjult våben, ammunition eller eftersøgte personer.

De britiske kontrolposter, som eksempelvis blev hyppigt anvendt i Palæstina, ligger mere i gråzonen mellem den aktive og den passive tilgang. Briterne anvendte såvel stationære som mobile kontrolposter, og begge havde til formål at stoppe forbrydere, kriminelle, eftersøgte osv., samt sikre en vis kontrol med, hvad der blev bragt ind og ud af byer eller områder. Opdelingen i en aktiv og en passiv tilgang til den overordnede opgave, at sikre ro og orden, har da også mere teknisk end praktisk karakter. I praksis var en kombination af de to metoder formentlig den mest gængse. Sondringen mellem aktiv og passiv indsats kan i øvrigt relateres frem til i dag, hvor det ofte diskuteres, hvorvidt der anvendes fredsbevarende eller fredsskabende styrker.

For at kunne varetage den konkrete opgave at opretholde ro og orden og varetage sikkerheden i området var det naturligvis nødvendigt at opretholde en kampklar enhed, der var klar til at løse de opgaver og konflikter, man forventeligt kunne blive udsat for. Som følge heraf var øvelser, uddannelse og træning af diverse militære færdigheder også en del af opgaverne, som den enkelte soldat kunne blive udsat for. Det kunne, som vi har dokumenteret, være uddannelse af den enkelte soldat i færdigheder som skydning og fysisk træning, men der kunne også være tale om store fælles øvelser på bataljonsniveau over temaer, der var aktuelle for det område, som den enkelte enhed var udstationeret i. Soldaterne kunne også modtage undervisning i skolefag som engelsk og matematik.

Afslutning/perspektivering

Som det er dokumenteret, meldte de frivillige danskere sig til den engelske hær på meget usikre vilkår. De vidste ikke, hvor lang en periode de bandt sig for, ligesom de ikke havde nogen indflydelse på, hvor i verden de ville blive sendt hen, eller hvilke opgaver de kunne blive udsat for under tjenesten. De frivillige vidste heller ikke, om de kunne risikere at blive indkaldt til at aftjene dansk værnepligt efter at have gjort tjeneste i den engelske hær i flere år. Til trods for alle disse usikkerhedsmomenter blev der udleveret 22.000 ansøgningskemaer med henblik på at gøre frivillig tjeneste i den engelske hær, og omkring 11.000 unge mænd udfyldte og indsendte en sådan ansøgning i håbet om at blive godkendt og hvervet. Omkring 2.500 danskere endte med at gøre tjeneste som Englandsfrivillige i perioden umiddelbart efter 2. Verdenskrig.

De mange ansøgere må have haft mange og forskelligartede grunde til at melde sig, hvoraf de mest oplagte kan have været eventyrlyst og udlængsel efter de fem besættelsesår, eller årsagen kan have ligget i en mere pligtbetonet følelse, hvor viljen og forpligtelsen til at yde en indsats for et allieret land, der var med til at befri Danmark, var den mest tungvejende. Uanset hvad den enkelte frivilliges bevæggrund må have været, står det fast, at den danske regering opfordrede de unge danske mænd til at melde sig under den parole, at det var Danmarks pligt at hjælpe de britiske allierede, idet Danmark ikke havde ydet nær så store ofre som de øvrige allierede under selve krigen. Det er set i dette lys interessant, at det officielle Danmark tilsyneladende relativt hurtigt mistede interessen for de frivillige, hvilket eksempelvis kom til udtryk i forbindelse med spørgsmålet om, hvor længe de frivillige skulle gøre tjeneste i den engelske hær, og om hvorvidt den engelske alarmtilstand overhovedet var ophørt, da Udenrigsministeriet omtalte spørgsmålet i et internt referat i 1947.⁹¹

Opbakningen fra det officielle Danmarks side til aftalen, som bl.a. kom til udtryk gennem oprettelsen af rekrutteringskontoret og dette kontors arbejde med at få de frivilli-

ge sendt af sted til England, ligger umiddelbart langt fra den mangel på interesse, som stiltiende kommer til udtryk, efter de frivillige er sendt af sted. Da de danske frivillige er overgået til den engelske kommando, forsvinder interessen for dem langsomt, men sikkert: ude af øje, ude af sind. Det er på sin vis meget naturligt, at den danske interesse for og opbakning til de Englandsfrivillige aftager med tiden og ikke forbliver den samme som i befrielsessommeren 1945, hvor alt var nyt og spændende. Men man kan samtidig sidde tilbage med en fornemmelse af, at den dalende interesse hænger sammen med, at Danmark forholdsvist hurtigt opnår *de facto*-status som et allieret land med optagelsen i FN, og at det officielle Danmark derfor ikke vil spille mere krudt end højst nødvendigt på nogle danskere, der befinder sig i britiske uniformer under fremmede himmelstrøg langt fra den danske hverdag. Dermed være også sagt, at vi mener, at aftalen om de Englandsfrivillige skal ses i sammenhæng med Danmarks bestræbelser på at opnå status som anerkendt allieret, hvilket Danmark kunne udtrykke gennem dets vilje til at vise, at det var parat til at deltage i løsningen af de forestående opgaver.

Dermed nærmer vi os en anden årsag til, at historien om de Englandsfrivillige er interessant i et historisk perspektiv. De Englandsfrivillige er således en lille, men betydningsfuld brik i forståelsen af Danmark og dets rolle i tiden umiddelbart efter Anden Verdenskrig, hvor landet skulle forsøge at finde sin placering på den nye internationale politiske scene. I virkeligheden er de Englandsfrivillige vel egentlig en meget god indikator på den stærke danske forbindelse til og orientering mod Storbritannien. I forlængelse heraf er det fristende at tage en enkelt kontrafaktisk afstikker fra den traditionelle historieskrivning og i stedet gøre sig nogle tanker over, hvad de Englandsfrivillige kunne have afstedkommet for Danmark. Havde den kolde krig i de tidlige efterkrigsår udviklet sig til en egentlig væbnet konflikt mellem Øst og Vest, ville Danmark rimeligvis have haft mere end almindeligt svært ved at forholde sig neutralt og ikke blive anset som en britisk allieret, eftersom Danmark havde 2.500 danskere i den britiske hær, som det officielle Danmark oven i købet selv havde opfordret til at melde sig og hjulpet af sted gennem rekrutteringskontoret. Danmark var således allerede med denne aftales indgåelse bundet til en britisk og dermed vestlig alliance.

Sidst men ikke mindst er historien om de Englandsfrivillige et eksempel på, at man fra dansk side engagerede sig i en international opgave og lod 2.500 unge danske mænd træde ind i et – godt nok allieret – men stadig fremmed lands hær. Det danske engagement blev dog hurtigt afløst af en mere tilbageholdende og nølende attitude, men ikke desto mindre er dette et af de første eksempler på officiel dansk deltagelse i større internationale militære opgaver.

Kilde- og litteraturfortegnelse:

Blaxland, Gregory

The Buffs: (Royal East Kent Regiment). England, 1972.

Christensen, C. B.

Under hagekors og Dannebrog. Danskere i Waffen SS 1940-45. Aschehoug, 1998.

Gram, Gerda

Lunn, C. D. O. I fredens tjeneste. Odense Universitetsforlag, 1993.

Hall, Eric Foster

A short History of The Buffs. Medici Society, London 1950.

Jørgensen, Carsten

“Danske frivillige i den spanske borgerkrig”. Arbejderhistorie, nr. 32, 1989.

Kraks Blå Bog 1968

59. årgang. København, 1968.

Jakob Lorenzen & Jakob Lønborg

Danske frivillige i den engelske hær 1945-48. Center for Historie, Syddansk universitet, Odense, 2005.

Mariager, Rasmus

I tillid og varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og USA 1945-1950-1955. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2003.

Nielsen, Jan Ahtola

“Dansk frikorps til Finland i sommeren 1941?”. Historie, nr. 1, 2001.

Politiken

“Danske Frivillige kan nu melde sig til den engelske Hær”. 4-9-1945, s. 7.

Sørensen, Eli

Danske frivillige i den finske vinterkrig 1939-40. Baggrund, muligheder og motivation for at melde sig. Upubliceret speciale. Odense Universitet, 1987.

Statistik-, arkiv og lovmateriale:

Public Record Office

War Office, War Diaries og Quarterly Historical Reports:

169/23214; War Diary of Intelligence Summary. 2nd King's Shropshire Light Infantry Regiment. April 1946.

170/4993; War Diary of Intelligence Summary. 5th Bn. The Buffs Nov. 1945.

170/7985; War Diary of Intelligence Summary. 1st. Bn. The Buffs Jan. 1946.

170/7986; War Diary of Intelligence Summary. 5th Bn. The Buffs, June 1946.

172/7626; War Diary of Intelligence Summary, Nov. 1945, 2nd Bn. Dorsetshire Regiment.

172/7627; War Diary of Intelligence Summary, December 1945, 2nd Bn. Dorsetshire Regiment.

172/10172; War Diary of Intelligence Summary. 2nd Buffs, Dec. 1945 – Aug. 1946.

261/116; Quarterly Historical Report of H.Q. British troops in Egypt, March 1947.

261/323; Quarterly Historical Report of the 2nd Bn, The East Surrey Regiment for the quarter ending on the 31st of Dec. 1946.

261/326; Quarterly Historical Report of 1st Bn. The Duke of Wellington Regiment, June 1947.

261/357; Quarterly Historical Report of the 2nd. Bn. The Royal Berkshire Regiment, for the quarter ending on the 31st of March 1948.

261/359; Quarterly Historical Report of 1st Bn. The King's Shropshire Light Infantry Regiment, for the quarter ending on the 31st of March 1947.

261/575; Quarterly Historical Report of the King's Dragoons Guards for the quarter ending on the 30th of Sep. 1946.

261/748; Quarterly Historical Report of the 1st. Bn. East Surrey Regiment for the quarter ending sept. 1946.

262/63-65; Quarterly Historical Report of the 1st King's Own Royal Regiment. Jan 1946 - Sept. 1946.

267/625; Quarterly Historical Report of the 2nd Royal Tank Regiment for the quarter ending on the 30th of Sept. 1946.

268/314; Quarterly Historical Report of the 2nd. Bn. The Buffs for quarter ending March 1948.

268/323; Quarterly Historical Report for The 1st Bn. Royal Inniskilling Fusiliers for the quarter ending on the 31st of Mach 1948.

268/396; Quarterly Historical Report of The Gloucestershire Regiment for the quarter ending Dec. 1946.

268/398; Quarterly Historical Report of the 2nd. Bn. The Worcestershire Regiment for the quarter ending Dec. 1946.

268/400; Quarterly Historical Report of The 7th Worcestershire Regiment for the quarter ending Dec. 1946.

268/403; Quarterly Historical Report of 1st Bn. The Duke of Wellington Regiment, Oct. – Dec. 1946.

268/411; Quarterly Historical Report of the 2nd Bn. The King's Own Shropshire Regiment for the quarter ending Dec. 1946.

268/412; Quarterly Historical Report of the 2nd Bn. The King's Own Yorkshire Light Infantry Regiment for the quarter ending on the 31st of March 1947.

268/616; War Diary of Intelligence Summary. 2nd Bn. of The Yorkshire Regiment Dec. 1946.

268/623; Quarterly Historical Reports of the 2nd Bn. The Dorsetshire Regiment Sept. 1947.

268/624; Quarterly Historical Reports of the 2nd Bn. of The Yorkshire Regiment March 1948.

268/627; Quarterly Historial Report of 2nd Bn. The Durham Light Infantry Regiment for the quarter ending on the 31st of March 1947.

268/715; Quarterly Historical Reports of the 1st Bn. The Seaforth Highlanders, March 1948.

270/21; Quarterly Historical Report for the 2nd Gloucester Regiment for quarter ending on the 30th of June. 1947.

270/22; Quarterly Historical Report for the 2nd Gloucester Regiment for quarter ending on the 30th of Sept. 1947.

275/506; Airborne Division, Historical Section. Div. log. of Events, Jan.- Oct. 1947.

Rigsarkivet (RA)

Forsvarets arkiver nr. 280.200; Dansk-engelsk Rekrutteringskontor, 1945-1946.

Lovtidende

Lov nr. 120 den 23. marts 1948.

Noter

- 1 Politiken, 4-9-1945, s. 7.
- 2 Dele af denne artikel er skrevet med udgangspunkt i vores speciale 'Danske frivillige i den engelske hær, 1945-1948', Syddansk Universitet, Odense, 2005. Der er dog yderligere anvendt nyt engelsk kildemateriale, særligt fra det engelske nationalarkiv, Public Record Office, Kew, London.
- 3 Sådan lød overskriften på det 2-sidede dokument, som blev trykt i anledning af aftalens indgåelse mellem Danmark og Storbritannien, og af dette dokument fremgår det, under hvilke betingelser de danske frivillige meldte sig til den engelske hær. Et eksemplar foreligger i Rigsarkivet, Forsvarets Arkiver, Dansk-engelsk Rekrutteringskontor 1945-1946, 0280-200, skrivelser m.v. kasse 2.
- 4 RA. FOA. 280.200, "Hovedrapport Angaaende Arbejdet i Dansk-engelsk Rekrutteringskontor", udarbejdet af Oberst Lunn, bilag 1 – dagbog over kontorets oprettelse og de første måneders hændelser.
- 5 RA. FOA. 280.200, Kasse 3, skrivelse A 3702/4120, 13/8 1945, fra Krigsministeriet til diverse ministerier, ministre etc. Denne udgave er sendt til Justitsministeriet.
- 6 Lunn, C. D. O.: 'I fredens tjeneste', udgivet og kommenteret af Gerda Gram, Odense Universitetsforlag, 1993. Se desuden: 'Kraks Blå Bog 1968', 59. årgang, København, 1968.
- 7 RA. FOA. 280.200, Lunns Hovedrapport, bilag 5, oversigt over samtlige ansatte ved rekrutteringskontoret, med dato for ansættelse og afskedigelse.
- 8 RA. FOA. 280.200, Lunns Hovedrapport.
- 9 RA. FOA. 280.200, Udgående skrivelser nr. 2331, skrivelse til Krigsministeriet af 23/10 1946.
- 10 RA. FOA. 280.200, Lunns Hovedrapport, skrivelse til Krigsministeriet fra Oberst Lunn 4/10 1946, udgående skrivelser nr. 2279 (2229).
- 11 RA. FOA. 280.200, Lunns Hovedrapport, bilag 4 og 5.
- 12 Regimentet The Buffs fulde navn var Royal East Kent Regiment, og det var hjemmehørende i Canterbury. For yderligere om The Buffs se bl.a. Blaxland 'The Buffs: (Royal East Kent Regiment)', England, 1972, og Hall 'A short History of The Buffs', Medici Society, London 1950.
- 13 Iflg. "Betingelser hvorunder danske statsborgere kan indtræde i den engelske Hær".
- 14 For englændernes frygt for den sovjetiske ekspansionisme se f.eks. Churchill 'Den Anden Verdenskrig, bind 6; København, 1954, s. 394-403.
- 15 RA. FOA. 280.200. Udgående skrivelser, 27/8 1945 fra Schalburg til forsvarsminister Kraft.
- 16 RA. FOA. 280.200. Indgående sager nr. 191, 23/11 1945. Skrivelsen er sendt fra Schalburg til Udenrigsministeriet, og ligger som genpart i rekrutteringskontorets arkiv.
- 17 RA, Udenrigsministeriet, Gruppeordnede sager 1946-72, 6.T.15.t/8, internt referat i Udenrigsministeriet, 22/9 1947.
- 18 Jævnfør "Betingelser hvorunder danske statsborgere kan indtræde i den engelske hær".
- 19 RA. FOA. 280.200. Udgående sager nr. 372, 22/1 1946, fra Lunn til forsvarsministeren.
- 20 Samme sted.
- 21 RA. FOA. 280.200. Udgående sager nr. 570, 30/1 1946, fra Lunn til NN (med Lunns egen understregning), der den 27/1 1946 havde sendt rekrutteringskontoret brev om, hvorledes det forholdt sig med dansk værnepligt i forhold til frivillig engelsk tjeneste. Omtrent samme formulering brugte Lunn i et svar til 3 andre ansøgere, der havde lignende bekymringer, godt 14 dage senere, Udgående sager nr. 824, 825 og 826, alle 14. februar 1946.
- 22 RA. FOA. 280.200. Indgående sager nr. 393, 25/5 1946 fra Krigsministeriet til rekrutteringskontoret – der henvises i skrivelsen til fremsættelse af forslag til lov om tillæg til værnepligtslovgivningen, lov nr. 150 af 30/3 1946.
- 23 Lov nr. 120 den 23. marts 1948. Lovtidende 1948.
- 24 For yderligere diskussion heraf se Lorenzen og Lønborg, 2005, kap. 9.
- 25 RA. FOA. 280.200. Udgående sager nr. 678, 6/2 1946, fra Lunn til NN, som svar på skrivelse af 3/2 1946.
- 26 RA. FOA. 280.200. Udgående sager nr. 785, 12/2 1946, fra Lunn til NN.
- 27 RA. FOA. 280.200. Indgående sager nr. 192, 23/11 1945 fra Direktoratet for Sygekassevæsenet til rekrutteringskontoret.
- 28 RA. FOA. 280.200. Udgående sager nr. 1750, 7/6 1946, fra Lunn til NN.
- 29 RA. FOA. 280.200. Udgående skrivelse 64, 10/9 1945, fra Lunn til NN.
- 30 RA. FOA. 280.200. Udgående sager nr. 1077, 6/3 1946, fra Lunn til NN.
- 31 Jørgensen, 1989.

- 32 Jørgensen, 1989, s. 2.
- 33 Jørgensen, 1989, s. 10.
- 34 Jørgensen, 1989, s. 14.
- 35 Nielsen, 2001, s. 1-31. Kapitlet redegør for de Finlandsfrivillige i 1939 og diskuterer desuden de tiltag, der var i Danmark om at sende et nyt korps til Finland igen i 1941. Et sådant korps skulle have imødekommet et potentielt tysk krav om et egentligt dansk regiment, der skulle kæmpe på tysk side. Korpsen blev imidlertid aldrig til noget.
- 36 Sørensen, 1987, s. 14+78-81.
- 37 Sørensen, 1987, s. 78-81.
- 38 Sørensen, 1987, s. 78-81.
- 39 Christensen, 1998, s. 365.
- 40 Christensen, 1998, s. 366.
- 41 Christensen, 1998, s. 369.
- 42 Christensen, 1998, s. 368-369.
- 43 Christensen, 1998, s. 369.
- 44 Christensen, 1998, s. 377.
- 45 Lorenzen & Lønborg, 2005, s. 64. Ole Bjørn Kraft er i flere af landets største aviser den 4-9-1945 citeret for, at det for ham var naturligt, at Danmark nu måtte tage sin del af byrden, og at disse mænd desuden skulle ud og hævde nationens ære.
- 46 For en detaljeret gennemgang heraf se Mariager, 2003. Desuden bliver emnet diskuteret af Mona Jensen i nærværende antologi.
- 47 RA. FOA. 280.200. Skrivelse fra Krigsministeriet til Hærens Afdelinger, M.1393, 13/8 1946. For yderligere uddybning af problematikken omkring mangelen på engelskkyndige se Lorenzen og Lønborg, 2005, s. 93-94.
- 48 Mens denne artikel anlægger et "fra oven"-perspektiv, vil Lene Nilsson i den følgende artikel tage udgangspunkt i et "fra neden"-perspektiv.
- 49 Som nævnt udgør Israel-Palæstina-konflikten stadigt et potentielt sprængfarligt tema i dag, og i forbindelse med denne artikel skal og vil vi ikke gå nærmere ind i de politiske og religiøse motiver, der lå (og ligger) til grund for konflikten. Dette indledende (og meget korte) overblik over situationen i området i tiden omkring Anden Verdenskrigs afslutning forsøger således alene at gengive de mest centrale fakta, som de bliver fremstillet i de fleste nutidige opslagsværker. Se eksempelvis Bekker-Nielsen (o.a.): 'Gads historieleksikon', Gads Forlag, 2001.
- 50 De gennemgængede enheder i Palæstina er: 1st King's Dragoons, 1st & 2nd King's Shropshire Light Infantry Regiment, 2nd East Surrey Regiment, 2nd Royal Scots Regiment, 7th & 8th Parachute Regiment, 1st Duke of Wellington Regiment og 6th Airborne Division. Sidstnævnte var en luftbåren enhed, og det er tvivlsomt, hvorvidt der har været danskere i dette regiment. Dets rapporter kan imidlertid bruges til at fortælle om den generelle udvikling i området.
- 51 PRO, WO 261/575. Quarterly Historical Report of the King's Dragoons Guards for the quarter ending 30th Sep. 1946. Kvartalsrapport sendt til War Office, London.
- 52 PRO, WO 261/323. Quarterly Historical Report of the 2nd Bn, The East Surrey Regiment for the quarter ending dec. 31st 1946. Kvartalsrapport sendt til War Office, London.
- 53 PRO, WO 275/50. 6th Airborne Division, Historical Section. Div. log. of Events, Jan.-Oct. 1947. Sendt til War Office, London.
- 54 PRO, WO 261/116. Quarterly Historical Report of H.Q. British troops in Egypt, March 1947. Sendt til War Office, London.
- 55 PRO, WO 169/23214. War Diary of Intelligence Summary. 2nd King's Shropshire Light Infantry Regiment, April 1946
- 56 PRO, WO 261/323. Quarterly Historical Report of the 2nd Bn, The East Surrey Regiment for the quarter ending Dec. 31st 1946. Sendt til War Office, London.
- 57 PRO, WO 275/50. 6th Airborne Division, Historical Section. Div. log. of Events, Jan.-Oct. 1947. Sendt til War Office, London.
- 58 PRO, WO 261/575. Quarterly Historical Report of the King's Dragoons Guards for the quarter ending the 30th of September 1946. Sendt til War Office, London.
- 59 De gennemgængede enheder i Afrika er: 1st Bn. The Duke of Wellington, King's Shropshire Light Infantry Regiment, 2nd Royal Berkshire Regiment, 2nd Royal Scots Regiment. Derudover indgår også rapporter fra det britiske hovedkvarter i Ægypten.

- 60 PRO, WO 261/326. Quarterly Historical Report of 1st Bn. The Duke of Wellington Regiment, June 1947. Sendt til War Office, London.
- 61 PRO, WO 261/359. Quarterly Historical Report of 1st Bn. The King's Shropshire Light Infantry Regiment, for the quarter ending on the 31st of March 1947. Sendt til War Office, London.
- 62 PRO, WO 261/357. Quarterly Historical Report of the 2nd Bn. The Royal Berkshire Regiment, for the quarter ending on the 31st of March 1948. Sendt til War Office, London.
- 63 PRO, WO 261/326. Quarterly Historical Report of 1st Bn. The Duke of Wellington Regiment, June 1947. Sendt til War Office, London.
- 64 PRO, WO 268/403. Quarterly Historical Report of 1st Bn. The Duke of Wellington Regiment, Oct.-Dec. 1946. Sendt til War Office, London.
- 65 De gennemgåede enheder i Indien er 2nd Bn. Dorsetshire Regiment, 2nd Bn. Duke of Wellington Regiment, 2nd Bn. King's Own Yorkshire Light Infantry Regiment, Gloucestershire Regiment, 7th Bn. Worcestershire Regiment og 2nd Bn. King's Own Shropshire Regiment.
- 66 PRO, WO 172/7627. War Diary of Intelligence Summary, December 1945, 2nd Bn. Dorsetshire Regiment. Månedlig rapport sendt til War Office, London.
- 67 PRO, WO 268/400. Quarterly Historical Report of The 7th Worcestershire Regiment for the quarter ending Dec. 1946. Sendt til War Office, London.
- 68 PRO, WO 172/7627. War Diary of Intelligence Summary, December 1945, 2nd Bn. Dorsetshire Regiment. WO 268/403. Quarterly Historical Report of 1st Bn. The Duke of Wellington Regiment, Oct.-Dec. 1946, WO 268/411. Quarterly Historical Report of the 2nd Bn. The King's Own Shropshire Regiment for the quarter ending Dec. 1946, WO 268/396. Quarterly Historical Report of The Gloucestershire Regiment for the quarter ending Dec. 1946, WO 268/412. Quarterly Historical Report of the 2nd Bn. The King's Own Yorkshire Light Infantry Regiment for the quarter ending on the 31st of March 1947. Kvartals – eller månedlige rapporter sendt til War Office, London.
- 69 PRO, WO 268/403. Quarterly Historical Report of 1st Bn. The Duke of Wellington Regiment, Oct.-Dec. 1946. Sendt til War Office, London.
- 70 Der er flere eksempler på, at britiske tropper er utilfredse med, hvor lang tid der går, før man bliver demobiliseret. Se eksempelvis PRO, WO 268/411 Quarterly Historical Report of the 2nd Bn. The Kings Own Shropshire Regiment for the quarter ending Dec. 1946, hvor chefen melder, at den langsommelige demobilisering er direkte negativt influerende på bataljonens moral.
- 71 De undersøgte enheder for dette område er: 1st Buffs, 2nd Buffs, 2nd Durham Light Infantry Regiment, Worcester Regiment, 2nd West Yorkshire Regiment, 1st Seaforth Highlanders, 1st Royal Inniskilling Fusiliers, 2nd Dorsetshire Regiment og 1st King's own Yorkshire Light Infantry Regiment.
- 72 Eksempelvis holdt 2nd Buffs flere ovelser over dette tema gennem 1946, se WO 172/10172. War Diary of Intelligence Summary. 2nd Buffs, Dec. 1945 - Aug. 1946. Månedlige rapporter sendt til War Office, London.
- 73 Se eksempelvis PRO, WO 268/715. Quarterly Historical Reports of the 1st Bn. The Seaforth Highlanders, march 1948. WO 268/623. Quarterly Historical Reports of the 2nd Bn. The Dorsetshire Regiment Sept. 1947. Sendt til War Office, London.
- 74 PRO, WO 172/10172. War Diary of Intelligence Summary. 2nd Buffs, Dec. 1945 – Aug. 1946. Månedlige rapporter sendt til War Office, London.
- 75 PRO, WO 172/10172 War Diary of Intelligence Summary. 2nd Buffs, Dec. 1945 – Aug. 1946. Månedlige rapporter sendt til War Office, London.
- 76 PRO, WO, 268/627. Quarterly Historical Report of 2nd Bn. The Durham Light Infantry Regiment for the quarter ending on the 31st of March 1947. Sendt til War Office, London.
- 77 Se eksempelvis PRO, WO 268/398. Quarterly Historical Report of the 2nd. Bn. The Worcestershire Regiment for the quarter ending Dec. 1946. og WO 268/616. War Diary of Intelligence Summary. 2nd Bn. of The Yorkshire Regiment Dec. 1946. Kvartals- og månedlige rapporter sendt til War Office, London.
- 78 PRO, WO 268/314. Quarterly Historical Report of the 2nd. Bn. The Buffs for quarter ending March 1948. Sendt til War Office, London.
- 79 PRO, WO 268/323. Quarterly Historical Report for The 1st Bn. Royal Inniskilling Fusiliers for the quarter ending on the 31st of Mach 1948. Sendt til War Office, London.
- 80 De gennemgåede enheder for Italien er 1st & 5th Buffs, 2nd Royal Tank Regiment og 1st King's Own Royal Regiment.

- 81 PRO, WO 170/4993. War Diary of Intelligence Summary. 5th Bn. The Buffs nov. 1945 og WO 170/7986. War Diary of Intelligence Summary. 5th Bn. The Buffs, June 1946. Månedlige rapporter sendt til War Office, London.
- 82 PRO, WO 170/4993. War Diary of Intelligence Summary. 5th Bn. The Buffs Nov. 1945 og WO 170/7986. War Diary of Intelligence Summary. 5th Bn. The Buffs, June 1946. Månedlige rapporter sendt til War Office, London.
- 83 PRO, WO 170/4993. War Diary of Intelligence Summary. 5th Bn. The Buffs Nov. 1945 og WO 170/7986. War Diary of Intelligence Summary. 5th Bn. The Buffs, June 1946. Månedlige rapporter sendt til War Office, London.
- 84 Se udover førnævnte eksempelvis også PRO WO 267/625. Quarterly Historical Report of the 2nd Royal Tank Regiment for the quarter ending 30. Sept. 1946, WO 262/63-65. Quarterly Historical Report of the 1st King's Own Royal Regiment. Jan. 1946 - Sept. 1946. Sendt til War Office, London.
- 85 PRO, WO 170/7985. War Diary of Intelligence summary. 1st. Bn. The Buffs Jan. 1946 og WO 261/748. Quarterly Historical Report of the 1st. Bn. East Surrey Regiment for the quarter ending Sept. 1946. Kvartals og månedlige rapporter sendt til War Office, London.
- 86 PRO, WO 170/7985. War Diary of Intelligence summary. 1st. Bn. The Buffs Jan. 1946. Månedlig rapport sendt til War Office, London.
- 87 PRO, WO 261/748. Quarterly Historical Report of the 1st. Bn. East Surrey Regiment for the quarter ending Sept. 1946. Månedlig rapport sendt til War Office, London.
- 88 PRO, WO 261/748. Quarterly Historical Report of the 1st. Bn. East Surrey Regiment for the quarter ending Sept. 1946. Månedlig rapport sendt til War Office, London.
- 89 Gads historieleksikon, 2001.
- 90 PRO, WO 270/22 , Quarterly Historical Report for the 2nd Gloucester Regiment for quarter ending 30th of Sept. 1947 og WO 270/21, Quarterly Historical Report for the 2nd Gloucester Regiment for quarter ending on the 30th of June 1947.
- 91 Se også Mona Jensens artikel i nærværende antologi, hvor hun søger at påvise, at de danske politikere forholdsvist hurtigt efter afslutningen på Anden Verdenskrig faldt tilbage på en mere klassisk neutralistisk orienteret politik.

Et godt stykke ambassadørarbejde – de frivilliges indsats, baseret på deres egne beretninger

“Og husk at I behøver aldrig at sætte Jeres lys under en skæppe, det gælder for dem af Jer, som der er noget go-go i, husk, der kom en soldat ‘Montgomery’ hed han, som kaldte vor frihedsbevægelse for ‘Second to none’, det vil sige ingen over aldrig nr. 2, og det er den ånd, vi venter af Jer, der nu drager ud. I behøver aldrig stå tilbage for nogen, og dem af Jer, der synes, at Danmark er et lille ubetydeligt land, kan nu drage ud og gøre det større ved at gøre Danmarks navn vidt bekendt”¹.

AF LENE NILSSON

Indledning

Ved afrejsen i 1945 fik de frivillige gentagne gange at vide, hvor vigtig sagen var, og derfor var de formentlig ikke et øjeblik i tvivl om at have meldt sig i en god sags tjeneste. De havde fået at vide, at hver af dem kunne afløse en krigstræt brite, som så kunne hjemsendes. De fik også at vide, at deres betydning helst skulle række videre endnu, for de skulle gerne give et godt billede af Danmark.

I løbet af 1948 blev danskerne hjemsendt. På det tidspunkt så verden anderledes ud end dengang, da de – under befrielsesrusen – meldte sig. De blev ved hjemkomsten mødt af tavshed; det var andet, der optog sindene, både politiske og private. Leo Hansen skrev i sin dagbog om “den totale ligegyldighed der mødte os.”²

Denne kontrast præger de frivilliges beretninger og selvforståelse, hvor skuffelse og et ønske om anerkendelse fra det officielle Danmark for deres indsats går igen hos flere. Variationen i de frivilliges selvforståelse og vurdering af egen indsats er dog stor. Det hænger givetvis sammen med, at de havde vidt forskellige motiver til at melde sig og ikke blev udsendt som en samlet enhed. De blev derimod spredt ud til mange destinationer, og hver af dem har sin historie at fortælle. For nogen blev tiden i britisk tjeneste nærmest en dannelsesrejse i klassisk forstand. De var i forvejen optaget af kultur og opsøgte med stor glæde de historiske steder i de områder, de blev sendt til. For andre

blev den et barsk møde med krigens gru, som gav nogle varige mén og kostede andre livet. Tiden i britisk tjeneste kom til at præge dem alle årene efter – på godt og ondt.

Formålet med denne artikel er at lade de danske frivillige komme til orde og give et “fra neden”-perspektiv, der kan supplere det fugleperspektiv, som anlægges i antologiens øvrige bidrag. Artiklen følger de frivillige fra det tidspunkt, de meldte sig i 1945, til de blev demobiliseret i 1948. Indtryk og oplevelser fra afrejsen, turen gennem et krigshærgat Tyskland, ankomsten til træningslejren i Canterbury og den militære tjeneste forskellige steder på kloden skildres med udgangspunkt i de frivilliges egne beretninger. Artiklen præsenterer også de tanker som de frivillige siden har gjort sig om deres indsats, betydningen heraf og omgivelsernes syn herpå.

Artiklen bygger på et kildemateriale, der er indsamlet gennem flere år. Foruden soldaterbøger danner breve, dagbøger, senere erindringer og samtaler med veteraner, grundlag for fremstillingen. Også interview optaget på bånd indgår i materialet. Man hører om dagligdagen som soldat, om forholdet til kammeraterne og de overordnede, om forholdet til lokalbefolkningen de steder, de kom til. Om de spændende lande, de før kun havde hørt om. Om andre kulturer. Men også tanker om familien i Danmark, om hjemve og om planer for fremtiden. Veteranerne skal have en stor tak for deres meget store imødekommenhed og hjælpsomhed i forbindelse med tilblivelsen af denne fremstilling, som i alt 93 veteraners oplysninger danner grundlag for. Der er gjort ihærdige forsøg på at få beretninger, der geografisk dækker alle de områder, danskerne blev sendt til. Det har desværre ikke været muligt. De veteraner, der ikke har kunnet give tilladelse – eller har ønsket – at få deres navn nævnt, vil blive nævnt med deres initialer.

Hvor udsagnene er baseret på samtale eller private breve, er der ikke notehenvi-
sning.

De faktuelle oplysninger om de enkelte lande – og personer – er hentet fra håndbøger.

Motiver til at melde sig

At så mange i 1945 havde meldt sig til britisk tjeneste, var der flere forskellige grunde til. Oprindeligt var det for sammen med britiske soldater at kæmpe mod Japan; krigen dér var endnu ikke slut. Da den endte, før de formelle ting var bragt i orden, faldt en del fra. Der var dog nogen, som kom til Japan alligevel.

Drivkraften for nogle var følelsen af at skyldte englænderne noget, for de havde, mente de, befriet Danmark, de var heltene, som havde kæmpet for “den frie verden”. Man

måtte gøre gengæld, være solidarisk. Men også eventyrlyst drev dem: “Det var den eneste måde at få set verden på, at se dét, man kun havde hørt om.” Andre igen havde været i modstandsbevægelsen og siden sluttet sig til Den Danske Brigade i Sverige. Fælles for mange af dem var, at de havde svært ved at finde tilbage til dagligdagen efter krigens ophør. Der skulle ske noget. Nogle fortæller også, at der ikke havde været mulighed for at leve et ungdomsliv under besættelsen: “restriktioner, angst, mørklægning og udgangsforbud. Kort sagt en spændetrøje, der strammede. Da befrielsen kom, var det som en kæmpe forløsning. Pludselig stod verden åben. Dagligdagen – lærepladsen følte for trang. Alt for trang.” Man lod sig lede af “stemningen fra ’45”, fortæller Kurt Jensen. Og hvem ved, måske ville der senere vise sig en mulighed for et fremtidigt liv i det fremmede.

For en, som havde været i tysk kz-lejr, var det hans form for terapi at melde sig. Der skulle, mente han, nye oplevelser til for at få de frygtelige tanker om fangelejren væk.

Verden skulle opleves, mændene drog ud med ungdommens mod og appetit på livet. I efteråret 1945 blev de første afsendt fra Danmark.

Udrejse, tvivl, hjemme

“Den rejse, vi nu havde begyndt, skabte både glæde og nedtrykthed, vi var langt fra vores fædreland. Ja, vi gjorde os mange tanker og havde tid til at vende og dreje dem. Var det nu rigtigt, det vi havde givet os i kast med?” Kjeld Nielsen.

“De fleste så med undren på vores beslutning om at kaste os ud i dette eventyr i en verden, der endnu så kort tid efter krigen var kaotisk og usikker.”³

Der var mange blandede følelser hos de frivillige. Ét havde været beslutningen om at melde sig, have været på session, noget andet var pludselig at skulle af sted og væk fra det kendte. Trods alt var mange ganske unge, og det var deres første rejse. Én af dem husker, at han så militærpolitiet komme med tre mænd, som tilsyneladende havde fortrudt. Blandt dem var en nygift. “Det var måske en lille smule hårdt, men vi havde jo skrevet under på kontrakten for tre års tjeneste.”

Mange i Danmark forstod simpelthen ikke de unge mænds beslutning, nu var krigen netop forbi, hvad ville de så i den britiske hær for? At især forældrene var ængstelige, var vel nok forståeligt. “Min mor blev ked af det, min far var imod”, så kort og præcist er det blevet sagt af Kurt Jensen. En anden veteran husker, at “min far blev skruptosset over, at jeg meldte mig.” For de fleste i Danmark var England meget langt væk.

Et forældrepar, der levede af landbrug, havde regnet med sønnens hjælp på gården. Han fortæller, at “han ikke kunne lade denne tur gå forbi sig” men spørger alligevel “ser de ned på os derhjemme”? Han kan ikke se noget galt i at være væk, men følte, at “alle var imod, han rejste.” Han blev ked af det under sit ophold i den britiske hær og tænkte ofte på, “om jeg nogensinde kan oprette det, som jeg har forsømt ved at rejse hjemmefra jer, når der er sådan en mangel på arbejdskraft.” Senere tilføjer han, at han gerne vil hjem. P.B.A.

Netop den store mangel på arbejdskraft indenfor visse erhverv gjorde, at nogen rejste det spørgsmål, om “vi overhovedet kunne forsvare at være i den britiske hær.”

Men også de unge kunne føle sig ængstelige for forældrene, J.D. skrev hjem, at “af og til kan jeg blive lidt melankolsk, men det går over. Det, der gør mig urolig, er, at der skulle tilståde Jer noget og jeg så er så langt borte.” Der blev gennem årene sendt tusindvis af breve frem og tilbage mellem Danmark og de udsendte danskere. For ja, de var langt væk, og de kom efter grundtræningen i England endnu længere væk.

H.A.J. kan huske, at “ved afrejsen holdt en dansk officer tale for os og sagde bl.a.: “Det falder i mange danskeres lod at dø langt væk fra deres fædreland.” Da begyndte vi at spekulere på, hvad vi egentlig havde indladt os på.”

Umiddelbart efter befrielsen var der hos mange danskere og i betydelige dele af pressen en positiv stemning for, at danske soldater kunne gøre tjeneste i den britiske hær. Allerede i slutningen af 1945 var stemningen dog skiftet. I Svikmøllen 1945 undlod man ikke at bringe en satiretegnning herom.

© Svikmøllen

På vej

De blev sendt af sted i hold, men alle rejste gennem det krigshærgede Tyskland til England. “Først nu gik det op for en, hvor privilegeret man dog har været i disse år, hvor en hel verden havde levet i sult og armod, foruden de af krigen så grusomme påførte lidelser”, noterede Leo Hansen i sin dagbog.⁴ Ødelæggelserne var værre, end nogen i deres vildeste fantasi havde kunnet forestille sig. Alle blev meget påvirket af det, de så, og kunne nok tilslutte sig de ord, som Knud Brøns beskrev det med: “ – vi var rystede!”⁵ Alt var ødelagt, det hele var en ruinhob, børn og voksne tiggede om alt. “Det var næsten umuligt blot at betragte denne elendighed, navnlig børnene led meget. Selv ikke de negative følelser, man rettelig burde have overfor den tyske nation, var til at opretholde i denne elendighed”⁶, fortæller Leo Hansen videre.

Et af de troppetransportskibe, der sejlede et hold til England, havde været fuld af britiske soldater, som skulle tilbage og hjemsendes. Der var, fortælles det, jubelstemning om bord. “Disse dødskrigstrætte briter var efter jeg ved ikke hvor længe, endelig på vej hjem – hele og i live!” Ifølge veteranen, E.P.J., lagde soldaterne “ikke skjul på, at de anså os for at være bindegale, men behandlede os ellers på det hjerteligste.” Her så de frivillige, hvor slidte de britiske soldater var.

Ankomst til Canterbury

“Endelig nåede vi Canterbury, som skulle blive vort “hjem” på godt og ondt...”⁷

Danskerne oplevede livet i Canterbury meget forskelligt. For nogle var opholdet dejligt, for andre det stik modsatte. “Canterbury, indbegrebet af engelsk provins, katedralen, de små gader, en rar lille by, næsten uberørt af krigens hændelser. Ca. et par kilometer derfra lå vores kommende “hjem”, en ældgammel kaserne, grå, trist og med et meget uvenligt udseende, så et ret så barskt soldaterliv tog sin begyndelse.”⁸

Der var selvfølgelig sproglige vanskeligheder, for kun få danskere beherskede engelsk. De, der kunne, var rejst i forvejen og skulle fungere som tolke for de næste hold. Megen sjov kom der ud af at misforstå militære ordrer afgivet på engelsk. Men lidt efter lidt, ja så synes de, at det gik. Det var danskernes klare opfattelse, at de var i meget bedre fysisk form end briterne. De antog, at det skyldtes krigen med mangel og rationering på meget, herunder også på mad. Flere bemærker, at de unge englændere nærmest var underernærede. J.D. fortæller i et brev hjem, at danskerne næsten altid var sultne. “En officer går rundt og spør om der er nogle klager, og vi har sagt, at der var for lidt (mad), men fik til svar, at rationerne ikke var større og civilbefolkningens var langt mindre.” J.D. beskrev også en episode, hvor danskerne ville “køre” deres britiske sol-

daterkammerater og befalingsmænd trætte, hvilket lykkedes; de “var helt ødelagte og løb halvvejs bagefter og bandede over os. Befalingsmændene sagde ikke noget – men vi kunne se på dem også de var trætte.”

En del kom til skotske regimente. De fik seks måneders træning med efterfølgende prøve; ingen danskere var blandt dem, som dumpede, hvilket de var stolte over, fortæller Max Roesen. Han husker, at ved afslutningen “gik Dannebrog til tops og ind kørte den danske konsul, som skulle overrække præmier til fire mand af de 12.000 rekrutter. Tre af de fire præmierede var danskere.”⁹ Den britiske hær var i øvrigt meget optaget af sport og konkurrencer. Blandt vinderne sås ofte danskere, og det var noget, der gav respekt, har de fortalt.

Der blev knyttet mange venskaber mellem danskere og briter, og de danske mænd følte sig velkomne – også blandt den almindelige befolkning. De følte også, de havde gjort sig fortjent til det.

Soldaterlivet gik med de daglige gøremål. Havde man fri kunne man gå i biografen og se de nye film, der kørte nonstop. De kunne gå på opdagelse i den by, de befandt sig i, gå på restaurant for at “blive mætte” eller gå til bal. Under orlov rejste mange til de store byer: London, Glasgow og Edinburgh og så de steder, de indtil da kun havde hørt om. De skrev begejstret hjem om undergrundsbaner, museer, landskaber og om, hvordan de oplevede menneskene, om hvor fremmedartet det hele var.

Nogle blev inviteret hjem til briterne netop på grund af venskaber. Også Max Roesen, “Det var en fantastisk oplevelse at besøge de skotske hjem. Nogle var meget fattige og andre meget rige. Hos familien Ramsay i Glasgow boede jeg i flere dage. Fru Ramsay fyldte 60 år den dag, jeg ankom. Mange gæster var indbudt – og som det selvfølgeligste af verden fik jeg hæderspladsen.”¹⁰

Til Royal Artillery ved byen Watchet, kom E.H. “Vi få danskere...blev også favoriseret af befalingsmændene, vi var bare en tand bedre end deres egne.” Også blandt civilbefolkningen følte, som nævnt, de danske mænd sig velkomne, de “gled” ind i dagliglivet såvel inden for som uden for kasernerne. Mange mødte søde britiske piger, som, siges det, nok kunne lære de unge mænd flere engelske gloser. De forseelser, danskerne blev involveret i, blev ikke betragtet som alvorlige; de henhører formentlig mest til det faktum at være ung og hjemmefra og være sammen med mange andre unge. De blev dog også sat til at udføre strejkeramt arbejde. Der fortælles om en transportarbejderstrejke, hvor danskerne måtte køre med kul.

Den britiske hær udtrykte stor tilfredshed med danskernes indsats, de blev rost og nogle af dem steg i graderne, selv om meningen ikke havde været at gøre militær karriere. Måske kunne danskernes succes også hænge sammen med det førnævnte, at briterne faktisk var underernærede og udmattede efter mange års krig; de var simpelthen i dårlig form.

Videre ud i verden.

“Vi går jo med vores “Danmark”-mærke på skulderen”.

Tiden kom, da mændene sammen med deres regimenter skulle rejse ud til de engelske koloni- og mandatområder og for alvor vise, hvad de havde lært. De fleste steder var der forholdsvis roligt, mens der andre steder var det modsatte. Der var uro i mange af kolonierne, noget de britiske soldater havde mærket, nu var det danskernes tur. Overalt, hvor de kom, var der lejre med krigsfanger. Harry Henriksen, som havde været i tysk kz-lejr, gjorde sig nogle betragtninger over den omvendte situation, at det nu var ham, der vogtede tyskere. Han har på et tidspunkt nøgternt sagt, at “de fik mere at spise, end vi gjorde.”

Danskerne giver, trods 2. Verdenskrigs oplevelser, udtryk for, at de kom godt overens med tyskerne og ligefrem holdt jul og dyrkede sport sammen. Omgangstonen var god, blev det sagt.

Stort set var lokalbefolkningerne rundt omkring venligt stemt over for soldaterne. Nogle steder var der megen kontakt til dem – andre steder ikke. En skriver til forældrene, at “englænderne er der jo ingen, der kan lide.” Danskerne var nemme at kende, “Vi går jo med vores “Danmark”-mærke på skulderen, og det gør underværker!” De havde alle sammen Dannebrog påsyet den ene skulder.

Ofte vidste soldaterne ikke, hvor de skulle hen, før de på det nærmeste var ankommet. Flere fortæller, at de var bange for at komme til Palæstina, dér var uro, det vidste man.

Carl Ulrich skriver, at “flertallet af de danske frivillige gjorde tjeneste i Mellemøsten og Indien under afviklingen af det britiske overherredømme i disse områder samt ved opgivelsen af mandatet i Palæstina. Sidstnævnte område havde i den pågældende periode udviklet sig til en sand heksekedel, som også kostede danske frivillige livet.”¹¹

Den lange rejse begynder

E.H. husker, at oberst Lunn også havde givet udtryk for, "hvad man forventede af os som gode danske mænd, og den respect, som danske frivillige havde skabt under krigen, at vi ikke gjorde den til skamme."

Efter grundtræning, først 6 uger i Canterbury, senere rundt omkring i de forskellige regimenter i Storbritannien, var soldaterne klar til at blive udsendt. Nogle forblev i tjeneste i Storbritannien, men for de fleste begyndte den lange vej ned gennem Europa mod ukendte steder. Der blev gættet, – men der blev også håbet på, at det ikke blev Palæstina. G. var 20 år dengang, "Vi rystede som espeløv af angst for at komme til Palæstina", men han blev en af dem, der kom dertil.

"Antagelse sker med Henblik paa Anvendelse i den engelske Hær, hvor som helst man har Brug for Tilgang, og hvor som helst i det britiske Verdensrige man har Brug for Dele af Hæren"¹², sådan var ordlyden i de papirer, som danskerne havde underskrevet.

Og de danske frivillige *blev* spredt ud overalt i det britiske verdensrige. De kunne være få eller mange samme sted, men ud, det kom de. De fleste oplevede at komme til flere områder, mens andre forblev samme sted.

Som nævnt udgjorde danskerne ikke en samlet enhed, og de indgik på samme betingelser som briterne, der blev ikke gjort forskel. Vilkkårene og opgaverne var meget forskellige afhængigt af, hvortil de blev sendt; det ses af deres erindringer. Derfor bliver de enkelte områder behandlet særskilt. Da langt de fleste kom til Palæstina, 800-1.000 er det blevet anslået, vil det område få en central plads i fremstillingen.

Mange af de britiske kolonier, som soldaterne blev udsendt til, var, som tidligere omtalt, præget af uro. Verdenskrigen var slut, men andre konflikter ulmede. I Grækenland var der borgerkrig, i Palæstina var der voldsomme kampe mellem arabere og jøder.

Danskerne fortæller, at de var meget interesseret i og optaget af de steder, de kom til. De nød palmerne, appelsiner, citroner og dadler. De fortæller om ørkenen med dens varme om dagen og kulde om natten. De oplevede det, de kun havde hørt om, og så de fremmede kulturer. Mange følte sig alligevel langt væk hjemmefra. Rom, Port Said, Cairo, Indien, Athen, Jerusalem, Burma -og flere følte også hjemve.

Gibraltar¹³

“Det siges, at englænderne vil miste kontrollen over Gibraltar-brohovedet, hvis aberne forsvinder”,¹⁴ skriver Max Roesen.

Max Roesen, der var i skotsk regiment, skriver i sine erindringer: “På Gibraltar var der lidt af hvert. I flæng kan nævnes: haleløse aber, store vandreservoarer, tyske krigsfanger, en guvernør, hvis vagter var noget for sig, masser af fremmede militære (især amerikanere), kæmpestore hangarskibe med flere hundrede fly om bord.”¹⁵

En del af arbejdet på Gibraltar var at observere troppebevægelser i Spanien. “Man måtte kun sidde 20 minutter ad gangen, så skarpe var kikkerterne. Alt blev rapporteret. Camoufleringen af stillingerne skete ved at kravle op udvendigt, og “det blev min beskæftigelse i nogen tid”, fortæller han. Grænsevagten mod Spanien skulle kontrollere alle, som passerede.”¹⁶

Der skulle også holdes vagt over de tyske krigsfanger, som havde deres lejr ved siden af briternes. Tyskerne arbejdede med at hugge tunneller, depoter og gange inde i klippeperne.

I fritiden blev der spillet fodbold, og regimentet tog til Marokko for at spille.

På et tidspunkt tales der om uro i Algeriet.

Italien¹⁷

“På morgenparaden fik vi besked om afrejsen – vi skulle til Italien og var strålende henrykte ved udsigten til at skulle stifte bekendtskab med “das Land, wo die Zitronen blühen.”¹⁸

En af opgaverne i Italien var at stå vagt ved grænsen til det kommunistiske Jugoslavien og kontrollere alle, der krydsede den – begge veje. Ifølge en veteran blev to britiske officerer slået ihjel af jugoslavere. “Vi sad i vagttårne langs grænsefloden om natten, fordi partisanerne ville snige sig over.” H.J.

Også i Italien var der lejre med tyske krigsfanger, og soldaterne skulle sikre, at “alle tyskerne, der gik ind og ud fra det pigtrådsafspærrede område, var i besiddelse af et behørigt pas”. Det var et 24-timers job. I Rimini fik de britiske soldater “dejlig mad lavet af tyskere og blev opvartet af underdanige tyskere, mens et tysk jazz-orkester underholdt. Underligt at tænke på, at de samme tyskere for kort tid siden lå her og skød alle de englændere og amerikanere, de kunne få ram på.”¹⁹

Knud Brøns fik på et tidspunkt i Caserta kontorarbejde på kasernens fødevarelager. Hans opgave var at udregne, hvor meget hver af de mange garnisoner skulle have af de forskellige slags varer. Det foregik ved hjælp af skemaer, der oplyste, hvor meget hver enkelt mand skulle have. I august 1946 var der omkring 3.000 mand, der skulle have forsyninger. Krigsfangelejrenes rationer blev tildelt efter andre skalaer.

Han fortæller: “Vi har haft lynende travlt i dag; min hjerne er på kogepunktet, regne, regne, regne dagen igennem. Antallet af folk på de forskellige belægningsvarierer fra uge til uge, samtidig med at rationerne skifter. Og vi har fået en ny korporal, der ikke forstår et hak af forretningsgangen, så jeg får det hele læsset over på mine svage skuldre, selv om jeg kun har været her i fire uger nu. Vi starter klokken otte om morgenen (uden reveille! og uden kommandoråb) – Egentlig skulle vi have middagsfri mellem halv et og to, men det er der simpelthen ikke tid til. Først når klokken er mellem fem og seks lukker vi “butikken” og går hjem.”²⁰

Efter at have været på kontoret omkring en måned fik Knud Brøns efterhånden det praktiske ansvar for hele “butikken”. Når der var problemer og meget travlt, mindede han sig selv om, at “jeg er gået ind i det her af egen fri vilje.”²¹ Han gik i øvrigt, sammen med sin bror Holger, der også var britisk soldat, til undervisning i italiensk to gange ugentligt. De to brødre fik lov til at følges ad under hele tjenestetiden. Broderens opgave var at sørge for, at de private militære familier i området fik bragt deres rationer ud. Disse familier kunne bo helt op til 20-30 km fra kasernen. Senere fortæller Knud Brøns: “Jeg har fået to streger på armet – er altså avanceret til korporal, hvilket ganske vist giver lidt mere i pungen på lønningsdagen, men også giver mere at stå til ansvar for, så jeg ved ikke, om jeg skal være glad for det.” Og hans bror fik “en streg - lancecorporal (underkorporal).”²²

Andre danskere var på vagt som militærpoliti ved en klub, Palace Club. De havde for nylig haft den opgave, at alle chetnikkere (jugoslaver) skulle smides ud af klubben. Englænderne havde lige fået besked om, at de skulle betragtes som krigsfanger og ikke som allierede! Det gjorde en forskel. Og der er mange af dem her i området.”²³

Den 10. februar 1947 skriver Knud Brøns i sin dagbog: “Der har været en anti-allieret demonstration i byen i dag, og da Holger skulle af sted med familie-rationerne, fik jeg og en af sergeanterne ordre til at køre med og sidde på lastbilens lad, hver bevæbnet med en maskinpistol. Anledningen var, at fredstraktaten mellem de allierede og Italien skulle underskrives netop i dag. Der skete heldigvis ingenting på vores “udflugt”; men englænderne tager ingen chancer.”²⁴ Senere fortæller han, at der den 23. februar havde været udgangsforbud på grund af et stort kommunistmøde i byen.

I Mestre, ved Venedig, var en af opgaverne at være militærpoliti og passe på “prominente personer”. Det var den tyske general Kesselring og andre generaler, der skulle for krigsretten i Venedig. Nogle tyske fanger skulle føres som vidner i krigsretsager mod de tyske officerer.

Tiden i Italien endte, og H.J. fortæller: “Vi danskere kom hjem fra Italien på en underlig måde. Efter fredsforhandlingerne måtte kun “rene” tropper vogte grænsen mellem Italien og Jugoslavien, dvs. englændere og amerikanere.” Danskerne skulle i stedet sendes til Grækenland, hvilket de nægtede. “Det var en frihedskamp i Grækenland. Det kendte vi hjemmefra, det ville vi ikke bekæmpe. Der blev en kæmpediskussion derom.” Hertil kan tilføjes, at det også gav heftige diskussioner i Danmark og blandt engelske politikere. Nogle mente, der var tale om kontraktbrud fra britisk side.

Egypten²⁵

“-Sejlede ind i Alexandra havn...Et virvar af skibe og mennesker – utrolig beskidt og anderledes, mennesker uden fodtøj, tiggere i massevis, en verden, vi havde svært ved at forstå”. Kjeld Nielsen.

Det var også forbundet med store oplevelser at være udstationeret under britisk kommando, hvor man mødte andre kulturer og folkeslag.

H.B.N. fortæller: “Arbejdet bestod, så vidt jeg kunne se, i at flytte den engelske hær ud af større dele af Egypten og ind i Suezkanalzonen.” Efterfølgende lød opgaven for de britiske soldater på at patruljere langs Suezkanalen, hvortil alt brugbart krigsmateriale var sejlet og opmagasineret.

En dag, fortalte H.B.N., da de var ude at bade, “sejlede INGE MÆRSK forbi og en dansker råbte til søfolk, som stod ved rælingen “hils derhjemme”. Et svar kom tilbage “I er landsforrædere”. Der var ingen af os, der var hurtige nok til at spørge, om han var kommunist.”

Cairo blev set, når man havde fri. Danskerne oplevede forskelle mellem mennesker. I sporvognen kunne de se, at den forreste vogn var til europæere, den næste var til arabere – og den var åben. Den kæmpestore by imponerede dem, den så “mægtig flot ud med alle de mange lysreklamer og flotte amerikanske biler vrirler det med.”

En anden dansker mærkede, at der i Egypten var meget stærke følelser imod den engelske hær. Derfor skulle soldaterne altid gå to sammen og være bevæbnede. Han fortæller, at han en gang, da han gik alene, blev overfaldet af tre arabere med kniv. “Som ved et mirakel kommer militær-police”. Han er overbevist om, at det frelste hans liv. “Vi var ikke særlig velkomne i Egypten. Kunne egypterne komme af sted med at gøre os fortræd, gjorde de det”, P.N. En anden supplerer: “Det var mit første møde med hadet til den engelske uniform.” Og så Egypten, som England havde befriet fra Tyskland, mente han.

Vagtjeneste hørte til de dagligdags gøremål. “Vi skal på vagt, på et hospital inde i byen, det har engelske soldater fra en straffefangelejr, nogle af dem har flere års straf, der er så ca. 10 mand, som ligger i en speciel sygebarak med gittervinduer”²⁶, fortæller Harry Henriksen, som var “driver”. Hans opgaver var at køre for den civile administration, at hente rationer for et hospital, køre for et forsyningsdepot og med vasketøj. Og friske grøntsager skulle hentes, og han kørte med forsyninger gennem Sinaiørkenen til Haifa i Palæstina. Her kørte man i konvoj, ca. 50 biler. Senere kom sygetransporter med de store militærambulancer. Han blev endvidere udtaget til et 6-ugers “airdespatch kursus, dvs. forsyning fra luften.” Kørsel med tyske krigsfanger var også en del af hans arbejde. “Jeg skal sammen med 3 andre bringe et 45 mands orkester til “blue Kettel” soldaterclub, Ismalia. Tyske krigsfanger er meget brugt af englænderne til at spille rundt omkring. Det var en nem og behagelig måde at være krigsfange på. Jeg så da de fik middagsmad, siddende ved et langt bord, med hvid dug og tjenere til at servere, det var noget mere behageligt end da jeg var fange i Neungamme.”²⁷

Det fortælles, at de tyske krigsfanger havde sorte firkanter påsyet ryggen, så man kunne kende dem.

Harry Henriksen må have udført sit job tilfredsstillende, for i hans soldaterpapirer er skrevet: “En meget flittig og hårdt arbejdende mand, som kan blive betroet med at udføre sit arbejde selvstændigt. Han er en erfaren chauffør og har en god viden om vedligeholdelse. Ærlig og med mådeholdende vaner.”

I Cairo, skrev Flemming Larsen, “gjorde vi vagttjeneste ved kæmpelufthavnen og ellers nød vi livet i +40g. og dejlig svømmepøl og masser af liv i kæmpebyen Cairo.” J.S., som også kørte med forsyninger og ambulancetjeneste, fortæller, at det “forekom mig, at jeg fik specialopgaverne.”

Det var nu ikke lutter idyl. En dansker fra Randers blev dræbt, da han blev kørt ned bagfra i en sabotageaktion.

Grækenland²⁸

“Det var ellers interessant at se grækerne sidde foran restauranterne ved små marmorbord med et lille glas Ouzo og et stort glas vand samt et sæt dominobrikker.” Leif Gustafsson

Der er en kontrast mellem Leif Gustafssons ord om grækerne med deres Ouzo og det, der også skete i landet. Trods borgerkrig gik livet videre.

Max Roesen kom ligeledes til Grækenland, til Piræus, Athens havneby. “Her var alt ødelagt. Først af tyskerne og siden under kampene, da englænderne jagede dem ud.”²⁹ Senere tog de britiske soldater nordpå til et sted uden for Saloniki. “Der var partisankrig i det nordlige Grækenland. Det formede sig bl.a. som overfald på civilbefolkningen, hvor partisanerne besatte og overtog ejendommene. Mange unge mennesker var blevet partisaner. Vores støtter var de ældre bønder, der havde jord i landsbyerne. De kæmpede, men deres udrustning var i det lange løb for dårlig. En modbydelig form for krig, her var den også en slags borgerkrig. Den græske hær var splittet og ikke i stand til at magte de kommunistiske partisaner. Vi skulle støtte den græske hær og sikre, at partisanerne ikke rykkede for langt ind i Grækenland. Vores bataljon 2.BA. HLI opgave i det nordlige Grækenland var at aflaste Bataljon 1.BA.HLI i kampen mod partisanerne. Når så vi (skotter) rykkede op i bjergene, fjernede partisanerne sig mod Bulgarien. Men vi tog mange fanger, som blev anbragt i store fangelejre, hvor vi så igen hjalp den græske hær med at passe på dem.”³⁰

Der var 100.000 skotske soldater i Grækenland, da vi kom, fortæller han, og kun 10.000 da vi rejste igen. I øvrigt fik regimentet et besøg af Englands prinsesse Margaret.

“Der var en enorm sortbørshandel overalt, og også vi var i mange tilfælde involverede. Grækerne var meget fattige ovenpå krigen, som var gået hårdt ud over netop deres land.”³¹

En opgave for de britiske soldater var også at stå vagt ved de tyske krigsfanger, der kom fra Indien og nu skulle hjemsendes.

En dansker, som var i The Buffs, kom til Kilkis. “Den kommunistiske “general” Markos og hans styrker sørgede for, at vi ikke kedede os i den tid, vi lå i Kilkis, ikke fordi vi egentlig havde nogle sammenstød med dem, men beredskabsgraden var høj.”

Leif Gustafsson fortæller, at en af hans kammerater havde fået fat i en græsk avis, hvor der på forsiden var et foto. “En bæk foran et bord, hvorpå en anden bæk var stillet, hvilket gav i alt tre etager og herpå var stillet 36 hoveder. Dette var hvad de græske tropper foretog sig i bjergene ovenfor Saloniki. Jagtende kommunister der var imod officersvældet.” Han var ikke selv på noget tidspunkt indblandet i borgerkrigen; “Vi skulle bare være der, lægge en dæmper på det”, være en slags buffere.

Opgaverne i Saloniki gik ud på at tage sig “af reparationer og almindelig vedligeholdelse foruden minerydning og sprængninger. Det var lige mig”, husker Leif Gustafsson. Der var nu også andet at foretage sig. Det skotske regiment afholdt tattoo i Saloniki. “Vi marcherede op og ned ad gaderne til sækkepibemusik. Der er ikke noget, jeg mindes med større glæde end dette.” Og der var mulighed for at nyde det “gamle Grækenland, Akropolis”.

En anden fortæller om angreb om natten; det var græske kommunister fra Jugoslavien, de havde våben, og det kom til skudveksling. Det gik ud over skilderhuset; til alt held var der ingen i det. En dansker boede med sit regiment på en kaserne, som befandt sig lige ved siden af en græsk kaserne, hvorfra der blev sendt soldater højere op i bjergene for at kæmpe mod kommunisterne. Han husker, hvordan de græske soldater kom tilbage med menneskehoveder bundet fast til sadlen.

“Jeg så”, skriver Nitschke, at “de danske aviser d. 19. december 1946 skrev, at danske frivillige i den engelske hær nu skulle til at kæmpe imod græske partisanere, og det var vel også rigtigt, tænkte ikke så meget over det den gang. Jeg ved godt, at alle Jer som var i Palæstina, at dér skød man ikke med løst krudt, men det gjorde man heller ikke oppe

nord på i Grækenland. Vi brugte megen tid på at bevogte alt det engelske grej, som senere, når vi forlod Saloniki, skulle afleveres til den græske hær.”³²Også Leo Hansen kom til Grækenland, til Piræus: “Her mærkede man for første gang denne hektiske fornemmelse, som blev tilvejebragt af denne krigsatmosfære, der herskede. Vi lå ca. et par uger her i Piræus, men det vi kunne opleve her var ikke nogen berigelse, elendighed, nød og had var fremherskende. Det er nok ikke uden grund, at man altid har sagt, at af alle krige er borgerkrige de grusomste.” Han var glad, da de forlod Grækenland: “Lettelsen over at have forladt det krigshærgede Grækenland var stor. Vi havde faktisk medlidenhed med dem, der blev efterladt til tjeneste der. Vi vidste jo heller ikke, hvad der ventede os forude..”³³

Forude ventede Palæstina.

Palæstina³⁴

“Til Østen vi ønsker at komme, et sted, hvor mystikken, den bor.” “Og så kom vi ellers i skudlinien.” Kjeld Nielsen

“Jøderne hader jo englænderne som pesten. Derimod er vi danskere meget afholdte trods det, at vi er i engelsk tjeneste.” P.B.

“I må ikke gå alene i byen, I skal altid bære skarpladt våben, men om muligt undgå at benytte geværet. Råb holdt tre gange og skyd så op i luften.”

Sådan var velkomsten til de nye i Palæstina fra den britiske hær. Ugen efter lød det: “Skyd først og råb bagefter”.

O.O.’s lejr blev angrebet af terrorister. “Vi blev stationeret mellem jøder og arabere, når de sloges.”

“Vi, der kom derned uden krigserfaring, lærte snart at bede en stille bøn, at dukke sig lynhurtigt og tage ved lære af vores krigsvante kammerater.”

Størsteparten af danskerne kom, som omtalt, til Palæstina. En af opgaverne var at holde jøder og arabere adskilt fra hinanden og forhindre dem i at indsmugle våben. Men som lokalbefolkning kendte de smutvejene bedre end de britiske soldater, så det var sjældent, de blev pågrebet. Efter voldsomme natlige kampe, kørte soldaterne næste morgen ud med lastbiler og samlede lig op. Nogle vurderede at jøder og arabere var lige gode om at angribe hinanden. “Men jøderne var bedre udrustet med våben.” Også illegal jødisk indvandring skulle de britiske soldater forhindre, og derfor blev alle de

jødiske flygtningeskibe opbragt. Under stor tumult blev flygningene bragt om bord i andre skibe og sejlet til Cypern eller returneret til Europa.

Soldaterne var ligeledes med til at evakuere engelske kvinder og børn fra Palæstina.

Uroen i Palæstina tiltog voldsomt efter 1947. N.B. retter en skarp kritik mod den britiske administration i Palæstina. Der var, mener han, ingen ordentlig plan for området, der kom meget ringe signaler fra den engelske arbejderregering, og det kom så til at præge hele deres “gerning derude.”

Der kom flere og flere angreb på de britiske soldater, især fra jødisk side. “Det var nok fordi vi forhindrede dem i at annektere nyt land”³⁵, skriver Max Roesen. Så der var højt alarmberedskab. Alt blev undersøgt, britiske soldater gik fra hus til hus og søgte efter våben. Også fly blev undersøgt. “Engang landede et fly fra Amerika som havde haft en mellemlanding i Rumænien. Det var lastet med Røde Kors kasser. Vi undrede os over, at der skulle 9-10 mand til at bære de enkelte kasser. Vi bad derfor om at få dem åbnet. Det viste sig, at de var fyldt med våben.”³⁶

Leif Gustafsson, der også kom til Palæstina, kan ligeledes berette om, hvordan situationen blev tilspidset. I begyndelsen kunne de gå, hvis de var tre sammen og medbragte våben. Senere kom der totalt udgangsforbud. I Jerusalem holdt man vagt. Der blev skudt over hovedet på dem fra en nabobygning, så “vi, det var McTaggart, Andersson og jeg, blev sat til at minere hele området, og vi gjorde alt, hvad vi havde lært i Grækenland. Lureminer med meget mere. Vi ventede i flere dage på at høre et drøn fra Jerusalem gamle by, og da intet skete, tog vi derind. ALT VAR FJERNET. Måske ikke så mærkeligt. Mange jøder havde jo gjort tjeneste i den britiske hær og kendte følgende alle rævestregerne. Nu var vore anstrengelser resulteret i en forøgelse af jødernes arsenal.”

Man skulle altid være to, også altid være bevæbnet – selv i kirkerne, noget mange ikke brød sig om. Der skulle patruljeres overalt, ved jernbanen og ved vejene. Men uanset hvor omhyggelige soldaterne var, så skete der sprængninger. “Det var ganske farligt at færdes på vejene, somme tider blev vi beskudt, og flere kørte på landminer, så specielt når jeg kørte med ammunition på vore øvelser, var jeg, for at sige det ligeud, skidebange.” G.

Når man kørte på vejene, måtte man være meget opmærksom på *ikke* at lade andre “skubbe” bilerne eller motorcyklerne ud i rabatten, hvor sandet kunne skjule landminer. Mindre biler havde en høj skarp stang svejset til forreste kofanger for at skære den

wire over, der om natten blev spændt ud over vejene. For motorcyklister kunne det blive en alvorlig sag. “Der røg tit 2-3 af de første biler af en konvoj, og det fik vi ofte at vide af jøderne, fordi vi var danskere”, husker H.P.

En anden opgave var “svelletjeneste”, hvilket indebar, at soldaterne gik fra svelle til svelle fra Jerusalem til Gaza for at undersøge jernbanen for miner. Sabotage mod britiske troppetransporter i Palæstina var en daglig foreteelse. “Vi talte om ironien, at vi nu blev udsat for, hvad mange af os havde været med til at praktisere mod tyskerne, – for at hjælpe de jøder, der nu ville sprænge os i luften.”

I Palæstina havde danskerne, selv om de var soldater i britisk tjeneste, trods alt et godt ry. Det blev husket og påskønnet, at Danmark havde hjulpet jøder under krigen. Og Flemming Larsen fortæller om bekendtskab med såvel jøder som arabere. Han huskede især en jødisk barber, hvis familie tog vel imod de engelske soldater og ofte inviterede dem ind til sig.

R.L. var tolk i de tilfælde, hvor danskerne var tiltalt for forseelser, noget, der også skete. Han bemærkede, at “officererne satte i allerhøjeste grad pris på danskerne, for de gik gennem ild og vand, hvis de blev sat på en opgave, hvorimod de englændere, der blev indkaldt, ofte var vrangvillige.” Her kan tænkes på, at de britiske soldater formentlig, som tidligere nævnt, var krigstrætte.

Ifølge en veteran blev det sagt, at hvis man havde DANNEBROG broderet på skulderstropperne, havde man ikke så meget besvær med hverken jøder eller arabere. Det fortælles, at de britiske soldater ligefrem ville låne “vores uniformsjakker, når de skulle ud om aftenen, men jøderne afslørede dem ved at stille spørgsmål på dansk.”

Mange danskere følte, at de i Palæstina var blevet anbragt i en svær situation. Flere havde under krigen hjulpet jøder til flugt; nu måtte de som britiske soldater være med til at sende jødiske flygtninge bort fra Palæstina. Øjensvidneberetninger beskriver, hvor frygteligt det var at opleve disse flygtninges fortvivlelse og vrede. Skibene rummede altid langt flere mennesker, end der var plads til, og der fortælles samstemmigt om et svineri om bord så ubeskriveligt, at det er svært at forstå, hvis man ikke selv har set – og lugtet det.

Kjeld Nielsen blev sendt til Haifa havn. “Et skib med jøder var på vej til Palæstina, og englænderne havde forgæves prøvet at overtale dem til at vende om frivilligt. Uanset hvilken holdning man kunne have til jødernes kamp for et hjemland, så var det her

i begyndelsen af 1947 illegal indvandring; skibet stoppede først, da der blev åbnet ild ved tremilegrænsen.” Der blev anvendt tåregas mod jøderne. “Det var en grim og bedrøvelig situation.” Næde flygtningeskibene havn, blev jøderne flyttet – mod deres vilje – over i andre skibe og sejlet til Cypern. Soldaterne rengjorde derefter det forladte skib. “På alle lofter og vægge var der skrevet, til spot og hån for englænderne. Det var en oplevelse, jeg gerne ville have været foruden”, mindes han.

“Vi var med til at borde Exodus med 4.500 jøder”, skrev K.C.H. og fortsatte: “Englænderne ville statuere et eksempel, skibet blev sendt tilbage til Hamburg – det væltede jo ind, vi var jævnlige på Cypern med flygtninge.” Det blev sagt, at briterne gik hårdhændet til værks, men det samme gjorde jøderne, mener veteranerne.

Også N.B. kan huske, da han var med til at rømme et flygtningeskib. I det kaos og den fortvivlelse, der opstod, forsøgte han at skabe ro ved at tale til jøderne på tysk. “Vi er jeres venner, vi er soldater i den engelske hær, men vi er danskere. Mine venner og den danske regering hjalp jer under krigen. Vi vil hjælpe jer. Kom.” – Og alle faldt faktisk lidt til ro, fortæller han.

E.N., som senere blev dræbt under kamp i Palæstina, havde skrevet til sine forældre, at der var efterspørgsel efter danskere, når de jødiske skibe kom. “Vi måtte fungere som tolke. Jøderne var glade over at finde nogen, der i det mindste kunne forstå lidt af, hvad de sagde.” Han forstod godt, at der måtte være kontrol med indvandringen. “Palæstina er jo ikke så stort som Jylland og her er boligmangel også. Så alene af den grund kan der ikke pludselig skaffes husly til 3.600 mennesker.” Han fortæller i øvrigt, at efter en skibsrømning fik regimentet “en fin omtale i den jødiske presse bagefter. Det havde optrådt roligt og behersket. Og der var ikke blevet stjålet noget fra flygtningene.” Alligevel var han og andre danskere betænkelige ved situationen. “Nu får vi se, hvordan det ser ud, og hvis vi ikke mener, vi kan være med til det, så bliver vi simpelthen i land. Det er ikke sikkert, englænderne vil synes om det, men så må de sende os ud af Palæstina. Vi har kun skrevet under på at gøre tjeneste i det britiske rige, og det hører Palæstina ikke med til.”

Også B.H. havde sine tanker: “Det, der foregik i Palæstina, var ikke vores kop te. Vi var en lus mellem to negle.” “Jeg fik en fornemmelse af, at vi var en bedre besættelsesmagt”, fortæller en anden.

Den danske konsul i Palæstina, A. Mulford, kunne bekræfte, at der var danskere, som følte det svært at være part i en konflikt, der involverede jøder. Nogle havde derfor bedt om fritagelse for tjeneste i området. Til det kan siges, at selv om det danske udenrigs-

ministerium og gesandtskabet i London havde fuld forståelse for sagen, fandt man det alligevel betænkeligt at støtte krav om forflyttelse, idet der var en ængstelse for, at det ville kunne svække disciplinen i den britiske hær. Heller ikke en officiel henvendelse til de britiske myndigheder kom på tale. Når man læser de breve, den danske gesandt i London, Reventlow, skrev, kan den beslutning ses i lyset af den interesse, den danske regering havde i, at de danskes tjenstgøring i den britiske hær blev en succes.³⁷ Forholdet mellem Danmark og England måtte under ingen omstændigheder belastes.

Kjeld Nielsen og hans kammerater blev sendt på nye opgaver. “Vi blev flyttet til en rigtig fangelejr nær ved Jerusalem. Med de høje vagttårne mindede fangelejren en del om 2. Verdenskrigs tyske lejre. Her skulle vi passe på fangerne, der var jødiske terrorister. Vi måtte være meget årvågne, da vi hørte, at fangerne var brudt ud af en anden lejr, og at de måske ville angribe vores.”

Ifølge soldaterne var Ben Gurion ³⁸ en af de jøder, der befandt sig i en fangelejr.

H.H. vidste, at “det kunne være livsfarligt at være i Palæstina, men det var egentlig først bagefter, at jeg kom til at tænke på det. Vi var på jagt efter Begin³⁹ under natlige razziaer, når der var sabbat.”

“[M]ange græd deres modige tårer, når de skulle på ensomme nattevagter. Mange skød i nervøsitet, for nerverne var uden på skjorten”, husker N.B.H.

Leo Hansen, der som nævnt også havde været i Grækenland, fortæller i begyndelsen af sin erindringsbog fra Palæstina om soldaterlivet, om opgaverne, om det sjov, der også var i og uden for kasernen. Senere beretter han om sin sidste tid der. Der hentes forstærkninger fra Cypren, og der bliver yderligere brug for PP'ere, Palæstina Politi, “dem har i hvert tilfælde både Irgun⁴⁰ og Sterngang⁴¹ et godt øje til, så selv om lønnen er høj der, er chancen til et hurtigt farvel til denne verden utrolig stor.” Et par meldte sig til PP. “Jeg synes ellers, vi har rigeligt med spænding”⁴², skrev han. Dag for dag redegjorde han for begivenhederne i dagbogen. Her skal det forsøges at følge udviklingen i 1948, i den sidste barske tid:

“Fredag, 9. Januar. Stor eksplosion ved en arabisk roadblock i Jaffagate i Jerusalem, forårsaget af terrorgruppen the stern gang (gruppen anslås til 500 medlemmer) og er den mest yderliggående af de jødiske grupper. Antallet af ofre er 20, samt 38 sårede. Om aftenen blev der endelig tid til at gå i biografen og se en film. Derefter på hoved i seng. N.B. sengen er det bedste man har her i hæren.”⁴³

Den 10. januar blev soldaterne forlagt til Qastina, der lå lidt længere sydpå. Det resulterede i omfattende uroligheder. Ingen, fortæller Leo Hansen, profiterer fra disse uhyrligheder. Han fortæller, at der ikke var rart at være, især ikke efter mørkets frembrud. "Jo jeg kender godt dette at være bange, selv ikke en stengun kan stive en af altid, det gør det jo ikke bedre, at folk man kender, lige pludselig er væk. Er sat på 24 timers standby, det vil sige man må ikke engang lægge sit våben fra sig et øjeblik."⁴⁴

Et par dage efter havde araberne foretaget adskillige angreb på jødiske settlements nær ved Libanons grænse. I det hele taget, skrev Leo Hansen, føltes det, som om der hang en tung urolugt over det hele, og tyverier af ammunition var i stærk tiltagende, så man skulle virkelig passe på det, man havde. Det forlød, at nogle britiske soldater solgte våben til araberne.

I februar var soldaterne for anden gang på vagt på Jaffafronten. Det blev "en aften og nat, som sent vil glemmes, der kunne simpelthen ikke være mere skyderi på en regulær front." De var anbragt ved en maskingeværpost, som var placeret på et af de højeste tage. "Kugler og morterbomber strøg over vores hoveder, fra nærliggende huse hørte man rædselsskrig fra de nedslående morterbombers mål." Det var umuligt, mente han, at tro, at de britiske styrker overhovedet skulle kunne være neutrale og oven i købet skulle kunne "stoppe dette galskab." De britiske soldater følte vrede over for begge de stridende parter, men "det føles trods alt som om, at den overvejende sympati er hos araberne, navnlig fordi de tab vi har, overvejende bliver tilbragt os af de yderliggående jødiske terroristgrupper."⁴⁵

Om den 14. februar noteredes det, at soldaterne kl. 14.00 startede på dagens patrulje. Uroligheder ved "den jødiske bosættelse Wilhelma førte til ildkamp med en gruppe arabere, som dog fortrak hurtigt, beboerne kom lidt senere ud til os og gav os te, det er jo ikke ligefrem det vi er forvænt med. Et par timer senere kom vi i den omvendte situation i Beit Nabala, hvor Haganahmilitseren ⁴⁶ havde kørt deres truck ind i en arabisk farmers gedeflok, selv sådan en situation kunne føre til tab af menneskeliv, snart var der samlet en stor flok arabere, hvoraf en hel del var bevæbnet og meget ophidset, men det lykkedes, at få lempet vognen afsted, og for en gangs skyld lykkedes det os heldigvis at stifte fred for et øjeblik. Ved 17.00 tiden startede det hidtil største slag i Jaffa. Det hele genlød af skud, mortar og let artilleri. Vi var på o.p. oppe på taget, 5 mænd i alt, min sidemand, Jimmy Webster, blev strakt til jorden, ramt af to skud. Det var snigskytternes værk. To af os fik ham stærkt blødende ned af taget, det var besværligt på den smalle vindeltrappe, og jeg løb senere hen for at hente m.o. I min iver faldt jeg og forstuede foden, men fik dog manden reddet. Gik et par timer senere

på patrulje, men fik hentet hjælp over radioen og blev hentet tilbage til kvarteret og smidt i seng.”⁴⁷

I slutningen af februar var de britiske soldater på vagt på “airporten”, dog helt uden for selve pladsen. “Det går for at være en af de værste i hele Midtpalæstina. Der er ikke rigtig nogen steder, man kan gemme sig. Våbentyverierne flourer som aldrig før. Et menneskeliv er intet imod en riffel. Jeg tror, araberne er de værste, selvom det er svært at afgøre. Til gengæld siges der, at amerikanske jøder i stort tal kommer illegalt til landet og smugler masser af våben ind. Hvor megen hjælp araberne får fra nabolandene, er svært at afgøre. De vil nok hellere dele landet mellem sig. Vi er jo altid to mænd på disse vagtskift, normalt har vi kunnet stjæle os til lidt søvn, men det går ikke her. Det er naturligvis nødvendigt med et passerord, som kun de indviede kender, hvis folk, der bliver antastet, ikke kender ordet, bliver de skudt. Dette gælder ikke i de områder, der er i undtagelsestilstand. Der bliver der ikke spurgt, kun skudt.”⁴⁸

Da man nåede til marts, husker Leo Hansen nattens dræbte; “De stærkt lemlæstede lig er spredt ud over et stort område, det siger sig selv, at ingen af os har fået lukket et øje, ikke en gang te har vi haft tid til. To danske airborne er blandt de dræbte, mon det er dem jeg talte med for nogen tid siden? -Terroristgruppen STERN har påtaget sig ansvaret for disse masse mord, det er egentlig utroligt, hvor hadet kan blomstre op overfor nogle mennesker, man slet ikke kender, – men der vil helt sikkert blive grebet hårdt ind overfor jøderne, og da man slet ikke kender sådanne bestialske overgreb fra arabernes side, får disse nu en yderligere goodwill, dog må det retfærdigvis siges, at den store jødiske Haganah stort set ser det som sit hovedformål at bekæmpe araberne, dette gælder vel også i nogen grad gruppen Irgun. Selv under redningsarbejdet blev der skudt på os af snigskytter fra Rehovot, der er tilkaldt hjælp i form af store tanks, som nu jævner de omkringliggende appelsinplantager med jorden, samtidig med at der skydes efter de ihærdige snigskytter.”⁴⁹

Leo Hansens dagbog fortæller, at “maj måned indvarslede 14 hektiske døgn. FN havde besluttet, at dele dette lille land.” Soldaterne vidste, at de snart skulle hjemsendes. Tiden følte lang for dem, alt blev mere og mere hektisk, vagterne blev længere og længere. Alle tænkte kun på at komme væk fra “dette helvede, som til tider var ubeskriveligt. Jaffa var for en stor del ruiner, døde dyr lå overalt og udbredte en frygtelig stank.”⁵⁰

Det kan konstateres, at der var danskere involveret i de voldsomme kamphandlinger, der fandt sted i Palæstina. Flere veteraner kan også fortælle, at de i alle årene efter har lidt af frygtelige mareridt. Om en veteran fortælles, at han har “både fysiske og psyki-

ske men”. På flere måder blev tiden i Palæstina speciel. G. har fortalt, at “det var et meget stort chok at opleve jøderne sådan. I Danmark var man rystet over 2. Verdenskrigs rædsler mod jøderne, og så kom man selv og oplevede jødernes terror mod araberne og briterne. Det var en voldsom oplevelse.”

En veteran husker, at nogle danskere under orlov rejste til Danmark. Da orloven sluttede, tog de ikke tilbage til England. De vidste, at de igen skulle til Palæstina, så de blev, hvor de var. Veteranen mener, at myndighederne ikke foretog sig noget i den forbindelse. Antagelig var man klar over det pres, mændene var udsat for, og da demobiliseringen alligevel var nær, ja, så blev det sådan.

Ifølge Flemming Larsen var det farligt for soldaterne at være i Palæstina: “Hvis den jødiske modstandsbevægelse anholdt en engelsk soldat, blev han likvideret af flere årsager: Dels opholdt han sig i jødisk Palæstina uden pas. Dels bar han våben i området. Dels bar han uniform.” Senere noterer Flemming Larsen i et brev, “og hjemve havde vi alle, altid, hele tiden.”

Sudan

“Her var sved, støv, fluer og den evige sol. Denne næsten bidende, sløvende tørre steppeovn og en himmel uden skyer måned efter måned. Tyndt dovent øl, en whiskey kostede en halv dagløn, friluftsbiograferne, natbesøg i de forbudte kvarterer.” J.H.

I mellemkrigstiden sås en voksende nationalistbevægelse i Sudan. Fra begyndelsen af 1940'erne indvilligede briterne i gradvist at give sudanesiske mere magt. I 1956 fik Sudan selvstændighed. I Sudan var, ifølge Kurt Jensen, omtrent 1.000 britiske soldater. Han anslår, at sammen med ham var ca. 28 andre danskere. En fortæller, at der var omtrent 80 danskere i hovedstaden Khartoum. Og som de fleste andre steder havde også Sudan en fangelejr med tyskere, som skulle bevogtes. De britiske soldater skulle også stå vagt ved den britiske ambassadørs palads ved Nilen. Kurt Jensen fortæller, at der var fredeligt i Sudan, og at deres tilstedeværelse var rent symbolsk, at “imperiet skulle markere sig.” Der var ikke megen kontakt med lokalbefolkningen, for soldaterne levede isoleret. Han mente, at der lå en gryende konflikt mellem de forskellige religioner, og vurderede, at den britiske tilstedeværelse “lagde en dæmper på gemytterne, de var en fodpedal på bremsen.” Det vil sige, også her skulle de britiske soldater formentlig fungere som buffere.

Dagene forløb med rutineøvelser og parader. Der var nu også tid til andet, og som altid i den britiske hær: sport. Der var opfordringer til at deltage i sportsdiscipliner, mest fodbold og hockey. “Jeg var inkarneret håndboldspiller, og det lykkedes os at samle et

hold. Men det normale tempo hjemmefra kunne ikke forliges med temperaturen her; kun de sidste par timer før solnedgang var tålelige. Sporten synes at stå i forgrunden. Var da også den bedste form for fysisk træning, klimaet og vores faglige uddannelse udelukkede den militære. Dog var feltøvelser og skydning vedligeholdelsestræning”, siger en. Kurt Jensen, som også var en meget dygtig spydkaster og husker, at han imponerede sudanenserne med sin kunnen, fik på et tidspunkt ansvaret for sportsrekrutter; ellers var det vagttjeneste, det drejede sig om. En veteran fortæller, at da danskerne næsten altid var overlegne i konkurrencer, blev briterne jaloux.

Danskerne opfattede sudanenserne som et venligt folkefærd. “Dog brød de sig ikke om, at jeg var med til, at vi en morgen i fuld “krigsmaling” kørte ind i byen og besatte de strategisk vigtige steder. Der følte de besættelsen, ikke i det daglige”, skrev H.P.

Der blev talt om optøjer og demonstrationer i det sydlige Sudan, men “det nærmeste, vi kom det i Khartoum, var nogle “curfew”-øvelser i undtagelsestilstand, hvor vi “besatte” byen. Lå med maskingeværer på et gadehjørne, mens sudanenserne stod og morede sig.” A.B.A. husker, at “den lokale opstand, vi skulle nedkæmpe var åbenbart overstået. Alligevel lå vi som sikkerhedsstyrker i R.A.F.-barakker den første tid.” Luft-havnen i Khartoum, som havde været en af de vigtigste engelske militærbaser under kampagnen mod Mussolinis styrker i Abessinien og Eritrea, var nu under afvikling, fortæller han. R.A.F.-mandskabet var i gang med at overdrage administrationen til civile myndigheder og international trafik. “Vi havde den morsomme oplevelse at være med til at modtage den første SAS-rutemaskine nogensinde så langt syd på.” Han husker også en episode, hvor nogle pistoler var forsvundet. Og de skulle findes. En beduinlejr, der lå i nærheden, var åbenbart under mistanke, så den blev opsøgt og gennemrodet. “Sergent majoren nøjedes ikke med at beordre nomaderne ud fra den skrå halmvæg, de sov under, men sparkede dem bare omkuld, mens han så gennemrodede deres få ting med sin maskinpistol, stod vi andre med rifterne rettet mod hylende unger, grædende kvinder og mændene, som lå i sandet med armene op over hovedet. Det er sådan unødigt brutalitet, der gjorde den engelske uniform forhadet i deres kolonier, og selvfølgelig fandt vi ingen pistoler.”

J.H. blev meget betaget af Sudan og beskrev sine tanker i sin dagbog: “Opdagede sudanenserne, opdagede det islamiske pres på dette dejlige folk. Opdagede, at en verdenskrig ikke havde løst spørgsmålet om fred og frihed for alle folk. Alle disse store dyre ord, statsmænd strøede ud, og som vi troede på, fordi vi måtte da tro, at noget godt var født af disse års helvede, i hvert fald noget, der var bedre end før 1938. Men jeg var kun et beskedent medlem af et britisk kompagni, repræsenterende et sejrende mildt,

men udslidt herrefolk. The British Empire eksisterede endnu, om end solnedgangen nærmede sig – . – Solen går meget hurtigt ned i Sudan.”

I dagbogen fortæller J.H. videre om mødet med sudaneseerne: “De var nubier. Stammefolk, der var blevet tvangsforflyttet til Khartoum under felttoget mod italienerne i Eritrea. Da de opdagede, de kunne stole på denne mærkelige “thanske englise”, lukkede de op for deres frihedstanker om et Sudan uafhængigt af egyptisk og islamisk dominans. De håbede på engelsk støtte, inden disse trak sig ud af landet, til oprettelse af et demokratisk styre.” Han fortæller, at de forlod Khartoum i december 1947 for at blive afmønstret i England.

Singapore⁵¹

“Kun gale hunde og englændere går tur i middagssolen.”

Her “var der mange japanske krigsfanger, der ventede på at blive sendt hjem. De gik mere eller mindre frit rundt på kaserneområdet og var meget ivrige for at få lov til at hjælpe os med hvad som helst, mod at få cigaretter. De rensede geværer og blanco'ede vor udrustning, der på dette sted skulle være blændende hvidt, pudsede støvler og gjorde rent, alt imens de ustandselig bukkede og skræbde for os.” “Jeg tror nok, at danskerne satte lidt gang i den lokale inflation, for de fleste brød sig ikke om at nøjes med et par cigaretter for en dags arbejde.”⁵² skriver Erik Bech i sin erindringsbog. Han så de britiske kanonstillinger, der kun kunne skyde ud over havet, man havde ikke “tænkt, at fjenden kunne komme “bagfra” over land”⁵³ som japanerne gjorde.

Vagtjeneste var daglig rutine. Der var dele af Singapore, der var “Out of Bounds”: forbudt område for soldaterne. I Singapore deltog Erik Bech i et kursus for at lære om det militære arkivsystem, om udfyldelse af blanketter og udformning af breve m.m. Det at blive “clerk kunne være et godt job i stedet for at gå vagt ved guvernørboligen og de andre steder.”⁵⁴ På hans eksamenspapir stod: “Denne soldat har vist bemærkelsesværdig interesse i det kursus. Han er intelligent og har engageret sig fuldstændigt i sine studier. Han er pålidelig og vil være en glimrende kontorfunktionær.”⁵⁵

Java⁵⁶

Erik Bech, der også kom hertil med Buffs' 2nd Batallion, skriver, at de skulle “henholdsvis supplere og erstatte de folk, der havde ligget en tid på Java. Indoneserne ville absolut ikke tilbage under hollandsk overherredømme. Om “herrefolket” var japanere eller hollændere var for dem ligegyldigt, de ville være sig selv. Altså blev der oprør og ballade. Mod englænderne, som egentlig var kommet som befriere.” Området var

“inficeret med guerillas”, og “med mellemrum måtte en platoon (deling) sendes ind i bush'en for at holde guerillaerne på rimelig afstand af landsbyen, og der var ofte kamp-handlinger i junglen.”⁵⁷ Han fortæller, at senere kom hollandske tropper, der skulle overtage lejren. De kasserede alt, hvad der var i lejren og “erstattede det med nyt smart udstyr, som de havde fået af amerikanerne.”⁵⁸

Hongkong⁵⁹

“For os var Hongkong et slaraffenland – alt kunne købes til lave priser.”⁶⁰

Det anslås, at ca. 200 danskere kom dertil. Det fortælles, at det var et spændende og dejligt sted, hvor alt forløb fredeligt, og hvor befolkningen var smilende, flittig og venlig. På grund af borgerkrig i Kina kom der dagligt mange flygtninge til Hongkong. En af opgaverne i Hongkong var at holde vagt ved den britiske guvernør. Og da de allierede havde nedsat en krigsforbryderdomstol i Hongkong, blev en anden opgave for de britiske soldater at passe på japanske krigsfanger i fangelejr. Det fortælles, at “adskillige japanere blev dømt til døden ved hængning – med rette.” Soldaterne tog de hængte japanere ned, pakkede dem “ind i en presenning sammen med nogle jernlodder”⁶¹ og sejlede dem ud på dybt vand. Her blev de sænket ned.

I Hongkong var det hele meget uformelt; man kunne gå i civilt tøj, husker Erik Bech. De japanske fanger var flinke og rare; de kunne faktisk stikke af, men gjorde det ikke. Englænderne var dog ikke glade for japanerne.

Erik Bech pendlede mellem Singapore og Hongkong Han var i Danmark blevet uddannet indenfor administration, og det blev senere hans opgave at “holde styr på papirerne”, noget de engelske soldater, ifølge ham, ikke var særlig gode til. Han fortæller, “Jeg vil dog påstå – med lidt praleri – at jeg næsten kunne have udført kontorarbejdet helt alene.”⁶²

Hongkong var visse steder “Out of Bounds All Ranks”; det betød, at der var adgang forbudt for både menige og officerer, hvilket nu ikke altid blev overholdt. Af og til blev der afholdt militærøvelser, hvor soldaterne skulle op og ned ad stejle bjerge, men det var vagttjenester, der for det meste udfyldte tiden. Nogle danskere ansøgte om at komme på officersskole, men fik at vide, at for at komme i betragtning til videre karriere skulle man være britisk statsborger.

Indien⁶³

“Efter 2. Verdenskrig gærede det for alvor, fordi inderne nu anede friheden forude, og det forstærkede de indbyrdes modsætninger, både politisk, men især religiøst.” F.H.

I Indien skulle de britiske soldater forsøge at holde muslimer og hinduer adskilt. “Vi skulle holde parterne fra hinanden, og jeg husker endnu de mange lig i gaderne og ved flodbredderne, hvor de skulle smides ud. Stanken glemmer jeg heller aldrig”, skriver C.K., som oplevede at blive taget til fange af sikher. “Jeg frygtede hele tiden at blive slået ihjel, som de altid gjorde, når de havde kidnappet en britisk soldat.” Til alt held kom soldater forbi.

Calcutta, 1947, uroligheder. En veteran beskrev forholdene: “Kommandoråb genlød i hele parken. Det indiske kompagni rykkede ud i sektioner. Skydningen var ikke langt herfra, højst 200 m. Ikke fem minutter efter kom en løber tilbage og sagde, at forstærkning skulle udkomme omgående. To af vores sektioner rykkede ud, deriblandt min, med opplantede bajonetter gik det i løb, ud af gården, ikke mere end 75-100 meter, på højre hånd lå den berygtede bro, som englænderne kalder The Bridge To Hell, eller Broen til helvede. Scenen, der udspillede sig for mit øje, lignede en gadekamp under krigen. Bomber blev ustandseligt smidt ud fra vinduerne overfor, faldt her i fattige kvarterer, som kun bestod af træhytter, snart stod disse i lys lue. Skydningen var startet mellem hinduer og muslimer. Hinduerne, der boede i de høje huse, så ud til at være herrer. Det var vores formål at stoppe dette meningsløse menneskeslagteri. Efter 2 timers kampe var vi herrer over situationen. Vi havde fået vores ilddåb, første gang i rigtig kamp. I øjeblikket patruljerer vi i gaderne. De to første dage er gået, og i den tid havde vi været ude tyve af døgnets firetyve timer, trætte er vi og søvnige er vi, det, der hedder en seng, er en saga blot, knap kan vi komme hjem, før vi skal ud igen; man skulle tro, at vi gik rundt langskæggede og sorte, men til trods for at vi kun har fire timer, skal vi være nybarberede hver morgen. Øjnene hænger ud af hovedet, når vi starter en patrulje, men så snart vi har passeret broen, er vi lysvågne; hver mand kender sin pligt og ved, at et sekunds uvågenhed kan koste hele sektionen livet.” På et tidspunkt talte han med en muslim, “Nu ville han gerne høre, hvor vi stod. Vi forklarede ham så, at vi ikke kunne tage parti, men kun kunne slå ned, hvor der blev øvet vold. Han var godt tilfreds; nu havde han så kun hinduer at frygte.”

“Den sjette dag var jeg på patrulje, kvarteret ligefrem kogte, Ghandi ville i løbet af dagen besøge kvarteret, altid når der er mest ballade dukker han op, og det er faktisk det eneste, der kan berolige dem; fredsapostlen kalder de ham.”

C.Aa.S. blev sergent og kom på officersskole, men bestod ikke. En anden dansker blev korporal ved regimentspolitiet, og han fortæller, at de havde et godt samarbejde med englænderne.

E.N. skrev til sine forældre, at han var 3.000 fod over havet, helt oppe i Himalayabjergene nær grænsen til Afghanistan. “Jeg kan fortælle Jer, at det ligger under en hvid mands værdighed at pudse sit fodtøj selv. Jeg har, enten I nu vil tro det eller ej, en boy til at pudse mine sko og støvler.”

Som artillerist og faldskærmsjæger kom K.A til Indien “helt oppe i Pakistan, hvor der var godt at være.”

For H.L. blev det en særlig oplevelse at være i Indien, for det var lige før selvstændigheden. Han kom til Bombay og beretter, at der var forholdsvis fredeligt; man kunne gå ubevæbnet over det hele. Han så Taj Mahal. Han husker, at de var med til at “stryge flaget. Så hejste inderne deres flag.”

Japan, Malaysia, Kenya, Libyen, Eritrea.

Japan⁶⁴

Krigen mod Japan var forbi, før aftalen mellem England og Danmark var helt på plads. Alligevel var der danskere, der kom hertil. E.A.J., som kom til Yokohama og blev udstationeret på øen Shikoku, fortæller, at han kom dertil sammen med 23 andre danskere. De var i fem uger i en lejr, der lå på en flyveplads. Tiden gik med at bevogte ammunitionsdepoter og andet materiel. Efter de fem uger i Japan gik turen videre for E.A.J.s vedkommende til Malaysia.

P.R. skriver, at han stod vagt hos en japansk admiral, der blev dømt til døden. “Danskerne havde et eminent ry på sig. Vi hoppede og sprang for at komme til Malaysia mv., mens englænderne trykkede sig.”

Malaysia⁶⁵

“Malaysia havde været besat af japanerne under krigen, og der var en del uro som følge af, at nogle bander huserede”, fortæller E.A.J. Soldaternes opgave var blandt andet at hjælpe politiet med at fange de bevæbnede bander. De var, siger han, “meget brutale og myrdede med koldt blod folk, der kom i vejen for dem.” Man skulle være med til at “genoprette ro og orden.samt bevogtning af 20.000 japanske krigsfanger”, fortæller en anden veteran. Det betød så jungletræning. Der blev patruljeret i biler om natten i junglen, og det lykkedes en nat at fange tolv bandemedlemmer, hvoraf otte blev dræbt.

For at afskrække andre lagde politiet ligene ud; “her lå de og stank i flere dage”, husker E.A.J., det var “et modbydeligt syn.” At det kunne være nervepirrende, det erkender han, men det var først, når man kom hjem fra patruljerne, at faren ved det hele gik op for en. En veteran fortæller, at der i det daglige ikke var megen kontakt til lokalbefolkningen, som generelt blev oplevet som meget venlig.

Kenya⁶⁶

En veteran fortæller, at der var fredeligt i Kenya. En anden husker, at der i hans lejr boede mange afrikanske civilarbejdere. På et tidspunkt kom et nyt hold afrikanere, og det viste sig, at de tilhørte to stammer, der tilsyneladende var fjender. Der var efterfølgende indbrud i en lagerbygning, hvor der blev stjålet knive og andet, der kunne bruges som våben. Dog heldigvis ikke skydevåben. “Det blev så vort job at skille dem ad og holde dem på hver sin side af lejren, til nogle af dem kunne blive transporteret hjem igen.”

R.L. blev sergent i forsyningstropperne, hvor han skulle oplære sekondløjtnanter i ledelse af delinger.

Libyen⁶⁷

“Meget af Tripoli var Out of Bounds (forbudte områder) for engelske soldater.”
K.V.A.N.

H.S. kom til Tripoli. Han fandt byen meget dejlig, men havnen var fyldt med krigsvrag. Han lærte nogle italienere at kende, og de udtrykte bekymring over fremtiden. Men ikke alle oplevede Tripoli som fredeligt: “Vi så bagsiden, ikke kun facaden. Vi havde bøvl i Tripoli, befolkningen gik til angreb på det britiske hovedkvarter. Vi lå med fuld oppakning og skarpe skud. Vi blev stenet, jeg fik en sten i hovedet”, erindrer L.S.

Eritrea⁶⁸

I Eritrea befandt sig også italienske krigsfanger. “Englænderne blev behandlet som helte i Eritrea og Etiopien”, husker V.O. C.P. har samme opfattelse og fortæller, at der stod en officer på kajen i Port Said og sagde, at de manglede 100 mand til Eritrea; folk i Eritrea “led af “engelsk syge”, dvs. englænderne blev fejret som befrierne.”

Som tidligere nævnt, er der forskel på veteranernes opfattelse af de enkelte steder, selv samme sted rummer forskellige erindringer. Detet gælder også Eritrea. En husker nemlig, at der var had til “den engelske uniform”, hvilket han ikke kan forstå. Eritrea, som “England dog havde befriet fra Tyskland og Italien nogle få måneder forinden.”

Demobilisering, hjemsendelse.

Som det er fremgået, blev danskerne spredt ud i mange områder i verden. Og det på et tidspunkt, hvor det britiske imperium begyndte at gå i opløsning, fordi mange kolonier ønskede selvstændighed.

Soldaterlivet for danskerne rummede de daglige rutiner, pudsning og pasning af grej, øvelser og træning og vagttjeneste. I fritiden gik de i biografen, læste, skrev breve, tog på udflugter, alt det, som også hører til. Det var noget, de alle havde til fælles. Til gengæld var der andet, som kun en del oplevede. Nemlig konflikterne ude omkring, nogle voldsommere end andre.

Danskerne var underlagt engelsk lov i deres soldatertid, men den danske gesandt i London, Reventlow, var meget optaget af deres ve og vel, og et kontor på Pont Street blev deres kontaktsted. Utrætteligt tog Reventlow sig af at hjælpe de frivillige med alle de mange ting, de undervejs i britisk tjeneste fik brug for. Det var alt lige fra deres aflønning, penge til orlov, tandlægehjælp, ønske om en feltpræst, og også om den situation, danskerne oplevede i Palæstina. I det hele taget gjorde Reventlow meget for, at sagen om danskere i britisk tjeneste for alle de involverede parter blev en succes.⁶⁹

I løbet af foråret 1948 blev alle danskere "demob", som de kalder det. Det vil sige, at de fra alle områderne blev sendt tilbage til England, efterhånden som deres soldatenummer blev udtrukket, for derfra at træde ud af den britiske hær og rejse hjem til Danmark. Der var faktisk en del, som ville prøve lykken ude; nogle af dem blev i Storbritannien, andre rejste f.eks. til Canada eller Australien. De fleste fik billet til Danmark og de rejste hjem for så at begynde den dagligdag, de havde forladt nogle år tidligere.

De kom hjem i løbet af foråret 1948; det "var helt tomt, det var så bare det! Jeg fatter det ikke, ingenting skete", siger Leif Gustafsson. En anden husker: "Man skulle i hvert fald ikke prale med noget, når man kom hjem til Danmark." "Vi fik ikke en særlig god behandling, da vi kom hjem", følte H.K. "Jeg synes ikke, at folk var særlig negative, da vi kom hjem, undtagen lige kommunisterne." L.S. Her kan man tænke på de ord som sømanden på INGE MÆRSK råbte til nogle badende frivillige: "I er landsforrædere."

Igen oplevede veteranerne situationen forskelligt. Leo Hansen skriver i sin erindringsbog: "Ingen af os forventede tak fra vort lands side, så derfor blev vi ikke så skuffet over den totale ligegyldighed, der mødte os efter vor hjemsendelse, nej nu er jeg lidt uretfærdig, skattevæsenet huskede os, vi måtte betale skat af såvel løn, kost og logi i årene vi var derovre."⁷⁰

Danskerne kom tilbage til Danmark enkeltvis eller i små grupper, og de fortæller, at de stod af toget efterhånden, som de nåede deres bestemmelsessted. Der var ingen officiel modtagelse af dem – hverken dengang eller senere. Og somme tider vidste familien end ikke, at sønnen var på vej, før han stod i døren til hjemmet.

De frivilliges egne refleksioner over indsatsen og dens betydning

“Det var nok et eventyr for nogle, men måske et helvede for andre. Verden skifter hele tiden.” E. H.

Som nævnt havde verden forandret sig i løbet af de første efterkrigsår. Der var kommet andre ting på dagsordenen, som afløste den befrielsesrus, veteranerne har talt om. De meldte sig og rejste ud på den rusbølge, men hjemme blev de glemt. Sådan har de næsten alle følt det. Selv om ingen, med Leo Hansens ord, forventede tak. C.K. bemærker: “De fleste vendte dog tilbage til det gamle land, hvor man knap nok havde bemærket deres fravær.” Måske var det de gamle ord “ude af øje, ude af sind”, de fik at mærke. Men noget tyder på, at allerede før alle var kommet af sted til England, havde rusen lagt sig. Andet trængte sig på i Danmark.

Danskerne tog af sted i lyset af én krig og kom hjem til en anden, nemlig den kolde krig. De “faldt” måske ned imellem de to krige. Aftalen mellem Danmark og England var fortid, til gengæld var krigen mellem Øst og Vest, der var trådt i stedet, nutid og den fik megen opmærksomhed.

At det officielle Danmark aldrig har tilkendegivet, at danskerne i britisk tjeneste havde gjort det godt og ikke havde gjort Danmarks omdømme til skamme, har mange veteraner haft vanskeligt ved at forstå. De rejste ud med bevidstheden om, at de havde en vigtig rolle. De var, mente H.L.N. “en gave fra Danmark til Storbritannien. Som en fattig tak for befrielsen og måske for at dulme en dårlig samvittighed blandt politikerne.”

Den betydning og de forventninger, der fra officiel side var blevet udtrykt overfor dem i 1945, stod ikke i forhold til den modtagelse, de fik ved hjemkomsten i 1948. Når ingen synes at påskønne det, man har gjort, kan der snige sig tvivl og usikkerhed ind om betydningen af det.

Leo Hansen husker, at en avis havde kaldt dem landsknægte, men, svarer han, “vi af lagde aldrig ed til den engelske konge, det var vist skik og brug at landsknægte gjorde dette.”⁷¹

Nogle frivillige føler sig efterfølgende bedre behandlet af England end af Danmark. C.K. skriver, at “de danske frivillige huskes i den britiske hær, hvor mange gjorde sig overordentligt fordelagtigt bemærket.” Mange arrangementer har veteranerne gennem årene været inviteret til, og her er der blevet holdt fine taler for dem; fra engelsk side påskønnes deres indsats. De har sammen med gamle britiske soldaterkammerater marcheret gennem Canterbury og genopfrisket minderne fra dengang. For et par år siden inkluderede endnu et besøg den ceremoni, der hver dag bliver afholdt i Canterbury Cathedral ved The Warriors’ Chapel, hvor The Buffs også har hjemme. Præcis kl. 11 bliver der slået på en klokke, og den specielle dag blev det veteranen T.J., der fik den ære at vende et blad i *The Book of Remembrance of The Royal East Kent Regiment*.

Mange, der gjorde tjeneste i Palæstina, har modtaget en medalje som tak.

Briten David Baines, der gjorde tjeneste sammen med nogle danskere, har skrevet, at “både danskere og englændere berigede hverandre ved denne unikke Viking invasion.”⁷²

Der var, som omtalt i indledningen, mange grunde til, at de meldte sig til britisk tjeneste. Men ingen af dem har givet udtryk for, at der lå klare politiske overvejelser bag. Alligevel var det for norges vedkommende krigen og Danmarks rolle i den, der også nævnes som årsag. Men ellers var det eventyrlyst, ulyst til den dagligdag, der ventede efter krigen, længsel efter, at noget skulle ske efter de fem besættelsesår, ønsket om at hjælpe dem, der havde deltaget i befrielsen af Danmark. De følte stor sympati for englænderne og følte, at de stod i gæld til dem, at de måtte gøre noget som tak. Enkelte taler om, at det ligefrem var en pligt. En veteran mener, at ikke mange var klar over, hvad de underskrev, da de meldte sig. Han tilføjer netop, at det måske var “en slags krigsgældsbetaling til England. Modstandsbevægelsens arbejde og tab samt 3.000 frivillige til den engelske hær samt det mindre antal danske, som var i den “rigtige” krig under allieret kommando, var egentlig ikke en stor betaling for at blive betragtet som et allieret land.”

Det er et faktum, at der var mange forventninger til, at sagen skulle blive en succes, fra det officielle Danmark – her kan tænkes på oberst Lunns taler – og fra de danske mænd.

De fleste af dem kendte ikke meget til verden udenfor; krigen havde forhindret dem i at rejse, men nu skulle de af sted. For de fleste blev årene i britisk tjeneste overraskende – på flere måder. Allerede syd for Danmarks grænse så de, hvor ødelæggende krigen havde været. Trods det, at der var mange negative følelser overfor Tyskland, følte de

forfærdelse over det, de så. De var, som det er sagt, “rystede” over forholdene. Da danskerne senere blev sat til at bevogte tyske krigsfanger, udviste de en god adfærd. Der blev holdt jul med tyskerne, man dyrkede sport sammen, og det virkede, som om de lagde krigsårene bag sig. Måske fik nogle danskere set, at ikke alle tyskere var, “som man troede.” Her spillede det selvfølgelig også ind, at den britiske hær tillod tyskerne at have frie forhold; de kunne bevæge sig rundt indenfor et aftalt område. At nogle af dem så tilmed viste sig at være gode musikere, blev så udnyttet til alles fornøjelse.

Ankomsten til England, til Canterbury og til rekruttiden. Senere rundt til de forskellige regimente. Danskerne opfyldte overalt de forventninger, der var til dem. I februar 1946 udtalte en engelsk løjtnant til Aalborg Stiftstidende, at man fra britisk side var godt tilfreds både med deres fysik, deres evner og deres opførsel. Samme opfattelse havde de unge danskere. Holdningen blandt dem var, at man gjorde sit bedste. Den holdning kom også til udtryk de steder, de senere blev sendt til. Uanset hvilke tanker hver især måtte have gjort sig – eller ikke gjort sig – om situationen i de forskellige områder, så forsøgte de at gøre deres bedste.

De fik set den store verden, Italien, “das Land, wo die Zitronen blühen”, det “gamle Grækenland”, men de fik også set “en verden, vi havde svært ved at forstå.” J.D. havde nytårsnat 1946-47 skrevet i sin dagbog, “Når jeg ser tilbage, må jeg indrømme, mit ønske gik i opfyldelse. En sørejse det halve afkloden rundt, et halvt år i Burmas jungle, og til sidst Malaya – det må da siges at være helt godt.” Ingen af danskerne havde på forhånd drømt om at blive involveret i borgerkrigen i Grækenland, i den voldsomme konflikt i Palæstina eller i oprørsbevægelser i de britiske kolonier. En taler ligefrem om soldaterne som en besættelsesmagt, en anden siger, at han følte sig som “et beskedent medlem af et britisk kompagni”, der repræsenterede imperiet.

Verden kom hurtigt, og for nogens vedkommende også brutalt, tæt ind på livet af dem. Der blev tænkt over, hvor mangfoldig og forunderlig verden var. Mange oplevede at få forståelse og sympati for andre folkeslag og for deres kamp for et anderledes og – måske – bedre liv. Der er ingen tvivl om, at den indsigt i andres livsbetingelser kom til at præge dem. Danskerne var unge mænd, der i løbet af få år fik gjort sig mange erfaringer. Nogle af dem fandt ud af, at verdenskrigen ikke havde fået løst spørgsmålet om fred og frihed for alle. Men alle, der har medvirket i denne fremstilling, siger, at de ikke har fortrudt et øjeblik, at tiden i britisk tjeneste ville de ikke have været foruden. At den har betydet meget for deres liv.

Her skal huskes, at de udsagn kommer fra dem, der gerne vil fortælle. Ikke alle har magtet at håndtere det, de har været ude for; flere deltog, som det er fremgået, i kamp-

handlinger. For nogle fik det store personlige omkostninger. Mareridt og ængstelse, som har fulgt dem hele livet. "Nerverne sad uden på skjorten", er det blevet fortalt. Veteranerne fik aldrig tilbudt nogen form for hjælp. Flere har senere spurgt sig selv: "Hvordan klarede vi de strabadser uden psykologhjælp?" Svaret var: "Ved ikke at spekulere så meget." Som en har udtrykt det: "Hvor meget tænker man, når man er 20 år?"

Mange af de steder, hvor der var konflikter, var det de britiske soldaters opgave at fungere som buffere, at søge at forhindre yderligere kamphandlinger. Men når de pludselig befandt sig midt mellem de stridende parter, i ordets bogstaveligste forstand, så blev deres rolle en anden. I Palæstina blev de en del af problemet, idet de befandt sig midt i kamphandlingerne trods manges modstand mod netop denne konflikt. Når situationen blev tilspidset, som med de jødiske flygtningeskibe, forsøgte danskere i det omfang, de kunne, at mildne den. Og de blev også brugt som tolke, hvilket jøderne "var glade" for. Danskerne fortæller, at de sådan set forstod begge de stridende parter. Og det var vel netop det, der gjorde, at de havde et godt forhold til både den jødiske og arabiske lokalbefolkning.

Oplevelserne i britisk tjeneste og betydningen af det rakte videre frem i det liv, der kom for veteranerne. N.E.B. er overbevist om, at "England blev helt afgørende for hele min tilværelse." Og Leo Hansen har skrevet, at det at være dansk fik først rigtigt en mening i de år, der kom i det fremmede.

Veteranernes kendskab til verden blev større. De befandt sig på steder, hvor befolkningerne kæmpede for at få deres egne tanker og ideer ført ud i livet. Mange af de unge danskere fik en forståelse for de bevæggrunde, der lå bag de befolkningers ønsker. Netop besættelsen af Danmark 1940-45 gjorde muligvis, at danskerne bedre kunne sætte sig ind i de ønsker. Men på andre områder rakte deres forståelse ikke, og de blev i stedet meget triste og chokerede.

Selvom de frivillige ikke havde angivet politiske motiver som årsag til at melde sig, kom den politiske verden helt ind på livet af dem. Sammen med deres britiske kammerater oplevede de oprørsbevægelsernes kampe dels mod kolonimagten, dels indbyrdes for selv at opnå mere magt.

Det oplevede de blandt andet også i Indien, som visse steder var meget uroligt i 1947. Men midt i alle konflikterne, oplevede de *også* historiens vingesus: Ghandi.

Briterne opdagede, at nogle danskere kunne mere end være soldater, og satte dem derfor til andet. F.eks. kontorarbejde. Vi har hørt, at flere følte, de blev betroet et ansvar.

Det “forekom mig, at jeg fik specialopgaverne”, har flere sagt. Og selv om det ikke havde været hensigten, at danskerne skulle gøre militær karriere, var der alligevel en del af dem, der steg i graderne. Når der ses på de udtalelser, der fra britisk side foreligger om danskerne, så bekræfter det deres egen opfattelse. De fik gode skudsmål. Med ord som f.eks. “militær adfærd: meget god”, “hårdt arbejdende”, “pålidelig og intelligent”, “fornuftig”, “troværdig”, “renlige og med ædruelige vaner” blev de beskrevet. Førnævnte David Baines beskrev danskerne som “toptrænede, veldisciplinerede og ved godt helbred.”⁷³

Trods det, at de ikke brød sig om alt det, de fik at se og høre, var de loyale overfor de opgaver, de fik, og forsøgte at gøre deres til, at situationerne løste sig på tilfredsstillende måde. For de *var* soldater i den britiske hær og repræsenterede dermed, uanset hvad hver især havde tænkt eller ønsket, det britiske imperium.

I årene efter 1945 begyndte man i Danmark at se mere nuanceret på Englands rolle i verden. Fra befrielsesdagens rus frem til en kritik af landets måde at agere i kolonierne på. Og allerede i tiden omkring besættelsens ophør var politikerne i Danmark meget optaget af at finde landets rolle i efterkrigstidens Europa.

Man kan forestille sig, at sagen om de danske frivillige allerede på et meget tidligt tidspunkt veg for noget, der ansås for vigtigere. Og heri ligger måske en årsag til, at der var tavshed omkring deres hjemkomst og tavshed stort set siden.

Der var efter 2. Verdenskrig især to grupper, som også fik opmærksomhed i Europa, nemlig jøderne og kommunisterne. Det er meget let at forestille sig, at det kunne være vanskeligt at fortælle, at man som soldat i den britiske hær havde været medvirkende til f.eks. at afvise jødiske flygtninge i Palæstina. Som det også er fremgået, var der danskere, som fandt det betænkeligt at gøre tjeneste i Palæstina; de var i et dilemma. Ligeledes kan det have været svært at befinde sig i en britiskstøttet græsk regeringshær over for kommunister, som havde ydet en stor indsats under krigen mod Hitlertyskland. Mange veteraner fandt, at den græske hær var meget brutal.

Ingen af veteranerne havde hjemmefra tænkt, at de kunne komme til at få en sådan rolle, når de trådte ind i den britiske hær. Det officielle Danmark reagerede ikke – hverken dengang eller senere.

At det for nogle veteraner var eventyret, der lokkede, fremgår klart. De fik deres eventyr – og mere end det. For andre veteraner hang beslutningen om at melde sig og den betydning, de tillægger deres indsats, tæt sammen med netop 2. Verdenskrig og Dan-

marks rolle i den. De havde – og har – en klar opfattelse af at have været et led i den proces, som sikrede Danmark en plads i de allieredes rækker, noget, der er fremgået flere steder i fremstillingen. Leo Hansen giver ganske tydeligt i sin erindringsbog udtryk for det, som flere kan have følt:

“Jeg tør roligt, uden blusel hævde, at vi med livet som indsats (hvoraf nogle desværre måtte betale den fulde pris) gjorde et godt stykke ambassadørarbejde. Vi gjorde også lidt for, at Danmarks ry kunne blive lidt mere pletfri, efter at danske søfolk samt andre danskere i allieret tjeneste fra 1940 havde gjort det store forarbejde, som senere blev videreført af danske modstandsfolk.”⁷⁴

Kilde- og litteraturfortegnelse:

Aalborg Amtstidende

“Søndagstillæg”. 24. marts 1946.

Bech, Erik

Oplevelser under besættelsen og tiden derefter. 1996.

Bornholms Tidende

“Bornholmere under Union Jack”.
10.-11. august 1991.

Brøns, Knud

I engelsk uniform. Conradianum, 2001.

Hansen, Leo

I kilt med bar røv og viklers. Leo Hansen, 2001.

Henriksen, Harry

I Kajakkens Køl vand, 2004.

Herning Folkeblad

“Den glemte hær”. 13. maj 1995.

Juul-Heider, Ebbe

“Danskere i engelsk tjeneste efter 2. Verdenskrig”. Hærnyt nr. 3, 1999.

LF Folketidende

“Williams tre år i britisk tjeneste”.
12. juli 2001

Nilsson, Lene

“Danske mænd i den engelske hær 1945-1948”. Saxo nr. 1, 22. årg., 2005,
<http://www.sa.dk/lak/saxo/artikler/dansk-engelsk.htm>.

Roesen, Max

Frivillig i den britiske hær 1945 til 1948.
2003.

Ulrich, Carl

Dansk frivillig i den britiske hær, vidne til et imperium i forfald. Cumulus, 1990.

Arkivmateriale:

Militærhistorisk samling

Fra Fyns Militærhistoriske Samling har man været så venlig at udlåne materiale vedrørende danskere i britisk tjeneste 1945-48. Materialet rummer foruden officielle papirer bl.a. breve og mange beretninger. Ligeledes findes også her interview, som Karsten Nielsen og Frank Weber for år tilbage har optaget på bånd.

Rigsarkivet (RA)

Forsvarets Arkiver, Dansk-engelsk Rekrutteringskontor 1945-1946, 0280-200, skrivelser m.v. kasse 2 og Udenrigsministeriet, gruppeordnede sager 1946-72, journalnr. 6.T.15.a/1 - 6.T.15.s (sager vedr. danske frivillige i britisk tjeneste): Breve fra Reventlow til udenrigsråd Dahl vedrørende danskerne i britisk tjeneste. 1947.

Samtaler og brevveksling:

Samtaler og brevveksling med veteraner

J.B. Larsen, Svend Hugo Jürgensen, Kurt Jensen, Flemming Larsen, Erik Bech, Leif Gustafsson, Leo Hansen, Max Roesen, Harry Henriksen, Kjeld Nielsen, Poul Bærentsen, V.J., S.D.N., P.B.A., J.D., J.S., P.H.P., W.J., H.O., H.C.J., E.V., T.J., E.A.J.

Som nævnt, danner i alt 93 veteraners beretninger grundlag for fremstillingen.

Andet:

Breve

Dagbøger

Medlemsblade

Medlemsblade for The Danish Association of Ex-Army Men's Club 1945. Numrene fra og med april 1995 til og med oktober 2004.

Opslagsværker

Den Store Danske Encyklopædi. Fundamental Historie, Alfabetisk Opslagsværk. GAD, 1981.

Soldaterbøger

Noter

- 1 Henriksen, 2004, s. 10.
- 2 Hansen, 2001, s. 3.
- 3 Brøns, 2001, s. 7.
- 4 Hansen, 2001, s. 4.
- 5 Brøns, 2001, s. 11.
- 6 Hansen, 2001, s. 3.
- 7 Brøns, 2001, s. 25.
- 8 Hansen, 2001, s. 4.
- 9 Roesen, 2003, s. 11.
- 10 Roesen, 2003, s. 29-30.
- 11 Ulrich, 1990, forordet.
- 12 Betingelser hvorunder danske Statsborgere kan indtræde i den engelske Hær. Rigsarkivet, Forsvarets Arkiver, Dansk-engelsk Rekrutteringskontor 1945-1946, 0280-200, skrivelser m.v. kasse 2.
- 13 Gibraltar var en britisk koloni, som Spanien, især efter 2. Verdenskrig, konstant har gjort krav på. Den britiske militærbase fastholdt Storbritanniens status som sømagt. Med Gibraltar havde man nøglen til Middelhavet og kunne kontrollere alle skibes ind- og udsejling.
- 14 Roesen, 2003, s. 13.
- 15 Roesen, 2003, s. 14.
- 16 Roesen, 2003, s. 14.
- 17 I 1943 gik allierede styrker i land på Sicilien. Frem til 1945 erobrede de landet bid for bid, og landet blev ved fredstraktaten i 1947 behandlet som en tidligere fjende.
- 18 Brøns, 2001, s. 108.
- 19 Brøns, 2001, s. 111.
- 20 Brøns, 2001, s. 140.
- 21 Brøns, 2001 s. 165.
- 22 Brøns, 2001, s. 166.
- 23 Brøns, 2001, s. 167.
- 24 Brøns, 2001, s. 177.
- 25 Storbritannien og Egypten indgik i 1936 en aftale, som sikrede, at britisk militær var til stede langs Suezkanalen for at beskytte den. Men i øvrigt skulle briternes indblanding begrænses. Egypterne var stærkt kritiske overfor Storbritannien.
- 26 Henriksen, 2004, s. 51.
- 27 Henriksen, 2004, s. 55-56.
- 28 Den græske borgerkrig blev udkæmpet i slutningen af 1940'erne mellem den amerikansk- og britiskstøttede regeringshær og kommunister. I 1944 angreb og besatte kommunisterne Athens politistation. Briterne iværksatte med tropper, der var overført fra Mellemosten, et væbnet opgør om Athen – og vandt. Efterhånden fik de græske oprørere dog stigende succes. Da det britiske militær foretog tilbagetrækning, begyndte amerikanerne i marts '47 en militær og økonomisk intervention. I takt med Amerikas optrapning vandt den græske regeringshær frem. I sommeren 1949 endte borgerkrigen militært.
- 29 Roesen, 2001, s. 25.
- 30 Roesen, 2001, s. 27-29.
- 31 Roesen, 2001, s. 29.
- 32 Nitschke, Medlemsblad for The Danish Association of Ex-Army Men's Club 1945, nr. 28, januar 1998, s. 25.
- 33 Hansen, 2001, s. 10.
- 34 I 1939 vedtog det engelske parlament Palæstinahvidbogen, som erklærede løftet i Balfourdeklarationen (britisk støtte til oprettelsen af et "nationalt hjem" for jøderne i Palæstina) opfyldt. Efter en 10-årig overgangsperiode skulle en selvstændig Palæstinastat oprettes, hvis England vurderede, at forholdet mellem jøder og arabere udviklede sig tilfredsstillende. Fra engelsk side lovede man at indskrænke de jødiske jordopkøb kraftigt, ligesom den jødiske indvandring ikke måtte overstige 75.000 de næste fem år. Efter den tid skulle indvandring ske med arabisk godkendelse. Englands politik i Palæstina tog indtil 1947 afsæt i hvidbogen. I april '47 overdrog den engelske regering Palæstinaproblemet til FN. Et flertal i FN. tilsluttede sig kommissionens forslag om deling af

- landet, som skulle træde i kraft i april 1948. Samtidig gik en terrorbølge hen over Palæstina; både jøder og arabere søgte at sikre sig den bedste udgangsposition.
- 35 Roesen, 2001, s. 35.
- 36 Roesen, 2001, s. 38.
- 37 Brev af 11. marts 1947 fra Reventlow til udenrigsråd Dahl; Brev af 14. marts 1947 fra Reventlow til udenrigsråd Dahl. Brevene findes på Rigsarkivet: Udenrigsministeriet, gruppeordnede sager 1946-72, journalnr. 6.T.15.a/1-6.T.15.s (sager vedr. danske frivillige i britisk tjeneste).
- 38 David Ben-Gurion, 1886-1973. Spillede en afgørende rolle for staten Israels oprettelse. Ministerpræsident og forsvarsminister fra 1948-53 og fra 1953-63.
- 39 Menachem Begin, 1913-92. Leder af den jødiske terroristorganisation Irgun Zvai Leumi. Ministerpræsident 1977-83. I 1978 delte han Nobels fredspris med Egyptens Sadat. Begrundelse: Camp David aftalen.
- 40 Irgun Zvai Leumi var en jødisk militant gruppe, der var dannet i 1931. Fra 1944 genoptog gruppen sine angreb på britiske mål i Palæstina indtil staten Israel blev oprettet i maj 1948. Irgun blev ophævet i 1949.
- 41 Stern, jødisk undergrundsgruppe i Palæstina, der gennem terror ligeledes bekæmpede briterne. Stern ønskede en jødisk stat, der fulgte det bibelske Israels grænser. I 1948 stod Stern bag mordet på FN's udsending, Folke Bernadotte. Stern gik senere i opløsning.
- 42 Leo Hansen, s. 19.
- 43 Hansen, 2001, s. 16-18.
- 44 Hansen, 2001, s. 18.
- 45 Hansen, 2001, s. 26.
- 46 Haganah, jødisk militær undergrundsorganisation, som under 2. Verdenskrig havde sluttet sig til den britiske hær. Frem til statens Israels oprettelse smuglede organisationen jødiske flygtninge ind i Palæstina. Haganah blev opløst i 1948.
- 47 Hansen, 2001, s. 27.
- 48 Hansen, 2001, s. 30.
- 49 Hansen, 2001, s. 32.
- 50 Hansen, 2001, s. 38.
- 51 Britisk koloni, der i 1942 var blevet erobret af Japan. I 1959 fik Singapore fuldt selvstyre.
- 52 Bech, 1996, s. 71.
- 53 Bech, 1996, s. 72.
- 54 Bech, 1996, s. 79.
- 55 N.C.O.: non-commissioned officer (underofficer). Bech, 1996, s. 80.
- 56 Java, som var en del af Indonesien, havde været en hollandsk koloni, som Holland efter Japans nederlag ville have tilbage. Der var ingen hollandske tropper på øen, da de britiske soldater kom.
- 57 Bech, 1996, s. 70.
- 58 Bech, 1996, s. 71.
- 59 Hongkong havde været under japansk besættelse 1941-45. Storbritannien havde et lejemål for området, som udløb i 1997.
- 60 Bech, 1996, s. 74.
- 61 Bech, 1996, s. 79.
- 62 Bech, 1996, s. 80.
- 63 Indien var en britisk koloni. En indisk nationalisme med ønske om selvstændighed, 2. Verdenskrig og et svækket Storbritannien medførte, at briterne måtte afkolonisere Indien i 1947. Konflikter mellem hinduer og muslimer endte med, at Indien i 1947 blev delt i to stater, Indien og Pakistan. I 1947-48 var der krig mellem Indien og Pakistan om Kashmirs tilhørsforhold. Kashmir, et område ved Himalaya. I 1947 ønskede hinduer at tilknyttes Indien, mens den muslimske befolkning, som var større, ville til Pakistan.
- 64 Kapitulerede 15. august 1945. I 1946 udsendte kejseren et dekret, hvori han frasagde sig sin guddommelighed. I årene 1945-52 var Japan under amerikansk besættelse. Japan skulle demilitariseres og demokratiseres. I 1951 blev en fredstraktat undertegnet med USA og 47 andre lande.
- 65 Koloni, hvor der i 1920'erne og 1930'erne opstod nationale bevægelser, som blev forstærket af den japanske besættelse under 2. Verdenskrig. I 1946 forenede briterne fyrstestaterne i Den Malajiske Union, der i 1948 blev til Den Malajiske Føderation. Fra 1948 var der kommunistisk opstand. Den Malajiske Føderation blev uafhængig i 1957.

- 66 Var britisk kronkoloni. Den 2. Verdenskrig havde ikke gavnet afrikanerne, og der opstod en voksende utilfredshed gennem 1940'erne, hvilket medførte væbnede guerillabevægelser.
- 67 Italien havde sikret sig kontrol med Libyen i 1931. Under 2. Verdenskrig besatte Storbritannien nogle dele af landet, mens Frankrig besatte andre. I 1951 blev Libyen selvstændigt.
- 68 Italiensk koloni indtil 1941. Med udgangspunkt i Eritrea erobrede Mussolini Egypten i 1935-36. I 1941 erobrede briterne de italienske kolonier i Østafrika og administrerede dem indtil 1952.
- 69 Indsatsen afspejles i hans breve. Se brev af 11. marts 1947 fra Reventlow til udenrigsråd Dahl; og brev af 14. marts 1947 fra Reventlow til udenrigsråd Dahl. Brevene findes på Rigsarkivet: Udenrigsministeriet, gruppeordnede sager 1946-72, journalnr. 6.T.15.a/1-6.T.15.s (sager vedr. danske frivillige i britisk tjeneste).
- 70 Hansen, 2001, s. 3
- 71 Hansen, 2001, s. 3.
- 72 David Baines citeret fra Medlemsblad for The Danish Association of Ex-Army Men's Club 1945, nr. 52, januar 2004.
- 73 David Baines citeret fra Medlemsblad for The Danish Association of Ex-Army Men's Club 1945, nr. 52, januar 2004.
- 74 Hansen, 2001, s. 3.

BILAG I

Betingelser hvorunder danske statsborgere kan indtræde i den engelske hær¹

Ifølge overenskomst mellem den engelske og den danske regering kan danske statsborgere antages til almindelig tjeneste i den britiske hær. Den danske regering samtykker i, at sådan rekruttering og udskrivning finder sted i Danmark.

Tjenestetiden vil i første instans være lige så længe som den nuværende alarmtilstand; men det bemærkes samtidig, at kun sådanne ansøgere vil blive antaget, som er villige til på forhånd at underskrive en erklæring om, at de – såfremt den nuværende alarmtilstand skulle ophøre indenfor et år efter deres indtræden i den britiske hær – vil fortsætte tjenesten i en yderligere periode på to år, hvis dette måtte ønskes fra engelsk side.

Udskrivning vil i første instans ske til et depot ved navn GENERAL SERVICE CORPS, og folkene vil herfra blive overført til de korps og regiment, som de derefter anses for egnede til.

Kun fuldt ud egnede vil blive antaget.

For at kunne udskrives må en mand bl.a. svare til følgende fordringer:

Højde: 5'2" minimum (158 cm)
Vægt: 110 lbs. (50 kg.)
Alder: mellem 18 og 32 år

Ansøgerne skal lægeundersøges på session, der vil blive afholdt her i byen.

Den endelige antagelse og attest for antagelsen vil først blive udstedt samme dag eller om fornødent dagen før afsendelsen til England. De antagne folk behøver ikke at

aflægge ed, medmindre de selv ønsker det. Hvis eden ikke aflægges, skal det bemærkes i den pågældendes papirer.

Ved den endelige antagelse vil hver mand få udbetalt beløbet 6 sh. = ca. 5,80 kr. som en dags lønning og kostgodtgørelse. Hvis den endelige antagelse finder sted dagen før indskibningen til England, kan beløbet 12 sh. = ca. 11,60 kr. udbetales

Angående lønning og understøttelse til familier gælder følgende regler:

Lønning udbetales fra den dag, en mand er antaget og har underskrevet en hertil hørende formular.

En mand vil først blive ansat i klasse II som "ikke specialist" med lønning af 3 sh. om dagen. Efter 6 måneders tjeneste kan han eventuelt blive overført til klasse I "ikke specialist" med lønning af 3 sh. 6 d. om dagen. Et lønningstillæg på 6 d. om dagen vil blive givet efter 1 års tjeneste og yderligere 6 d. efter 2 års tjeneste. Efter 3 års tjeneste er han berettiget til, hvis han i øvrigt findes egnet, at blive overført til klasse IA "ikke specialist" og får da 5 sh. om dagen. Alt i øvrigt i overensstemmelse med nedenstående skema:

Tjenesteperiode

Klasse:	<6 måneder:	>6 måneder:	>1 år:	>2 år:	>3 år:
Klasse IA	-	-	-	-	5 sh.
Klasse I	-	3 sh. 6 d.	4 sh.	4 sh. 6 d.	4 sh. 9 d.
Klasse II	3 sh.	3 sh.	3 sh. 6 d.	4 sh.	4 sh. 3 d.

Under visse omstændigheder er soldater berettiget til lønning som specialist. Lønningen for disse er som regel noget højere end de foran angivne, men afhænger af specialistens tjeneste.

I øjeblikket gives desuden ekstra lønning, der kaldes "Post War Credit", der beløber sig til 6 d. pr. dag. Dette gælder dog kun så længe den nuværende alarmtilstand varer. Disse penge spares op og udbetales først ved hjemsendelse.

Ugentlig understøttelse til familie, der bor i Danmark:

For sergenter og lavere grader:	Hustru:	21 sh. 6 d.	= ca. 20,79 kr.
	Første barn:	9 sh. 6 d.	= ca. 9,19 kr.
	Andet barn:	8 sh. 6 d.	= ca. 8,22 kr.
	Hvert yderligere barn:	7 sh. 6 d.	= ca. 7,25 kr.

Disse penge betales på den måde, at vedkommende soldat selv betaler 6 d. om dagen, der indeholdes i lønningen, og staten betaler resten.

Eventuelle alimentationsbidrag må manden selv betale, da den engelske stat ikke vil have noget hermed at gøre

Invalidepension betales efter samme regler som for fødte englændere, men dens størrelse kan ikke angives her.

Staten leverer al udrustning, heri medregnet undertøj og støvler samt forplejning.

Staten betaler rejsen ved indtrædelse i tjenesten og ved hjemsendelsen til Danmark.

Rekrutteringskontoret sørger for udrejsetilladelse fra Danmark ved indtrædelsen i tjenesten.

.....

Hvad angår muligheden for at blive befalingsmand, da afhænger denne fuldstændig af, hvad soldaten kan, hans evner og færdigheder, hans optræden og i det hele taget af den tjeneste han yder.

.....

Ansøgning om antagelse indsendes snarest til Dansk-Engelsk Rekrutteringskontor, Vesterport nr. 301, Trommesalen 2 eller Meldahlsvej 1, København K., uanset om nogle førhen har indsendt ansøgninger til danske myndigheder, idet der intet hensyn tages til ansøgninger, der er indsendt under andre forudsætninger end de nuværende.

Blanketter til ansøgning fås for Københavns vedkommende ved henvendelse på Dansk-Engelsk Rekrutteringskontor, kontortid kl. 9-16, lørdag dog kun 9-12. I provinsen fås blanketter hos politimesteren i vedkommende politikreds. I Nordre Birk på politistationen i Holte, Taarnbæk og Lyngby. I Søndre Birk i Kastrup, Ballerup og Rødovre.

2 fotografier skal afleveres sammen med ansøgningen.

.....

Indkaldelse til den foran omhandlede lægeundersøgelse, og indkaldelse til afrejse til England vil ske ved brevkort til hver enkelt mand.

.....

Det skal bemærkes, at man ikke på forhånd kan love, at de danske, der træder i engelsk tjeneste, vil blive ansat ved et eller andet bestemt regiment, selvom man fra engelsk side vil gøre mest muligt for at de danske ansættes i the Buffs. Der vil heller ikke blive dannet en dansk enhed. Antagelse sker med henblik på anvendelse i den engelske hær, hvor som helst man har brug for tilgang, og hvor som helst i det britiske verdensrige man har brug for dele af hæren.

.....

Note

- 1 Nedenstående er et afskrift af dokumentet 'Betingelser hvorunder danske statsborgere kan indtræde i den engelske hær.' Rigsarkivet, Forsvarets arkiver, 280.200, Dansk-Engelsk Rekrutteringskontor.

BILAG 2

Befrielsesregeringen

Fungerende fra 9. maj 1945 til oktobervalget 1945

Socialdemokratiet:

Vilhelm Buhl, *statsminister.*

H.C. Hansen, *finansminister*

Hans Hedtoft, *arbejds- og socialminister.*

Carl Pedersen, *minister for offentlige arbejder.*

Konservative:

Ole Bjørn Kraft, *forsvarsminister.*

Vilhelm Fibiger, *handelsminister.*

Venstre:

Knud Kristensen, *indenrigsminister.*

Erik Eriksen, *landbrugsminister.*

Radikale:

A. M. Hansen, *undervisningsminister.*

Frie danske i udlandet:

John Christmas Møller, *udenrigsminister.*

Henrik von Kauffmann, *minister uden portefølje.*

Ringens:

Niels Busch-Jensen, *justitsminister.*

Frode Jakobsen, *minister uden portefølje.*

Frit Danmark:

Mogens Fog, *minister for særlige anliggender*

DKP:

Alfred Jensen, *trafikminister.*

Aksel Larsen, *minister uden portefølje.*

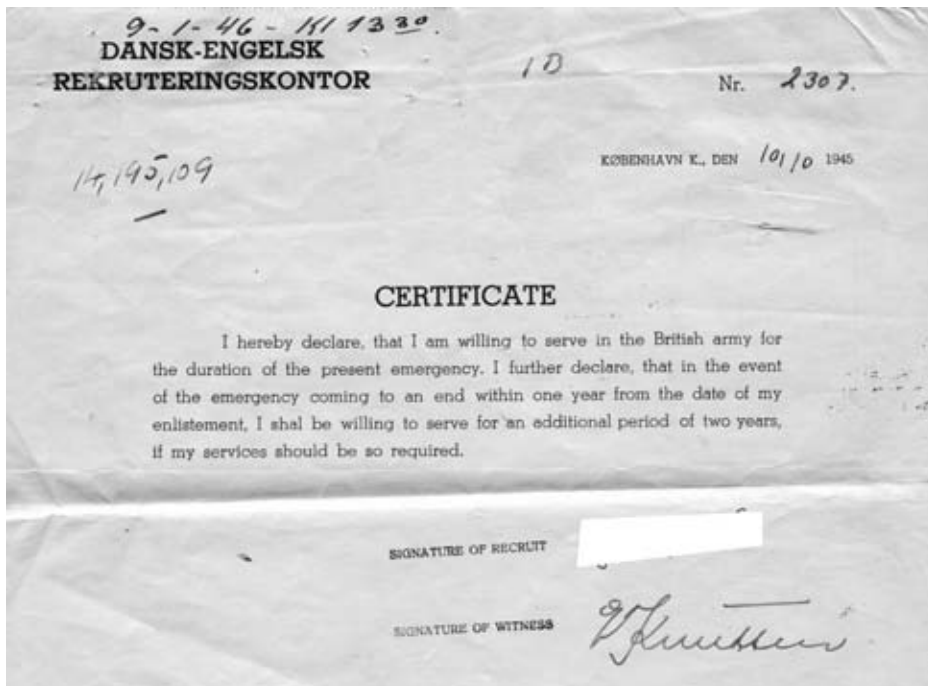
Dansk samling:

Arne Sørensen, *kirkeminister.*

Kristen Juul Christensen, *minister uden portefølje.*

BILAG 3

Øvrige bilag

Tels. Brandon Colliery 111. Ext. 14.

Ref. 428.

Subject:- Repatriation.

To:-

Durham L.I.

Under authority of W.O.L.BM/34361(Demob5(c)) dated 10 March 48 you will proceed to Harwich for onward transmission to Denmark on Thursday 18 Mar 48.

You will report on Friday 19 Mar 48 at 0800hrs to the Continental Baggage Office, Liverpool Street Stn. London in CIVILIAN CLOTHES where you will exchange your Warrant for a ticket for yourself and baggage from Liverpool Street to your final destination.

You will proceed in accordance with the following train timings:-

Dep. Brancepeth (Thurs. night.) 2303hrs

Arr. King's X (Fri. Morning.) 0505hrs.

Instructions re train timings from Liverpool Street Stn. to Harwich will be issued from the Continental Baggage Office.

 Major.
Commanding Regimental Depot Durham L.I.

Brancepeth Castle,
Co. Durham.
16 Mar 48.
BP.

SI.Cane 3477 Ext. 352

R.O. Form 8A (Denmark)

The Repatriation Office,
The War Office,
29, Chesham Place,
LONDON, S.W.1.

HM/34361 (Denob5/C)

Date 11th MARCH 1948

DETAILED INSTRUCTIONS FOR INDIVIDUAL REPATRIATES

Rank PTE Name   Personal or Army No.

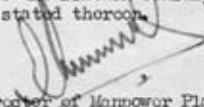
1. Your total allowance of baggage will be 2 cwt = 16 cubic ft. This allowance must not be exceeded. All baggage must accompany you to Liverpool Street Station, where it will be weighed and registered. The allowance is inclusive of that allowed for dependants proceeding with you. You will therefore, be personally responsible for arranging shipment of any baggage or effects in excess of the weight mentioned above, and you should make all necessary arrangements to ship such baggage, etc., privately.

2. On arrival at the port of disembarkation you will:-

Report to the British Consul, Copenhagen
~~Proceed direct to your home etc.~~

3. The enclosed documents are for your information and use:-

- (a) Customs Restriction Form.
- (b) Railway Warrant, which will be exchanged at the Continental Baggage Office, Liverpool Street Station, for a ticket for yourself and your baggage from Liverpool Street to Denmark.
- (c) A.F.X.303 (Authority for issue of cash advance on arrival in Denmark.) If you have been instructed to report to the British Consul, Copenhagen, this form should be presented to him for payment. If you have been instructed to proceed direct to your home, you should post this form to the British Consul, Copenhagen, who will remit to you the amount stated thereon.

CAPT.
for Director of Manpower Planning.

THE FOLLOWING FURTHER INSTRUCTIONS ARE NOTIFIED FOR YOUR INFORMATION.

- 1. Baggage Labels. Your name and final destination must be clearly marked on all your baggage.
- 2. War Risks Insurance. The Government will accept responsibility under the conditions laid down in A.C.I. 2192 of 1942, for the payment of MARINE WAR RISKS ONLY. You are thus advised to effect an insurance, with a suitable insurance firm or agent thereof, for all your baggage covering all other risks such as loss, fire, etc., Your attention is drawn to the pamphlet "Standing Instructions for Drafts & Individuals Proceeding Overseas, 1943", paras 23 and 24.

/3. Identity Cards

3. Identity Cards.

- (a) If you are an officer you will be handed by your C.O. a certificate as laid down in Appx A(2) of "Procedure for Army Discharge and Relegation to the Reserve or to Unemployment during the Release Period".
- (b) If you are an Other Rank you will be issued with A.F.B. 295 (Leave Pass) in accordance with Army Discharge Procedure (Revised) 1943.

4. Medical, Hospital, or Dental Treatment.

- (a) (If you are an Other Rank and need hospital, medical or urgent dental treatment during your Release Leave, you should apply to the nearest British military or other service medical authority or establishment for treatment.
- (b) (i) If you are an Officer, reasonable expenses of treatment may be met from Army Funds provided your disability is regarded by the War Office as attributable to military service. In the absence of any decision as to attributability your case should be referred to the War Office, with full details.
  - (ii) Dentures will not be provided at public expense without prior authority of the War Office, and expenses in regard to oculists' accounts will be the Officer's or Other Rank's own liability.
- (c) Expenses of treatment after Release Leave will NOT be met from Army Funds and any claim should be referred to the Representative of the Ministry of Pensions in the country or colony in which you reside.
- (d) If you are in a locality where there is no suitable authority or establishment you must make your own arrangements for treatment, forwarding your claim, if entitled, to the appropriate authority from whom you received your advance of pay on A.F.X.303.

5. Disembarkation.

You have been instructed on the reverse ~~where~~ to report on disembarkation, where arrangements ~~will~~, if necessary, be made for your onward journey to the nearest point to your final destination which can be reached by rail or water transport. You will be entitled to free conveyance to such point, for yourself and your dependants and baggage, in the class of accommodation to which you are entitled by virtue of your rank.

6. Passports and other Travel Documents.

These documents should now be in your possession. If they are not then you MUST contact your Commanding Officer and obtain them forthwith.

7. Release Leave.

If you are entitled to Release Leave, it will commence from date of disembarkation, and discharge will be effected as from the expiration of such leave.

Customs Restrictions applicable to allied troops
and repatriates moving from UK to North West Europe

France, Belgium, Holland, Norway and Denmark

1. H.M. Customs have now laid down restrictions on goods which allied troops and repatriates may take out of the UK when moving to North West Europe.
2. Commands will ensure that these restrictions are brought to the notice of any party affected moving from their Command, issuing the appropriate warning to the party with as much notice before the move as possible.

Customs Restrictions applicable to allied troops and repatriates

Attention is drawn to the following restrictions which have been laid down by H.M. Customs and apply to all allied troops and civilians who are being repatriated under War Office arrangements.

Allied personnel are allowed, as a concession, to take out of the country, without export licences, reasonable quantities of any goods which are their bona fide personal or household effects, or are being taken out as gifts, other than the following:-

- Arms and ammunition, except weapons issued by military authorities to personnel or units.
- Foodstuffs in excess of 15 lbs, no one type of foodstuff to exceed 2 lbs (per person).
- Soap in excess of 2 lbs (per person).
- Dangerous drugs.
- Rubber tyres and tubes.
- Stamp collections exceeding £5 in value.
- Antiques and works of art.
- Diamonds, precious stones and pearls.
- Gold, silver or platinum articles; jewellery set with diamonds, precious stones or pearls; except reasonable personal effects such as rings and other ornaments of relatively low value, cigarette cases, mechanical lighters, watches and chains, etc. which are personal property. A few such articles may also be taken out as gifts.
- Cloth or clothing except reasonable quantities of personal clothing (A few such articles of clothing may also be taken out as gifts.)

Export

Export licences are necessary to take any goods outside the scope of this concession, and such licences may not necessarily be granted. Applications should be submitted to:-

The Controller, Export Licensing Department,
Board of Trade, 4, Fenchurch Avenue,
LONDON, E.C.3.

2. These restrictions will be issued as an amendment to Instructions for Normal Movement of Units, Drafts, Individuals and Vehicles to and from North West Europe (War) (W.O. Pamphlet 120/General/2165 dated 28 April, 1945) in due course.

REPATRIATION TO DENMARK

This slip is to be attached to all Individual Repatriation Instructions (R.O. Form 8A):-

The cost of the three meals served on board is not included in the ticket for passage to Denmark. It is your own responsibility to ensure that you embark with sufficient money (not less than 10/-) to meet the cost of these meals. Should you embark with insufficient money for this purpose, it will not be possible for you to obtain any refreshment during the voyage.

Army Form B 288A

NOTICE TO BE GIVEN TO A PERSON AT THE TIME OF HIS OFFERING TO JOIN THE

You (Name) Harry Henrikson

are required to attend forthwith at Copenhagen for the purpose of appearing before a Magistrate or Attesting Officer to be attested for His Majesty's Regular Army, in which you have expressed your willingness to serve.

The General Conditions of the Contract of Enlistment that you are about to enter into with the Crown are as follows:—

1. You will engage to serve His Majesty as a soldier of the Regular Forces for the duration of the present emergency, provided His Majesty should so long require your services.
2. You will be enlisted for General Service and on enlistment you may be appointed to such corps as the competent military authority may think fit.
3. If you are still serving at the termination of the emergency you will be discharged with all convenient speed as soon as your services can be dispensed with thereafter. If at that time you are serving away from the place in which you have been attested, you will be entitled to be conveyed free of cost to your place of attestation.
4. When attested by the Magistrate or Attesting Officer you will be liable to all the provisions of the Army Act for the time being in force.
5. You will be required by the Magistrate or Attesting Officer to answer the questions printed on the back hereof, and you are warned that if you make at the time of your attestation any false answer to him you will thereby render yourself liable to punishment.

Signature of the ~~Notary~~ H. S. Stutter CAPTAIN, RECRUITING OFFICER, COPENHAGEN
 Officer serving the Notice

CERTIFIED COPY OF ATTESTATION.

No. 15721 Name Harry Henrikson Corps 1st Battalion

Questions to be put to the Recruit before Enlistment.

1. What is your Full Name?	{	1. Christian Name <u>Harry</u>
		Surname <u>Henrikson</u>
2. In or near what Parish or Town were you born?	{	2. In the Parish of <u>St. Nikolaj</u> in or near the Town of <u>Copenhagen</u> in the County of <u>Denmark</u>
3. (a) Are you a British Subject?		3. (a) <u>No</u>
(b) Nationality of Parents at their birth?		(b) Father <u>Danish</u> Mother <u>Danish</u>
4. What is your Trade or Calling?		4. <u>Soldier</u>

(*25637) W. 1.23748/126 15,000 30/43 A. & E. W. Ltd. Gp. 698
 (27123) W. 1.8738/1847 20,000 4/44

[TURN OVER

YOU ARE HEREBY WARNED THAT IF AFTER ENLISTMENT IT IS FOUND THAT YOU HAVE GIVEN A WILLFUL FALSE ANSWER TO ANY OF THE FOLLOWING EIGHT QUESTIONS, YOU WILL BE LIABLE TO A PUNISHMENT OF TWO YEARS IMPRISONMENT WITH HARD LABOUR.

<p>5. (a) What was your age (in years) last birthday? ...</p> <p>(b) Day, month and year of birth? ...</p> <p>6. (a) Are you Married? (b) How many children are dependent upon you?</p> <p>7. Do you now belong to the Royal Navy, the Army, the Royal Air Force, the Royal Marines, the Militia (Supplementary Reserve), the Territorial Army, the Army Reserve, the Air Force Reserve, or any Naval Reserve Force? If so, in what Corps?</p> <p>8. Have you ever served in the Royal Navy, the Army, the Royal Air Force, the Royal Marines, the Militia, the Special Reserve, the Supplementary Reserve, the Territorial Force or Army, the Imperial Yeomanry, the Volunteers, the Army Reserve, the Air Force Reserve, the Militia Reserve, any Naval Reserve Force, or in any Dominion or Colonial Force? If so, state particulars of ALL engagements.</p> <p>9. Have you truly stated the whole, if any, of your previous service?</p> <p>10. Are you, or have you been, an Indentured Apprentice? If so, where? to whom? for what period? and when did, or will, the period of your apprenticeship expire?</p> <p>11. Have you ever been convicted by the Civil Power? If so, give particulars.</p> <p>12. Have you ever been rejected for enrolment or enlistment in the Naval, Military or Air Forces of the Crown? If so, on what grounds?</p> <p>13. Are you willing to be vaccinated or re-vaccinated?</p> <p>14. Are you willing to be enlisted for general service?</p> <p>15. Are you willing to serve upon the following conditions, provided His Majesty should so long require your services? ...</p> <p>16. Have you received a notice paper stating the conditions that you will be required to serve for as long as His Majesty may require your services in connection with the present emergency, and, if still serving at the termination of the emergency, you will be discharged as soon as your services can be dispensed with thereafter?</p>	<p>5. (a) <u>24</u> (years)</p> <p>(b) <u>4 June 1721</u></p> <p>6. (a) <u>NO</u> (b) <u>None</u></p> <p>7. <u>NO</u></p> <p>8. <u>NO</u></p> <p>9. <u>YES</u></p> <p>10. <u>NO</u></p> <p>11. <u>NO</u></p> <p>12. <u>NO</u></p> <p>13. <u>YES</u></p> <p>14. <u>YES</u></p> <p>15. <u>YES</u></p> <p>16. <u>YES</u> Name <u>H. W. Thorsen</u> CAPTAIN, RECRUITING OFFICER COPENHAGEN Corps</p>
---	--

I, Harry Henrik sen, do solemnly declare that the above answers made by me to the above questions are true and that I am willing to fulfil the engagements made.

Harry Henrik sen SIGNATURE OF RECRUIT

A. Thorsen Signature of Witness.

7/Gen/765.

OATH TO BE TAKEN BY RECRUIT ON ATTESTATION.

I, ouch not taken said capt, swear by Almighty God, that I will be faithful and bear true Allegiance to His Majesty King George the Sixth, His Heirs, and Successors, and that I will, as in duty bound, honestly and faithfully defend His Majesty, His Heirs, and Successors, in Person, Crown, and Dignity against all enemies, and will observe and obey all orders of His Majesty, His Heirs, and Successors, and of the Generals and Officers set over me.

CERTIFICATE OF MAGISTRATE OR ATTESTING OFFICER.

The Recruit above-named was cautioned by me that if he made any false answer to any of the above questions he would be liable to be punished as provided in the Army Act.

The above questions were then read to the Recruit in my presence.

I have taken care that he understands each question, and that his answer to each question has been duly entered as replied to, and the said recruit has made and signed the declaration and taken the oath before me.

on this 1 day of July 1946 Signature of the Justice A. Thorsen CAPTAIN,
RECRUITING OFFICER

If any alteration is required on this page of the Attestation, a Justice of the Peace should be requested to make the alteration under Section 90 (d), Army Act. The Recruit should receive a copy of his attestation on Army Form B288.

* If so, the Recruit is to be asked the particulars of his former service, and to produce, if possible, all certificates issued on Discharge, which should be returned to him conspicuously endorsed in red ink, as follows, viz. —(Name) _____ re-enlisted in the (Regiment) _____ on the (Date) _____

NOTE.—Royal Naval, Marine or Air Force certificates are not to be endorsed.

**DANSK-ENGELSK
REKRUTTERINGSKONTOR**
VESTERPORT

Nr. 49296

4588-SECT
 BRITISH
 ARMY
 OFFICE

Navn **Roesen**
 Name *Roesen.*
 Fornavn **Max Torp.**
 Christian name *Max, Torp.*
 Beskæftigelse **farmer's assistant.**
 Employment
 Adresse **Brahesborg Avlsgaard, Assens.**
 Address **Braegervej-58, Holstebro.**
 Fødselsdag og Aar **14 - 11 - 1922. at Thisted.**
 Birthday and year
 Nationalitet ved Fødselen **Danish.**
 Nationality by birth
 Gift **-**
 Married
 Hustrus Navn og Adresse **-**
 Wife's name and address
 Børn **-**
 Children

Faders Navn og Nationalitet ved Fødselen **Jens Rosen, Danish.**
 Father's name and nationality by birth
 Beskæftigelse **agent**
 Employment
 Moders Navn og Nationalitet ved Fødselen **Betty Jørgensen. - Danish.**
 Mother's name and nationality by birth

Religion	C.O.D.	Militær Uddannelse	-
Religion		Military training	
Skole	elementary education.	Kundskaber i Engelsk	~~god~~ ~~medium~~
School		Knowledge of English	poor
Eksaminer	-		Det ikke benyttede strøg over
Degrees			
Anden Uddannelse	-	Andre Sprog	German - poor.
Other qualifications		Other languages	

Jeg er indforstået med, at hvis jeg antages, er jeg undergivet engelsk Lov fra det Øjeblik, jeg afrejser fra Danmark, til jeg atter ankommer til Danmark efter min Hjemsendelse.
 I hereby confirm that I fully understand and agree that if my application is accepted I shall be subject to English military law for the duration of my service.

 Egenhændig Underskrift
 Signature

A. S. 390/17-18
 1945-48

ARMY WELFARE, EAST PALESTINE SUB-DISTRICT.

The following information is published for the guidance of ALL MEMBERS of the Forces visiting Jerusalem.

- (1) a. REPORTING - If on overnight leave all O.Rs (except R.A.P.) must report to the C.M.P. Report Centre, Jaffa Road.
 b. R.A.P. Personnel - All Ranks must report to the R.A.P., D.A.P.M.
 c. OFFICERS - (other than R.A.P. and W.A.A.F. Officers), nursing personnel, and A.T.S. Officers will report to Security Post, H.Q. Palestine and sign the leave book.
 N.B. Failure to comply with this regulation will prevent you taking up your accommodation.
- (2) ARMS AND AMMUNITION Hand into the Armoury at C.M.P. Report Centre, Jaffa Road.
- (3) INFORMATION can be obtained from the Forces Information Bureau, Central YMCA near King David Hotel.
- (4) HOSTEL ACCOMMODATION AND CLUBS - YMCA Services Club, St. Andrew's House, CWL Hostel, Tote H, Church Army Carliale House, Todd Osborne House, YMCA, Church Army Women's Hostel, Jewish Services Club.
- (5) VALUABLES Take care of your money. Deposit your money in the hotel or hostel and obtain a receipt for it.
- (6) WO's AND SGT'S CLUB - Julians Way - open to all WO's and Sgts in, or visiting, Jerusalem.
- (7) E.P.I. Facilities

Garrison Club and Restaurant	Bezalel Street
Carmelite Officers Club	Upper Bakaa
Goldschmidt House-Officers Club	King George Avenue
Allied Troops Shop	Off Princess Mary Avenue
Officers Shop	St. Julian's Way
Families Shop	Bethlehem Road
Bulk Stores	Bethlehem Road
Gift Shop	St. Julian's Way
- (8) BOUNDS - The Old City is Out of Bounds from dusk till dawn. Service Canteens & Hostels in the Old City are In Bounds at all times. Hostels & Cafes which are Out of Bounds, display notices.
- (9) PRICES - All Restaurants and Hostels display a PRICE LIST. A 10% service charge will be added to your bill where you are served at table. If you think you are overcharged get an itemised receipt and take it to the Forces Information Bureau who will deal with it for you.
- (10) PHOTOGRAPHERS - Deal only with those shops with "Notice to Military Personnel" in window.
- (11) PARCELS must not be posted at the civilian Post Office.
- (12) M.I. ROOM & P.A.O. is in Tancred Lane, behind Barclays Bank.
- (13) RETURNING No need to report back to the C.M.P. Report Centre. But if returning by train you MUST report to the R.P.O., Jerusalem Station, 72 hrs in advance.
- (14) TAXI FARES Tariffs for the hire of public motor vehicles are published in all Hostels and Canteens. All cases of overcharging will be reported to the Forces Information Bureau.
- (15) GUIDES Don't use guides who accost you in the street. The Forces Information Bureau or any of the Hostels will provide good guides at fair prices.

